SZOVJET
IRODALOM

A SZOVJET ÍRÓSZÖVETSÉG FOLYÓIRATA
1988/7

ANATOLIJ RIBAKOV

AZ ARBAT GYERMEKEI

NIKODÉMUSZ ELLI fordítása

I. rész

VALERIJ MURZAKOV bevezetőjével

Történelem és alkotói koncepció

Semmi nem tudja úgy megnövelni egy társadalom erkölcsi erejét, mint az élet fontos, lényeges kérdéseinek össznépi, nyilvános megvitatása.

Ismét az igazság és az erkölcsösség vált politikánk alapelvévé. Az SZKP KB 1987. januári plénumán Mihail Gorbacsov hangsúlyozta, hogy politikánkat az őszinteség jellemzi. És ez nemcsak a jövőre vonatkozó programnyilatkozat volt, hanem a pártnak az átalakítás kezdete óta folytatott politikájáról adott értékelés is.

Fokozott érdeklődéssel fordulunk történelmünk, távolabbi és közeli múltunk felé, hazafias lelkesedéssel igyekszünk felszámolni a mesterségesen létrehozott fehér foltokat.

Törvényszerű, hogy a harmincas évek különleges érdeklődést váltanak ki. Történettudományunk ezt a bonyolult és ellentmondásos időszakot tárgyalta a legszúkszavúbban, a leghatározatlanabbul. Pedig ezt a korszakot egyformán jellemzi a tömegek alkotó lelkesedése, az első ötéves tervek hősies erőfeszítése és a népnek Sztálin személyi kultuszával kapcsolatos tragédiája.

A tömegtájékoztatási eszközök és a művészeti szövetségek vezetőivel 1987. július 14-én szervezett találkozón Mihail Gorbacsov egyebek között arról beszélt, hogy sohasem bocsáthatjuk meg és nem is szabad megbocsátanunk vagy igazolnunk azt, ami 1937–1938-ban történt. Ez azonban nem csökkenti mindannak az értékét, amink ma van, amit a párt, a nép végzett, miközben ezeken a megpróbáltatásokon átesett.

Eljött az idő, amikor fel kell számolni a történelem fehér foltjait, s a történészeknek ma nagyok az adósságaik: az írók megelőzik őket.

A folyóiratokban egymás után jelennek meg Anna Ahmatova, Danyiil Granyin, Vlagyimir Dugyincev, Anatolij Ribakov művei, amelyek különböző mélységig, különböző nézőpontból kísérlik meg feltárni azoknak az éveknek a magasztos és keserű igazságát, teljes egészében bemutatni és végiggondolni Sztálin ellentmondásos alakját. Megrázóan tragikus erővel szólalt meg Alekszandr Tvardovszkij „Az emlékezet jogán" című poémája, a szovjet költészet e vitathatatlanul hatalmas alkotása.

Valóságos szenzációt keltett Anatolij Ribakov „Az Arbat gyermekei" című regényének közzététele. Sokan úgy vélték, ez a könyv mondja ki azt az igazságot, amelyre mind az idősebb nemzedéknek, mind a fiataloknak szükségük van...

*Nehéz erről a regényről beszélni. Mindenekelőtt Anatolij Ribakov nagy, méghozzá megérdemelten nagy irodalmi tekintélye, műveinek olvasói fogadtatása miatt. Ő a szerzője annak a híres trilógiának, amelyen több gyereknemzedék nőtt fel. Írt komoly társadalmi regényeket, a „Százezer kilométer" című*ért *Állami Díjjal tüntették ki. Ribakov a szerzője a „Nehéz homok" című mélyenszántó és drámai regénynek. Ezeket követte „Az Arbat gyermekei"-nek szédítő sikere.*

Mivel bilincseli le ennyire az olvasóit?

Mindenekelőtt szenvedélyességével, őszinteségével, személyes fájdalmával, azzal, hogy írás kozben nem volt tekintettel semmilyen belső vagy kulső cenzorra erkolcsi kotelességét teljesítette.

A tárgyilagosság kedvéért meg kell jegyeznunk, hogy bár az olvasókat lebilincselte a konyv, véleményuk – a kritikusoktól eltérően – nem volt egybehangzó

A kritika a dicséretek ozonét zúdította a szerzőre, és ebben a lelkendező hangzavarban az egyszerű olvasó osztonos, tobbnyire érzelmi okokból fakadó, gyengén motivált ellenkezését vagy meg sem hallották, vagy úgy fogadták, mint amikor egy jól osszeszokott zenekarban valaki szégyenletesen hamis hangot fog.

„Az Arbat gyermekei" az emberi létezésnek nem egyetlen kérdését érinti. Szó esik a konyvben a hatalom filozófiai és történelmi szempontu értelmezéséről, a rossz és a jó, a cél és az eszkoz orok kérdéséről, a választas, a szabad akarat problémajáról . Van miről gondolkodni. Van miről vitázni

Vitáznak is, csak nem a sajtó hasábjain. A szovjet tomegtájékoztatási eszkozok ez ugyben ha nem is bátortalanságról, de mindenesetre mintha valamiféle halogató lassúságról tennének tanúbizonyságot, ami nemigen felel meg a kor szellemének.

Ha az írónak sikerult művében ennyi kérdést, ennyi nyugtalanító problémát megfogalmaznia, ha ezek a kérdések annyira bonyolultak, hogy vitát váltanak ki, akkor beszéljunk nyíltan, adjuk meg a tiszteletet a szerzőnek is, az olvasónak is

„Mostanában sok vita folyik Sztálinnak történelmunkben játszott szerepéről. Az ő személyisége nagyon ellentmondásos. A történelmi igazság mellett maradva, vitathatatlannak kell tekintenunk Sztálinnak a szocializmusért folytatott harchoz, vívmányainak védelméhez való hozzájárulását ugyanúgy, mint az általa és kornyezete által elkovetett durva politikai hibákat és az onkényt, amiért népunk hatalmas árat fizetett, s ami súlyos kovetkezményekkel járt társadalmunk életére. Néha azt állítják, hogy Sztálin nem tudott a torvenytelenség számos tényéről. A rendelkezésunkre álló dokumentumok arról tanúskodnak, hogy nem ez a helyzet Sztálin és kozvetlen kornyezete a párt és a nép előtt súlyos és megbocsáthatatlan bűnt kovetett el a tomeges buntetőrendszabályokkal és torvénytelenségekkel. Ez tanulság minden nemzedék számára" – ilyen megfontolt és objektív értékelést adott a korról Mihail Gorbacsov a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulója tiszteletére rendezett unnepi ülésen mondott beszédében. Ennek fényében, úgy gondolom, kulonosen fontos elemeznunk a regény azon vonatkozásait, amelyek történelmi kommentárt és filozófiai értelmezést igényelnek

Sztálint a szovjet memoár- és szépirodalomban kulonbozó szerzők tobbszor is ábrázolták. Igazságtalanság lenne e szerzőket tudatos hazugsággal vádolni De az ismert okoknál fogva Sztálin jellemrajza vagy egysíkúra, vagy csonkára sikeredett

Azt hiszem, a szerző „Az Arbat gyermekei"-ben mélyedt el a legkevésbé a történelemben. Teljesen magával ragadta őt írói koncepciója, amelyet részint személyes tapasztalatai sugalltak, részint a hozzáférhető dokumentumok tanulmányozása során alakított ki.

Ennek eredményeképpen Sztálin alakjának megformálásakor a pszichologizálás a történelmiség fölébe kerekedett. A regényben Sztálin minden tettét egyértelmű és beteges kisebbrendűségi komplexusa magyarázza E pszichológiai sajátossága miatt alakult ki az onkényuralmi légkor abban az országban, amelynek népe oly forrón szerette és a dicsőség csúcsaira emelte Sztálint, aki a rettegés és a tomeges megtorlások szervezője volt

Jogosnak tartom az észrevételeket, amelyeket Alekszandr Lacisz tett a regényről az Izvesztyijában megjelent recenziójában. A történelmileg elmélyultebb ábrázolás, a kor egész életének teljesebb művészi elemzése kétségtelenul nagyobb dimenziót és hitelességet kolcsonzott volna nemcsak történelmunk értelmezésének, hanem tobb szereplő jellemének is.

A szerzőnek természetesen jogában áll, hogy a jellemekről és eseményekről különvéleményt alkosson.

Csakhogy óhatatlanul felmerül a történelmi igazság és hitelesség, az ismert történelmi körülmények közt zajló élet interpretálásának nagyon is fontos kérdése. Vagyis hogy a korszak krónikájával, vagy mindenekelőtt szépirodalmi alkotással van-e dolgunk. Ez nagyon fontos kérdés. A kritikának meg kellett volna világítania ezt a körülményt, hiszen a dokumentumértékűnek elfogadott művészi változat zavart okoz az olvasó tudatában, nem segít a történelem fehér foltjainak eltüntetésében.

A szépirodalmi és a történelmi igazság között fennálló ilyesfajta ellentmondásoknak a megoldásában minden bizonnyal döntő szerepet játszhatott volna a reális történelmi háttér, de a szerző – koncepciójához híven – főhőseinek sorsán túl a korról csak mintegy futólag beszél.

A nép életének valóságos története azokban az években azonban dialektikusabb volt. Hiszen ez volt a tömegek hatalmas munkalendületének, a Sztahanov-mozgalom megszületésének, az élmunkásmozgalomnak, az általános lelkesedésnek a kora is.

És ugyanebben az időben szakadtak el az ország vezetői a közhangulattól és alighanem magától a néptől is. És ebben nem csekély szerepet játszott a hatalom legfelső régióiban folyó kiélezett politikai küzdelem, valamint Sztálin jelleme.

Anatolij Ribakov válogatott művei négykötetes kiadásának előszavában ezt olvashatjuk: „Nem, Ribakov számára az Arbat nem egyszerűen egy utca, mint sok elődje számára, hanem egy fogalom, amely a régi és az új oroszországi történelem, a legmagasabb rendű moszkvai értelmiségi lét és a legszabadosabb, legalantasabb moszkvai utcaszellem szövevényét jelenti."

E sorok jóval „Az Arbat gyermekei" megjelenése előtt íródtak, de bizonyos értelemben e regény legfőbb pátoszát is kifejezik.

És azt hiszem, hogy már maga a szerzői szándék, hogy éppen az „Arbat gyermekeinek" drámáját mutassa be, kizárta annak lehetőségét, hogy a maga teljességében mutatkozzék meg a nép tragédiája.

Szerintem nem született meg az a jelenség, amikor a cseppben tükröződik a tenger. Erre talán csak a harmatcsepp alkalmas, az aszfaltra hulló esőcsepp csupán az utcai forgalmat és a környező házakat tudja visszatükrözni. Nem tudom. Csak azt mondhatom, hogy hasonló kérdések nem merültek föl bennem Alekszandr Tvardovszkij „Az emlékezet jogán" című poémáját vagy Alekszandr Bek, Vlagyimir Dugyincev, Danyiil Granyin regényeit olvasva, holott ezek a művek is a sztálini személyi kultusszal kapcsolatos témáról szólnak.

Viszonylag hosszan elidőztem a regény Sztálinnal kapcsolatos rétegénél, de szeretnék beszélni egy másik témáról is, amely engem mint tősgyökeres szibériait érint.

A regény nemcsak Sztálin személyi kultuszával foglalkozik. Leírja egy isten háta mögötti szibériai falu életét is. Csakhogy Szasa Pankratovnak, a főhősnek, no meg magának a szerzőnek is a faluhoz fűződő viszonyában van valami Robinson szemléletéből, a világváros lakójának az eldugott vidékkel szembeni fölényéből. Nehéz elfogadni ezt a szemléletet. Szibériát a zord éghajlat, a szigorú erkölcsök jellemzik, de nem a lélektelenség.

A szibériai ember alkotói és erkölcsi ereje mindenkor megmutatkozott az emberi tevékenység legkülönbözőbb szféráiban. A szellemi fejlődésnek nyilván hatalmas tartalékai vannak e tájon, ha olyan embereket tudott a világnak adni, mint Mengyelejev, Szurikov, Vrubel, Jersov, Aljabjev, Kujbisev, Karbisev, Vszevolod Ivanov, Fagyejev...

És ha figyelembe vesszük, hogy a lelki emelkedettség egyik legfőbb eleme a hazafiság, elmondhatjuk, hogy a szibériaiak teljes mértékben tanúbizonyságát adták ennek is, amikor hősiesen védték Moszkvát.

Míg a történelmiség elvétől való eltéréseket Sztálin ábrázolásában indokolhatja az írói koncep-

ció, a leleplező pátosz, a jogos hazafiúi harag, a szerzőnek és hőseinek viszonya a szibériaiakhoz más magyarázatot igényel.

A regény látszólag két rétegből áll: az első Sztálin személyiségével, a második Szasa Pankratovnak, a harmincas években súlyos megpróbáltatásokon átesett fiatalembernek a sorsával foglalkozik. Az olvasó figyelmét mindenekelőtt Sztálin személyiségének az elemzése, értelmezése köti le, s ezáltal sajátos torzulás megy végbe szemléletében: a szerző művészi elgondolását, az általa kitaláltakat szinte dokumentumként, megfellebbezhetetlen igazságként fogadja el (különösen, amikor Sztálin gondolatainak, titkos törekvéseinek rekonstruálásáról van szó). Ebben rejlik a szerző álláspontjának gyengesége, sebezhetősége.

A regény ma már éli a maga életét. Most azon kell gondolkodnunk, hogyan védhetjük meg a művet a korlátolt értelmezésektől.

A glasznoszty, a szabad véleménynyilvánítás időszakában a kritika feladata az, hogy pontosan kitegye a hangsúlyokat – mind a politikaiakat, mind az irodalmiakat.

Ehhez az szükséges, hogy a regényről különböző emberek mondják el elemző véleményüket. Azt hiszem, így közelebb jutunk az igazsághoz.

Omszk

VALERIJ MURZAKOV

Szovjetszkaja Kultura 1987. december 19. Weisz Györgyi fordítása.

Az Arbat gyermekei

ELSŐ RÉSZ

1

Az Arbat legnagyobb háza a Nyikolszkij és a Gyenyezsnij köz találkozásánál, a mostani Plotnyikov köz és Vesznyin utca sarkán áll. A három hétemeletes épülettömb szorosan összeépült, az első homlokzatát fehér mázas csempével rakták ki. Rajta kis táblák: „Azsúrozás", „Logopédia", „Urológiai és nemi betegségek"... Vasalt sarkú, alacsony, árkádos átjáró köti össze a két mély, sötét udvart.

Szasa Pankratov kilépett a házból, és balra fordult a Szmolenszk tér felé. Az Arbatszkij Arsz mozinál már ott sétálgattak karonfogva az arbati, a Dorogomilovszkaja és a Pljuscsiha utcai lányok; kabátjuk gallérját hanyagul felhajtották, ajkuk festett, szempillájuk felpödörített, tekintetük várakozó, nyakukban tarka kendő; ez az őszi divat az Arbaton. Véget ért az előadás, a nézőket az udvaron keresztül engedték ki. A tömeg a keskeny kapun át kinyomakodott az utcára, ahol már vidáman nyüzsögtek a kamaszok, e hely örökös gazdái.

Az Arbaton lassan a végéhez közeledett a nap. Az úttesten, amelyet leaszfaltoztak, de a villamossínek között még megmaradtak a kockakövek, az öreg bérkocsikat lehagyva gurultak az első – GAZ és AMO típusú – szovjet autók. A villamosok egy vagy két pótkocsival gördültek ki a remizből, reménytelen kísérletet téve, hogy kielégítsék a nagyváros közlekedési igényeit. De a föld alatt már készült a metró első szakasza, a Szmolenszk téren, a légakna fölött, fából ácsolt torony magasodott.

Katya a Gyevicsje poljénál várta Szasát, a Kaucsukgyár klubjánál. Széles pofacsontú, szürke szemű, sztyeppi lány, vastag kártoltgyapjú-pulóverben. Enyhe borszag áradt belőle.

– Ittunk a lányokkal egy kis vörösbort. Te nem ünnepelsz?

– Mit ünnepelnék?

– Hogyhogy mit... Mária oltalmát.

– Aha.

– Bizony, hogy aha.

– Hova megyünk?

– Hova, hova... A barátnőmhöz.

– Mit vigyek?

– Harapnivaló akad nála. Vodkát vegyél.

A Bolsoj Szavinszkij közön végigmentek a régi munkásszállások mellett, ahonnan részeg beszéd, hamis gajdolás, harmonikaszó meg gramofonhang hallatszott, majd a gyárak léckerítései közötti keskeny átjárón át lementek a rakpartra. Balra a Szverd-

lov és a Liversz gyár széles ablakai húzódnak, jobbra a Moszkva folyó, előttük a Novogyevicsij kolostor fala és a körvasút hídjának fémváza. Azon túl már csak mocsár és mező, Kocski és Luzsnyiki...

– Hova viszel? – kérdezte Szasa.

– Hova, hova... Gyere csak. A koldusnak nem kerülő a falu felé menni...

Szasa átölelte a lány vállát, de az megpróbálta lelökni a karját.

– Kibírod.

Szasa még erősebben ölelte a vállát.

– Nyughass már!

A háromemeletes, vakolatlan ház magányosan állt. Végigmentek a gyengén megvilágított, hosszú folyosón, az utolsó, számozatlan ajtó előtt Katya megszólalt:

– Maruszjánál itt a barátja... Ne kérdezz semmit!

A díványon, arccal a falnak fordulva egy férfi aludt, az ablaknál egy kisfiú meg egy kislány ült, lehettek olyan tíz-tizenegy évesek, hátrapillantottak az ajtóra, köszöntek Katyának. A szoba sarkában, a falikút melletti konyhaasztalnál egy Katyánál jóval idősebb, apró termetű, kedves, jóságos arcú asszony tevékenykedett. Ő volt Maruszja.

– Nem győztünk kivárni titeket, azt gondoltuk, nem is jöttök – mondta az asszony kezét megtörölve, kötényét letéve. – Azt gondoltuk, mulattok valahol... Keljen fel, Vaszilij Petrovics, megjöttek a vendégek!

A sovány, komor képű férfi feltápászkodott, elsimította gyér haját, tenyerével megdörzsölte az arcát, mintegy elhessegetve az álmosságot. Inggallérja meggyűrődött, nyakkendőjén meglazult a csomó.

– Megszikkadt a béles – Maruszja levette a kendőt az asztalon levő, rozslisztből készült tésztáról. – Ezt itt szójával, ezt krumplival, ezt meg káposztával töltöttem meg, Toma, rakjál ki tányérokat!

A kislány tányérokat tett az asztalra, Katya levette kiskabátját, a tálalóból kést, villát vett elő, megterített, tudta, mit hol talál. Látszott, nem először jár itt.

– Tedd rendbe a szobát! – szólt rá Maruszjára.

– Elaludtunk ebéd után – mentegetőzött a barátnője, miközben összekapkodta a székekről a ruhákat –, meg a gyerekek is papírt vagdostak. Szedd össze a papírt, Vitya!

A kisfiú négykézlábra ereszkedve összeszedte a papírhulladékot a padlón.

Vaszilij Petrovics megmosdott a falikútnál, feltolta nyakkendőjének csomóját.

Maruszja mindegyik bélesfajtából vágott egy-egy darabot a gyerekeknek, és odatette nekik az ablakpárkányra.

– Egyetek!

Vaszilij Petrovics vodkát töltött.

– Kellemes ünnepet!

– Találkozunk az asztal alatt! – Katya végighordozta a tekintetét a jelenlevőkön, csak Szasára nem nézett. Most először hozta el a fiút ismerőseihez, vodkát ivott velük, Szasával meg eddig csak vörösbort ivott.

– Micsoda fekete szemű fiút csíptél fel! – jegyezte meg vidáman Maruszja Szasa felé biccentve.

– Fekete szemût és göndör hajút – nevetett Katya.

– Amíg az ember fiatal, a haja göndörödik, öregségére meg kihullik – jelentette ki Vaszilij Petrovics, és újból a vodkásüveg után nyúlt. Szasa most már nem látta komornak. Szóba elegyedtek, Maruszja kedvesen, megértően nézett rájuk.

Szasát kellemesen érintette Maruszja pártfogása, tetszett neki ez a ház itt a város szélén, a falon átszűrődő ének- és harmonikaszó.

– Miért nem eszik? – kérdezte Maruszja.

– Eszem, köszönöm szépen, nagyon finom.

– Ha volna miből, ennél különbet is sütnék. De hát még élesztőt se tud szerezni az ember. Hála legyen Vaszilij Petrovicsnak, ő hozott.

Vaszilij Petrovics komolyan kommentálta az élesztőügyet.

A gyerekek még kértek a bélesből.

Maruszja megint vágott nekik egy-egy darabot.

– Azt hiszitek, csak nektek sütöttem?! Vége a mulatságnak, menjetek mosakodni!

Összekapkodta az ágyneműjüket, és átvitte a szomszédasszonyhoz.

A gyerekek elmentek aludni. Aztán készülődni kezdett Vaszilij Petrovics is. Maruszja vele tartott. Távozóban visszaszólt Katyának:

– Vegyél ki tiszta lepedőt a szekrényből!

– Mi szüksége errè a férfira? – kérdezte Szasa, amikor Maruszja mögött becsukódott az ajtó.

– A férje felszívódott, hogy ne kelljen tartásdíjat fizetnie. Hol keresse? Élni meg kell...

– A gyerekek szeme láttára?

– Éhkoppon ülni otthon, az jobb?

– Öreg hozzá ez a férfi.

– Maruszja se fiatal.

– Miért nem veszi feleségül?

Katya barátságtalan pillantást vetett rá.

– És te miért nem veszel feleségül engem?

– Férjhez akarnál menni?

– Akarnék... Na jól van! Gyere, feküdjünk le!

Ez is olyan szokatlan volt. Minden alkalommal úgy kellett meghódítania Katyát, mintha először találkoznának, ma pedig ő maga veti meg az ágyat, vetkőzik. És csak annyit mondott:

– Oltsd el a villanyt!

Aztán ujjaival Szasa haját morzsolgatta...

– Izmos, erős fiú vagy, bizonyára szeretnek a lányok, de lehetnél óvatosabb – Katya fölébe hajolt, a szemébe nézett. – Szülök neked egy kis fekete szemût. Nem félsz?

Ennek be kellett következnie előbb vagy utóbb. Hát akkor majd elmegy abortuszra, nincs szüksége a gyerekre se neki, se a lánynak.

– Állapotos vagy?

Katya fejét Szasa vállába fúrta, egész testével hozzásimult, mintha védelmet keresne élete, bajai, boldogtalansága ellen.

Ugyan mit tud róla Szasa? Hol lakik? A nénikéjénél? Munkásszálláson? Albérletben? Abortusz! Mit mondana otthon, milyen orvosi papírt vinne a munkahelyére? És ha már kifutott az időből? Hová lenne a gyerekkel?

– Ha úgy maradtál, szülj meg, összeházasodunk.

Katya anélkül, hogy fölemelte volna a fejét, megkérdezte:

– És hogy fogjuk hívni a kicsit?

– Majd eldöntjük. Van még rá elég időnk.

Katya megint elnevette magát, s elhúzódott Szasától.

– Nem veszel te engem feleségül, de én se megyek hozzád. Hány éves vagy? Huszonkettő? Idősebb vagyok nálad. Te tanult ember vagy, és én? Hat osztályt végeztem. Férjhez megyek, csak nem hozzád.

– Hát akkor kihez? Érdekes.

– Érdekes... Egy falumbéli fiúhoz.

– Hol van most?

– Hol van, hol... Az Urálban. Eljön és magával visz.

– És ki ő?

– Ki ő... Egy szerelő.

– Régóta ismered?

– Mondtam már, hogy falumbéli.

– És mostanáig miért nem vett feleségül?

– Nem tombolta ki még magát, azért nem.

– És most már kitombolta magát?

– Most már harmincéves. Ha tudnád, micsoda dámáknak udvarolt...

– Szereted?

– Hát szeretem...

– Velem akkor miért találkozol?

– Miért, miért... Én is élni akarok. Úgy faggatsz, mint a rendőrségen. Eredj már!

– És mikor érkezik?

– Holnap.

– És mi többé nem látjuk egymást?

– Hívjalak meg az esküvőre? Csuda erős ám. Behúz egyet, és véged.

– Ezt majd még megnézzük.

– Ó, ó...

– De hiszen terhes vagy!

– Ki mondta?

– Te.

– Semmit se mondtam neked. Te találtad ki az egészet.

Az ajtón halkan kopogtattak, Katya beengedte Maruszját, és visszafeküdt.

– Elkísértem – Maruszja meggyújtotta a villanyt. – Isztok teát?

Szasa a nadrágja után nyúlt.

– Miért kel föl? – mondta Maruszja. – Maradjon nyugton!

– Nagyon szégyenlős – mosolygott csúfondárosan Katya. – Röstelli, hogy csak így szórakozik velem, nősülni akar.

– A nősülés hamar megvan – jelentette ki Maruszja. – Meg a válás is.

Szasa kitöltötte a pohárba a maradék vodkát, harapott hozzá a bélesből. Végeredményben hálásnak kellene lennie Katyának, amiért minden ilyen szerencsésen végződött. Feltehetően létezik az a szerelő, de lényegében nem róla van szó. A lényeg az, hogy Katya megint ugratja, s ettől ő rögtön elkedvetlenedik. Micsoda bolond! Szasa fölkelt.

– Hová, hová? – kérdezte Katya.

– Haza.

– Ugyan már, az istenért, aludjon csak itt, majd reggel hazamegy – hadarta Maruszja. – Én majd a szomszédban alszom. Igazán senkit sem zavar.

– Mennem kell.

Katya komoran nézett rá.

– Hazatalálsz?

– Nem tévedek el.

Katya magához húzta.

– Maradj.

– Nem, megyek. Isten veled!

Mégiscsak kedves lány! Persze, hogy sajnálja a dolgot. S ha Katya nem hívja fel, akkor soha többé nem látják egymást: nem tudja a címét, Katya nem adta meg – „Megszidna a néném", még azt se mondta meg, melyik gyárban dolgozik – „Ott ácsorognál a portán."

Régebben Katya időnként felhívta utcai telefonfülkékből, moziba mentek vagy a szabadba, jó messzire besétáltak a Nyeszkucsnij park mélyére. A holdfényben fehéren világítottak a vitorlavászon pihenőszékek. Katya elfordult. „Ugyan már... Neked is csak ezen jár az eszed..." De aztán hozzásimult, ajka száraz, szélfútta volt, érdes ujjaival a haját morzsolgatta.

– Amikor először láttalak, cigánynak néztelek. A falunk szélén cigányok ütöttek tanyát, azok ilyen feketék. Csak a te bőröd sima.

Nyáron, amikor a mama kiment a nővéréhez a nyaralóba, Katya eljött hozzá, szeme haragosan villogott, zavarták a kapualjban üldögélő asszonyok. „Mit bámulnak? Az életben többet nem jövök ide."

Amikor felhívta, többnyire nem szólt bele a telefonba, majd letette a kagylót, aztán megint felhívta...

– Katya, te vagy az?

– Én hát...

– Miért nem szólaltál meg?

– Nem is telefonáltam...

– Találkozunk?

– Hol találkoznánk?

– A parknál?

– Mi jut eszedbe... Gyere a Gyevicsjére.

– Hatkor, hétkor?

– Én hatra ott leszek.

Szasának most mindez az eszébe jutott, és várta a lány telefonját. Másnap minél korábban haza akart menni az egyetemről, hátha Katya felhívja. De bent maradt faliújságot csinálni november hetedikére. Aztán meg behívták a pártbizottság ülésére.

Az ajtónál nem akadt szabad hely. Szasa átfúrta magát a sorba rakott székek között, meglökte a szorosan ülő embereket, és ezzel kiváltotta Baulinnak, a pártbizottság titkárának elégedetlen pillantását. A vörhenyes szőke, kemény kötésű, kerek, hétköznapi, makacs arcú férfi széles mellkasán megfeszült a kék szatén orosz ing, amelynek gallérja két fehér gombbal csukódott rövid nyakán. Baulin megvárta, míg Szasa leül a sarokba, majd újra Krivorucskóhoz fordult.

– Igen, Krivorucsko, maga miatt nem épült fel a diákszállás. Az objektív okok senkit sem érdekelnek! Átutalták a pénzt a kiemelt építkezésekre? Maga nem a Magnyitkáért felel, hanem az egyetemért. Miért nem hívta fel a figyelmet arra, hogy a határidők nem reálisak? Vagy úgy, szóval reálisak? Akkor miért nem teljesítették? Húsz esztendeje párttag? A múltbéli érdemek előtt földig hajolunk, de a tévedésekért odacsapunk.

Baulin hangvétele meglepte Szasát. Krivorucskótól, a rektorhelyettestől tartottak a diákok. Az egyetemen legendák keringtek dicső katonai múltjáról: mind a mai napig zubbonyban, csizmanadrágban és csizmában járt. Ez a görnyedt tartású, hosszú, bánatos orrú, táskás szemű férfi soha senkivel nem elegyedett szóba, többnyire még a köszönésre is csak biccentett.

Krivorucsko a szék támlájába kapaszkodott, és Szasa látta, hogy remegnek az ujjai. A mindig oly félelmetes ember gyengesége szánalmas volt. Valóban nem kaptak anyagot az építkezéshez. De erre most senki nem akart gondolni. Csak Janszon, Szasa dékánja, ez a rendíthetetlen lett fordult békülékenyen Glinszkajához, az egyetem rektorához:

– Adjunk talán új határidőt?

– Milyent?! – kérdezte Baulin fenyegetőn.

Glinszkaja sértődötten hallgatott. Mit is tehetne, ha ilyen semmirekellő helyettessel áldották meg. Felállt Lozgacsev aspiráns, egy magas, tekintélyes férfiú, és színpadiasan széttárta karját.

– Talán bizony az ásókat is a Magnyitka építkezéséhez küldték? A diákok körmükkel kaparták a fagyos földet? Itt ül a csoport Komszomol-titkára, mondja el, hogyan dolgoztak ásó nélkül!

Baulin kíváncsian tekintett Szasára. Szasa felállt.

– Nem dolgoztunk ásó nélkül. Egyszer tényleg zárva találtuk a raktárat, de aztán visszajött a raktáros, és kiadta az ásókat.

– Sokáig várakoztak? – kérdezte Krivorucsko, fejét továbbra is lehajtva.

– Tíz percet.

Lozgacsev, miután ily sikertelenül szólította fel Szasát tanúskodásra, szemrehányóan csóválta a fejét, mintha nem ő hibázott volna, hanem Szasa.

– Minden rendeződött? – mosolygott gúnyosan Baulin.

– Igen, rendeződött – felelte Szasa.
– És mennyi ideig dolgoztak és meddig ácsorogtak?
– De hiszen nem volt építőanyag!
– Te ezt honnan tudod?
– Mindenki tudja.
– Ne légy fogadatlan prókátor, Pankratov – szólt szigorúan Baulin. – Erre semmi szükség.

A pártbizottság tagjai igyekeztek nem nézni Krivorucskóra, és megszavazták kizárását a pártból. Egyedül Janszon tartózkodott.

Krivorucsko a szokottnál is görnyedtebben távozott.

– Bejelentést kaptunk Azizjan docenstől – folytatta Baulin, és Szasára nézett, mint aki azt kérdezi: na, *most* mit fogsz mondani, Pankratov?

Azizjan Szasa csoportjának a szocialista könyvvitel alapjait adta elő. De nem a könyvvitelről beszélt, még csak nem is az alapjairól, hanem azokról, akik meghamisítják ezeket az alapokat. Szasa kerek perec megmondta neki, hogy jobb lenne, ha magáról a könyvelésről tartana előadást nekik. Azizjan, ez a göndör hajú, ravasz, agyafúrt fickó akkor csak nevetett. De most azzal vádolta Szasát, hogy támadta a marxista könyvvitelt.

– Így történt? – Baulin nem vette le Szasáról hideg kék szemét.
– Nem azt mondtam, hogy nincs szükség elméletre, hanem azt mondtam, hogy jó lenne némi gyakorlati ismeretre is szert tenni.
– A tudomány pártossága téged nem érdekel?
– Érdekel. De a konkrét ismeretek is érdekelnek.
– A pártosság netán kizárja a gyakorlatot?

Megint Lozgacsev emelkedett szólásra.

– De elvtársak... Amikor nyíltan prédikálnak a tudomány apolitikusságáról... No meg aztán Pankratov megpróbálta a pártbizottságra erőszakolni a maga *saját különvéleményét* Krivorucskóról, megjátszva, hogy a diáktömegek képviselője. Mondja, Pankratov, kit képvisel maga itt?

Janszon komoran ült, kövér ujjaival degeszre tömött aktatáskáján dobolt.

Glinszkaja odafordult Baulinhoz.

– Talán át kellene adni az ügyet a Komszomol-bizottságnak...

Hangjából lekezelő csüggedtség csengett ki: a kérdés jelentéktelen, és jelentéktelen maga a hallgató is. Lozgacsev Baulinra pillantott, úgy vélte, az minden bizonnyal elégedetlen lesz Glinszkaja javaslatával.

– A pártbizottság nem bújhat ki...

Ez a meggondolatlanul kiejtett szó mindent eldöntött.

– Senki nem akar semmi alól kibújni – komorodott el Baulin. – De rend is van a világon. Vitassa meg a kérdést a Komszomol! Majd meglátjuk, milyen politikai érettségről tesz tanúbizonyságot.

A fogason barna bőrkabát lógott... Mark bácsi!

– Kirúgsz a hámból?

Szasa megcsókolta Mark simára borotvált arcát. Mark bácsiból kellemes pipadohány- és enyhe kölniszag áradt, „kellemes agglegényillat", ahogy a mama szokta mondani. Mark idősebbnek látszott a maga harmincöt esztendejénél: testes, vidám, kopaszodó bácsi. Csak sárgás szemüvege mögött megcsillanó, éles tekintetű szeme árulkodott ennek az embernek a vasakaratáról, aki az ipar szinte legendás hírű hadseregparancsnoka, legendás hírű, mint az a gigantikus építkezés ott keleten – a Szovjetunió új, óriási kohóműve, ahová nem ér el ellenséges légierő, és ahol a proletárhatalom stratégiai hátországa húzódik.

– Már azt gondoltam, nem tudlak kivárni, ottmaradtál valahol éjszakára.

– Szasa mindig itthon tölti az éjszakát – közölte a mama.

Az asztalon egy üveg portói, rózsaszínű, finom felvágott, sprottni, „török édesség" – csupa olyan csemege, amit mindig Mark bácsi hozott. Ott a mama hagyományos süteménye is, amit a petróleumfőzőre tehető „csodaedény"-ben sütött. Mark feltehetően időben jelezte érkezését.

– Hosszabb időre jöttél? – kérdezte Szasa.

– Ma érkeztem, holnap már megyek is vissza.

– Sztálin hívatta fel – mondta a mama.

Büszke volt öccsére és büszke a fiára, mással nemigen büszkélkedhetett; kicsi, telt, sűrű, hullámos ősz hajú, még szép fehér arcú, magányos asszony, akit elhagyott a férje.

Mark a díványon heverő csomagra mutatott.

– Bontsd ki!

Szofja Alekszandrovna megpróbálta kibontani a csomót.

– Add csak ide!

Szasa késsel átvágta a madzagot. Mark egy kabátra való szövetet és egy kötött gyapjúkendőt hozott a nővérének, Szasának pedig egy sötétkék bosztonszövetből varrt öltönyt. A kissé meggyűrődött zakó remekül állt a fiún.

– Mintha rád öntötték volna – lelkendezett Szofja Alekszandrovna –, köszönöm, Mark, úgysincs miben járnia ennek a gyereknek.

Szasa elégedetten nézegette magát a tükörben. Mark mindig azt hozza, amire szükség van. Gyerekkorában elvitte a csizmadiához, aki olyan magas szárú krómbőr csizmát varrt Szasának, amilyen senkinek sem volt sem az udvarban, sem az iskolában; akkor roppant büszke volt erre a csizmára, és mind a mai napig emlékszik a szagára, szinte még most is orrában érzi a csizmadia kis műhelyének átható bőr- és szurokszagát.

Az est folyamán Markot néhányszor a telefonhoz hívták. Mély, parancsoló hangon adta ki a különböző alapokra, keretekre, szerelvényekre vonatkozó utasításait, közölte, hogy itt tölti az éjszakát az Arbaton, és meghagyta, hogy a kocsit reggel nyolcra küldjék érte. Amikor visszajött a szobába, Mark egy pillantást vetett a borosüvegre.

– Ohó!

– Igyál, elvtárs, amíg ihatsz, fojtsd italba bánatodat! – énekelte Szasa Mark kedvenc dalát. Tőle is hallotta ezt a dalt, nagyon régen, még egész kicsi korában.

– Csendesen, csak csendesen, félre minden gonddal – énekelt vele Mark. – Igaz?
– Pontosan! – Aztán Szasa újra énekelni kezdett:

Holnap talán, úgy délután,
Itt terem majd a Cseka,
S holnap talán, még délután,
Hurokban lesz Kolcsak nyaka...

Hangját és hallását anyjától örökölte, akit annak idején a rádióba is hívtak énekelni, de az apja nem engedte.

Holnap talán, úgy délután,
Értünk jönnek a katonák,
S holnap talán, még délután,
Nekünk mondják, hogy nincs tovább...

– Jó dalocska – mondta Mark.
– Csak rosszul énekelitek – jegyezte meg Szofja Alekszandrovna. – Akár a süketek kórusa.
– A süketek duettje – nevetett Mark.
A díványra vetettek neki ágyat. Szasa egy összecsukható ágyra feküdt.
Mark levetette zakóját, nadrágtartóját, ingét. Nyakán és kézelőjén kékkel szegélyezett alsó ing maradt csak rajta, és kiment a fürdőszobába.
Szasa hanyatt fekve, feje alá tett kézzel várta vissza...
Az ülés után, amikor elfutott mellette a lépcsőn, Janszon megveregette a vállát. Ez az egyetlen, jóakaratú és biztató mozdulat még jobban hangsúlyozta azt az ürességet, amit Szasa maga körül érzett. Mások úgy tettek, mintha sietnének, ki haza, ki az ebédlőbe. A villamosmegálló felé vezető úton, a felforgatott külváros mocskos úttestén elhajtott mellette egy személyautó. Glinszkaja ült az első ülésen, és fejét hátrafordítva valamit magyarázott a hátul ülőknek. És az, ahogy beszélgettek és elszáguldottak mellette, őt észre sem véve, ügyet sem vetve rá, megint az üresség, az igazságtalan kitaszítottság érzését váltotta ki belőle.
Glinszkaját Szasa már az iskolából ismerte. Látta a szülői munkaközösség értekezletein, a fia, Jan egy osztályba járt vele, komor, szófukar gyerek volt, akit a hegymászáson kívül semmi sem érdekelt. Glinszkaja a Komintern egyik munkatársának a felesége volt, lengyel akcentusa miatt kategorikus ítéletei kissé természetellenesen hatottak. És mégis az volt az érzése, hogy Glinszkaja nem fog hallgatni a pártbizottság ülésén, hiszen legalább annyira felelős a diákszállás építéséért, mint Krivorucsko. De Glinszkaja hallgatott.
Üdén, frissen mosdva visszajött Mark, útitáskájából kölnit vett elő, bedörzsölte az arcát, aztán lefeküdt a díványra, forgolódott, igyekezett kényelmesen elhelyezkedni, levette a szemüvegét, és rövidlátóan hunyorogva kereste, hova tegye.
Egy ideig szótlanul, némán feküdtek, majd Szasa megkérdezte:
– Miért hívatott Sztálin?

– Nem Sztálin hívatott, hanem azért hívattak, hogy átadják az utasításait.
– Azt beszélik, kis termetű ember.
– Mint te meg én.
– Érdekes, a tribünön magasnak látszik.
– Igen.
– Amikor ötvenedik születésnapját ünnepelték – folytatta Szasa –, nem tetszett nekem az, amit a köszöntésre válaszolt. Valami olyasmit mondott, hogy „a párt teremtett engem a maga képére és formájára".
– Ez azt jelenti, hogy a köszöntés a pártot illeti, és nem személy szerint őt.
– Igaz, hogy Lenin azt írta, hogy Sztálin durva és nem lojális?
– Honnan tudod te ezt?
– Mit számít az... Tudom. Tényleg ezt írta?!
– Ezek személyes tulajdonságok – jelentette ki Mark –, nem ezek a lényegesek. A lényeg a politikai irányvonal.
– Talán külön lehet őket választani? – ellenkezett Szasa, akinek ebben a percben eszébe jutott Baulin és Lozgacsev.
– Miért, te kételkedsz benne?
– Nem gondoltam még erre. Én is Sztálin mellett állok, de szeretném, ha kevesebb lenne az éljenzés, sérti a fülemet.
– Amit nem értünk, még nem okvetlenül helytelen – felelte Mark. – Higgyél a pártban, a párt bölcsességében. Kemény idők előtt állunk.
Szasa gúnyosan felnevetett.
– Ma a saját bőrömön tapasztaltam.
Elmesélte, mi történt a pártbizottság ülésén.
– A könyvvitel?! Ez lenne az az elvi kérdés, amiből...
– Nahát, tudod! Az elvi kérdést az ember egész életében várhatná...
– Tapintatlan dolog egy tanárt kioktatni.
– Engem nem tapintatlansággal, hanem apolitikussággal vádolnak, és azt követelik, hogy ezt be is ismerjem. Érted?
– Ha tévedtél, akkor be is ismerheted.
– Hát ezt aztán várhatják tőlem ítéletnapig. Mit ismerjek be?
– Még mindig Glinszkaja a rektorotok?
– Igen.
– Ott volt a pártbizottság ülésén?
– Ott.

2

Mark Alekszandrovics előreküldte a sofőrt, ő maga gyalog ment.
Tiszta, őszi reggel, kellemes, frissítő hűvösség. Hivatalnokok siettek munkába, beszélgetésbe merült asszonyok sora kígyózott a pékségnél, némán várakoztak a férfiak a dohánybolt előtt.

Mark Alekszandrovics mindig is Szonyát szerette legjobban nővérei közül, szerette és szánta őt, aki most, hogy elhagyta a férje, különösen gyámoltalan. És Szasát is szerette. Miért kötöttek bele a gyerekbe? Becsületesen megmondta, amit gondolt, és most gyötrik a lelkét, követelik, hogy bánja meg azt, amit el sem követett. És ő is erre beszélte rá.

Mark Alekszandrovics átvágott az Arbat téren, végigment a Vozdvizsenkán, amely egyszerre csendesnek és üresnek tetszett az élénk Arbat után. Csak a Vojentorg, a katonai áruház előtt verődött össze nagyobb tömeg a nyitásra várva. Meg egy kisebb csoport Kalinyin irodája előtt. Mark Alekszandrovics beült a már ott várakozó autóba, és a Mohovaja utcán az Ohotnij rjadon keresztül, át a Tyeatralnaján és a Lubjankán a Nogin térre érkezett, ahol egy hosszú folyosókkal zsúfolt, megszámlálhatatlanul sok szobájú, hatalmas, század elején épült négyemeletes házban tevékenykedett a Nehézipari Népbiztosság.

Sok ezer ember jött el ebbe a házba az ország minden sarkából, itt döntöttek mindenről, itt terveztek meg, itt hagytak jóvá mindent. Mark Alekszandrovics a népbiztosságon lebonyolítandó ügyei intézését nem a főigazgatóságok vezetőinél kezdte, hanem az egyes osztályoknál és részlegeknél. Az a tény, hogy Rjazanov, a világ egyik legnagyobb építkezésének vezetője, Ordzsonikidze kedvence legelőször a beosztottakat keresi fel, roppant kellemesen érintette ezeket az embereket: lám, számol velük, megérti erejüket, az apparátus erejét. Ezért aztán szívesen foglalkoztak ügyeivel, úgy döntöttek róluk, ahogy ezt az ötéves terv ékessége és büszkesége, a gyár érdekei megkívánták, vagyis úgy döntöttek, ahogy Mark Alekszandrovics óhajtotta.

Miután végigjárta az osztályokat, felment az első emeletre, végighaladt néhány folyosón, újból felfelé tartott, majd egy másik lépcsősoron le, aztán megint fel, majd le, míg végül eljutott egy csendes, néptelen épületszárnyba, ahol a népbiztosnak és helyetteseinek irodái helyezkedtek el. A népbiztos szőnyegekkel borított előszobájában telefonos asztalok mellett ültek a titkárnők. Ismerték Rjazanovot, így aztán bejelentés nélkül bemehetett Bugyaginhoz.

Bugyagint, a KB tagját, akit Sztálin még a száműzetésből ismert, néhány hónapja hívták vissza külföldről. Az egyik legnagyobb európai államban szolgálatot teljesítő nagykövetet népbiztoshelyettesnek nevezték ki. Azt beszélték, nem véletlenül hívták haza, Bugyaginnal elégedetlenek. De Bugyagin sovány, fekete bajszos arcáról, sűrű szemöldöke alatt ülő szürke szeméből semmit sem lehetett kiolvasni. Ezek a munkásértelmiségiek, akik a komisszárok köpönyegét diplomata frakkra vagy a területi Cseka elnökének bőrkabátját trösztigazgatói öltönyre cserélik, Mark Alekszandrovics számára mindig a forradalom szigorú szellemét, a diktatúra mindent elsöprő erejét testesítették meg.

A beszélgetés a négyes nagyolvasztóról folyt. A négyes kohót a párt XVII. kongresszusára kellene beindítani, öt, nem pedig a tervben szereplő nyolc hónap múlva. Mark Alekszandrovics és Bugyagin is tudta, hogy a gazdasági célszerűséget most alá kell rendelni a politikai követelményeknek. De hát ez Sztálin akarata.

Amikor mindent megbeszéltek, Mark Alekszandrovics megkérdezte:

– Ismeri Szasa Pankratovot, az unokaöcsémet? Egy iskolába járt a lányával.

– Ismerem – Bugyagin arca megint kifürkészhetetlenné vált.

– Ostoba történet...

Mark Alekszandrovics elmondta Bugyaginnak a dolog lényegét.

– Szasa becsületes fiú – jelentette ki Bugyagin.

– A könyvvitel apolitikussága – képzelje csak el! Glinszkaja a rektoruk, én nem ismerem, de maga igen. Beszéljen vele, ha nem esik nehezére! Sajnálom a fiút, kikészítik. Csernyakhoz is fordulhatnék, de nem szeretném az ügyet a kerületi pártbizottságig elvinni.

– Már nem Csernyak a titkár – közölte Bugyagin.

– Hogyhogy?

– Úgy...

– Hova jutunk?

Bugyagin megvonta a vállát.

– Januárban lesz a kongresszus... – és azonnal így folytatta: – Remek fiú ez a Szaska. Gyakran megfordul nálunk. Furcsa, hogy semmit se mondott nekem.

– Nem az a fajta, aki segítséget kér.

– Glinszkaja tehet valamit? – érdeklődött Bugyagin.

– Nem tudom. De nem engedem a gyereket tönkretenni. Nem szabad megnyomorítani a fiatalokat, hiszen csak most kezdik az életet.

– Ilyen dolgok mostanság nem csak a te unokaöcséddel történnek – mondta Bugyagin.

Mark Alekszandrovics lement a fodrászműhelybe, megnyiratkozott, és amit sohasem tett, meg is borotváltatta magát. Nagyon megbánta. A borbély befújta kölnivel, amelynek átható illata nagyon zavarta. Ettől az idegen, tolakodó illattól viszolyogva ment le a testület tagjai számára fenntartott étterembe. A büfésnő feléje fordult.

– Rjazanov elvtárs! Kéretik, menjen föl Szjomuskin elvtárshoz.

Felment az emeletre. Anatolij Szjomuskin, Ordzsonikidze titkára hűvösen üdvözölte, ezzel is jelezve rosszallását, amiért a kellő pillanatban nem találta Mark Alekszandrovicsot. Szjomuskin mindenkit tegezett, senkit sem tisztelt, csak Szergót, s az emberek legalább úgy tartottak tőle, mint magától Szergótól. A polgárháború alatt Ordzsonikidze adjutánsa volt, kilencszázhuszonegy óta pedig a titkára a Kaukázuson túli területen is, a Központi Ellenőrző Bizottságnál is, a Munkás–Paraszt Felügyeletnél is, és itt, a Nehézipari Népbiztosságon is.

Utánozhatatlanul jelentőségteljes és változatlanul rosszalló arckifejezéssel tárcsázott Szjomuskin...

– A telefonnál Rjazanov elvtárs...

És átadta a kagylót Mark Alekszandrovicsnak.

... Négy órakor várják a Kremlben...

Mark Alekszandrovics rájött, hogy ezért hívatták fel Moszkvába. De már megkapta a repülőjegyét visszafelé, és úgy gondolta, hogy a találkozás elmarad. És most negyven perc múlva Sztálinnál lesz.

Szjomuskin a másik készüléken felhívta a Bobrini Vegyi Kombinátot, ahol közölték vele, hogy Grigorij Konsztantyinovics kiment a területre. Szjomuskin azonban tovább telefonált, ezzel feltartotta Mark Alekszandrovicsot, de úgy vélte, jobb elkésni Sztálintól, mint úgy eléje állni, hogy nem kapta meg Ordzsonikidze utasításait. Mark Alekszandrovics azonban más véleményen volt. Szjomuskin csak *forgolódott* a felső körökben, de ő ezen a *szinten tevékenykedett,* és Szjomuskin titkári igyekezete nem zavarhatja őt.

Nyugodt volt és rendíthetetlen. Csak ez az idegen pacsuliszag zavarta. Valahogy olyan ostoba dolog így, ilyen *üdén* menni a Kremlbe Sztálinhoz. Visszament a fodrászműhelybe, megmosta az arcát és a fejét. A borbély otthagyta a székben ülő vendégét, előtte állt törölközővel a kezében. Az a kedélyes Mark Alekszandrovics, aki félórával ezelőtt még a kopaszodó férfiakról tréfálkozott vele, már nem létezett. Parancsoló kifejezésű arca, különösen most, hogy levette a szemüvegét, kérlelhetetlennek tetszett.

Mark Alekszandrovics a Troickije kapunál benyújtotta az ablakon a párttagsági könyvét. Az ablak becsukódott, majd újból kinyílt, az üveg mögött feltűnt egy katona árnyéka, kihajolt, és Mark Alekszandrovics csak ekkor vehette szemügyre.

– Fegyvere van?

– Nincs.

– Mi van az aktatáskájában?

Mark Alekszandrovics felemelte a táskáját és kinyitotta.

Az ügyeletes visszaadta a párttagsági könyvét a beletett belépőcédulával együtt.

A különbejárat előtt két fegyveres katona állt. Az őr, miután gondosan tanulmányozta fényképét a párttagsági könyvben, alaposan szemügyre vette az arcát. Mark Alekszandrovics letette kabátját a kis ruhatárban, és felment a második emeletre. A hivatali helyiség ajtajában egy civil ruhás férfi újból ellenőrizte az iratait.

A hatalmas irodában Poszkrjobisev az íróasztalánál ült. Mark Alekszandrovics most találkozott vele először, és arra gondolt, hogy milyen durva vonású, kellemetlen az arca. Rjazanov megmondta a nevét.

Poszkrjobisev átkísérte a másik helyiségbe, a fogadószobába, a kanapéra mutatott, majd bement a dolgozószobába, gondosan becsukva maga mögött az ajtót. Aztán visszajött.

– Sztálin elvtárs várja.

Sztálin tágas dolgozószobájában baloldalt a Szovjetunió hatalmas térképe lógott a falon. Jobboldalt az ablakok között helyezkedtek el a könyvesszekrények, a közelebbi sarokban egy állványon nagy földgömb, a távolabbiban az íróasztal állt, mögötte karosszék. A szoba közepén zöld posztóval borított hosszú asztal, körülötte székek.

Sztálin föl-alá járkált a dolgozószobájában, s megtorpant, amikor az ajtó kinyílt. Khakiszínű, majdnem barna anyagból készült zubbonyt viselt, ugyanilyen anyagból varrt, csizmája szárába gyűrt nadrággal. Középtermetűnél alacsonyabbnak látszott, zömök volt, kissé himlőhelyes, szeme enyhén mongolos vágású. Sűrű hajában ősz szálak csillogtak alacsony homloka fölött. Sztálin ruganyos léptekkel Mark Alekszand-

rovics felé sietett, kezet nyújtott neki, közvetlenül, határozottan, de annak biztos tudatában, mi a jelentősége ennek a kézfogásnak. Aztán odébb tolt két széket az asztaltól. Leültek. Mark Alekszandrovics egész közelről látta Sztálin szemét: világosbarna, eleven, szinte vidámnak látszott.

Mark Alekszandrovics az építkezés általános ismertetésével kezdte beszámolóját. De Sztálin nyomban félbeszakította:

– Rjazanov elvtárs, ne vesztegesse az időt! A Központi Bizottság és annak titkára tudja, hol van ez az építkezés és mi a jelentősége.

Igen erős grúz akcentussal beszélt. És ahogy erről Mark Alekszandrovics meggyőződött, kitűnően ismerte a dolgok menetét.

– A komszomolisták elszökdösnek az építkezésről?

– Igen.

– Ezek szerint mozgósították őket, hogy aztán megszökjenek. Mennyien futamodtak meg?

– Nyolcvankét fő.

Sztálin átható, fürkésző pillantást vetett rá...

– Hadd lássam a kimutatást!

Mark Alekszandrovics elővette aktatáskájából a munkaerő mozgását regisztráló táblázatot, és rámutatott a vonatkozó rovatra.

– Miért vádolja magát, Rjazanov elvtárs? Ha egy gyárból csak nyolcvankét ember szökött volna meg, akkor ennek a gyárnak az igazgatója hősnek érezné magát.

Sztálin elmosolyodott. Szeme körül élesen rajzolódott ki a ráncok pókhálója.

Mark Alekszandrovics a gépi berendezéseket szállító gyárra panaszkodott. Sztálin megkérdezte, ki az igazgató. Amikor meghallotta a nevét, megjegyezte:

– Nem elég okos ember, mindent elront.

Szeme egyszerre sárga lett, súlyos tigrispillantásúvá vált, harag csillant meg benne az iránt az ember iránt, akit Mark Alekszandrovics nehéz körülmények közé került kitűnő munkaerőként ismert.

Rjazanov most áttért a legkényesebb kérdésre, a második gyáregység építésére.

– Egy év alatt elkészülnek vele?

– Nem, Sztálin elvtárs.

– Miért nem?

– Mert nem vagyok kalandor.

De nyomban meg is ijedt attól, amit mondott. Sztálin hosszasan fürkészte. Szeme megint sárgán csillogott, súlyos tekintetű lett, egyik szemöldöke szinte függőlegesen állt. Lassan, a szavakat elnyújtva, kérdezte:

– Ezek szerint a KB kalandorok gyülekezete?

– Nem helyesen fejeztem ki magam, bocsásson meg. A következőre gondoltam...

Mark Alekszandrovics részletesen és meggyőzően elmondta, miért nem lehet a következő évben befejezni a kohóművet. Sztálin figyelmesen hallgatta, pipáját markoló bal kezét a melléhez szorította. Úgy rémlett, mintha ez a kéz kissé merev volna.

– Becsületesen számolt be a dolgokról. Nekünk nincs szükségünk olyan kommunistákra, akik felelőtlenül ígérgetnek. Nekünk olyanok kellenek, akik igazat beszélnek.

Sztálin mosolytalanul mondta mindezt, nagyon jelentőségteljesen, mintha szavait az egész országhoz intézné. Mark Alekszandrovics folytatni akarta beszámolóját, de Sztálin megfogta a könyökét.

– Én végighallgattam magát, most maga hallgasson meg engem!

Sztálin a kohászatról kezdett beszélni, Távol-Keletről, a második ötéves tervről, az ország védelméről. Lassan beszélt, tisztán, csendesen, halkan, olyan tagoltan, mintha gépírónőnek diktálna; mindenki számára ismert dolgokat mondott, de most, hogy ő mondta mindezt, újnak és különösen súlyosnak tetszettek. A kohóműről azonban már nem tett említést, mintha nem akarná kiváltani Mark Alekszandrovics ellenkezését, amit már nem fogadott volna el, és ami csak ártott volna Rjazanovnak.

– Mikor megy vissza? – kérdezte Sztálin a székről felállva.

– Még ma – Mark Alekszandrovics is felállt.

– Ha lehet, két nappal halassza el az utazást. Azt gondolom, az elvtársaknak a Politikai Irodában érdekes lesz meghallgatniuk a maga beszámolóját.

A feszélyezettség és nyugtalanság, amelyet a Sztálinnal folytatott beszélgetés alatt Mark Alekszandrovics érzett, elmúlt, már csak annak a nagyságát érzékelte, amivel kapcsolatba került. Az általa vezetett, példa nélkül álló építkezés vasakaratot követelt tőle. Ha nem érezte volna maga fölött Sztálin vasakaratát, nem tudta volna saját vasakaratát érvényesíteni. Ez az akarat kegyetlen volt. Mit tegyünk! Szívjósággal nem lehet történelmi fordulatokat véghezvinni.

A népbiztosságon már tudtak Mark Alekszandrovics Sztálinnal folytatott beszélgetéséről, és azok, akikre ez tartozott, már készítették a Politikai Iroda határozattervezetét. Estére és éjszakára mindenki bent maradt, akire szükség lehetett, a főigazgatóságok munkatársai, a gépírónők, az ügyeletes büfésnő. A testület tagjai, akiknek aláírásukkal kell ellátniuk e határozattervezetet, az első telefonra megjelennek a népbiztosságon, és reggel már futár viszi a papírokat a Központi Bizottságba.

Senki sem kérdezte Mark Alekszandrovicstól, mit mondott neki Sztálin. A szavak elismétlése elferdíthet valamit. Sztálin maga mondja el a népnek azt, amit szükségesnek tart. Mark Alekszandrovics közölte a határidőket, felsorolta az objektumokat, ez Sztálin akarata.

A lényeg az, hogy a második gyáregység építésének befejezését egy évvel elhalasztották. Ez egy új, realista hozzáállást követelt meg a második ötéves terv elkészítésénél: a vas mindennek az alapja.

Bugyagin szintén a határozattervezet elkészítésével foglalkozott, aztán elment, reggel nyolcra visszajött, és némán aláírta a papírokat.

Mark Alekszandrovicshoz fűződő barátsága feljogosította volna Bugyagint, hogy a beszélgetés felől érdeklődjön. De Bugyagin nem kérdezett semmit. Ebből Mark Alekszandrovics megsejtette, hogy szembehelyezkedik Sztálinnal. Ám fel sem merült benne, hogy ez politikai ellenzékiség lenne. Inkább valami személyes nézeteltérés, ilyesmi megesik régi barátok között, ha a barátság véget ér. Talán a megbántottság, amiért visszahívták külföldről és bár magas, de mégiscsak másodlagos pozícióba helyezték, amely talán újabb lépcsőfok egy még alacsonyabb beosztáshoz.

Megérkezett Ordzsonikidze. Az ő társaságában Mark Alekszandrovics soha sem feszengett. Ordzsonikidze könnyen haragra gerjedt, dühe ijesztőnek látszott, de mindenki tudta róla, hogy hamar megbékél, és emberséges. Mark Alekszandrovics neki köszönhette felemelkedését, Szergo szemelte ki őt, egy déli városka kis gyárának igazgatóját jelenlegi magas posztjára, s ezzel az ország első kohászává tette meg. Szergo értett ahhoz, hogy megtalálja a megfelelő embereket, védelmébe vette őket, lehetőséget adott nekik a munkára.

Szergo a hatalmas íróasztal mögött ült; egy fáradt ember, püffedt arcában húsos sasorr, őszülő, dús hajzat, tömött, rendezetlenül lelógó bajusz. Zubbonya felső gombja kinyitva, kilátszott alóla orgonalila inge, amelynek gallérja puhán simult vastag nyakára. A dolgozószoba ablaka keskeny kis közre nyílt, egy régi templomocskára – ilyet sokat találhatunk a Jauza, a Szoljanka és a Moszkva folyó által határolt régi kereskedőtelepen –, amit minden bizonnyal csak azért nem bontottak le, mert nevezetes volt valamiről.

– Derék dolog.

A dicséret a Politikai Iroda határozattervezetére is vonatkozott, meg arra is, hogy Mark Alekszandrovics nem jött zavarba Sztálin előtt, hanem elnyerte tetszését. A dicséret őt magát is megillette: lám, milyen remek embert választott ki, mert ahhoz igazán ért, hogy olyan embereket találjon, akikre számítani lehet bonyolult és felelősségteljes helyzetekben.

– Mesélj!

Mark Alekszandrovics beszámolt a beszélgetésről. Ordzsonikidze feszült figyelemmel hallgatta, mint aki megpróbálja megfejteni Sztálin minden egyes szavának valódi értelmét.

Minél jobban távolodott Mark Alekszandrovics Sztálinnal történt találkozásától, annál nagyszerűbbnek látta. Ilyen találkozásra csak egyszer kerül sor az életben. A leglényegesebb afölötti boldogsága volt, hogy megértette ezt a nagy embert, akinek géniusza rányomja bélyegét a korra.

– Nem vagyok kalandor... Ezt mondtad neki?... – kérdezte vissza nevetve Ordzsonikidze.

– Ezt.

– Ezek szerint a KB kalandorok gyülekezete? – kérdezte ezt is vissza még mindig nevetve Ordzsonikidze.

– Ezt mondta.

Ordzsonikidze nagy, barna, kissé dülledt szemével jelentőségteljesen nézett rá.

– Tíz órára menj a Központi Bizottságba. A beszámoló öt perc, többet nem adnak, ezt vedd számításba. Ne agitálj a szovjethatalom mellett, arról beszélj, mire van szükséged! A kérdésekre válaszolj, a közbeszólásokra ne reagálj! Ne izgulj, a hátad mögött ott vagyok én!

Az előadók termében terített asztal állt, rajta óriási, fortyogó szamovár, citromkarikák, szendvicsek, ásványvíz. Felszolgálónő vagy pincér nem volt jelen. A falak mentén és az ablaknál kis munkaasztalok sorakoztak, azoknál lehetett előkészíteni az anyagot.

A területi párttitkárok, népbiztosok és helyetteseik, főigazgatóságok vezetői, néhány katona és egy kaukázusi csoport várta, hogy behívják őket.

Egy idős titkárnő szólította be a várakozókat: „Ilyen és ilyen elvtárs... Kérem, fáradjon be az ülésre!"

Ha egyszerre több embert hívtak be, akkor így mondta: „Ilyen és ilyen területről érkezett elvtársak..." Vagy: „Ilyen és ilyen népbiztosságról jött elvtársak..."

Mark Alekszandrovicsot a vezetéknevén szólították.

A titkárok irodáján keresztül ment be az ülésterembe, meglátta a hosszú sorokban álló karosszékeket és a bennük ülőket. Az elnökségi asztal mögött Molotov állt. Tőle jobbra magasodott a szónoki emelvény, balra és kissé hátrább ült a referens, és még tovább balra helyezkedtek el a gyorsírónők.

– Az előadó elvtárs fáradjon ide!

Molotov a szónoki emelvényre mutatott. Az emelvény belső oldalán felirat világított: „Az előadás ideje öt perc." A szónoki emelvénnyel szemben az ajtó fölött egy jókora óra függött, fekete alapon arany mutatóval, nagyon emlékeztetett a Kreml órájára.

Sztálin a harmadik sorban ült. Tőle balra a sor végéig üresen maradtak a helyek, hogy Sztálin bármikor kimehessen. Mark Alekszandrovics már hallotta, az a szokása, hogy fel-alá jár a dolgozószobájában. De akárcsak két nappal ezelőtt, Sztálin most sem állt föl és nem sétálgatott.

Mark Alekszandrovics röviden kommentálta a határozattervezetet. Lakonikusan, szinte műszaki nyelven adta elő mondanivalóját, és ez nagyon meggyőzően hatott a politikai megfogalmazásokhoz szokott hallgatóságra. Hangsúlyozta, hogy a négyes kemence határidő előtt beindul, és éppen csak érintette, hogy az olvasztókemencék második sorának elkészültét nem tudják garantálni. Ez a második kérdés fontosabb volt az elsőnél. De itt ma az volt a fontos, hogy azt hangsúlyozza ki, amit hangsúlyozott is.

– Kérdés van? – kérdezte Molotov.

Valaki megjegyezte, hogy a határozattervezetben, ahol a faanyag szállításáról beszélnek, hiányzik a Faipari Népbiztosság ellenjegyzése.

Mark Alekszandrovicsnak nem maradt ideje a válaszra. Hirtelen csend lett, és ebben a csendben meghallotta Sztálin hangját:

– Rjazanov elvtárs csak menjen vissza a kombinátba, és adjon nekünk vasat! Helytelen lenne visszatartanunk Rjazanov elvtársat holmi papírok miatt...

Sztálin nemcsak nagyon halkan beszélt, hanem még egy kicsit félre is fordult, s ezzel mindenkit arra kényszerített, hogy feszülten figyeljen rá.

– ...úgy gondolom, meg tudjuk kapni az aláírásokat Rjazanov elvtárs nélkül is. A tervezet átgondolt, aggodalomra nincs ok; lesz erőnk ahhoz, hogy segítsünk Rjazanov elvtársnak, hogy a párttól kapott feladatát teljesítse.

Sztálin éppen olyan váratlanul hallgatott el, mint ahogy megszólalt.

További kérdéseket senki sem tett fel.

3

A forradalom előtt oly tekintélyes arbati bérház most igencsak benépesült; a lakásokat társbérletesítették. Egyeseknek azonban sikerült megmenekülniük ettől – a kispolgár apró győzelme az új rendszer felett. A győztesek közé tartozott Sarok szabó is.

Egy divatos szabóság inasa, majd később szabásza és mestere, legvégül pedig a tulajdonos egyetlen lányának férje, ez volt Sarok karrierje. A csúcsra emelkedést azonban megakadályozta a forradalom: a várt örökséget, a műhelyt államosították. Sarok egy ruhagyárban helyezkedett el, de otthonra is vállalt munkát. Csak rendkívül megbízható ajánlással lehetett bejutni hozzá. Erre késztette az olyan ember elővigyázatossága, aki soha nem akar adóellenőrrel találkozni.

Ez a szabó még mindig jó kiállású, szépen idősödő férfiú volt, egy női divatszalon tulajdonosának tisztelettudó, méltóságos modorával; egy héten hat estén állt a szabóasztal mellett, nyakában centiméterrel, krétával rajzolta az anyagra a szabásmintát, vágott, varrt, vasalta a varrásokat. Pénzt keresett. A vasárnapokat a lóversenypályán töltötte, szenvedélyesen fogadott.

Lehetséges, hogy az öreg Sarok megbékél az élettel, ha nem él örök rettegésben a házkezelőség, a szomszédok és mindenféle váratlan esemény bekövetkezte miatt. Az egyik ilyen váratlan esemény Vlagyimirnak, idősebb fiának elítélése volt – nyolc év munkatábort kapott egy ékszerüzlet kirablásáért. Sarok ennek előtte sem nagyon bízott ebben a könnyelmű szörnyetegben, aki az anyjára és ennek következtében egy majomra hasonlított. De megelégedett azzal, hogy Vlagyimir elvégezte a Prága étterem szakácsiskoláját, és hazaadta a fizetését. Persze a szakács ma már nem az, ami régen, mert ugyan mifélék is ezek a mai éttermek! De hát az alkatilag gyenge és tompa eszű Vlagyimir számára mégis jól választottak szakmát. Az öreg csak a lóversenynek élt, és nem tulajdonított jelentőséget Vlagyimir kártyaveszteségeinek. No de betörni?! Ezért nemcsak a szovjet, de minden törvény szerint börtön jár.

Sarok kisebbik fia, Jurij, ez a fegyelmezett, ravasz, óvatos kamasz, aki itt nőtt fel az arbati udvaron, a Szmolenszk téri piac és a Protocsnij kis közei táján, a csavargók és szélhámosok ősi tanyáján, tudomást szerzett életmódjáról, de otthon nem beszélt róla, szívesebben vetette alá magát az utca törvényeinek, mint annak a társadalomének, amelyben élt. Nem tudta, miben csorbította meg jogait a forradalom, de gyermekkorától abban a tudatban nőtt fel, hogy igenis megcsorbította. Nem tudta elképzelni, hogyan élne más rendszerben, de afelől nem volt kétsége, hogy jobban. Azt a gunyorosan kimondott szót, amelyet otthon, családjában az élet új gazdáival kapcsolatban szoktak használni, hogy *elvtársak*, rávetítette az iskola Komszomoltagjaira is. Ezek a beképzelt aktivisták úgy vélték, övék az egész világ. Amikor Szasa Pankratov, az iskola Komszomol-titkára kiállt az emelvényre és beolvasott neki, Jura védtelennek érezte magát.

Gyűlölte a politikát, mérnöki pályára készült, ez mégis tudott volna adni némi függetlenséget. Terveit egy eset változtatta meg, ami megint csak kapcsolatban állt bátyja letartóztatásával. Az öreg Sarok védőt keresett a fiának, megtanácskozta a dolgot megrendelőivel, és végül is talált egy ügyvédet, aki ötszáz rubelért hajlandó-

volt elvállalni az ügyet. Ezt az óriási összeget Sarok nem merte átadni tanú nélkül, ezért elvitte magával Jurijt. Az ügyvéd meg sem számolta a pénzt, kinyitotta az asztal fiókját, és hanyagul bedobta a köteget. Ezzel véget is ért a látogatásuk, de Jurijnak ennyi idő alatt is szemébe ötlöttek a falon aranyozott keretben lógó képek és az üveges szekrényben sorakozó aranyozott gerincű könyvek. Ilyet otthon még nem látott.

Az utcán az öreg Sarok irigyen felsóhajtott.

– Vannak, akik jól élnek.

De az ügyvéd még nagyobb hatást gyakorolt Jurára a bíróságon. Ez a gyűrött arcú, ápolt szakállú, apró termetű emberke az ujja köré csavarta a szigorú proletár bíróságot. Legalábbis így látta a fiatal Sarok. Az ügyvéd törvénycikkelyekkel dobálózott, mindenféle fortélyokhoz, mesterkedésekhez folyamodott, arra késztette a bíróságot, hogy új tanúkat rendeljen be, kiegészítő vizsgálatokat tartson; gúnyosan vitatkozott a bíróval és az ügyésszel. Bár a komor bíró és a rendíthetetlen ügyész kezében volt a törvény, mégis féltek a törvénytől – ez olyan felfedezés volt, amely meghatározta a fiatal Sarok terveit. Az ügyvédséghez az egyetemen át vezetett az út, az egyetemre pedig a Komszomolon és egy gyáron keresztül.

Így aztán Jurij Sarok a tizedik osztályban belépett a Komszomolba. Munkásszármazását nagyon nagyra értékelték az iskolában, ahol az arbati értelmiség gyermekei tanultak. Távol tartotta magát mindentől, és ettől a lányok titokzatosnak vélték. Különösen az okos, komoly, tevékeny lányoknak tetszett. Úgy hitték, megnevelik, átformálják az egyéniségét. E nyíltszívű, hiszékeny lányok nagyon vonzónak találták ezt a fiút: szép és tartózkodó.

Aztán a gyárban Sarok megszerezte azt, ami eddig hiányzott belőle, a magabiztosságot. Munkás! A kék, mindig tiszta overall remekül állt nyúlánk alakján. Ezzel is hangsúlyozta, hogy a *túlságosan értelmiségiekkel* szemben ő igazi munkás. Az iskolában oly szerény és hallgatag fiú itt gyakran felszólalt a gyűléseken, ésszerűen úgy vélve, hogy a nyilvános szereplés jól jön a leendő ügyvédnek.

Az egyetemen Sarok semmivel sem tűnt ki a többiek közül, de megbízható közösségi embernek tartották. Nem is akart kitűnni. Az újságok jóformán másról sem írtak, mint kártevőkről, szabotőrökről, elhajlókról. „Leleplezni! Kíméletlenül megbüntetni! Gyilkosok! Likvidálni! Elpusztítani! Eltaposni! Gyökerestől kiirtani! Eltörölni a föld színéről!" Miközben ezeket a szavakat, a kurta és pisztolylövésként hangzó mondatokat olvasta, Sarok reszketett. Mindent jól értett és mindent józanul mérlegelt. Az egyetem elvégzése után kiküldik majd egy területre vagy egy járásba, a népbíróságra vagy az ügyészségre. Meg se mer nyikkanni arról, hogy ügyvéd szeretne lenni. „Ki akarod húzni magad!" – ezt felelnék rá. Lehetséges, hogy le kell mondania arról a célról, ami felé olyan mérhetetlen igyekezettel törekedett.

Jurának apja varrt egy öltönyt. A legdivatosabb charleston fazonút. Hosszú, bő szárú nadrág, rövid, csípőre simuló válltömséses, kivásznazott mellű zakó. A kék szemű Jura roppant elegánsan festett ebben a ruhában. Az anyagot a Tverszkaja utcában vették, az aranyért vagy valutáért árusító speciális üzletben.

– Az arbati boltban mindig ott nyüzsögnek a szomszédok, tátják az éhes szájukat – magyarázta az apja –, azt mondanák, Sarokék aranyat rejtegetnek, s megfojtanának bennünket egy kanál vízben.

Bármennyire sajnálta is az öreg az arany karkötőt meg az arany mandzsettagombokat, megértette: ahhoz, hogy valaki jó állást kapjon Moszkvában, megfelelően fel kell öltöznie, hála istennek elmúlt már a bőrzekék és az orosz ingek korszaka. Bár önző közönnyel viseltetett a család és gyerekei iránt, kisebbik fiához mégis valami apai érzéshez hasonló érzelmek fűzték: ifjúkori önmagát látta benne. Abban pedig, hogy Jura Moszkvában maradjon, igencsak érdekelt volt: a házkezelőség már feni a fogát a második szobára. Ha Jura kijelentkezik innen, egész biztosan elveszik.

– Összeköttetést, összeköttetést kell keresni – okította Jurát.

De Jura sem a gyárban, sem az egyetemen nem szerzett magának barátokat. Otthon nem engedték meg neki, hogy meghívja magához őket. Rokonaik szegények voltak, nem láttak bennük mást, csak tehertételt, nem jártak hozzájuk, vendégül sem látták őket. Sarok apja szabadidejét a lóversenypályán, anyja pedig a templomban töltötte. Húsvétra a gyerekek kaptak egy darabka kalácsot, húshagyókedden pedig farsangi fánkot, ezzel be is fejeződtek az ünnepek. Az örek Sarok nem hitt Istenben, nem tudta megbocsájtani neki, hogy így kifosztották. Még kevésbé tudta megbocsájtani ezt a szovjethatalomnak. Május elsején és november hetedikén éppúgy dolgozott otthon, mint minden hétköznapon.

Az egykori iskolatársakkal meglévő kapcsolatok bizonyultak még a legmaradandóbbaknak. Jurijjal három volt osztálytársa lakott egy házban. Szasa Pankratov, az iskola Komszomol-titkára, Makszim Kosztyin, a liftesnő fia, akit barátai csak Maksznak hívtak, és Nyina Ivanova, egy csupa részvét komszomolka, aki nevelte és alakította Sarokot. Lena Bugyaginával, az ismert diplomata lányával együtt nagyon összetartó aktivista csoportot alkottak az iskolában. Lenánál szoktak találkozni a szovjetek ötös számú házában. Bugyagin külföldön dolgozott, az egész lakás a gyerekek rendelkezésére állt. Jura gyakran megjelent ott, homályosan érezte, hogy ilyen kapcsolatokra még szüksége lehet. Mára ez a homályos érzés reális reménységgé változott. Bugyagin, akit visszahívtak külföldről és nehézipari népbiztoshelyettessé neveztek ki, a segítségére lehet.

Jura a Vozdvizsenkáról befordult a Granovszkij utcára. Itt, ebben a szürke gránitépületben, a szovjetek ötös számú házában laktak *ők*. A nyilakban végződő kerítésráccsal körülvett kertben játszottak az *ő* gyerekeik. Jura rendíthetetlen arccal várakozott a lépcsőházban, amíg az öreg portás telefonon felszólt Bugyaginékhoz. Aztán felment a második emeletre, és becsengetett.

Lena nyitott ajtót, s mint mindig, kicsit szégyenlősen rámosolygott. Magas termete miatt egy picit meg kellett hajtania súlyos fekete konttyal ékesített fejét. Gyönyörű szép bőrű, hosszúkás arcán kissé nagynak tűnt élénkpiros, duzzadt ajka. Lenkának levantei profilja van, mondta egyszer Nyina. Hogy mit jelent az, hogy „levantei", ezt Jura nem tudta, de azt, hogy Lena Bugyagina a legszebb lány az iskolában, azt igen.

Jurij a régi barát kissé bizalmaskodó családiasságával vonta magához a lányt. Az nem húzódott el.

– Megjöttek már a gyerekek?

– Még nem.

– Ivan Grigorjevics itthon van?

A frissen fényezett padló szagát árasztó előszobán át Lena bekísérte Jurát az apja dolgozószobájába.

– Papa, Jura beszélni szeretne veled.

Hűséges, odaadó mosollyal bocsátotta be Sarokot.

A keskeny szobán félhomály ült, mert a ház kiugró fala félig eltakarta az ablakot. Könyvek, újságok, folyóiratok, orosz és külföldi prospektusok hevertek mindenütt, az asztalon, a polcokon, a székeken, a földön. A heverő fölött a két földteke térképe lógott, rajta kipontozva jelölték a hajójáratok útvonalát. Jura észrevette, hogy egy iraton háromjegyű fekete számok vannak; Bugyagin összehajtotta és félretolta: titkos irat, amelyet csak a KB és a KEB tagjai kapnak meg. Jura észrevette még a külföldi Parker tollat, a csomag Trojka cigarettát, a nyersgumi talpú cipőt és a különleges szabású zakót, amit csak a legmagasabb rangú diplomaták számára varr a híres Entyin.

– Tessék, hallgatom – szólalt meg Bugyagin nyugodt, tárgyszerű hangon: megszokta, hogy kérésekkel forduljanak hozzá. Sovány, fekete bajszos arcán, sűrű szemöldöke alatt ülő szeme még mélyebbre süppedtnek látszott, mint Lenáé.

– Most fejeztem be az egyetemet, Ivan Grigorjevics. Szovjet jogot tanultam. De a bátyám börtönben ül...

Odakint csengettek, nyílt az ajtó.

– Bíróságra, ügyészségre nem mehetek – folytatta Sarok –, marad a gazdaságjogi munka. Szeretnék valami üzembe kerülni. Az egyetem előtt a Frunze gyárban dolgoztam. Ismerem az embereket és a termelést.

Bugyagin hűvös tekintettel mérte végig Jurijt. Megszokta, hogy irányítson. Mit neki Jura és az ilyen Jura-félék? Ők ahhoz szoktak hozzá, hogy tömegeket irányítsanak, tömegek sorsa felett döntsenek.

– Menj el Egerthez! Majd szólok neki.

– Köszönöm, Ivan Grigorjevics.

– A bátyád miért ül?

– Köztörvényes. Rossz társaságba keveredett a kölyök...

– A régi igazságszolgáltatást elkergettük – jegyezte meg Bugyagin –, az új pedig még tudatlan. Tanult emberekre van szükség.

– Tudom én ezt, Ivan Grigorjevics – helyeselt lelkesen Sarok –, de hát ez nem tőlem függ. Mégis, bírósági és ügyészségi szervek, amikor a bátyám...

– Egerthez, Egerthez menj el – ismételte Bugyagin –, majd én felhívom. Tehát jogtanácsos akarsz lenni?

Így mondta, hogy *jogtanácsos*. Tüskét szúrt a szívébe.

De a célját mégis elérte. Csak az eredmény számít. Hát így csinálják ezt! Az egyiknek nehéz, a másiknak minden könnyen megy. Ezelőtt annak volt könnyű, akinek pénze volt, most annak, akinek hatalma van.

Vége az egyetemnek, a savanyú káposztától bűzlő menzának, a gyűlöletes szom-

bati társadalmi munkának, az unalmas gyűléseknek, az örökös fejmosásoknak, amitől mindig is reszketett. Még egyszer se ment be az egyetemre új öltönyében, nem akart kitűnni a többi hallgató közül, akik legfeljebb a szakszervezettől tudnak kikönyörögni egy-egy kiutalást durva posztóból készült nadrágra.

Ők természetesen majd üléseznek, szónokolnak, Jura maga elé képzelte ellenséges arcukat, a vezérek rendíthetetlen komorságát. Kihúzod magad minden alól, Sarok, dezertálsz... De ő nyugodtan, mosolyogva áll majd előttük. Végül is mi történt? Miért ez a nagy zenebona? Visszatér a kollektívába, amelyik felnevelte. Ezelőtt hétszáz munkás dolgozott ott, most ötezer. Az ötéves terv elsőszülöttje! Ott dolgozni megtiszteltetés egy fiatal szakember számára. Hogy ő maga kéredzkedett oda? Miért mondják, hogy ő maga? Egyszerűen csak *nem szakadt* el a gyártól. S amikor megkérdezték tőle az egyetem után, akar-e visszamenni hozzájuk, azt felelte rá, hogy „akarok". Miért, mit kellett volna felelnie? Büszke volt rá, hogy figyelemmel kísérték sorsát, egy egyszerű szovjet ember sorsát.

Ezt vágja a képükbe. Erre behúzzák fülüket, farkukat. Még vállon is veregetik: „Eredj, Sarok, eredj, és tedd a dolgod!"

Megérezte az erejét, saját felsőbbrendűségét azok felett is ott az egyetemen, meg ezek felett is itt a szovjetek ötös számú házában. Ezek a hatalmon lévő értelmiségiek mindig csak leereszkedtek hozzá. Ha Szaska Pankratov fordult volna ilyen kéréssel Bugyaginhoz, elutasította volna – ott kell dolgozni, ahová a párt küld! Annak, akit az ember nem tisztel, odadobhat egy kis koncot. És ezek a gyerekek, ott bent abban a tágas ebédlőben, a volt iskolatársai, azok sem tisztelték őt sohasem. És most is megvetik, amiért igénybe veszi Ivan Grigorjevics segítségét. De gondoljanak, amit akarnak. Az is lehet, hogy csak tanácsért fordult Bugyaginhoz. Mint egy idősebb elvtárshoz. Igen. Pontosan. Mint egy *idősebb elvtárshoz!* Egyébként úgysem fogják megkérdezni, miért járt nála, nagyon tapintatosak.

– Szevasztok! – köszöntötte őket Sarok.

– Szervusz – felelte rá mindenki helyett Makszim Kosztyin.

Kitűnően vasalt zubbonyában, csillogóra fényesített csizmában, gondosan fésült szőke hajával úgy ragyogott a széles vállú, rózsás képű Makszim, ahogy ez egy egész napra eltávozást kapott fiatal, katonaiskolai növendékhez illik.

A díványon ott ült mellette Nyina Ivanova, sarkával nyomorgatta félig lehúzott cipőjének kérgét. „Vett volna egy számmal nagyobbat ez a liba" – gondolta magában Sarok. Nyinka sohasem tudott öltözködni, folyton ugyanabban a kötött kabátkában járt. És fésülködni sem tudott, el kéne takarnia emeletes homlokát, nem pedig hátrafésülni a fürtjeit.

Sarok megveregette Vagyim Maraszjevics vállát. Jura kedvelte ezt az ártalmatlan fecsegőt, egy ismert moszkvai orvos fiát. A testes, petyhüdt, vastag ajkú fiú, akinek apró, zavaros szeme fölött hiúzra emlékeztető rövid, bozontos szemöldök húzódott, elnyúlt a karosszékben, és Wellsről elmélkedett.

A kis Vladlen Bugyagin a leckéjét írta, szétdobált füzetei előtt ült, hosszú, barna harisnyába bújtatott lábát maga alá húzta. Lena szórakozottan figyelte a toll mozgá-

sát, ahogy öccse a düledező betűket rótta, rámosolygott Jurára, és fejével intett neki, ülj le...

Hát itt az egész *kompániájuk,* csak Szasa Pankratov hiányzik.

– Wells háborút jövendöl, járványokat, az Egyesült Államok széthullását – mondta Vagyim. – Aztán majd a tudósok és a pilóták veszik át a hatalmat.

– Az emberiség története nem fantasztikus regény – ellenkezett Nyina. – A hatalmat osztályok veszik át.

– Vitathatatlan – helyeselt elnézően Vagyim –, de a gondolatmenet mégis érdekes: tudósok és pilóták a leendő hatalom mozgatói, a technokraták meghódítják a világmindenséget.

– Barátaim – szólt közbe Makszim –, Németország fegyverkezni fog, mindenki fegyverkezik.

– Hitler nem marad sokáig hatalmon – tiltakozott Nyina –, nyolcmillióan szavaztak a szociáldemokratákra és ötmillióan a kommunistákra.

– Thälmannt mégsem tudták elbújtatni – szólt a beszélgetésbe Jura, arra célozva, hogy ha ötmillióan nem tudnak megőrizni egyetlen embert, akkor semmit sem érnek.

De senkinek még csak eszébe sem jutott, hogy szavaiban hátsó gondolatot keressen. Túlságosan hittek ahhoz, hogy társuk hitét kétségbe vonják. Tudtak vitázni, veszekedni, de abban megingathatatlanok voltak, ami életük értelmét jelentette: a marxizmus – az osztályok ideológiája, és a világforradalom – harcuk végcélja, a szovjet állam pedig a nemzetközi proletariátus megdönthetetlen bástyája.

– Elszoktak a konspirációtól – állapította meg Makszim.

– Dimitrov úgy rázza meg ezt az országot, akár a körtefát – vette át a szót Vagyim Maraszjevics –, tűzijáték az évszázad pere!

A Dimitrov-perről kezdett beszélni, a háború lehetőségéről, jobban mondva annak szimptómáiról, amelyeket ő értett, de mások nem. Ebben a társaságban azonban jól ismerték Vagyimot, nem hagyták, hogy sokat fecsegjen. Egy kis vágóhíd? Az emberiség még nem felejtette el a világháborút, amely tízmillió ember életébe került. Hogy megtámadnák a Szovjetuniót? Talán bizony megengedné ezt a világ munkásosztálya? És Oroszország sem az ma már, ami volt. A Magnyitka és Kuznyeck már ontja a nyersvasat, beindultak a traktorgyárak Sztálingrádban, Cseljabinszkban és Harkovban, a gorkiji és moszkvai autógyárak, a Talajgépgyár, a Mérőműszergyár, a Golyóscsapágygyár, felépültek az első szovjet Blooming-kohók.

Szívüket büszkeség töltötte el. Lám, itt van az ő hazájuk, a világ proletariátusának élcsapata, az eljövendő világforradalom támasza. Igen, itt jegyrendszer van, mindent megvonnak maguktól, de az új világot építik. Mikor az emberek éhesek, a valutaboltok zsúfolt kirakatai undorító látványt nyújtanak. De ezen a valután gyárak épülnek majd, az eljövendő bőség zálogai.

Mindig így beszéltek. És most is minden úgy van itt, mint mindig. A fényesre kefélt padló, a hosszú asztal a mélyre lógó lámpaernyó alatt, az asztalon lekvár – egy jól berendezett, előkelő lakás nyugalma. Miközben a teát tölti, Ashen Sztyepanovna megkérdezi: „Makszim, te citrommal kéred?" – s mint mindig, most is erőltetettnek hat ennek az örmény asszonynak a szájából az az orosz név, hogy „Makszim".

No de mégis! Mire jutottak ők, akik számára mindez elérhető? Nyina tanítónő, Lena angol fordító egy műszaki könyvtárban. Makszim most fejezi be a katonaiskolát, húzni fogja majd az igát. Naivak, ebben rejlik végzetes gyengeségük. Ilyen gondolatok futottak át Jurij Sarok agyán. De a következőt kérdezte:

– Gyerekek, hol van Szasa?

– Nem jön – felelte Makszim.

Ebben a kurta válaszban Sarok megérezte a Komszomol-aktivisták oly kellemetlen tartózkodását; ők olyasmit tudnak, amit másnak nem szabad tudnia.

– Történt valami?

Lena megmondta, hogy Szasának kellemetlenségei vannak, és hogy az apja felhívta Glinszkaját.

A rendíthetetlen Szaska! Ez aztán nagy szám! Jurának egyszerre jókedve támadt. Amikor őt, Sarokot felvették a Komszomolba, Szasa csak annyit mondott: „Nem bízom benne", és tartózkodott a szavazástól. A gyárban Sarokot marós tanulónak osztották be, de Szasát sürgős vagonkirakásra rendelték, és egy évig ottragadt rakodómunkásnak, mert ugye a hazának rakodómunkásokra is szüksége van. Bölcsészkarra akart jelentkezni, de műszaki egyetemre ment, mert a hazának mérnökök kellenek. Ugyanabból az anyagból faragták, mint Bugyagint, nem véletlen, hogy az annyira szereti. De mégis mi történt? Ha valami semmiség lenne, Bugyagin nem lépett volna közbe.

– Nálunk az egyetemen – mesélte Jura – az egyik fiú a gyűlésen közbeszólt: „Mi a nő? Szög a székben..."

– Valahol olvasta – jegyezte meg Vagyim Maraszjevics.

– A gyűlést meg március nyolcadika, a nőnap alkalmából rendezték. Erre aztán kizárták az egyetemről, a Komszomolból, a szakszervezetből...

– Igazán nem volt helyénvaló közbeszólás – állapította meg Nyina Ivanova.

– Ha mindenkit kizárnak, ki marad bent? – komorodott el Makszim.

– Amikor a kizárás szabállyá válik, többé már nem számít kizárásnak – szellemeskedett Vagyim.

Lena Bugyagina külföldön született, politikai emigránsok családjában. A forradalom után is külföldön élt az apjával, aki diplomataként szolgált, és amikor visszatért Oroszországba, nem tudta valami jól az anyanyelvét. De nem akart különbözni társaitól, terhesnek érezte mindazt, ami különleges helyzetét hangsúlyozta. Rendkívül érzékeny volt mindarra, amit igazán népinek, orosznak vélt.

Jurka Sarok, ez az egyszerű munkásfiú, aki ilyen független, önérzetes és titokzatos, rögtön felkeltette figyelmét. Segített Nyina Ivanovának a fiú nevelésében, de maga is jól tudta, hogy ezt nem csak a társadalom érdekében teszi. És ezt Jura is jól tudta. Ám az iskolában megvetéssel kezelték az efféle szerelmi ügyeket, mint olyasmit, ami méltatlan egy igazi komszomolistához. Ők, a forradalom gyermekei őszintén hitték, hogy ha magukra gondolnak, elárulják a közösség ügyét.

Az iskola befejezése után Jura nem tett határozott lépéseket a közeledésre, ügyesen megtartotta kapcsolatukat azon a határon, amelyen megállapodtak: néha

telefonált, elhívta Lenát moziba vagy étterembe, eljárt hozzá, mikor a társaság egybegyűlt náluk. Amikor most az előszobában átölelte Lenát, átlépte ezt a határt. Váratlanul és elég durván, de azzal a határozottsággal ölelte át, amely meghódítja a Lena-féléket.

A lány néhány napig várta Sarok telefonját, de már nem tudta kivárni, maga hívta fel egyszerűen csak úgy, ahogy általában fel szokták egymást hívni. Lena hangja természetesen csengett, igyekezett tisztán kimondani a szavak végződését, meggondolta a helyes hangsúlyt, lassan beszélt, és még telefonon át is érezni lehetett félénk mosolyát. Jura már várta a telefont.

– Magam is fel akartalak hívni. Hatodikára van két jegyem az Ipari és Kereskedelmi Klubba. Tánc is lesz. Elmegyünk?

– Persze.

November hatodikán este Jura elment a lányért. Lena kékeszöld, uszályos, hosszú estélyi ruhában jött ki eléje. Ismeretlen parfümillat áradt belőle, sima, fekete hajában vékony gyöngysor csillogott, egy egész más világból való nő, döbbenetesen szép és igéző. Csak a mosolya volt változatlanul szégyenlős, félénk, és ezzel a mosollyal mintha azt kérdezte volna Jurától, tetszik-e neki, és megérti-e a fiú, hogy csak az ő kedvéért öltözött fel így.

Lena benyitott az ebédlőajtón.

– Vlagyik, tízkor lefekszel aludni.

– Lefekszem – felelte Vladlen, aki az ablakpárkányon bütykölt valamit.

– Hol vannak a szüleid? – kérdezte Jura, miközben feladta a lány kabátját.

– A papa Kramatorszkban, a mama pedig Rjazanyban.

– Az ünnepekre?

– A papa ünnepkor mindig kiutazik a gyárakba, a mama pedig előadást tart.

Hosszú ruháját feltűzte a kabát alá, és mosolyogva megjegyezte:

– Csak ez a kényelmetlen a dologban.

De szerencséjük volt. Az udvarról éppen kigördült egy kocsi. Lena ismerte a sofőrt, így aztán az elvitte őket a Mjasznyickaja utcába. Ez az idős, méltóságteljes sofőr megszokta, hogy mindig magas főnökséget visz autóján, roppant előzékeny volt Lenához, de ügyet sem vetett Jurára. Jura azonban nem foglalkozott ezzel, az járt az eszében, hogy Lena egyedül van otthon, és a klub után fel lehet menni hozzá. A lány ott ült mellette a puha ülésen, közelsége izgalomba hozta, de még jobban izgatta és ijesztette a gondolat, hogy éppen ma történhet meg minden.

Akadt már dolga nővel, de az egészen más volt. A szomszéd háztartási alkalmazott, egy kicsapongó lány az udvarból, különböző lányok lent falun, ahová apjával elutazott, akikkel könnyű dolga volt, mert maguk feleltek önmagukért, de itt ő fog felelni mindenért, és a Bugyaginokkal veszélyes tréfálni. Más az ő helyében elvette volna a lányt, de valami ijesztette Jurát, túlságosan magas lett volna ez az ugrás. És vajon olyan feleség lenne-e Lenából, amilyenre neki szüksége van? Nem tudta elképzelni a lány idegen és ellenséges családját a saját családja mellett. Várnia kell. Nem vesztette el a reményt, hogy ügyvéd lesz belőle, hogy kiharcolja a függetlenségét. Ha elvenné feleségül Lenát, sok mindent feladna.

Az autó megállt az Ipari és Kereskedelmi Klubnál. Jura nem tudta, hogy kell kinyitni a kocsi ajtaját, megnyomta az egyik kilincset, a másikat, de az ajtó nem nyílt ki. Ekkor Lena átnyúlt fölötte, megnyomta a megfelelő kart, és kedvesen mosolyogva így szólt:

– Ennek a kocsinak nagyon otrombák a kilincsei.

Igyekezete, hogy elsimítsa ügyefogyottságát, bántotta Sarokot, Lena ezzel hangsúlyozta, hogy Jura még sohasem ült ilyen autóban. De újból fegyelmezte magát. Hűvös tekintetet vetett a sofőrre, és Lena után bement a klubba. Azt fogja csinálni, amit akar, és úgy fog élni, ahogy neki tetszik. Most Lena tetszik neki. Ott ült mellette, elkapta a rájuk irányuló szemek kereszttüzét, megszokta a női tekinteteket, de ma egészen mások és sajátosak voltak ezek: érdeklődés áradt belőlük a férfi iránt, akit a társaság legcsinosabb hölgye kitüntetett a figyelmével.

Ruszlanova énekelt, Henkin Zoscsenko-prózát mondott. Aztán elkezdődött a tánc. Lena engedelmesen táncolt. Lehet, hogy nem olyan könnyedén, mint a többi lány a táncparketten, de maga is nevetett ügyefogyottságán, miközben bizalommal simult Jurához.

Lena kiment, hogy megigazítsa a frizuráját. Jura egy oszlopnál állt, és az egybegyűlteket nézegette. Az ipar vezérei, tudós szakemberek, a moszkvai műszaki értelmiség legfelső rétege, azok, akik a népbiztosságokon dolgoznak, a főnökség körül sürgölődnek, magas fizetést, prémiumot kapnak, zárt bolthálózatban vásárolnak, előnyös kiküldetéseken vesznek részt. Jura jól tudta, milyen gyorsan haladnak előre a szerencsések, akik az egyetem elvégzése után magasabb hivatalokba kerülnek, és milyen igát húznak azok, akiket a termelésbe irányítanak.

Mit érhet el majd a gyárban? Futkosni fog a népbíróságokra, jelentéktelen ügyeket visz majd elbocsájtásokkal és igazolatlan hiányzásokkal kapcsolatban, polgári pereket folytat le rossz minőségű gumikesztyűk ügyében. Egészen más dolog a népbiztosság, egy főigazgatóság vagy tröszt jogi osztálya. Nagy ügyek, magas fórumok, a Szovjetunió és a különböző köztársaságok legfelsőbb bíróságai. Ennek hasznát vehetné leendő ügyvédi munkájában is. De mindez csak később lesz. Most az a legfontosabb, hogy megússza a kötelező elirányítást, aztán már minden sokkal könnyebb lesz.

Az óra tizenegyet mutatott. Jura szeretett volna még az előtt visszaérni Lenáékhoz, hogy a portás bezárja a kaput.

– Nem fáradtál el? – kérdezte.

– Maradjunk még egy kicsit! – kérte mosolyogva Lena.

Már éjjel egy óra volt, amikor kiléptek a klubból. Gyér eső szemezett, kellemesen üdített a fülledt terem után. Az utcai lámpák üvegén vízpatakok folytak, sehol egyetlen járókelő. Csak az OGPU* épületének ablakai világítottak a Lubjanka téren.

Odaértek Lenáék háza elé.

---

* OGPU (Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyije): Egyesített Állami Politikai Hatóság, amely 1923-tól a Népbiztosok Tanácsa mellett önálló intézményként tevékenykedett. 1934-ben egyesitették a Belügyi Népbiztossággal.

– Bejössz, elüldögélünk még egy kicsit?

Az az egyszerűség, amivel Lena e szavakat mondta, lenyűgözte Jurát.

Szó nélkül követte a lányt. Ugyanaz az öreg portás nyitott nekik ajtót. Nem kérdezte meg, miért megy ilyen későn Bugyaginékhoz idegen személy. Beidomították. Semmin se szabad csodálkoznia.

Lena felgyújtotta a villanyt az előszobában, benyitott az ebédlőbe.

– Alszik... Ülj be a papához, amíg átöltözöm.

Felgyújtotta a dolgozószoba felső világítását, még egyszer rámosolygott Jurára, majd magára hagyta.

Sarok a könyveket nézegette, Lenin-kötet, benne hosszú papírcsíkok, jelölőcédulák. Kohászati szakkönyvek. Alekszej Tolsztojtól az *Első Péter*. De semmi hivatalos papír, titkos jegyzék, betiltott könyvek, amelyeket csak nekik szabad olvasniuk, se fegyver, ami pedig mindegyiküknek van – Jura meg volt győződve arról, hogy csakis browning lehet, mert azt nagyon kényelmes a hátsó zsebben hordani. Roppant szeretett volna valami titkos, számára elérhetetlen dolgot találni, megérinteni hatalmuk titkát.

Bármelyik pillanatban beléphet Lena, sietnie kell. Maga felé rántotta az asztal középső fiókját, de zárva volt, aztán az oldalfiókokat rángatta végig, de azok sem nyíltak ki. Alig maradt ideje, hogy hátradőljön a karosszékben, amikor belépett Lena fehér blúzban, sötétkék szoknyában. Most olyan volt, amilyennek megszokta.

– Főzzek egy kávét?

A lány elment mellette, hozzáért, rámosolygott, és amikor a kávét kitöltötte s az asztalhoz hajolt, meglátta a mellét. Még soha nem volt egyedül Lenával éjszaka, soha nem ivott ilyen kávét és ilyen likőrt.

– Kérsz még?

– Elég volt.

Jura átült a díványra.

– Üldögéljünk egy kicsit...

A lány a kis kávéscsészével a kezében szintén átült a díványra. Jura kivette kezéből a csészét, és letette az asztalra. Lena csodálkozó mosollyal nézett rá. És ekkor Jura keresetlen egyszerűséggel egyenest az ijedt szemébe nézve magához vonta Lenát.

4

November hetedikén Szasa a Tverszkaja és a Bolsaja Gruzinszkaja utca kereszteződésében várta az egyetem felvonuló oszlopát.

Az oszlopok lassan haladtak. A sorok felett zászlók lobogtak, transzparensek, portrék úsztak... Sztálin... Sztálin... Sztálin... Idős férfiak gondterhelten fújták a trombitát, a sorokban hamis hangon énekeltek, az aszfalton táncoltak. A hangosbeszélők szétvitték a Vörös tér hangjait és zajait: a rádiókommentátorok beszédét, a mauzóleum mellvédjéről mondott köszöntéseket, a téren át haladó felvonulók ünnepélyes zúgását.

Az egyetem felvonuló oszlopa két óra körül bukkant elő, és rögtön meg is torpant. Szasa átverekedte magát a tömegen, és odament a saját csoportjához. Nyomban megérezte magán a ráirányuló kíváncsi, figyelő tekinteteket: így néznek a bajba került emberre. Ez nem a pártbizottsági ülés miatt történik. Ez valami más.

De senki nem mondott semmit Szasának, és ő sem faggatott senkit. Csak a barátja, Runocskin akart szemmel láthatólag mondani neki valamit, de nem tudott szabadulni a transzparenstől, amit cipelt.

– Sorakozó! Sorakozó! – kiáltottak a szélen álló rendfenntartók.

A sorokat pontosan kiszámolták, így hát Szasa az oszlop végére állt, ahol már más karok hallgatói haladtak. Onnan a helyéről is látta a saját karának zászlaját és a transzparenst, aminek két szárát Runocskin meg még egy fiú fogta. A szél ellenállását leküzdve a transzparens kinyúlt, kissé hátradőlt, a kifeszített anyag elferdült, majd kiegyenesedett. Az oszlop elindult.

Még mielőtt elérték volna a Diadalkapu teret, megint megtorpantak. Szasa előrement a csoportjához, közben már jött elébe Runocskin.

– Levették a faliújságot.

A kis termetű, enyhén bicegő Runocskin még egy kicsit kancsalított is, ezért aztán amikor beszélt, elfordult és lehajtotta a fejét.

Levették a faliújságot! De miért? Ilyen még soha nem történt.

– Ki vette le?

– Baulin. Az epigrammák miatt. Merthogy elsekélyesítjük az éltanuló-mozgalmat.

A faliújságot Runocskin szerkesztette. Az epigrammákat viszont Szasa javasolta, sőt egyet ő maga írt Kovaljovról, a csoportbizalmiról: „Szorgalom és munka, ez az új divat, de egyénisége nem tűr láncokat. Jegyzetét elveszíti jártában-keltében, de hisz felesleges, minden ott van a fejében." A másik három epigramma Roza Poluzsan szerzeménye: „Sertésfasírt rizzsel körítve, ez lesz Boriszunk nemes síremléke" – írta Borka Nyesztyerovról. Petyka Puzanovról megállapította, hogy szeret aludni, Prihogykóról pedig kijelentette, hogy mindig ügyeskedik a vidéki gyakorlatokon, és mindenkinél többet jár ki. Nem zseniális, még csak nem is nagyon mulatságos, de teljesen ártalmatlan. „Az éltanuló-mozgalom elsekélyesítése!"

– És mivel sekélyesítjük el?

Runocskin félrefordította a fejét.

– Az epigrammákkal. Miért *csak* az éltanulókról szólnak? Azt feleltem, hogy *csak* az éltanulók fényképét tettük ki a faliújságra és azokkal együtt az epigrammákat is. Meg hogy miért nincs a faliújságon vezércikk?

Azt is Szasa javasolta, hogy ne legyen vezércikk. Miért ismételnék meg azt, amit majd más lapok közölnek? Egy vidám számot kellene kibocsájtani, valóban ünnepit, hogy olvassák, és ne csak bánatosan lógjon a folyosón. A többiek akkor egyetértettek vele. Csak a roppant óvatos Roza Poluzsan nézett sokat sejtetően Szasára.

– Jobb lenne, ha írnál egy vezércikket, és a neved is aláírnád!

– Azizjantól félsz?

Ezzel szerelte le akkor Rozát. És lám, mi lett a dologból. Még vége sincs ennek a históriának Azizjannal, máris itt egy újabb. Mindegy, túléljük!

A Sztrasztnaja téren az oszlop megint megtorpant. Innen majd már feltartóztatás nélkül haladnak előre. Az oldalt felsorakoztatott rendfenntartók gondosan ellenőrizték, nincsenek-e a sorok között idegenek, kiegyenesítették, összehúzták az oszlopot, hogy később ne torpanjon meg, és gyors léptekkel menetelhessen az út utolsó szakaszán a Vörös térig.

A csoporthoz odalépett Baulin és Lozgacsev. Lozgacsev karján vörös szalag jelezte, hogy ő az egyetemi oszlop vezetője.

– Pankratov – nézett Baulin szigorúan Szasára. – Nem látod szükségét annak, hogy megjelenj a gyülekezőn?

Baulinnak nem volt igaza. A városban lakók mindig útközben csatlakoztak az oszlophoz. És Baulin nem tudhatta, hogy a több ezer hallgatóból ki ment be az egyetemre és ki jött oda később. De Szasa felől érdeklődött, odament hozzá, és nyilvánosan leszögezte e tényt. Ez igazságtalanság, ráadásul megalázó, de Baulin meg van győződve arról, hogy Szasa itt mindenki szeme előtt nem mer majd ellentmondani neki.

Ugyan miért is ne merne?

– Itt vagyok, azt hiszem, lát engem. Ez nem hal-lu-ci-ná-ci-ó – felelte Szasa azzal a csalóka udvariassággal, amivel a kulturált arbati fiúk beszélnek verekedés előtt.

– Vigyázz, ne feszítsd túl a húrt! – szólt rá Baulin.

És meg sem várva Szasa válaszát, továbbsietett.

A Történeti Múzeumot két oszlopban körülfogva a tömeg beáradt a Vörös térre, felzárkóztak, megszaporázták léptüket, a vöröskatonák összetömörült soraitól övezve már szinte futottak.

Szasa oszlopa a mauzóleum felé eső oldalon haladt el. Az emelvényen emberek álltak, operett-egyenruhás katonai attasék, de senki sem nézett rájuk, minden tekintet a mauzóleumra szegeződött, mindenkit csak egy kérdés izgatott, itt van-e Sztálin, meglátják-e?

És meglátták. Sötét bajszos arc, mintha csak a számtalan portréról és szoborról került volna oda. Sztálin mozdulatlanul, mélyen homlokába húzott katonasapkában állt ott.

A morajlás felerősödött. Sztálin! Sztálin! Szasa is azt kiáltotta: Sztálin! Sztálin!, amikor elhaladtak a tribün előtt, az emberek vissza-visszatekintettek, de a katonák siettették őket: Ne maradjanak le! Gyorsabban! Gyorsabban!

A Vaszilij Blazsennij templomnál az oszlopok egybeolvadtak, és a rendetlen sorokba verődött tömeg lement a Moszkva folyóhoz, fel a hídra, elözönlötte a rakpartot. Teherkocsikra rakták a lobogókat, trombitákat, zászlókat, plakátokat, transzparenseket. Mindenki sietett haza, fáradtan, éhesen, sietett a Kamennij moszthoz, a Precsisztyenszkije kapuhoz, a villamosokhoz.

Ebben a pillanatban a téren a moraj felerősödött, mint mennydörgés dördült végig a rakparton – Sztálin fölemelte a kezét, üdvözölte a felvonulókat.

Az ünnepek után sürgősen összehívták a pártbizottság aktívával kibővített ülését. A kis aulában gyűltek össze. A tribünön Lozgacsev állt, papírjait rendezgette.

– Két pártellenes megmozdulás történt a tanszéken – mondta. – Az egyik Pankratov kirohanása a marxista könyvvitel ellen, a másik az ugyancsak Pankratov által készített faliújság. Pankratov segítőtársai Runocskin, Poluzsan, Kovaljov és Pozdnyakova komszomolisták voltak. A csoport kommunistái nem léptek fel ellenük. Ez a bizonyítéka annak, hogy a politikai éberség lankad.

– A faliújság ünnepi számában – folytatta Lozgacsev – nem szerepel vezércikk az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójáról, egyetlenegyszer sem említik meg benne Sztálin elvtárs nevét, s az éltanulók portréi alatt gonosz hangú, rágalmazó versikéket helyeztek el. Egyébként az egyiket éppen Pankratov írta. Idézem: „Szorgalom és munka, ez az új divat, de egyénisége nem tűr láncokat. Jegyzetét elveszíti jártában-keltében, de hisz felesleges, minden ott van a fejében." Mit jelent az, hogy „divat a munka"? – Lozgacsev szigorú tekintettel nézett végig a termen. – Talán bizony nálunk a munka „divat" kérdése? Nálunk az emberek munkája teremti meg a szocializmus alapját, nálunk a munka becsület dolga. De Pankratov számára mindössze csak soron lévő „divat". Ezt csak egy rosszindulatú ember írhatta, aki igyekszik megrágalmazni a szovjet embereket. Egyesek már az előző pártbizottsági ülésen is megpróbálták tisztára mosni Pankratovot, azt bizonygatva, hogy Azizjan elleni kirohanása meg hogy védelmébe vette Krivorucskót, csupán csak véletlen.

– Kik azok az „egyesek"? – kérdezte Baulin, bár mint mindenki, ő is nagyon jól tudta, kiről van szó.

– Janszonra, a kar dékánjára gondolok. Az a véleményem, hogy nem kerülheti el a felelősségre vonást.

– Nem is fogja – ígérte Baulin.

– Janszon elvtárs – folytatta Lozgacsev – olyan kedélyes és felelőtlen légkört teremtett a karon, hogy ezzel lehetőséget nyújtott Pankratovnak a politikai diverzióra.

– Szégyen, gyalázat! – kiáltotta közbe Karev, egy jóképű negyedéves hallgató, az egész egyetem hírhedt demagógja és talpnyalója.

– Az egyetem pártbizottsága – folytatta Lozgacsev – határozottan válaszolt Pankratov fellépésére, levetette a faliújságot. Ez azt bizonyítja, hogy a pártszervezetünk egészében egészséges. Határozott és kíméletlen döntésünk ezt újból meg fogja erősíteni.

Összeszedte a papírjait, és lement az emelvényről.

– A faliújság szerkesztője itt van? – kérdezte Baulin.

Mindenki mozgolódott, Runocskinra néztek. A kis termetű, kancsal Runocskin felment az emelvényre.

– Mondja el, Runocskin, hogy jutott el idáig? – kérdezte Baulin a tőle megszokott baljós kedélyességgel.

– Azt gondoltuk, hogy nem lenne értelme megismételni az egyetemi lap vezércikkét.

– Mi köze ehhez az egyetemi lapnak? – komorodott el Baulin. – Amikor a faliújságot csinálták, a lap még meg sem jelent.

– De aztán megjelent.

– És maguk tudták, mi lesz a vezércikkében?

– Persze, hogy tudtuk.

A termen nevetés futott végig.

– Ne tegyen úgy, mintha ostoba lenne – csattant fel mérgesen Baulin. – Ki nem engedte, hogy vezércikket írjanak? Pankratov?

– Nem emlékszem.

– Nem emlékszik... S magát ez nem lepte meg?

Runocskin csak a vállát vonogatta.

– És Pankratovnak az a javaslata, hogy írjanak epigrammát, meglepte?

– Korábban is írtunk epigrammákat.

– Megérti, milyen hibát követett el?

– Ha úgy értelmezzük a dolgokat, mint Lozgacsev elvtárs, akkor megértem.

– Miért, maga hogy értelmezi?

Runocskin hallgatott.

– Úgy tesz, mintha ostoba lenne! – kiáltott közbe megint Karev.

Baulin a papírjaiba nézett.

– Pozdnyakova itt van?

A csinos kis Pozdnyakova mosolyogva ment fel az emelvényre.

– Mit mondhatnék? Szasa Pankratov úgy döntött, hogy ne írjunk vezércikket. Ő a Komszomol-titkár, nekünk szót kell fogadnunk.

– És ha azt mondaná magának, hogy ugorjon ki a negyedik emeletről?

– Nem tudok ugrani – felelte Nagya –, és azt gondoltam...

– Maga semmire se gondolt – szakította félbe a lányt Baulin. – Vagy talán tetszik magának, ha csúfot úznek a legkitűnőbb tanulókból?

– Nem.

– Miért nem ellenkezett?

– Úgysem hallgattak volna rám.

– És miért nem jött be a pártbizottságra?

– Én... – Pozdnyakova szeméhez emelte zsebkendőjét. – Én...

– Jól van, üljön le! – Baulin megint a papírjaiba nézett. – Poluzsan!

– Mit kell ezeket hallgatni? Pankratov feleljen! – kiáltották a teremből.

– Majd sor kerül Pankratovra is. Beszéljen, Poluzsan!

– Mindazt, ami történt, igen nagy hibának tartom – kezdte Roza.

– Hibák és tévedések nagyon különbözők lehetnek.

– Én ezt politikai hibának tartom.

– Rögtön így kell beszélni, nem amikor már harapófogóval húzzák ki magából a szót.

– Igen, én ezt durva politikai hibának tartom. De kérem, hogy vegyék figyelembe, én javasoltam, hogy írjunk vezércikket is.

– Azt gondolja, hogy ez igazolja magát? Mosta a kezeit. El akarta hárítani magáról a felelősséget, de az, hogy micsoda mocsok kerül majd a falra, az nem nyugtalanította? Maga írta az epigrammákat?

– Igen.

– Kiről?

– Nyesztyerovról, Puzanovról és Prihogykóról.

– Az egyik haspók, a másik hétalvó, a harmadik csirkefogó. Ezt tartja maga az éltanulóság dicséretének?

– Hibáztam – suttogta Roza.

– Üljön le!... Kovaljov!

Kovaljov sápadtan ment fel az emelvényre.

– Becsületesen meg kell vallanom: amikor idefelé jöttem, nem volt még teljesen világos előttem az ügy politikai jelentősége. Úgy véltem, hogy ez egy tréfa, ostoba, nem helyénvaló, de mégiscsak tréfa. Most már látom, hogy mindannyian fegyverré váltunk Pankratov kezében. Igaz, én hangoztattam, hogy szükség lenne vezércikkre. De amikor az epigrammákra került a sor, hallgattam; rólam is készült versike, és úgy gondoltam, ha tiltakozom ellene, a többiek azt hinnék, félek a kritikától.

– Szégyelltél szót emelni? – mosolygott gúnyosan Baulin.

– Igen.

– Kovaljov rögtön eljött a pártbizottságra, és becsületesen elmondta, mi hogyan történt – jegyezte meg Lozgacsev.

– Jobb lett volna, ha korábban jön, mielőtt kiteszik a faliújságot – mondott ellent Baulin.

Felállt Sziverszkij, a tereptan előadója. Szasa nem gondolta volna, hogy ő is párttag. Ezt a katonás tartású, kék lovassági nadrágot és hosszú fehér kaukázusi inget viselő, hallgatag embert a cári hadsereg volt tisztjének gondolta.

– Kovaljov! Szégyellt szót emelni a magáról szóló gúnyvers ellen?

– Igen.

– Akkor miért nem tiltakozott a másokról szólók ellen?

– Demagóg kérdés! – csattant fel Karev.

– Csak megzavarja a dolgot! – kiáltotta még valaki.

Baulin végigmutatott kezével a termen.

– Hallja, Sziverszkij elvtárs, hogyan értékeli a gyűlés a kérdését?

– Csak azt akartam mondani Kovaljovnak, ennek a fiatal embernek, hogy nem kellene így kezdenie az életet – közölte nyugodtan Sziverszkij, és leült.

– Majd felszólalhat a vitában – felelte Baulin. – Most pedig hallgassuk meg a legfőbb szervezőt. Pankratov, tessék!

Szasa a hátsó sorban ült, más karok diákjai között, hallgatta, mit beszélnek, azon töprengett, mit mondjon. A hibák beismerését várják tőle, azt akarják hallani, *hogyan* bánja meg tettét és *mivel* fogja mentegetni magát. Sajnálja-e, ami történt? Igen, sajnálja. Megtehette volna, hogy nem bocsátkozik vitába Azizjannal, a faliújságot is elkészíthették volna úgy, mint annak előtte mindig. Akkor ez az egész dolog, ami olyan váratlanul és ostobán betört az életébe és társai életébe, nem történik meg. De mégis állnia kell a sarat, ki kell állnia a többiek mellett, el kell érnie, hogy meghallgassák. Itt nemcsak Baulin, Lozgacsev és Karev foglal helyet, itt van még Janszon és Sziverszkij is, itt vannak a társai, akik együttéreznek vele.

A terem elcsöndesült. Akik kimentek dohányozni, azok is visszajöttek. Sokan felálltak a helyükről, hogy jobban lássanak.

– Engem itt súlyos vádakkal illettek – kezdte Szasa. – Lozgacsev elvtárs olyan kifejezéseket használt, hogy politikai diverzió, pártellenes kirohanás, rosszindulat...

– Nagyon helyesen használta! – kiáltotta a teremből feltehetően Karev, de Szasa elhatározta, hogy nem figyel a közbekiáltásokra.

Baulin ceruzájával megkopogtatta az asztalt.

– Azizjan docens előadásai során nem tudta összekapcsolni az elméletet a gyakorlattal, így az előírt tananyag fontos részeit nem végeztük el – folytatta Szasa.

Azizjan felugrott, de Baulin egy kézmozdulattal megállította.

– Ami a faliújságot illeti: mindenekelőtt engem mint Komszomol-titkárt terhel a felelősség.

– Milyen nemes lélek! – kiáltották a teremből. – Pojáca!

– Én mondtam, hogy nincs szükség vezércikkre, én javasoltam, hogy közöljünk epigrammákat is, és egyet én magam is írtam. A többiek ezt akár utasításnak is vehették.

– Utasításnak? És azt kitől kapta? – kérdezte Baulin Szasát fürkészve.

Szasa az első pillanatban nem értette a kérdést. De amikor értelme eljutott a tudatáig, így felelt:

– Joga van feltenni nekem bármilyen kérdést, csak sértőeket nem. Egyelőre még nem zártak ki.

– Kizárunk, ne félj! – kiáltották a teremből. Ez csakis Karev lehetett.

– Menjünk tovább! Vezércikket azért nem írtunk, mert nem akartuk megismételni azt, amit majd az egyetemi lapban és a kari beszámolóban írnak. Ott sokkal képzettebb újságírók dolgoznak...

– Az epigrammából ítélve te már kész költő vagy – jegyezte meg gunyorosan Baulin.

– Firkász! – kiáltották a teremből.

– Hibát követtem el – folytatta Szasa –, kellett volna vezércikket írnunk. Ami pedig az epigrammákat illeti, azokban nincs semmi elítélendő. Hibát ott követtünk el, hogy az éltanulók fényképei alá raktuk ki őket. Ez elferdítette az értelmüket.

– Miért rakták ki ezeket a verseket?

– Azt gondoltuk, felvidítjuk a diákokat az ünnepre.

– Vidám dolog kerekedett belőle, mondhatom – bólogatott Baulin.

A termen nevetés futott végig.

– De ami a politikai diverzió vádját illeti – folytatta Szasa –, ezt kategorikusan visszautasítom.

– Mondja, Pankratov, kért valakitől segítséget? – kérdezte Baulin.

– Nem.

Baulin Glinszkajára nézett, majd újból Szasára.

– Bugyagin népbiztoshelyettestől sem?

– Nem.

– Akkor miért fordult a maga érdekében az egyetem vezetőségéhez?

Szasa nem akarta Markot szóba hozni, de nem volt más választása.

– Elmondtam a dolgot Rjazanovnak, a nagybátyámnak, és feltehetően ő szólhatott Bugyaginnak.

– Feltehetően... – ismételte gúnyosan Baulin. – De hát Rjazanov keleten dolgozik.

– Fent járt Moszkvában.

– Rjazanov véletlenül Moszkvában jár, maga véletlenül elmeséli a dolgokat, ő véletlenül elmeséli ezt Bugyaginnak, Bugyagin véletlenül felhívja Glinszkaját... Nem sok ez a véletlen, Pankratov? Nem lenne becsületesebb nyíltan bevallania: igen, kerülő utat, kibúvót kerestem.

– Megmagyaráztam, hogyan történt a dolog.

– Mellébeszél! Hazug! Becstelen!

Még néhány közbekiáltozó csatlakozott Karevhez.

– Több mondanivalója nincs?

– Mindent elmondtam.

– Üljön le!

Szasa lement az emelvényről.

– Ki kíván még hozzászólni? – kérdezte Baulin.

– Janszon! Janszon! Szóljon hozzá Janszon!

Janszon mérges arccal ment fel a szónoki emelvényre.

– Elvtársak! A kérdés, amit megvitatunk, rendkívül fontos.

– Ezt nélküled is tudjuk – kiáltották a teremből.

– De külön kell választani az objektív eredményt a szubjektív indítéktól.

– Az egy és ugyanaz.

– Ne filozofálj!

– Nem, ez nem egy és ugyanaz. De engedjék meg, hogy végigmondjam...

– Nem engedjük! Elég volt!

Újból felállt Sziverszkij.

– Baulin elvtárs, utasítsa rendre őket! Ilyen körülmények között nem lehet dolgozni.

Baulin úgy tett, mint aki nem hallotta a megjegyzést.

– Pankratov apolitikus, következésképpen kispolgári álláspontra helyezkedett – folytatta makacsul Janszon.

– Kevés! Erre kevés! – kiáltotta Karev.

– Várjanak, elvtársak – ráncolta homlokát Janszon –, hallgassanak végig...

– Nincs mit meghallgatnunk!

– Hogy fellépését pártellenesnek nevezzük és politikai diverziónak, ahhoz meg kell találnunk Pankratovnál az *előre megfontolt szándékot*. Csak abban az esetben, ha a *rossz szándék*...

– Ne kertelj!

– Magadról beszélj, a te szerepedről!

– Tehát akart-e Pankratov ártani a pártnak? Úgy gondolom, hogy ez nem állt szándékában.

– Opportunista! Elkeni a dolgot!

– Janszon elvtárs – szólalt meg Baulin –, azt kérik, számoljon be, milyen szerepe volt önnek a történtekben.

– Semmiféle szerepem nincs benne. Nem én raktam ki a faliújságot, nem én hagytam jóvá. Azizjan docens nem hozzám fordult, hanem magához.

– És miért nem vette le a faliújságot? – kérdezte Baulin.

– Minden bizonnyal maga látta meg elsőnek.

– De miért nem látta meg maga? Hiszen, ha nem tévedek, magához van közelebb.

Janszon vállat vont.

– Ha jelentőséget tulajdonít ennek...

– Fejezzék be! Elég volt!

Janszon még állt egy darabig, megint megvonta a vállát, aztán visszament a helyére.

Baulin nem állt ki az emelvényre, az elnökségi asztal mellől szólalt fel orosz ingében, miután zakóját a szék karfájára tette. Nem mosolygott se barátságosan, se gunyorosan, kategorikus, kerek mondatokban fogalmazott:

– Pankratov arra számított, hogy nem büntetjük meg. Magas pártfogóira számított. Meg volt győződve arról, hogy a pártszervezet visszakozik majd a nevük hallatára. De a pártszervezet számára a párt ügye, a párt vonalának tisztasága többet jelent minden névnél, minden tekintélynél...

Egy kis szünetet tartott, azt hitte, majd tapsolnak. Két-három helyen össze is csattant néhány tenyér, és Baulin úgy tett, mint aki nem ad időt arra, hogy tapsoljanak neki, így folytatta:

– Szégyen ránézni ezekre a komszomolistákra: Runocskinra, Pozdnyakovára, Poluzsanra, Kovaljovra. És már majdnem kész mérnökök, szovjet szakemberek. Lám, milyen erőtlen, politikailag gyámoltalan embereket nevel Janszon elvtárs! Hát azért válnak ilyen könnyen játékszerré az osztályellenség kezében. Ezzel vádoljuk mi Janszon elvtársat. Maga, Janszon, nagyszerű talajt teremtett az ilyen Pankratov-félék számára... Még itt is, most is megpróbálja őt mentegetni. *Erre fel kell figyelni.*

5

Jura azt követelte, hogy Lena tartsa titokban a kapcsolatukat: szeretik egymást, több nem kell nekik. Éppen ezért kerüli a lány szüleit, a házukat, Lena ismerőseit. Lena engedett neki, félt, hogy megbántja az önérzetét.

Az öreg Sarok nem engedte meg fiának, hogy lányokat hozzon a házhoz, na de egy népbiztos lánya, az nem tréfadolog! *Ilyen* Jurának még nem volt. Az öregek tartózkodóan viselkedtek Lenával. Jár egy fiatal lány Jurijhoz, rendben van, ez a fiatalok dolga, ha kijönnek egymással, összeházasodnak, ha nem, elválnak útjaik. E tekintetben nem maradtak el a kor szellemétől. De ha összeházasodnak, a lánynak tisztelnie kell majd apósát és anyósát: ha népbiztos lánya is, legyen hálás, mert az olyanokat, akik már házasság előtt befekszenek az ágyba, nem nagyon szokták feleségül venni.

Lena ezt a tartózkodást önérzetnek vélte. Jura szüleit is rendkívülinek látta. Az apa szép, tekintélyes mester, az anya istenfélő öregasszony, patriarkális életforma – egészen más világ; népi, egyszerű, igaz.

Néha megvitatták Vlagyimir leveleit, amit a Fehér-tengeri csatorna építéséről küldött, egy büntetését töltő bűnöző leveleit, amelyekben a „drága apámnak", „drága

mamámnak", "drága testvéremnek, Jurijnak" írt, könnyes börtönpoézissel, tönkretett ijfúságáról, álmáról, hogy „könnyű szárnyú madárként repülne". Jura homlokát ráncolta, szemmel láthatólag szégyellte magát Lena előtt, a lányt azonban meghatotta az apa komor figyelme, az anya szomorú gondterheltsége, és az a szilárdság, amellyel életének ezt a keresztjét Jura elviselte.

Lenának minden tetszett náluk: az igénytelen ételek, az, ahogy az öreg Sarok megtörli krétás kezét, leszedegeti zakójáról a cérnaszálakat, ahogy az olyan munkásember komótosságával ül asztalhoz, akinek a család körében elköltött ebéd jutalom a nehéz munkáért, az is tetszett neki, ahogy az anya először férje tányérjára teszi a falatot – ő a családfenntartó, a másik falat Juráé – a dolgozó férfié, harmadszorra Lena kerül sorra, mert ő a vendég, és ami megmarad, az az övé, a családanyáé, aki állítólag sohasem éhes. Egy összeforrott, összetartó *család,* amely nem hasonlít az övére, ahol mindenki a saját életét éli, és néha hétszámra nem látják egymást.

Jurijjal néha elmentek a Metropol étterembe, meghallgatták Szkomorovszkijt, vagy a Grand Hotelban Cfaszmant. Lena kiharcolta, hogy fele-fele arányban fizessenek, hiszen ő is dolgozik, keres. És Jura elnézően beleegyezett. Hízelgett neki, hogy egy ilyen szép lány rá költi a pénzét, hízelgett neki a pincérek előzékenysége. A szomszéd asztaloknál szép nők és jól öltözött férfiak üldögéltek, szólt a dzsessz, a Metropolban csak hangulatvilágítást gyújtottak. Különböző színű fényszórók világították meg a táncparkett közepén álló szökőkutat. Jura rámosolygott Lenára, megszorította a kezét, tetszett neki az is, hogy mindenki őket nézi.

Lena késő éjszaka ment el, ha Jura hagyná, el se menne. Éjszakára a kaput bezárták, Lena csöngetett, kijött az álmos házmester, minden alkalommal gyanakvó pillantásokat vetett rá; a lány a markába nyomott egy rubelt, és kiszaladt az utcára. Cipősarka visszhangosan kopogott az éjszakai Arbat járdáján. Otthon majd megint nyugtázzák kései hazatérését, mindent sejtenek, de semmit nem kérdeznek. Apja nem szereti Jurát, gúnyosan, sőt megvetően beszél róla. Ez végül is magánügy. Lena kötődik a családjához, de ha kell, gondolkodás nélkül otthagyja őket.

December elején Jurát behívták az Igazságügyi Népbiztosságra. A személyzeti osztályon, egy asztalokkal telezsúfolt nagy szobában – amelyeknél senki sem ült – egy középkorú, sovány, vörös hajú, eleven tekintetű nő fogadta. Malkovának nevezte magát, és az asztalával szemközti széken kínált helyet Jurának.

– Sarok elvtárs, maga hamarosan befejezi az egyetemet, rövidesen ki kell jelölnünk a leendő munkahelyét. Szeretném, ha egy kicsit közelebbről megismerkednénk. Beszéljen magáról!

Ahhoz, hogy ne küldjék bíróságra vagy ügyészségre, Jurának rossz színben kellett feltűnnie Malkova előtt. De az önvédelmi reflex, valamint a hosszú évek megszokása, hogy feddhetetlennek mutassa magát, akin semmi folt nincsen, és leplezzen mindent, ami kompromittálná, arra késztette, hogy úgy beszéljen magáról, mint egy ruhagyári munkás fiáról, aki marós volt, most komszomolista, s megrovásban még soha nem részesült. Van azért némi bonyodalom is – bátyját betörésért elítélték. Eme bonyodalom említése, legalábbis ő úgy vélte, hitelessé tette elbeszélését.

Malkova figyelmesen hallgatta, cigarettázott, aztán elnyomta a csikket a hamutartó alján, és megkérdezte:

– Hogy lehet, hogy komszomolista létére szem elől tévesztette a fivérét?

– Amikor letartóztatták, tizenhat éves voltam.

– A forradalom idején a tizenhat évesek ezredeknek parancsoltak.

Malkova úgy mondta ezt, mintha maga is ezredparancsnok lett volna tizenhat éves korában. Bár lehet, hogy tényleg az volt. Úgy viselkedik, akár egy katona, sovány, mint egy piszkafa, bőrzekét hord, szájában cigaretta lóg... No és aztán! Nem lehet mindenkinek parancsnokolni. Annyi ezred nincs is! És ettől a vörös piszkafától függ, gyárba küldik-e vagy valahova az isten háta mögé. Az egyetemen azt beszélik, hogy az idén minden végzőst Nyugat- és Kelet-Szibériába küldenek.

Jura elmosolyodott.

– A bátyám jóval idősebb nálam, hogy tudtam volna hatni rá?

Malkova átnézte az asztalán heverő papírokat, és felemelte, amit keresett.

– A Vegyipari Főigazgatóság gazdaságjogi munkára kérte ki magát. Mi ennek a magyarázata?

– Az egyetem előtt vegyi gyárban dolgoztam, szükségük van jogászra. Kapcsolatban maradtam velük, ezért kértek ki.

Malkova elkomorult.

– Mindenki Moszkvában akar maradni. Ki fog akkor vidéken dolgozni? Bíróságokon és ügyészségeken?

Jura lassan, megfontoltan, válaszolt:

– Ahhoz, hogy valaki bíróságon vagy ügyészségen dolgozzon, bizalom, abszolút feddhetetlenség szükségeltetik. Amikor az ember bátyja börtönben ül, hogy lehetne szó bizalomról?

– Ahhoz, hogy valaki bíróságon vagy ügyészségen dolgozzon, elsősorban igazi szovjet embernek kell lennie – mondta kimérten Malkova. – Talán bizony ez a história a fivérével zavarólag hatna ebben?

– De hiszen ön is azt kérdezte tőlem: miért nem tartottam őt szem előtt? Azonkívül úgy gondolom, hogy az iparban is szükség van jól képzett jogászokra.

Malkova felállt.

– Beszámolok ügyéről a főigazgatóságon – mondta –, aztán majd a munkahelyét kijelölő bizottság dönt az ügyében.

Jura is felállt.

– Kész vagyok ott dolgozni, ahova küldenek.

– De még mennyire – mosolygott gúnyosan Malkova. – Ösztöndíjat kapott, most munkával kell visszafizetnie.

– Nem tagadom, szeretnék Moszkvában maradni – folytatta behízelgő hangon Sarok –, itt él az apám és az anyám, idős, beteg emberek, és tulajdonképpen én vagyok az egyetlen gyerekük. De ezt – és az asztalon heverő papírra mutatott – a gyár kezdeményezte. Olyan jogászra van szükségük, aki ismeri a vegyipart.

– Mindenki, aki Moszkvában akar maradni, talál nyomós okokat – felelte Malkova –, és mindenkinek akad ilyen megalapozott kikérője.

Elhallgatott, majd váratlanul hozzátette:

– Az egyetem pártszervezete más munkára javasolja magát. Egyébként szintén Moszkvában.

– Erről nekem nincs tudomásom... És hová?

Malkova kitérően felelt:

– Vannak lehetőségek... Például az ügyészségen. De maga jobban szeretné a gyárat?

– Igen, én szívesebben mennék a gyárba. Ott dolgoztam, ott nőttem fel, onnan küldtek tovább tanulni. Nagyon sokkal tartozom a gyárnak.

A méltóság, amivel Jura ezt mondta, megenyhítette Malkovát.

– Figyelembe vesszük a kívánságát és a Vegyipari Főigazgatóság kikérését is. Egyébként majd a bizottság dönt a dologról.

Egy ilyen nőszemélytől függ a sorsa! Bizonyára a világ végéről került Moszkvába, de őt, a tősgyökeres moszkvait elküldené a fészkes fenébe. Nagyon jól mondja az apja: „Betelepült a falu Moszkvába, kérdem én, hova legyenek a városiak?" És még hergeli is: magát moszkvai munkára javasolták, az ügyészségre. Valószínűleg hazudik... Bár az is lehet, hogy nem. Itt lakik a fővárosban, ezt általában számításba veszik...

De még ha valóban ajánlották volna is arra a helyre, még közel sem biztos, hogy oda is veszik. Majd megkérdezik: miért bűnöző a bátyja? Egy igazi munkás-, proletárcsaládban nem lehet bűnöző! Ezek szerint valami baj van a családdal. Nem lenne elegendő *saját*, megbízható jelöltjük?!

Ifjúkori, romantikus elképzelései a független ügyvédségről az idők során megfakultak. A bíróságokon eltöltött gyakorlat feltárta előtte az érem másik oldalát. A híres ügyvédeket nemcsak ragyogó védőbeszédeik elmondása közben látta, hanem kapkodásban, civakodások közepette, a honoráriumot hajszolva, látta, hogyan keresik a bírósági titkárnők kegyeit, és jogi tanácsadáskor öt rubelért miként próbálják megértetni a dolgokat mindenféle ostoba öregasszonnyal; már tudta, mit ér pompás otthoni irodájuk, amely az ügyfelek távozása után ebédlővé vagy hálószobává változik. De mégiscsak ez az élet vonzotta.

Milyen furcsa az élet! Az a gondolat, hogy a különböző *fórumokon* esetleg visszautasítják, kínosan érintette. Már megint semmibe veszik. A *sajátjaiknak* készítik elő ezeket a magas beosztásokat, neki, az engedelmes, szófogadó végrehajtónak kell majd elvégeznie a piszkos munkát. Legjobb esetben odadobnak neki valami alamizsnát, elengedik a gyárba, *jogtanácsosnak*, ahogy ezt Bugyagin mondta megvetően.

Sarok senkinek sem beszélt arról, hogy behívták az Igazságügyi Népbiztosságra, de Lena figyelmét nem kerülte el a nyugtalansága.

A színházban ültek, nagy nehezen szereztek két jegyet.

– Miért vagy ilyen gondterhelt?

Lena mélyen ülő szemével végtelen szeretettel nézett rá.

Jura elmosolyodott, a szomszédokra pillantott: ne zavard őket!

Otthon, Jura karjában, Lena újból megkérdezte, mi nyugtalanítja. Azt felelte neki, hogy semmi különös, csak bonyolódik a helyzet a gyár kikérése körül.

– Ha akarod, beszélek a papával – ajánlotta Lena.

– Ivan Grigorjevics mindent megtett, amit csak tudott.

Lena nem erősködött, tudta, hogy apja nem tenne többet, mint amit már úgyis megtett.

– Tegnap itt járt nálunk Szasa, annyira sajnálom őt – mesélte Lena.

– Miért, mi történt?

– Hát te nem tudod? Kizárták a Komszomolból és az egyetemről.

Jura felkönyökölt az ágyban.

– Ezt először hallom.

– Te nem találkoztál vele?

– Régóta nem láttam.

Jura nem mondott igazat, nemrégiben találkozott Szasával, de a fiú szóra sem méltatta. Erről nem akart beszélni Lenának.

– Azért a históriáért a könyvviteltanárával?

– Igen. Meg aztán a faliújság miatt is.

– Miért, mit írt a faliújságra?

– Valami verseket.

– Hát verset is ír?

– Vagy írt, vagy valakiét kitette a faliújságra. Sietett, nem mesélte el a részleteket. Nagyon sajnálom őt.

Szasa Pankratovot kizárták! Hogy hitt ez az ember, és tessék, kivágták! Hajlíthatatlan aktivista, olyan, akár egy kőszikla! És most ő is jókorát zuhant! Még Bugyagin se segített rajta. És ott a nagybátyja, Rjazanov, ez a híres ember! Iszonyatos! Hát ha már Szaskát is...

Ki fog akkor rajta, Sarokon segíteni, ha történik vele valami? Apja, a szabó? Vagy bátyja, a bűnöző? Ő nem mászik bele mindenbe, mint Szaska, de azért mégis... Nem kellett volna visszautasítania az ügyészséget, ott senki se bántaná, ott ő bánthatná azt, akit csak akar, tőle aztán senki se szabadulna...

Másnap Jura a kapuban összefutott Szasával.

– Üdv!

– Szervusz!

– Hallottam, kellemetlenségeid vannak az egyetemen.

– Kitől hallottad?

– Találkoztam Lenával.

– Minden rendeződött – válaszolta komoran Szasa.

– Igazán? Hát ez nagyszerű – Sarok nem is leplezte gúnyos mosolyát. – Nagyon gyorsan sikerült talpra ugranod.

– Sikerült. Na, viszlát.

6

„Minden rendeződött." Szasa mindenkinek azt mondta, amit Jurának, nem akarta, hogy bármi is az anyja fülébe jusson.

Glinszkaja rendelkezését már a pártbizottság ülése utáni napon kifüggesztették a hirdetőtáblára. Szasát mint „pártellenes akció szervezőjét" kizárták az egyetemről, Runocskin, Poluzsan és Pozdnyakova szigorú megrovást kapott, Kovaljov figyelmeztetést.

Beindult a gépezet, összeszedték a papírokat, igazolásokat készítettek. Lozgacsev, akit már kineveztek dékánnak Janszon helyébe, gyorsan és előzékenyen elvégezte a bejegyzéseket Szasa leckekönyvébe, sima képe mintha csak azt mondta volna: nekem személy szerint semmi kifogásom ellened, de hát így alakultak a körülmények, természetesen őszintén örülni fogok, ha visszavesznek.

Szasa mindenkitől elbúcsúzott a csoportban, csak Kovaljovnak nem nyújtott kezet.

– Férgekkel nem érintkezem.

Runocskin megerősítette, hogy Kovaljov valóban féreg, és hogy általában mindenki féreg. Ez a kis termetű, bicegő Runocskin senkitől sem tartott.

Becsöngettek. A folyosó elnéptelenedett. Szasával már senkinek se volt semmi dolga. Megkapta a papírokat, már csak a pecsétet kellett megszereznie, és mehet.

Krivorucsko még gazdasági igazgatóhelyettesként dolgozott. Amikor beütötte a pecsétet, halkan megjegyezte:

– A decemberi igénylést már leadtuk az élelmiszerjegy-elosztóba.

– Köszönöm – felelte Szasa. Ezt a papírt általában később szokták átküldeni, de Krivorucsko szeretné, ha még megkapná az élelmiszerjegyeket. Megtehetné, hogy megtagadja tőle.

Így aztán december végéig a mama semmit sem fog megsejteni. Addigra meg úgyis visszaveszik az egyetemre.

Egyik hivatalból a másikba járt, gyötrelmes várakozások, míg fogadják, keserves magyarázkodás, bizalmatlan arcok és hamis ígéretek, hogy majd foglalkoznak az üggyel. De senki sem akart foglalkozni az üggyel – megváltoztatni egy kizárást annyit jelent, hogy az illető magára veszi a felelősséget, s ugyan kinek van erre szüksége?

A kerületi bizottságban egy csinos, fiatal nő, bizonyos Zajceva foglalkozott az üggyel. Szasa tudta róla, hogy bár apró termetű, kitűnően kosárlabdázik.

Zajceva meghallgatta Szasát, feltett néhány, Szasának jelentéktelennek tűnő kérdést, amelyek valamilyen okból kifolyólag Krivorucskóval álltak kapcsolatban, azt tanácsolta, szerezze be jellemzését a gyárból, ahol előzőleg dolgozott, és biztosította, hogy az ügyével a Komszomol és a kerületi pártbizottság ülésén foglalkoznak majd.

Miközben Szasa a gyár felé villamosozott, eszébe jutottak a korai felkelések, a hajnali utca frissessége, a portán beáramló emberfolyam, a reggeli műhely hűvös üressége. Szasa sohasem érdeklődött különösebben a műszaki dolgok iránt, de szívesen dolgozott a gyárban. Vonzotta az a szó, hogy „proletár" és az, hogy a nagy forradalmi osztályhoz tartozhat. A felejthetetlen és poétikus életkezdés.

Rögtön az első nap elküldték vagont kirakni. Visszautasíthatta volna ezt a munkát, Jurka Sarok például ezt tette, s el is irányították marós tanulónak. De ó, Szasa elment vagont rakni, ott is felejtették, és ő nem tiltakozott: valakinek a vasúti kocsikat is ki kell raknia. Úgy gondolta akkor, hogy az élet sosem ér véget, még minden előtte áll, a java még hátravan. Viharkabátban, vastag vászonkesztyűben, esőben, hóban, fagyban és forróságban rakta ki és rakta meg a vasúti kocsikat a huzatos pályaudvaron, tette, ami az országnak kellett. És megvetette a tiszta ruhás Jurkát, aki meleg, világos műhelyben ténykedett.

Az egész brigád együtt tódult be az ebédlőbe, az emberek elhúzódtak tőlük, zekéjük, pufajkájuk csupa festék, kréta, alabástrompor, korom volt. Zajongtak, káromkodtak. Szasa jól emlékezett Morozovra, a volt hadosztályparancsnokra, erre a csendes emberre, aki kilépett a pártból, mert nem értett egyet a neppel, és aztán ivásra adta a fejét. Emlékezett brigádvezetőjükre, Averkijevre is, az is elitta az eszét, mert otthagyta a felesége, és még néhány hozzájuk hasonló, az élet peremére szorult emberre. Ezek nem hajszolták a pénzt, megkeresték a negyedliter vodkára valót, és a dolog rendben volt. Folyamatosan hajtani nem akartak, veszekedtek a munkaelosztóval meg a csoportvezetővel, könnyebb munkáért kuncsorogtak; azt szerették, ha meghatározott feladatokat kapnak, és ha elvégezték, elmehetnek. Ilyenkor gyorsan, teljes erőbedobással dolgoztak, de csak azért, hogy minél hamarabb leléphessenek. Szasa nem tartotta őket igazi munkásoknak, rendezetlen életükben azonban volt valami megható, emberi. Bár a munkafelvételkor ravaszkodtak, egymást sohasem csapták be. Noha Szasa nem vett részt az italozásaikban, nem mesélt nekik katonatörténeteket, nem vetélkedett velük, ki tud disznóbb vicceket, mégis kedvelték.

Ezt a szedett-vedett, *silány* brigádot többnyire alkalmi munkára küldték, de néha a legfőbbre is: a készáru, a festéktartályok berakására. Megesett, hogy sokáig nagy halmokban magasodtak a pályaudvaron, aztán egyszer csak megjöttek az üres kocsik, egyik szerelvény a másik után, ilyenkor aztán minden brigádot odairányítottak, köztük Averkijevét is, amelyben Szasa dolgozott.

A festéktartályok nyolcvan kilót nyomtak. Pallón gurították fel a kocsiba, úgy rakták be, előbb az első sort, arra a másodikat, majd tetejébe a harmadikat. A palló meredek volt, nekifutásból kellett fölgördíteni rajta a tartályt, aztán a kocsiban talpára állítani és szorosan a többi mellé rakni, hogy beférjen a megfelelő mennyiség. Nyolc órán át, anélkül, hogy az ember kiegyenesíthetné a hátát, görgetni fölfele ezeket az egyenként nyolcvan kilós tartályokat, fölkaptatni velük ezen a meredek emelkedőn, talpra állítani őket, bizony kemény munka. És sietni kell, mert mögötted már ott a társad, nem tud megállni a kaptatón, ő is lendületből veszi az emelkedőt. Ha csak egy fölös pillanatig elbabrálsz a tartállyal, feltartod vele az egész sort, megzavarod a ritmust. Szasának eleinte sehogy sem sikerült a tartályt rögtön a helyére állítania. Aztán megmutatták neki: két kézzel meg kell fogni az edény peremét, egy rántással megemelni, oldalára fordítani és felállítani. Amint ezt megmutatták neki, tovább senkit sem akadályozott a munkájában.

A festékhez általában a két legjobb brigádot rendelték ki: az elsőben tatárok dolgoztak, az Uljanovszki területről érkeztek pénzt keresni, a másikban oroszok,

hivatásos rakodómunkások, őket is a jó kereset lehetősége hozta ide; a festéktartályok bevagonírozását elég jól megfizették.

Egy alkalommal a munkalapok kiosztásánál Malov csoportvezető így szólt:

– Averkijev, küldj át egy embert az első brigádba, megbetegedett náluk valaki.

– Menj át hozzájuk! – fordult Averkijev a tatár Gajnullinhoz.

– Nem megyek – vágta rá Gajnullin.

– Livsic, eredj te!

Livsic, ez a bivalyerős, alacsony homlokú odesszai zsidó tréfával ütötte el a dolgot.

– Én nem mehetek közéjük, nem esznek disznóhúst.

Erre Malov közbeszólt:

– Nincs időm alkudozni. Ha nem jelöltök ki valakit, majd én mondom meg, hogy ki menjen.

Malov roppant határozott ember volt, leszerelt szakaszparancsnok, olyan, akár egy birkózó, a múltban maga is rakodómunkás, aki meg tudta fegyelmezni még ezt a megátalkodott Averkijev-brigádot is.

– Hát akkor mondd meg! – felelte Averkijev.

Malov tekintete Szasán állapodott meg.

– Pankratov, átmész az első brigádba!

Malov nem nagyon kedvelte Szasát. Lehet, hogy nem szerette a tanult rakodómunkásokat. Itt Szasa volt a legtanultabb, mind a tíz osztályt elvégezte.

És most Malov félig kérdően, félig megvetően nézett Szasára, azt várta, hogy ő sem lesz hajlandó átmenni. De Szasa azt felelte:

– Rendben van, megyek.

– Neked is mindenben benne kell lenned – jegyezte meg rosszallóan Averkijev.

A tatárok nem görgették, hanem a hátukon vitték a hengereket. Futottak, futottak végig a pallón, aztán be a vagonba, és rögtön a helyére tették a tartályt. Így gyorsabb ugyan, de ez már egy egészen más, szinte elviselhetetlenül nehéz munka: a mozgó pallókon futni ezekkel a nyolcvankilós tartályokkal a hátukon a meredek feljárón, aztán úgy ledobni, nehogy a lábukra essen és hogy pontosan a helyére kerüljön, egész nap futni az után az ember után, aki mögött megkezdték a műszakot. Néha az az érzésed, hogy a tartály mindjárt legurul a hátadról, magával sodor, te összeesel, de egyetlen pillanatra se állhatsz meg, mert hallod magad mögött az utánad következő lépteit, zihálását, érzed izzadságszagát, s ha megtorpansz, rád esik. És te teljes erődből rohansz, futva veszed az emelkedőt, beszaladsz a vasúti kocsiba, ledobod a tartályt, és máris futsz vissza, hogy ne maradj le a tapasztalt, erős rakodómunkásoktól, akik senkivel nem kíméletesek, legkevésbé veled, az idegennel.

Megszólalt az ebédszünetet jelző sziréna! Szasa végigzuhant a földön, a felhalmozott tartályok mellé. Szeme előtt vörös karikák táncoltak, tompa zúgás szaggatta a fejét.

Szasa hol elszunnyadt, hol felriadt. S amikor feleszmélt, csak arra a percre tudott gondolni, amikor majd újból fel kell kelnie, oda kell állnia az erős, vörös tatár tarkója mögé, aki után reggel óta haladt, és tartállyal a hátán megint újból futnia kell a billegő pallón. Tudta, hogy nem bírja ki a még hátralevő négy órát, összeesik, elterül a pallón.

Bemehetett volna az irodába közölni, hogy őt szakmát tanulni küldték ide, nem pedig azért, hogy nyolcvankilós tartályokat cipeljen, a Komszomol irányította a gyárba, a termelésbe. A fenébe is! Önként vállalkozott a sürgős munkára, most meg itt aszalják a rakodómunkások között... Megtehetné ezt. De jól tudta, amint megszólal a sziréna, odaáll a vörös tatár mögé, odatartja a hátát, és felviszi a tartályt a vagonba.

Az ebédlőből lassan szállingóztak vissza a munkások, ezek szerint hamarosan vége a szünetnek. Szasa óriási akaraterővel felemelkedett, felült, megmozgatta kezét, lábát, fejét. Mindene fájt, minden tagját idegennek érezte.

Odakiáltottak neki, felemelte a fejét – Averkijev brigádvezető és a volt hadosztályparancsnok, Morozov rakodómunkás állt előtte. Szemmel láthatólag ittak az ebédnél, Averkijev puffadt képe egészen kivörösödött, Morozov kék szeme még sokkal világosabbnak és álmodozóbbnak látszott.

– Egyél! – Averkijev egy darabka kenyeret meg egy kis sült húst vetett a térdére.

– Köszönöm.

– A hengert a hátadra rakd – magyarázta Averkijev –, a gerincedre, érted? Na gyerünk, dobjátok fel!

Averkijev kissé meghajolt, kezét hátratette, Morozov és Szasa ráemelte az edényt a hátára.

– Te meg így viszed!

Averkijev megrándította a felsőtestét, a henger lecsúszott a vállára.

– A válladon viszed, így nem helyes, a gerinceden kell cipelni a súlyt. Próbáld csak meg!

Szasa felállt, kiegyenesítette a hátát. Averkijev és Morozov felemelte az edényt.

– Hogy tartod a vállad? – kiáltott rá Averkijev.

Szasa megemelte a vállát, a tartály a hátán feküdt, egyenletesen helyezkedett el.

– Hát így vidd! Ha már vállalkoztál rá, akkor cipeld!

Ettől kezdve Szasa sokkal biztonságosabban érezte magát, a henger nem csúszkált a hátán. De a súly változatlanul csak nyomta, lába rogyadozott. Amikor visszafelé futott, már nem tudott felegyenesedni. Hogy csinálta végig a műszak második felét, maga se tudta, hogyan került haza, nem emlékezett rá, csak végigzuhant az ágyon, és aludt reggelig.

Reggel Malov azt mondta neki:

– Dolgozz még néhány napot az első brigádban, aztán majd újból visszaraklak.

Szasa két hétig dolgozott a festékrakodáson. Megtanulta, hogyan kell cipelni a tartályokat. A tatárok megszokták őt, ő is megszokta a tatárokat, s még beadványokat is írt a nevükben a falutanácshoz, adóügyben.

A régi brigádjába nem ment vissza, áthelyezték a garázsba, teherautóra rakodómunkásnak.

– Majd kitanulod a sofőrséget – közölte vele Malov, és nem lehetett tudni, örömet akar-e szerezni Szasának, vagy egyszerűen csak meg akar szabadulni tőle.

Szasa a garázsban dolgozott, kitanulta a sofőrséget, teherautót vezetett. De most, ahogy a gyár felé közeledett, először mégis az jutott az eszébe, miként dolgozott

rakodómunkásként. Ezek voltak a gyárban töltött életének első és legemlékezetesebb hónapjai.

Ugyan kivel fog találkozni? A régiek közül bizonyára nincs már itt senki. Bár megeshet, hogy akad még valaki, hiszen nem telt el olyan sok idő, mindössze négy év.

A régi, fából ácsolt portásfülkét lebontották, új helyen építettek föl egy nagy kőépületet. A kaput is új helyre tették, az is kőből épült, jó széles. A térre nézett a gyárvezetőség új épülete. Magas kőkerítés fölé emelkedtek az új tömbök. A teret leaszfaltozták, üzletek, bódék, pavilonok sorakoztak rajta. A gyár dolgozott, nőtt, terebélyesedett. Ez az a jelen, amelyben az ország él, amelyben neki is élnie kell, történjék bármi is.

Kiderült, hogy Malov a párttitkár. Nem igazán kellemes meglepetés! Még mindig birkózóra emlékeztet, kissé kopaszodik, már nem olyan piros képű, mint a teherpályaudvaron volt, amikor a munkásokat irányította, lefogyott, fáradtabb, sápadtabb lett. Úgy ült a nagy íróasztal mögött, mint valamikor az ablakpárkányon, amikor a munkások papírjait írta alá, valahogy egy kicsit féloldalasan, az asztal szélén. Nyomban megismerte Szasát. És mintha el se telt volna ez a négy év, és Szasa még mindig a gyárban dolgozna, megkérdezte tőle:

– Te vagy az, Pankratov? Mi kéne?

Szasa elmondta jövetele célját.

– Jól van – mondta Malov. – Ott leszek a pártbizottsági ülésen, majd elmondom...

Ez is megpróbált kitérni, nem akart jellemzést adni...

– Zajceva azt kérte, vigyek neki írásos jellemzést.

– Papír kell neki – morgott Malov. – Na jól van, megírom. Emlékeztess csak, hol dolgoztál, milyen társadalmi munkát végeztél.

Malov feljegyezte a Szasa által felsoroltakat, aztán ráemelte a tekintetét, és gúnyosan kérdezte:

– Végül is csak belekeveredtél valamibe?

– Miért „végül is"?

– Várható volt. No jó. Sétálj egy órácskát, addig megírom a jellemzésedet.

– Szeretnék bemenni a gyárba, találkozni a fiúkkal...

A gyár központi magja változatlan maradt. Az új tömbök a széleken épültek. Első, második, harmadik műhely, a kazánház, és már ott is a garázs... A szerelőakna fölött az igazgató fekete Fordja állt. A munkapadnál Szergej Vasziljevics, az igazgató sofőrje matatott. Ő is megismerte Szasát.

– Visszajöttél a gyárba?

– Valami dolgom van itt.

Szergej Vasziljevics fekete bőrruhát, prémsapkát és nemezcsizmára húzott sárcipőt viselt, izzadt volt, roppant tekintélyes és gőgös, mint a forradalom előtti sofőrök, akik az igazgató bizalmával büszkélkedtek.

Bámulatos, mi mindent felejtett el Szasa, és mi minden jutott eszébe most, hogy idejött, és újból meglátta a műhelyeket, az átjárókat, s meghallotta a gyár hangjait. Akkortájt minden olyan egyszerű és világos volt. Dolgozz, vedd fel érte a fizetésed,

és végezd el a Komszomol-megbízatásaidat. Nem emlékezett olyan esetre, hogy valakinek bármiféle politikai ügyet varrtak volna is a nyakába, itt termeltek, építették a gyárat. Most talán itt is másként van? Ugyan milyen jellemzést ad majd róla Malov?

Malov a következő jellemzést adta: „Kiadatott A. P. Pankratovnak arról, hogy 1928-tól 1930-ig a gyárban dolgozott rakodómunkásként, majd sofőrként. A munkáját lelkiismeretesen végezte, a kapott Komszomol-feladatokat teljesítette. Részt vett a társadalmi munkában mint a szállítási osztály Komszomol-szervezetének titkára. Megrovásban nem részesült."

– Ott leszek a pártbizottsági ülésen, majd hozzáteszem azt, amit még kell – ígérte Malov.

7

Amikor Szasa hazament a gyárból, a postaláda lyukacsos részén keresztül meglátott egy kék borítékot. Apjától jött, megismerte az írását. Ezek a levelek sose szereztek örömet. Apja azt kérte, küldje utána a technológiai zsebkönyveket. „A szekrény legalsó polcán találod őket. Biztosan tudod, hol ez az alsó polc. Nem zaklatnálak ezzel, de nincs más, akit erre megkérhetnék. Azt pedig, hogy felutazzam érte Moszkvába... Érkezésemnek senki sem örülne."

Ráismert apja hangjára, mindig így beszélt. Ha a mama megkérdezte tőle: „Ebédet kérsz?", azt felelte rá: „Akár nem is kérhetek." – „Ülésre mész?" – „Nem, táncolni..." Kissé rosszul hallott, nem értett meg mindent, és azt hitte, róla beszélnek, ezért aztán szitkozódott. Akkor is szitkozódott, ha reggelijéhez nem kapott almát vagy éjszakára aludttejet. Anyja megdermedt a félelemtől, alighogy meghallotta apja lépteit a folyosón, mert mindig úgy jött haza a munkából, hogy már előre elégedetlen volt az otthonával, a feleségével, a fiával, mindig készen arra, hogy megjegyzéseket tegyen, megrója őket, botrányt csináljon.

A mama akkor félt tőle igazán, amikor féltékeny volt rá. Szasa szíve majd megszakadt attól, ami ilyenkor otthon végbement: kiabálás, ajtócsapkodás, a mama haragos, riadt arca, sírása.

Apja már hat éve nem élt velük. De anyja még a távolból is tartott tőle. Most, a levél láttán újból megjelent arcán a nyugtalanság és a félelem ismerős, gyötrelmes kifejezése.

– A papától jött?

– Kéri, hogy küldjük el a zsebkönyveket.

Szofja Alekszandrovna változatlanul ijedt arccal vette el a levelet, és az ijedségnek ez a kifejezése mindaddig nem tűnt el, amíg végig nem olvasta.

Szasa rettegett a gondolattól, mi lesz, ha a mama mindent megtud. Ezért úgy viselkedett, hogy ne tudjon meg semmit. Eljárt otthonról, mint aki az egyetemre megy. A decemberi ösztöndíját a Kijevi teherpályaudvaron kereste meg vagonkirakással. S amikor már végképp nem volt hova lennie, akkor elment Nyina Ivanovához.

A lány adott neki egy lakáskulcsot, és reggelenként Szasa ott olvasott vagy tanult. Aztán megjött az iskolából Varja, Nyina húga, sötét kabátban, cseppnyi kis cipőben, kendőjét már útközben levette, sima szálú, fekete haja a kabátja gallérjára omlott. A kislány leült az ágyra, keresztbe vetette a lábát, duzzadt ajkával nagyokat fújt a frufrujján, és olyan tekintettel nézett Szasa szemébe, amivel a szép, tizenöt esztendős kislányok szokták zavarba hozni a kisfiúkat.

A kopott viaszosvászonnal letakart asztal kétfelé osztotta a szobát: az egyik oldal Nyináé – az ő asztalrészén szétdobált könyvek, füzetek, az ágy alatt félretaposott sarkú házicipő, a másik fél oldal Varjáé –, párnája élénk, tarka kendővel letakarva, az ablakpárkányon gramofon és izmos, kinyújtott kezében lámpát tartó bronz atléta.

– Miért dobtak ki az egyetemről?

– Majd visszavesznek.

– Én őket magukat zárnám ki, nálunk is akadnak az iskolában ilyen gazemberek, akik csak azt nézik, kit lehetne tönkretenni. Tegnap osztályfőnöki óránk volt. Ljakin azt mondta: „Ivanova a térdére írja a puskát." Erre én kinyújtottam a lábamat, és megkérdeztem: „Hol az a puska?"

És kinyújtotta a lábát, hogy megmutassa, miként csinálta ezt az osztályban.

– Kuzja meg, a matematikatanárunk, olyan vörös lett, akár a paradicsom: „Ivanova, hagyja ezt abba!" Na de mi a baja velem? Ljakin az oka mindennek. Tavaly még huligánkodott, kitépte a lányok kezéből a táskájukat, most meg már a diáktanács tagja. Ő maga is puskázik, de azért árulkodik. Utálom az ilyeneket.

– S te hogy csinálod a puskát?

– Nagyon egyszerűen – és Varja megütögette pamutharisnyába bújtatott térdét. – Tintaceruzával ráírom a térdemre, aztán felhúzom a harisnyát.

– Puska nélkül nem boldogulsz?

– Boldogulnék, de nem akarok.

A kislány kihívóan nézett rá; egy ilyen kis bogárka, ott ül, kilátszik a térde is. Szasa mulatságosnak találta a dolgot, de megpróbált komoly maradni, jól tudta, mennyi gondot okoz Varja a nővérének.

A kislányok apa nélkül nőttek fel, később az édesanyjuk is meghalt. Szasa jól emlékezett a pártbizottsági ülésre, azt tárgyalták meg, hogyan segíthetnének Nyinának felnevelni a húgát, kiharcolták az árvasági segélyt, és kinevezték Nyinát fizetett úttörővezetőnek. Aztán befejezték az iskolát, szétszéledtek, és Szasának csak akkor jutott eszébe Varja, amikor egyszer meglátta a kapu alatt ácsorogni, hozzá hasonló kamaszokkal együtt.

– Komszomolista vagy?

– Ugyan minek?

– Jobb a kapu alatt ácsorogni?

– Nekem tetszik.

– Nem töltöd otthon az éjszakát.

– Ha-ha-ha! Egyetlen alkalommal aludtam kint a barátnőmnél a nyaralójukban, féltem már kimenni az állomásra is. Nyinka se ment volna ki éjszaka. Még sokkal félősebb, mint én vagyok, százszor annyira. Igazán férjhez mehetne Makszhoz. Az

égvilágon semmihez sem ért, Makszna meg nem is kell, hogy értsen, majd eljárnak az étterembe.

– Nem korai még neked ilyen tanácsokat adni?

– Nyina se szóljon bele az én dolgaimba! Folyton csak veszekszik, de az egésznek semmi értelme.

– Mi szeretnél lenni?

Válasz helyett a kislány magas gyerekhangján rákezdte:

Oh, Rose Marie, te drága,
Szívem csodás virága...

Az előszobából csengetés hallatszott.

– Megjött Nyinka – közölte –, már megint itthon felejtette a kulcsát.

– Honnan tudod, hogy ő jött?

– Minden lakó csöngetését ismerem.

Belépett Nyina. Meglátta Varját, ahogy az ágyon ült, szerinte roppant illetlen pózban. Észrevette csupasz térdét, és máris rákezdte:

– Csak a fiúk járnak az eszében, körömlakk, sárgarépa színű szájrúzs, tudja, mi a módi. Órákat ül a tükör előtt, és konyhakéssel pöndöríti a szempilláját.

– Késsel? – ámuldozott Szasa.

– Vagy a telefonon lóg, és mást se hallani, mint: kreppzsorzsett, bársony, piros markizett, kék selyem... Én öt évig hordtam egy blúzt, minden este kimostam, de a mai napig nem tudom, milyen anyagból készült. Az én kis húgocskám meg három napig futkosott, hogy megfelelő gombot találjon a ruhájára. A sárcipőt, azt nem neki találták ki, a nemezcsizmát megveti. Ellopta a cipőmet, csámpásra táncolta, aztán kidobta a fürdőszobába. Ma csak a cipőmet veszi el, holnap a pénzt emeli el, de miután nekem nincs pénzem, majd elmegy lopni.

– Ne ijesztegesd! – szólt rá Szasa. – Ne ijesztegesd magad, és ne ijesztegesd őt se.

De Varja nem ijedt meg. Látványosan ásított, unatkozó szemmel nézett a világba: ezt ő már ezerszer hallotta.

– Elképesztően kíméletlen. Kineveti Makszot. Mi köze hozzá? Aljas és tapintatlan.

– Maksz valóban elég savanyúnak látszik – jegyezte meg diplomatikusan Szasa.

Nyinának elborult a tekintete.

– Igazán értékelem Makszot, nagyszerű, tiszta ember. De hát mire gondolhatnék én? Nekem még ezt kell a saját lábára állítanom.

– Kérlek, csak ne kend rám a dolgot – szólalt meg Varja.

– Megbízták, hogy készítse el a faliújságot – folytatta Nyina. – Erre átment a szomszéd osztályba, és szóról szóra lemásolta az ottani faliújságot, még a nevek megváltoztatására is lusta volt. Mi lesz ebből a lányból? Mi vár rá?

Varja bedugta a lábát a cipőjébe, és felállt.

Oh, Rose Marie, te drága,
Szívem csodás virága...

A kerületi bizottságra Szasa nyugodtan ment el. Ez az a fórum, amelyik nem fél majd dönteni. Az ülést Sztolper, az első titkár vezeti.

Szasa sokáig üldögélt a folyosón, várta, hogy beszólítsák. Az ajtó mögül hangok hallatszottak, felszólalások foszlányai, de mindenkit félbeszakított, megállított egy magas, éles hang. Ijedt emberek futottak ki a hivatali szobából, rohantak a szekrényekhez, kapkodták elő az irattartókat, de a magas, ingerült hang odáig követte őket. Szasának tetszett, hogy Sztolper így meghajszolja ezeket a hivatalnokokat. Így fogja majd ugráltatni Baulint meg a többieket is, akik ellenségnek kiáltották ki Szasát.

Az ajtó résnyire kinyílt.

– Pankratov!

Sok ember gyűlt egybe, a fal mellett ültek meg a zöld posztóval letakart asztal körül. A sovány, mérges, fáradt tekintetű Sztolper komoran nézett Szasára, majd intett Zajcevának.

– Beszéljen! De röviden.

Zajceva egy jó tanuló hangján adta elő az ügyet. Amikor felolvasta az epigrammákat, valaki elnevette magát. A versikék roppant ostobán hangzottak. Aztán Zajceva kijelentette, hogy ezeket az adatokat a lényegi kérdésekkel együtt kell megvizsgálni.

És ekkor hallotta Szasa először azt, hogy Krivorucsko az ellenzékhez tartozott, de hogy melyikhez, erre nem jött rá. Zajceva megemlítette a párt XI. kongresszusát, a „munkásoppozíciót", majd egy KB-hoz intézett kollektív levelet, amelyet Krivorucsko is aláírt, de hogy miről szólt az a levél, arról Zajceva nem beszélt. Aztán még közölte, hogy *annak idején* Krivorucskót kizárták a pártból, mert nem *szakította meg kapcsolatait*. Arról azonban nem beszélt, hogy milyen kapcsolatait, kivel és mikor, csak hozzátette, hogy végül is visszavették a pártba, de megrovásban részesítették. Később még egy megrovást kapott, mert telerakta a vasutat osztályidegen elemmel. De hogy melyik vasút volt ez, és milyen beosztásban dolgozott ott Krivorucsko, erről Zajceva nem beszélt. És most megint kizárták, ez alkalommal az építkezés szabotálásáért. És bár a listát Krivorucsko kizárásairól és megrovásairól csatolták személyi ügyiratához, Zajceva mégis úgy beszélt, mintha a leleplezés az ő érdeme lenne, és maga volna a legjobban megdöbbenve attól, hogy sikerült neki egy olyan bűnözőt felfednie, akit még a tankönyvekből ismert.

Miközben Szasa Zajcevát hallgatta, rájött, hogy Krivorucsko ügye egyáltalán nem olyan egyszerű; Krivorucsko fölött felhőként tornyosul a múltja. Szasa csak arra nem tudott rájönni, hogy mindennek mi köze személy szerint őhozzá.

Sztolper kezébe vette Szasa aktáját, és belelapozott. Mindenki hallgatott. Csak az ingerült lapozás nesze hallatszott.

– Mi történik nálad, Baulin?

Baulin felállt, és élesen közölte:

– Krivorucskót kizártuk a pártból.

– Nem építette fel a diákszállást – kapott a szón Sztolper –, de ezt – és tenyerével az irattartóra csapott – nem vettétek észre? Csak akkor kaptatok észbe, amikor már megjelentette ezt a pártellenes iromány.

– Nincsenek adataink Pankratov és Krivorucsko kapcsolatáról.

– Méghogy nincsenek adataid! – Sztolper elhúzta a száját. – Pankratov fellép a marxista tudomány ellen, és *ezek után* rábízzátok a faliújság ünnepi számának elkészítését, amit pártellenes kiadvánnyá változtat. Pankratov védelmébe veszi Krivorucskót, ez a dékán meg, hogy is hívják?

– Janszon – súgta gyorsan Zajceva, ezzel is bizonyítva, milyen kitűnően felkészült az ügyből.

– Janszon pedig megvédi Pankratovot. De hiszen ez egy *cselszövés,* hol ennek a politikai magyarázata? Magyarázzátok meg: miért *éppen* Pankratov vette védelmébe Krivorucskót?

– Pankratovot is kizártuk ezért – vágta rá Baulin.

– Nem, nem ezért! – kiáltotta Sztolper. – Akkor zártátok ki, amikor már nyílt sisakkal lépett fel. És az, hogy védelmébe vette Krivorucskót, nem intett óvatosságra? A pártbizottság tagjai javasolták, hogy döntsetek az ügyben, de ti, Baulin elvtárs, nem akartatok. Lozgacsev elvtárs is javasolta ezt. De te, Baulin, félretetted az ügyet, és ezzel lehetőséget adtál arra Pankratovnak, hogy megjelentessen egy pártellenes faliújságot. Krivorucsko az orra előtt züllesztette szét a hallgatóságot. Vagy talán azt képzelitek, hogy Pankratov *magától* jelentette meg a faliújságot, magától lépett fel a marxista tudomány ellen? Ki áll a háta mögött? Ezt nem akarjátok tisztázni! Kitől féltek?

– Mi senkitől se félünk – vágta oda durván Baulin, magára Sztolperra gondolva. Erre Sztolper is rájött. Figyelmes tekintettel méregette Baulint, majd váratlanul nyugodtan kijelentette:

– Itt az ideje, hogy megvizsgáljuk, milyen helyzet alakult ki az egyetemen.

– Kérem, tessék – hagyta rá Baulin.

– Mit jelent az, hogy „kérem, tessék" – csattant fel újból Sztolper –, egyáltalán nem kérünk erre engedélyt, Baulin elvtárs! És miért nem jött el Janszon az ügy kivizsgálására?

– Beteg.

– Beteg... És hol az egyetem rektora?

Baulin megvonta a vállát.

– Nem jött el.

– Szép kis szervezet – nevetett gúnyosan Sztolper. – Nem véletlenül csavarnak titeket az ujjuk köré. Lám, még Malov elvtárs is milyen jóságos lett, dicséről jellemzéseket osztogat. Tudtad te, Malov, miért kellett ez Pankratovnak?

Felállt a helyéről a magas, széles vállú, de egy kicsit görnyedt tartású, öltönyös birkózó, Malov. A falnál ült, majdnem Szasa mellett, de a fiú csak most vette észre.

– Tudtam.

– Elmondta neked, miért zárták ki?

– El.

– Úgy mondta el, ahogy itt hallottad?

– Szó szerint úgy.

– És te mindezek után kiadtad neki a jellemzést?

– Igen, mindezek után kiadtam.

– Ezt meg hogy értsük, Malov elvtárs?

– Azt írtam le, ami négy évvel ezelőtt volt.
– De lehetséges, hogy már akkor is becsapta a pártot?
– Egyáltalán nem csapta be a pártot, hanem festéket cipelt a hátán.
– Miféle festéket?
– Hát ezt – mutatott Malov az asztalra –, amivel a maga posztóját festik.
– Mit jelent az, hogy a „maga posztóját"? – Sztolper a haja tövéig elvörösödött.
– Hát ami itt az asztalát takarja.
– És mi következik mindebből?
– Egy fiatal gyerkőc, komszomolista, dolgozott, építette a gyárat, ugyan mit írhattam volna? Ami volt, az volt.
– Ami volt, az egy, de most már egész más lett – folytatta Sztolper békülékenyen, szinte atyai hangon. – Ha Pankratov csak *hozzád* fordult volna, ez egy dolog, de ha valaki a népbiztosságokra futkos, felhasználja a rokoni kapcsolatait, az már egészen más. Ez az, amit nem vettetek számításba, Malov elvtárs.
– Megeshet, hogy ezt nem vettem számításba – ellenkezett makacsul Malov. – De én ezt az embert munka közben ismertem meg, s nagyon nehéz elhinnem róla, hogy a párt ellensége.
– Nem ilyen emberek is lettek már a párt ellenségei – jelentette ki Sztolper. – Most hallgassuk meg Pankratovot...
Szasa felállt. Kizárják, ez teljesen világos. Mindaz, amit itt beszéltek, ostobaság, de minél tovább gyűrűzik az ügy, annál több vád éri, és semmiképpen sem fog tudni kikerülni ebből az ördögi körből. Nem fogja tudni meggyőzni őket. Az ostoba epigrammák, az incidens Azizjannal meg Krivorucsko, ezek mind tények. Valami kérlelhetetlen erő működik. De azért mégis meg kell próbálnia védekezni.
– Ami Krivorucskót illeti – kezdte Szasa –, a pártbizottsági ülésen beszámoltam az ásóügyről.
– Miféle ásóügyről? – szakította félbe Sztolper.
– Hát az építkezésen, merthogy nem volt ott a raktáros...
– Ne csűrje-csavarja a dolgot! – dühödött meg Sztolper. – Arra válaszoljon: miért védelmezte Krivorucskót?
– Egyáltalán nem védtem, csak azt mondtam, hogy valóban nem volt építőanyagunk.
– Ezek szerint nemcsak ásó, de építőanyag se volt? – nevetett gúnyosan Sztolper. – Mindjárt ezt kellett volna mondania. Na jól van, folytassa – tette hozzá fáradtan, ezzel is hangsúlyozva, hogy felesleges kérdéseket feladnia Szasának, úgyis csak kertel.
– Nem ismertem személyesen Krivorucskót, az életben soha nem beszéltem vele.
Sztolper megcsóválta a fejét, torkát köszörülte, de nem szólt semmit.
– Ami pedig a könyvvitel-előadót illeti, kontár módon tanított.
– A marxizmus maga szerint kontárság? – meredt rá Sztolper Szasára.
– Nem, de...
– Elég volt, Pankratov! – Sztolper fölállt, megrángatta zubbonyát. Esetlenül állt rajta, így fest az egyenruha a nyeszlett civileken. – Meghallgattuk. Nem óhajtja letenni a fegyvert a párt előtt, itt is megpróbál becsapni bennünket. Befejeztük, elmehet!

8

A szilvesztert Nyina Ivanovánál tartották. Az asztal fő dísze a káposztával körített liba volt, Varja sütötte; csak az isten tudja, hol tanulta ezt. Reggelig kell mulatni, mert éjszaka nem közlekednek a járművek. Reggel pedig mehetnek egyenest munkába; január elseje rendes munkanap.

Az egyetlen karosszékben Vagyim testvére, Vika Maraszjevics ült, keresztbe tett lábbal, cigarettázva. Kövér, lusta kislány, azok közé tartozik, akik, miközben mások dolgoznak, örökké azt kérdezik: „Én mit csináljak?" Magas, szőke, pimasz leányzóvá nőtte ki magát. Ilyenekkel találkozhat az ember szombat esténként a Metropol étteremben, vasárnap délben pedig a Nationalban. A szilveszter előtti utolsó pillanatban összeveszett az udvarlójával, kénytelenségből csöppent ide, amit unott tekintetével igyekezett a társaság értésére adni.

Jura Sarok próbálta felvidítani a lányt, udvarolni kezdett neki, mintegy ezzel leplezve Lenához fűződő kapcsolatát. Roppant furcsán hatott a dolog, hiszen kapcsolatuk már régóta nem titok senki előtt, kivéve Vagyim Maraszjevicset. Vagyimnak még nem volt dolga nővel, így aztán úgy gondolta, másoknak sem lehet, mert a szerelmi viszony gyökerestől megváltoztatja az embert, férfit és nőt egyaránt. És Lenánál ilyen változásokat nem észlelt.

Vagyim összevissza fecsegett mindenféléről, Dimitrov felmentéséről átugrott a Művész Színházban bemutatott *Holt lelkek* előadására, Roosevelt új irányt vett politikájáról Lunacsarszkij Mentonban bekövetkezett halálára. Vagyim még a mindenki által jól ismert dolgokról is úgy tudott beszélni, mint a csak előtte ismeretes titokról.

Jura Sarok, mielőtt ide jött volna, ivott egy keveset az apjával, jókedvű és fesztelen volt. Mindenkit dühít, hogy udvarol Vikának? Nagyszerű! Annál inkább udvarolni fog neki.

Varja úgy tett, mintha a liba miatt maradt volna itthon, mert ezt nem bízhatta rá Nyinára. Valójában jobban vonzotta ez a felnőtt társaság, mint az iskolai. És Makszim is azt mondta, elhozza egy bajtársát, aki kitűnően rumbázik. Szerafim, ez a furcsa nevű katonaiskolás most nagy igyekezettel tekerte a gramofon karját.

Szerafim mellett ott állt a szomorú Maksz. Megtörtént a nagy beszélgetés Nyinával, bevallotta érzelmeit, a lány azonban elutasította, még csak reményt sem hagyott számára. És Szasa miatt is rosszkedvű volt: szerette, tisztelte, fejet hajtott előtte.

Bármilyen hangulatban volt is Szasa, nem tehette meg, hogy ne jöjjön el, úgy kell élnie, mint ennek előtte élt. Szilveszter este szilveszterezni kell.

És most a fehér terítővel letakart asztal körül ülnek. Az asztalfőn Nyina, tőle jobbra Makszim, Szasa, Varja, Szerafim, balra Vagyim, Lena, Jura és Vika. Minden csillog és ragyog, az asztal ételektől roskadozik, az ínycsiklandó illatok felderítik a társaságot. Kint tombol a fagy, de nekik melegük van, a lányok flórharisnyát, magas sarkú cipőt viselnek. A földgolyó száguld a maga útján, ők pedig a Krisztus utáni ezerkilencszázharmincnegyedik esztendőt köszöntik, előttük vodka, portói és rizling; ugyanígy

várták, köszöntötték az ezerkilencszázharminchármas esztendőt is, és az asztalon van hering mustáros szósszal meg falusi sonka, és így fogják majd köszönteni a harmincötös, a harminchatos, a harminchetes és még sok más elkövetkező évet. Fiatalok, nem gondolnak sem a halálra, sem az öregségre, nem halálra, nem öregségre születtek, hanem életre, fiatalságra és boldogságra.

– Búcsúzzunk el az óesztendőtől – szólalt meg Vagyim Maraszjevics. – Életünk esztendeje volt. És ahogy ezt Odesszában mondják, utunkat senki sem hintette tele rózsaszirommal. De a rózsaszirommal felhintett út nem is az élet útja. Az élet igazi útja tövises...

Ütött az óra, mindenki hátratolta a székét, felállt, és magasba emelte poharát.

– Boldog új esztendőt, sok boldogságot, hurrá! – kiáltotta Vagyim.

A poharak összecsendültek, kézről kézre adták a tálakat. Maksz ügyesen trancsírozta a libát.

– Mestermunka! – jegyezte meg Szasa.

– Csak liba legyen... – nyújtotta oda tányérját Jura.

– Makszim, én a combját kérem – szólalt meg végre Vika.

– A másikat nekem! – Vagyim szerette a hasát.

– A Maraszjevicsek mindent felfalnak!

– Állítsátok meg a Maraszjevicseket!

Vagyim késével megkocogtatta a tányérját.

– Emelem poharamat Makszra, a Vörös Hadsereg reménységére!

– Maksz! Makszimusko! Ne feszengj!

– Elvtársak, valaki megfújta a villámat!

Vagyim újból megkocogtatta késével a tányérját.

– Igyunk Szerafimra, kedves vendégünkre, a Vörös Hadsereg reménységére!

– Fiatalember! Az egészségére!

– A fiatalság nem szégyen, csak nagy disznóság!

– Szerafim, hol van Georgij, a bátyád?

Szerafim elpirult, felállt, meghajolt, zavarban volt ebben a zajos társaságban.

Vagyim Lenára emelte poharát – a mi szépségünkre –, aztán Vikára, aki szintén elég csinos, senkinek sem akarta átadni a terepet ez a fecsegő Vagyim.

– Igyunk az iskolánkra! – javasolta Makszim.

– Ó, te szentimentális víziló! – állt fel Jura.

Maksz haragos pillantást vetett rá.

– Megtagadjuk, elfeledjük?

– Én támogatom Maksz pohárköszöntőjét – szólt közbe Vagyim. – Nem szabad elfeledkezni a családi tűzhelyről, az alma materről, az édes otthonról.

– Éljen a mi összetartó munkásiskolánk! – kiáltotta gúnyosan Jura.

Taknyosok! Nyálas kölykök! De egye fene! Ha inni akarnak az iskolára, iszik velük, végeredményben igazán mindegy neki, mire iszik.

– Jura, ne játszd meg magad! – jegyezte meg Nyina. Nem tetszett neki, hogy a fiú Vikának udvarol, ki nem állhatta ezt a lányt, senki sem hívta ide, és felháborította, hogy Sarok ezzel megbántja Lenát.

Vagyim kikerülte a veszélyes zátonyt.

– Jurij Sarokra, a leendő legfőbb ügyészre!

– Ha majd letartóztatnak, segíts rajtam – tette hozzá jóakaratúan Maksz.

– És most – Vagyim szalvétájával megtörölte a száját – igyunk a ház asszonyára, a mi Nyinánkra, társaságunk szívére, lelkére és agyára.

– Nyinocska! Nyinok!

– Akkor már igyunk mind a két háziasszonyra – fordult Szasa Varja felé.

Ez a mindannyiuk között a legfiatalabb, karcsú, elragadó leány hallgatott, attól tartott, hogy valamit rosszul mond, Szerafim pedig félénk kísérletet tett, hogy beszédbe elegyedjen vele. Szasát mulattatta a fiú zavara, ezért most ő fordult Varjához, és megpróbálta Szerafimot is bevonni a beszélgetésbe. Varja szívesen válaszolt, odafordult Szasához, és a fiú egészen közelről látta a kislány finom arcát, maláj szemét.

Zörögtek a székek, félrehúzták az asztalt, és mindenki táncolni kezdett. „Óh, ezek a fekete szemek megbűvöltek, nem tudom elfelejteni őket" – hallatszott a gramofonból. Jura Vikával táncolt, Vagyim Lenával, Varja Szerafimmal. Később csatlakozott hozzájuk Maksz és Nyina is.

Amikor lemezt cseréltek, Szasa megszólalt:

– Barátaim, hagyjatok engem is táncolni!

Varját kérte föl, érezte a kislány hajlékony testét, könnyed léptét, örömét. És rájött, hogy mindazt, ami a kislányban Nyinát bosszantotta, a púder, a parfüm, a kapu alatti ácsorgások, a fiúk, ez mind csak ostobaság, nem más és nem több, mint egy bimbózó fiatal nő mohó kíváncsisága, aki most lép be az életbe, az ifjúság fényes, nagyszerű világába, amelyből őt, Szasát most oly fájdalmasan kiszakítják.

A veszekedés váratlanul tört ki. Jura és Vika kiment az előszobába, és ez fölöttébb bosszantotta Nyinát.

– Kértem, hogy ne zajongjatok! Nekem szom-szé-da-im vannak! – csattant fel dühtől kivörösödött arccal. – De nem! Nekik okvetlenül kint kell toporogniuk az előszobában, mintha itt kevés lenne a hely.

– Ugyan, nincs ebben semmi – mosolygott Lena. Kényelmetlenül érezte magát: Nyina ezzel csak felhívta a figyelmet Jura rendkívül bántó viselkedésére.

– Ne izgasd magad! – tanácsolta jóakaratúan Maksz.

– Felháborít ez a pimaszság – folytatta Nyina továbbra is ingerülten. – Ők elmennek, de nekem itt kell élnem együtt ezekkel az emberekkel.

– Hagyd abba! – szólt rá Szasa. Őt is bosszantotta Jura és Vika viselkedése, de nem akart botrányt.

Vagyim megpróbálta tréfával elütni a dolgot:

– Az én testvérem ritkán találja meg, merre van a WC.

Mindenki ismerte az egyébként megfontolt Nyina ilyen dühkitöréseit, ugyanolyan gyorsan múltak el, mint ahogy jöttek. Szilveszter éjszakának elérkezett az az órája, amikor már mindenki elfáradt, aludni szeretne, és minden semmiségen felbőszül.

Jura leült Lena mellé, kezét a lány vállára tette, és hűvösen megjegyezte:

– Egy vénlány soron lévő hisztérikus jelenete.

Jura ezt nyugodtan, átgondoltan jelentette ki, kezét Lena vállán nyugtatva, ezzel

is hangsúlyozva, hogy kapcsolatuk csak rájuk kettőjükre tartozik. Ez nem csak úgy véletlenül történt.

– Tartsd a szád, Sarok! – nézett rá komoran Szasa. Most alkalma nyílik, hogy leszámoljon a fiúval. Mert Jurka mamája mondta el Szasa anyjának, hogy a fiát kizárták az egyetemről, gyorsan előhozakodott a hírrel. Szasa megérezte emögött Jura rosszakaratát.

– Mindannyian ittunk... – kezdte békítően Vagyim.

– Régóta tudom, *ki* vagy te – folytatta Szasa. – A többieket is meg akarod örvendeztetni ezzel a felfedezéssel?

Jura elsápadt.

– Mit tudsz te? Na mit, mondd!

– Nem ezen a helyen és nem ebben az időben kell ezt megtárgyalni, és különben sem tartozik a többiekre.

– És miért, talán te választod meg az időt és helyet? Miért *te* diktálsz? Túlságosan fenn hordod az orrod, most aztán ráfáztál.

– Fogd be a szád! – szólt rá Maksz.

– Övön aluli ütés – dünnyögte Vagyim.

– Ez csak rám tartozik – felelte nyugodtan Szasa. – Semmiképpen sem rád és a rokonaidra. Hogy mi a véleményem rólad? Kicsinyes, önző alak vagy. És részemről ezzel a vitát befejeztem.

– Te pedig meztelen király vagy – vágta rá Jura –, hadsereg nélküli tábornok. S ezzel én is befejeztem a vitát. – Felállt. – Gyerünk, Lena!

– Lena! – kiáltott a lány után Szasa.

– Tessék? – Lena hátrafordult, és barátságos mosollyal próbálta elsimítani a konfliktust.

– Mocskosabb alakot nem találtál magadnak?

Lena elvörösödött, és kiszaladt a szobából. Jura egy kis időre megtorpant az ajtóban, ránézett Szasára, majd kiment a lány után.

– Kár volt így elbánnod vele – jegyezte meg minden indulat nélkül Maksz.

– Nem szeretem a pimasz alakokat – felelte Szasa komoran.

De még rosszkedvűbb lett. Nem tudta fegyelmezni magát, és elrontotta a szilveszter estét.

9

Jobb lenne, ha a mama sírna. Megdermedt, megnémult, nem érdeklődött a részletekről. Szasával katasztrófa történt, ez a lényeg.

Merev tekintete Szasa szívét marcangolta. Anyja esténként olvasott, de nem látta a betűket, gépiesen forgatta a lapokat, éjjel-nappal csak egyre gondolt: Szasa mellett nem áll egy férfi, mert neki nem sikerült megőriznie a családot, szerencsétlen házasságuk tönkretette már Szasa gyerekkorát is.

Pavel Nyikolajevics értesítette őket, hogy amint sikerül időt szakítania, felutazik hozzájuk, úgy másfél hónap múlva. Szofja Alekszandrovna jól ismerte a férjét, arra számít, hogy a másfél hónap alatt minden elrendeződik nélküle is. Mark sem tud segíteni? – kérdezte. Örökké a rokonait piszkálta! Szofja írt Marknak. Öccse azt válaszolta, hogy hamarosan feljön a kongresszusra, és reméli, mindent rendezni tud. De ezek a levelek egy csöppet sem nyugtatták meg. Úgy érezte, Szasa továbbra is védtelen.

Ettől kezdve Szofja Alekszandrovna gyakran hosszú időre elment otthonról. Szasa utána nézett, hogy vág keresztül az udvaron: kicsi, telt, ősz, magányos asszony. Szasa maga melegítette meg az ebédjét, de néha meg se melegítette, mert nem volt ebéd. Hova tűnhet az anyja? Végigtelefonálta a nővéreit, de azoknál nem járt. A hivatalok lépcsőit koptatja, az ő érdekében próbál tevékenykedni, keresi a befolyásos ismerősöket? De anyja nem rendelkezik ilyenekkel, hiszen Szasa ismerte minden ismerősét.

– Hol jártál, hol maradsz el folyton?

De az anyja csak hallgatott vagy mellébeszélt – nem járt sehol, az Arbaton sétált vagy az udvaron üldögélt.

Szasa szintén az Arbaton kóborolt, a gyermekkorától oly ismerős kis mellékutcákon, a volt úri villák mellett: oszlopsorok, gipsz domborművek, élénkzöld tetők, fehérre vakolt homlokzatok. A Krivoarbatszkij utcában, az üres telken új házat épített Melnyikov építészmérnök. Egy különös, kerek épületet. Az iskola elfüggönyözött ablakai változatlanul világítottak. Mint ezelőtt, most is itt laktak a különböző műszaki dolgozók.

Szasának eszébe jutott, amikor csapatvezetőként az úttörőkkel a rubljovói táborba ment. „Megyünk majd mi Rubljovóba, lesz ott részünk minden jóban, holmink most már arra jár, mindenki csak reánk vár..." Vasfegyelmet tartott, az úttörők féltek tőle, egyedül csak Kosztya Sabrinnal, az iskola asztalosának fiával, ezzel az eleven, szófogadatlan gyerekkel nem bírt. Soron következő csibészsége után Szasa úgy döntött, hogy hazaküldi a fiút.

Az iskola szakácsnője azt mondta erre neki:

– Ne küldd haza, Szasa, megöli az apja!

Mi az, hogy megöli? Senkinek nincs joga megölni senkit. Szasa sajnálta Kosztyát, a gyerekek is kérlelték, de ha megváltoztatná a döntését, aláásná a tekintélyét.

Hazatértek a táborból, megkezdődött a tanítás. Kosztya apja egy szót sem szólt Szasának, csak egyszer megállt vele szemben a folyosón, és hosszasan, fürkészőn nézett rá. Erre a tekintetre örökké emlékezni fog. Milyen kegyetlenül és ostobán viselkedett akkor! A közösség érdekei fegyelmet követeltek. Ennek áldozta föl ő a kis Kosztyát. Arra gondolt akkor, hogy ez a büntetés majd hasznára lesz Kosztyának. De gondolt-e arra, *hogyan* fog majd Kosztya az apja elé állni?

A Plotnyikov közből befordult a Mogilcevszkij, majd a Mjortvij közbe. Itt, a dán követség épületével szemben, ebben a villában volt valamikor a Hamovnyiki kerület Komszomol-bizottsága, nyolc esztendővel ezelőtt itt vették fel a Komszomolba. Akkortájt bőrzekét hordott, megvetette a jól öltözött jampeceket, semmi nem jelentett számára nagy értéket, csak a könyvek, de ha kiolvasta őket, még azokat is a

könyvtárnak ajándékozta; még egy iskolai kommunát is megpróbált létrehozni – képzelete ki tudja, hova ragadta.

Miért éppen vele történt mindez? Nem kellene-e a többség véleményére támaszkodnia? No de Baulin, Lozgacsev és Sztolper, ezek még nem jelentik a többséget. Írjon Sztálinnak? Sztálin jól tudja, hogy az országnak szakemberek kellenek, nem pedig félművelt emberek, megveti a fecsegőket, és Azizjan fecsegő, Sztálin nem szereti a karrieristákat, és Lozgacsev karrierista, Sztálin nem szereti a csendőrre emlékeztető durva embereket, Baulin pedig az. Sztálin humorérzékével helyesen értékelné ezeket az ártatlan epigrammákat. De mégis, személyes ügyben Sztálinhoz fordulni szerénytelenség lenne.

Egy alkalommal, amint hazafelé baktatott, Szasa meglátta az anyját. A kapu alatt állt, és valakit figyelt.

Elkísérte Szasát a lépcsőfeljáróig, és azt mondta:

– Menj csak, én még járok egyet.

– Agyonfagysz.

– Még járok egy kicsit – ismételte az anyja, és az arcán megjelent az a makacs kifejezés, amely ezelőtt az apjával folytatott veszekedés és vita előjele volt.

Egy másik alkalommal Szasa az Arbaton látta meg az anyját. Lassan ellépdelt házuk kapuja előtt, megállt az órásműhely előtt, úgy tett, mint aki a kirakatba tett órákat nézegeti, aztán visszafordult, megint az utca túlsó végét fürkészte, elment egészen a patikáig, ott megállt, majd visszafordult. Valakit figyel, valakit les, ahogy annak idején apja után leselkedett, amikor azt gondolta, hogy Milica Petrovnával, a szomszédnőjükkel találkozgat. De hát az apja már nincs velük, nem létezik a feltételezett szerető sem, féltékenység sincs már, anyját mégis újból hatalmába kerítette valami rögeszme, megint egy pontra néz ugyanazzal a feszült, makacs arckifejezéssel. Aztán átvágott az utcán, mint mindig, lehajtott fejjel, körül se tekintve, szinte félve, hogy meglátja a feléje tartó gépkocsikat. A sofőrök hirtelen fékeztek, kihajoltak a kocsiból, szitkozódtak, de az anyja nem fordult hátra, fejét se emelte fel, sietett elérni a megmentő járdát.

Szasa megkérdezte tőle:

– Kit figyelsz?

Anyja arcára kiült a nyugtalanság, félt megmondani azt, amit szerinte Szasa úgyse fog elhinni.

– Mit titkolsz előlem?

Az asszony félelemtől tágra nyílt szemmel nézett rá.

– Figyelnek téged.

Szasa elámul:

– Ugyan ki figyelne?

– Az egyik leengedett füles sapkát hord, a másik alacsony, és bolyhos gyapjúszövet kabátja van, a harmadik magas, haragos képű, nemezcsizmás, hárman vannak, felváltva figyelnek téged.

– Nagyon helyes! Miért kellene egyszerre fáradniuk?! – nevetett Szasa.

– Mindegyiket jól ismerem arcról – folytatta az anyja –, de felismerem őket a hátukról, a hangjukról is. A pékség előtt álltam, és ez a nemezcsizmás mögém állt, nem néztem hátra, de éreztem, hogy ott áll. Megkaptam a kenyeret, odébbmentem, ő is, de nem vett kenyeret. Azért állt mögöttem, hogy megmutasson a másiknak, merthogy ez a módszerük. Rájöttek, hogy ismerem őket, és amikor hátranézek, eltűnnek a Nyikolszkij közben, majd előbukkannak a Gyenyezsnijből. Én meg rögtön odamegyek a Gyenyezsnij közhöz, ott össze is találkozom vele, és bár elfordul, mégis tudom, hogy ő az.

– És kit tartanak megfigyelés alatt? Engem vagy téged? – kérdezte mosolyogva Szasa.

– A házunkat figyelik. Ki jár hozzánk, ki megy el tőlünk, mikor mégy el te és kivel mégy el, meg kivel beszélgetsz. A húsboltban letéptem a jegyről a halszelvényt, az meg ott állt mögöttem, és azt mondta: „A negyedik szelvényt kell letépni." Hátranéztem, erre sarkon fordult, de ráismertem a bolyhos szövetkabátjáról.

– Így mondta: a negyediket kell letépni? – kérdezte most már teljesen nekividámodva Szasa.

Az anyja ütemesen bólogatott a szavaira.

– És a sarkon álló rendőr is velük tart. Egyszer a magas mögött mentem, az meg a szemével intett a rendőrnek egy férfi felé, a rendőr odament hozzá, és elkérte az iratait, a magas meg visszafordult, és amikor meglátott, dühösen rámnézett, majd két napig nem került elő, a kicsi meg elmondta, hogy jól megmosta a fejét a főnökség.

– Kinek mondta ezt?

– Nekem. Mindig beszél hozzám, amikor a hátam mögött áll, de úgy, hogy egyedül csak én halljam. Ha hátranézek, mindig hátat fordít nekem. Azóta sose nézek hátra, nogy ne hozzam ilyen kínos helyzetbe, hiszen nincs joga beszélgetni velem. De jól smerem a hangját.

Szasa elszörnyedve nézett az anyjára. Valami rémség lopakodik be az életükbe. Ebben a lakásban nőtt fel, itt minden tárgy életének a része; minden itt áll és itt is fog állni, csak ő nem lesz már itt. Örvénybe került, amely lehúzza a mélybe. De ebben a pillanatban csak arra tudott gondolni, hogy ez az örvény ne szívja be az anyját is, ezt a jóságos, számára a legdrágább teremtményt.

– Egyszer megéreztem, hogy a hátam mögött áll – folytatta az anyja. – Anélkül, hogy hátrafordultam volna, megkérdeztem tőle: „Nem fogja letartóztatni Szasát?" Hallgatott, nem felelt rá semmit. Nem álltam meg, hátrafordultam, erre szájára tette az ujját, hátrált, és eltűnt a tömegben.

– Ez mind csak beteges képzelődés – mondta Szasa. – Senki sem figyel se engem, se téged, senkinek nincs ránk szüksége. No hiszen, még hogy államellenes bűnözők lennénk! Nevetséges! Ha le kellene tartóztatni engem, már régen elvittek volna, nem pazarolták volna az időt erre az ostoba megfigyelésre. Különben is, vedd tudomásul, vissza fognak venni az egyetemre. De most mindenki a kongresszussal van elfoglalva, nem érnek rá velem törődni, majd a kongresszus után tisztázzák az ügyet. Minden mást verj ki a fejedből! Ne mérgezd meg az életünket!

De az anyja csak hallgatott, egy pontra szegezte tekintetét, görnyedten állt, úgy

rázta a fejét, mint egy idegbeteg. Bármit mondott Szasa, bárhogyan próbálta meggyőzni, csak azt hajtogatta, minden úgy van, ahogyan elmesélte. Így történt ma is és tegnap is, és holnap újból minden megismétlődik: ha kimegy az utcára, meglátja majd hármuk közül az egyiket, és ha az lesz szolgálatban, az a kicsi, akkor megint mond majd neki valamit, az is megeshet, hogy válaszol a kérdésre, letartóztatják-e Szasát vagy sem.

Az a bolyhos kabátos, alacsony nyomozó megint nem felelt Szofja Alekszandrovna kérdésére, csak együttérzően ránézett, és elfordult. Az asszony most már a legroszszabbra számított. Minden nesz ijesztette, a csendet baljósnak érezte. Órákat töltött az ajtó mögött állva, figyelte a lépteket a lépcsőn, vagy felkapaszkodott az ablakpárkányra és azt nézte, ki jár az udvaron. Egy alkalommal meglátott egy rendőrt, és a rettegéstől szinte eszét vesztve fel-alá rohangált a szobában. A rendőr nem jött be a lakásukba, tehát bizonyára a szomszédokat járta, Szasa után érdeklődött. Senki nem tud rosszat mondani a fiáról, de az emberek könnyen tesznek rosszat másnak, abban a hitben, hogy ezzel elhárítják magukról a bajt.

Mindenki tud Szasa ügyéről, az egész ház, minden lakó, bizonyára mindenkit behívtak emiatt, és mindenkinél jártak is már. Szofja Alekszandrovna a kis bádogtető alatt meghúzódó padon ült az udvaron, azt latolgatta, ki hogyan ment el mellette, hogy néztek rá, hogyan köszöntek.

Telefonáltak a házkezelőségből, hogy Szasa menjen be. Ő maga mindig nagyon tartott a házkezelőségtől, de azért mégis ő ment be Szasa helyett. Azt követelték, hogy pontosítsák Szasa munkahelyi igazolását. Ez csak kifogás! Viktor Ivanovics Noszovot a házkezelőségről húsz esztendeje ismerte, még amikor kis Vitykaként futkosott az udvaron, de még a boldogult édesanyját is jól ismerte, és Noszov is ismerte őt is és Szasát is. Most éppen csak rápillantott, nem kérdezte meg, hogy az egyetemi hallgató Szasa miért dolgozik rakodómunkásként, ezek szerint mindent tud. És roppant hűvösen búcsúzott el tőle. A lakókönyvet vezető asszony pedig még csak el se köszönt, úgy tett, mint aki nagyon el van foglalva.

Valaki telefonált, és Szergej Szergejevicset kérte. Megmondta neki, hogy náluk nincs semmiféle Szergej Szergejevics. Öt perc múltán újból keresték ezt a Szergej Szergejevicset, de már egy más hang. Aztán megint telefonáltak, de nem szóltak bele a kagylóba, nagyon jól hallotta a vonal túlsó végén valakinek a lélegzését. Néhányszor szomszédnőjüket, Galját is telefonhoz hívták, ezelőtt nem telefonáltak neki ilyen gyakran. Galja kertelve, kétértelműen beszélt a telefonba, s mikor letette a kagylót, lesütött szemmel sietett vissza a szobájába.

Milica Petrovna, akire annak idején olyan féltékeny volt a férje miatt, és akivel mostanság újból összebarátkoztak, megígérte, hogy közbenjár értük. Fiatal korában Milicának sok befolyásos udvarlója volt, de most senkije sincsen, mindenki szörnyen ráunt már. Margarita Artyomovna, az az öreg örmény asszony, akivel gyakran üldögéltek együtt a padon, és igazán nyugodt, bölcs és megfontolt teremtés volt, viszont úgy vélte, hogy Szasának egy időre el kellene utaznia Moszkvából, még azt is ajánlotta, hogy menjen el az ő rokonaihoz, Nahicsevánba.

Szofja Alekszandrovna kapott a gondolaton. Ő maga félt erről szólni Szasának, ezért aztán megkérte rá lakótársukat, Mihail Jurjevicset. Ilyen tanácsot férfinak kell adnia.

Mihail Jurjevics magányos legényember, roppant kulturált, cvikkeres férfiú, könyveket és metszeteket gyűjtött. Albumokkal, irattartókkal, régi bútorokkal zsúfolt szobáját régi fóliánsok, por, festék, ragasztó és tus szaga itatta át. Szerzeményeit megmutogatta Szasának, szeretett beszélgetni a fiúval. Ma Dante művét, *A pokolt* mutatta meg neki Doré illusztrációival. Viharként száguldottak az emberek a pokolban, férfiak, nők, gyerekek, fejek, kezek, lábak, az emberiséget égető vágyak és szenvedélyek örök tüze lángolt.

Mihail Jurjevics a Dante-köteten kívül megszerezte még Machiavelli *A fejedelem* című művének az Akagyemija Kiadónál megjelent kötetét is.

– Ismerem a művet – mondta Szasa –, roppant naivak a hatalomról szóló eszmefuttatásai, igen távol állnak a hatalom természetének tudományos felfogásától.

– Lehetséges – felelte rá kitérően Mihail Jurjevics –, de a jó és a rossz forrásainak történetét minden korszakban hasznos tanulmányozni, a jóságot nem szabad semmibe venni sem nagy, sem kis dolgok kedvéért. Bocsásson meg nekem, Szasa, hogy beleavatkozom a dolgaiba, de az édesanyja beszélt nekem a viszontagságairól; nagyon kérem, ígérje meg, hogy nem fogja ezért megszidni őt. Tudja, az óvatos embert az Isten is óvja. Miért nem utazik el az édesapjához vagy a nagybátyjához?

– Elutazni? – ámuldozott Szasa. – Nem látom az okát. Az ügyemet nélkülem nem tudják tisztázni. A mama belelovalja magát ebbe a dologba. Egyszerű történet, ami sajnos elég gyakori. Le akarnak tartóztatni? Kizárt. De ha mégis, ugyanúgy letartóztatnának akár az apámnál, akár a nagybátyámnál. Vagy talán vonuljak illegalitásba?

Jót nevetett ezen. Ő, Szasa Pankratov bujkál a saját elvtársai elől!

– Vitathatatlan, hogy Szofja Alekszandrovna félelmei túlzottak – értett egyet vele Mihail Jurjevics. – De a politikai ügyeknek már csak ilyen a sajátosságuk: minden fellebbezésével újabb embereket von be a körbe, és a különböző fórumokon lavinaként növekszik az ügy.

Szasa csodálkozva nézett Mihail Jurjevicsre. Ez a pártonkívüli és a politikától oly távol álló ember milyen pontosan határozta meg a dolgokat.

– Én hiszek a pártban – jelentette ki Szasa –, és nem óhajtok elszökni előle.

10

Szasa kora reggel ért a Sztaraja térre. A Kitaj-gorod fala helyén élettelen árkok tátongtak, évszázados téglák halmai hevertek a hó alatt. Szasa belépett a nagy, tágas, szürke épületbe – Központi Ellenőrző Bizottság –, az előcsarnokban az eligazító táblán megtalálta Szolc irodájának számát, és felment az első emeletre.

A hosszú folyosón végig a fal mentén néma emberek ültek. Szolc hivatali szobájából kijött egy kék bosztonszövet öltönyös, fehér inges, nyakkendós fiatalember.

Szasa azt hitte, hogy ügyfél, és látva, hogy senki se kel fel a várakozók sorából, benyitott az ajtón.

A nagy helyiségben két asztal állt: egy kicsi, mindjárt az ajtónál, a titkáré és egy hatalmas a szoba mélyében, annál ült Szolc, egy testes, ősz üstökű, rövid nyakú, húsos orrú, nyúlszájú férfi, aki nagyon emlékeztetett a híres sakkozóra, Emanuel Laskerre. Szolc mellett egy kövérkés, jellegtelen hivatalnokarcú férfi állt, aláírásra rakosgatta elé a papírokat.

Miután Szasa látta, hogy Szolc foglalt, leült az ajtó melletti székre. Szolc ránézett, de mivel roppant vaksi volt, nem látta, ki jött be, azt azonban tudta, hogy engedély nélkül senki sem léphet be, tehát ha ez az ember bejött és leült, akkor minden bizonnyal beengedte a titkára, és így is van rendjén. A hivatalnok tovább rakosgatta Szolc elé a papírokat. Az iratok elítélt párttagokra vonatkozó bírósági ítéletek voltak. Szasa erre rájött a hivatalnok rövid magyarázataiból, amint bemondta az elítélt nevét, párttagságának keltét, a büntető törvénykönyv vonatkozó cikkelyét és a kiszabott büntetés idejét. A megnevezett cikkelyek semmit sem mondtak Szasának. Szolc komor arccal, némán írta alá a papírokat, alsó ajka kissé lebiggyedt, arca elgyötört, mintha egész másra gondolna, még sokkal kellemetlenebbre, mint ezek az ítéletek, amelyeknek alapján az illetőket kizárták a pártból.

Szasa rádöbbent, hogy véletlenül jutott be, rosszkor, hogy nincs joga itt lenni, de nem tudott fölállni és kimenni. Ha most kimegy, ki tudja, mikor kerül be újra ide, és egyáltalában bekerül-e? Csak most jött rá, hogy az emberek kint a folyosón arra várnak, hogy fogadják őket, várnak, bizonyára már hónapok óta.

Szolc teljesen váratlanul csattant föl; ősz feje megremegett, ujjai nyugtalanul futottak végig az asztalon.

– Nyolc év negyven méter huzalért!

– Huszonhatodik cikkely „b" pont.

– Cikkely, cikkely... Negyven méter huzalért nyolc év!

A hivatalnok a papírok fölé hajolt, és tekintetével végigfutott rajtuk. Arca újból közönyös lett. Az okiratot szabályosan állították ki. Bármennyire ágál is Szolc, nem áll jogában megváltoztatni az ítéletet.

Szolc maga is jól tudta, hogy nincs joga megváltoztatni az ítéletet; az elítéltet ki kell zárni a pártból, és neki jóvá kell hagynia ezt a kizárást, annak pedig semmi értelme, hogy a hivatalnokon töltse ki dühét.

Szolc tekintete most megint Szasára tévedt. Ez az ajtónál ülő ismeretlen ember szintén ingerelte: ugyan ki lehet? Mit keres itt?

Ebben a pillanatban visszajött a szobába a titkár, az a kék öltönyös fiatalember, akit Szasa ügyfélnek nézett. A fiatalember tapasztalt titkár volt, sok esztendeje dolgozott már Szolc mellett, és rögtön rájött: Szolc feldühödött valamelyik ítélet miatt, ingerült, amiért egy idegen ember ül a szobájában, és ez a fiú az ő hibájából kerülhetett be, amikor leszaladt a büfébe cigarettáért.

Szolc reszkető ujjával Szasára mutatott, és megkérdezte:

– Mit akar ez?

Szasa a titkár pillantásából kiolvasta: „Mondd, hogy mit akarsz, ne húzd az időt!"

Szasa felállt.

– Kizártak az egyetemről...

– Miféle egyetemről? – kiáltott rá Szolc. – Hogy kerül ide ez az egyetem dolog?! Miért jön ide mindenki?

– A közlekedésmérnöki... – kezdte volna Szasa.

– Az elvtárs a közlekedésmérnöki karról jött – magyarázta a titkár ügybuzgón. – Annak a hallgatója, és kizárták az egyetemről.

És halkan hozzátette:

– Menj oda hozzá!

– Kizártak a faliújság és a könyvvitel kapcsán kialakult konfliktusom miatt – magyarázta Szasa Szolc asztalához lépve.

– Miféle faliújság, miféle könyvvitel? Miket hord itt nekem összevissza?

– Politikai aknamunkának minősítették.

Szolc tágra nyílt szemmel nézett Szasára, feltehetően sehogy se jött rá, mi a csoda történik itt, miért jött be ez az ember a szobájába, hallgatja végig a bírósági ítéleteket és beszél itt összevissza valamiféle faliújságról meg könyvvitelről...

A hivatalnok alig észrevehetően, lenézően és gunyorosan elmosolyodott hivatali öntudatának magaslatából, lám, mi történik, ha megszegik az ügyvitel megszabott rendjét. Az előző fórumokat kihagyva pontosan azért Szolcra törnek rá, mert az öreg nem érti ezt a rendet.

Szolc figyelmét nem kerülte el ez a lenéző mosoly. Komoran nézett Szasára, majd váratlanul teljesen nyugodtan közölte vele:

– Hívjon be mindenkit!

Szasa tovább állt a helyén.

– Mit áll itt? – kiáltott rá Szolc. – Menjen innen!

Szasa hátrább lépett. A titkár intett neki, hogy menjen oda hozzá.

– Kiket kell behívni? – kérdezte halkan, és maga elé tett egy lepecsételt papírlapot.

Csak ekkor jött rá Szasa, hogy Szolc az ügyével kapcsolatos embereket hívatja be. Hónapok óta először nagyot dobbant a szíve, és úgy érezte, egy hang sem jön ki a torkán.

A titkár várakozóan nézett rá.

– Baulin, a pártbizottság titkára – kezdte Szasa.

– Beosztás nem kell, beosztás nem kell – siettette a titkár felírva a neveket az idézésre.

– Glinszkaja, Janszon, Runocskin... az évfolyamtársaimat is mondhatom?

– Beszélj, ne húzd az időt!

– Poluzsan, Kovaljov, Pozdnyakova – folytatta Szasa, és közben hallotta, hogy háta mögött a hivatalnok tovább mormogja a neveket és cikkelyeket.

– Kész?

– Igen.

– Mikorra?

– Lehet holnapra?

– Át tudod adni addig az idézést?

– Át.
– Akkor indíts!
Az ajtóban Szasa visszafordult, Szolc komoran nézett rá.

„A pártkollégium felkéri, hogy ez év január tizenhetedikén három órakor jelenjen meg Szolc elvtársnál." Ezután következett a beidézettek nevének felsorolása. Csak Szasa nevét nem írták föl a papírra, azt senki sem kérdezte. Mulatságos ugyan, de nincs jelentősége. Az ügyet megnyerte. Szasa nem kételkedett ebben. Szolcnak nincs szüksége semmiféle fórumra, semmiféle papírokra, semmiféle döntésekre. Behívni mindenkit! Még elgondolni is fantasztikus: ha nem megy be a szobájába, ha a titkárnak nem kell helyrehoznia a hibáját, semmi sem sikerült volna. Meg a hivatalnok mosolya, ami úgy feldühítette Szolcot. De most sikerült! Sikerült!

És mégis nyomasztotta valami... Ezek a szótlan emberek a fal mellett álló padokon, amint némán, türelmesen várják, miként döntenek hozzátartozóik sorsáról. A proletárdiktatúrának meg kell védelmeznie önmagát, ez igaz, feltétlenül igaz! Annak a folyosónak a levegőjét mégis átjárta az emberi bánat. És az az ismeretlen, akit negyven méter huzalért nyolc év börtönre ítéltek? Vajon nem játszott-e Szasa sorsdöntő szerepet az ügyében, nem neki jutott-e az ő irányában megnyilvánuló együttérzés?

De Szasa fiatal volt, és élni akart, így aztán igyekezett magára gondolni meg arra, hogy véget ért kínszenvedése, nem pedig azokra a vigasztalan hivatali falak mellett húzódó padokon üldögélő emberekre.

Glinszkaja telefonált, amikor Szasa a titkár mellett bement hozzá a szobájába. A rektor csodálkozva, majd ijedten nézett rá, azonnal megismerte, és tenyerével eltakarta a kagylót.
– Mit akar?
Szasa eléje tette az idézést.
Glinszkaja elolvasta, és zavartan motyogta:
– Miért engem? Menjen Baulinhoz.
Az asszony most szerencsétlennek látszott.
– Kérem, írja alá!
– De hát miért, miért? Menjen a pártbizottságra – mormogta Glinszkaja.
– A megbízatásom úgy szól, hogy önnek hozzam el. Írja alá!
Glinszkaja végre lerakta a kagylót, és kezébe vette a papírlapot.
– Elmentél Szolchoz? – tért át egyszerre a tegezésre.
– El.

Glinszkaja tovább nézte a papírt. A KEB pártkollégiuma foglalkozik az üggyel... Természetesen ebben benne van Rjazanov és Bugyagin keze is, erre számítani lehetett. És mindez közvetlenül a kongresszus előtt. Elképzelte, amint a kongresszuson ez a Szolc vagy Jaroszlavszkij, de az is lehet, hogy Rudzutak beszédében felhozza ezt az esetet Pankratovval, mint az eljövendő fiatal szakemberekkel szembeni lélektelen magatartás példáját. Kizárták az utolsó évfolyamról, és ő aláírta a rendelkezést. Igen, aláírta, alávetette magát a pártbizottság határozatának. Pedig figyelmez-

tette Baulint: kaptak egy levelet, amelyben megtiltják a felső évfolyamos hallgatók kirostálását. De Baulin nem hallgatott rá, most majd egye meg, amit főzött.

Szasára nézett, és elmosolyodott.

– Hát hiába, ez a hetes számú iskola szelleme. Versek, epigrammák...

Szasa közelebb tolta a papírlapot.

– Kérem, írja alá!

– Ott leszek.

– Nagyon kérem, írja alá!

Glinszkaja elkomorodott, és ráírta a nevét.

Baulin elolvasta az idézést, és epésen mosolygott.

– Magas helyekre járkálsz, nem félsz, hogy leesel?

Olyan megbántott arccal írta alá a nevét, mintha Szasa a becsületébe gázolt volna.

Janszon szemüvegének vastag üvegén keresztül nézett Szasára, tekintetében reménysugár csillant, és megkérdezte, hányadik emeletre kell mennie.

A tanulócsoportban kézről kézre járt a papír.

– No, vakarhatják a fülüket – örvendezett Runocskin. – Kovaljov, most aztán mentegetőzni fogsz?

– Remek fickó vagy, Szaska – jelentette ki Pozdnyakova.

Az óvatos Roza Poluzsan halkan megkérdezte:

– Győzelem?

Szolc minden bizonnyal elfeledkezett Szasáról. Értetlenül nézte, amint a nyolc ember bevonult a szobájába, és arra gondolt, hogy valamiféle értekezletet hívhatott össze. De a naptárán semmiféle bejegyzést nem látott.

Glinszkaja kezet nyújtott neki, régi ismerősök voltak, Szolc megismerte, és suta gálánssággal fölállt. Kiderült, hogy egészen apró termetű.

– A közlekedésmérnöki karon történt ügyben jöttek – közölte a titkár.

Ez se mondott Szolcnak semmit, nem tudott semmiféle ügyről, ami a közlekedésmérnöki karon történt, és rövidlátó lévén Szasát se ismerte meg. De azért megszokott kézmozdulattal hellyel kínálta a megjelenteket.

Glinszkaja kiterítette Szolc elé a faliújságot. A papírlap folytonosan felgöngyölődött, ezért Glinszkaja a két végén leszorította a tapperral meg a ceruzák számára odatett súlyos pohárral. Szolc zavartan figyelte, mit csinál.

– Itt vannak az epigrammák – közölte Glinszkaja.

Szolc a faliújság fölé hajolt és rövidlátóan hunyorgott.

Sertésfasírt rizzsel körítve,
ez lesz Boriszunk nemes síremléke.

Szolc felnézett, nem értette, mit akarnak ezekkel az epigrammákkal. Ekkor észrevette a feszülten figyelő Szasát. Csak most jutott eszébe a szobájában üldögélő tegnapi fiatalember. Újból elolvasta az epigrammát, és elkomorult.

– Mi ebben az ellenforradalmi?

– Itt több epigramma is szerepel – felelte Glinszkaja.

Szolc újból a faliújság fölé hajolt.

Szorgalom és munka, ez az új divat,
de egyénisége nem tűr láncokat.
Jegyzetét elveszíti jártában-keltében,
de hisz felesleges, minden ott van a fejében.

– A számot az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára készítették – közölte Baulin.

Szolc rövidlátó, hunyorgó szemével végignézett a jelenlevőkön, igyekezett rájönni, ki beszél. Előtte a csinos, szőke Nagya, Szasa, a bicegő Runocskin, az ijedt Roza és a zavart Kovaljov ült.

– Az októberi forradalom nem törölte el az epigrammákat – szólt rá szigorúan Szolc.

– Ezek a versikék az éltanulók fényképei alatt szerepeltek – erősködött Baulin.

Szolc most végre meglátta, ki szállt vitába vele.

– Régen csak a felséges személyekről nem volt szabad epigrammát írni, de akkor is írtak róluk.

– „A munka, ez az új divat" – ez talán bizony helyes megfogalmazás? – makacskodott tovább Baulin.

– A munka, munka! – rándult össze Szolc. – A burzsoá alkotmányok is a munkáról szóló szavakkal kezdődnek. A kérdés az, hogy milyen munkáról van szó, és minek a nevében folyik ez a munka. Mi szól ebben az epigrammában a munka ellen?

– Látja, ugye...

– Azt látom, hogyan tesz tönkre fiatal életeket! – Szolc kezével az előtte ülő fiatalokra mutatott. – Látom, hogy gyötri, kínozza őket. Pedig nekik mondotta Iljics: „Maguk fognak majd a kommunizmusban élni." Hát milyen kommunizmust nyújt maga nekik?! Kidobta ezt a fiút az egyetemről? Hova menjen? Rakodómunkásnak?

– Már el is ment rakodómunkásnak – jegyezte meg Janszon.

– Taníttattuk, ő a mi leendő szovjet szakemberünk. Maga pedig kidobja az utcára. Miért? Az epigrammákért? A fiatalságnak megvannak a maga jogai. A legelső joga: a nevetés.

És megint suta gálánssággal Glinszkajához fordult.

– Ilyen korunkban mi is nevettünk. Most ők nevetnek, hála istennek! Ha a fiatalok nevetnek, akkor az jó, azt jelenti, hogy velünk tartanak. Maguk pedig a képükbe vágnak. Az epigrammákat egymásról írták... Ugyan kiről írnák? Rólam? Engem nem ismernek. Ugyan kin nevessenek?

– A kizárást a kerületi bizottság is jóváhagyta – figyelmeztette Baulin.

– Jóváhagyta, jóváhagyta! – Szolc elvörösödött. – De könnyen megy ez maguknál!

Glinszkaja, aki sokkal magabiztosabbnak érezte magát itt, mint az egyetemen, békítőleg megkérdezte:

– Mit tegyünk?

– Visszavenni! – felelte rá komoran és határozottan Szolc.

11

A társaság kiment az utcára.

Runocskin kancsalított.

– Meg kéne ünnepelni.

– Én mellette vagyok – helyeselt nagy örömmel Nagya.

– Nekem dolgom van – utasította el a javaslatot Roza.

– Én is inkább lelépek – mondta szomorúan Kovaljov.

– Üdvözlöm Lozgacsevet – szólt utána Runocskin.

Akadt náluk néhány rubel, Nagya is talált valamennyit a zsebében.

– Ugorjunk föl hozzánk, gyarapítsuk a vagyonunkat – ajánlotta Szasa.

Otthon átölelte és megcsókolta az anyját.

– Ismerkedj meg velük! Visszavettek... Hurrá!

Szofja Alekszandrovna elsírta magát.

– No, már csak ez hiányzott! – mondta Szasa.

Anyja letörölte könnyeit, és már mosolygott is. De a szívét változatlanul nyugtalanság töltötte el.

– Nyina telefonált.

– Majd beugrunk érte.

Nyinát nem találták otthon, az előszobában Varja telefonált.

Szasa lenyomta kezével a telefon villáját.

– Készülj!

– Hova? – Varja kíváncsian méregette a csinos Nagyát.

– Enni és inni.

Gyorsan esteledett, kigyúltak a lámpák. Szasa szerette az alkonyi, téli, nyüzsgő Arbatot, ezt az utolsó, esti élénkséget. Minden rendben, minden a maga helyén. Itt megy az Arbaton, ahogy eddig is, *mindaz* véget ért.

Az Afanaszjev utca sarkán összefutottak Vagyimmal. Rövid rénszarvasbundát viselt, fején jakut sapka, hosszú, egészen derekáig lecsüngő prém fülrésszel.

– Üdv az Északi-sark vidéke meghódítójának! Tarts velünk!

– A sikerre iszunk? – kapcsolt rögtön Vagyim.

– Pontosan.

– Gyerünk a Kanatyikba, csodás hely – ajánlotta Vagyim, Nagyát nézegetve.

– Nyina ide jön utánunk.

A meredek lépcsőn lementek az Arbat-pince alacsony, vaskos, négyszögletes oszlopos helyiségébe, és kerestek egy szabad asztalt a távoli sarokban. Az étel, a kiöntött sör, a félig étterem, félig söröző kocsmaszaga ülte meg a pincét. Sápadt fénnyel világítottak az árkádok alacsony íveire ferdén kiakasztott, esetlen falikarok. Az emelvényen még huzatban ugyan, de ott állt már a nagybőgő, a széken egy szaxofon hevert, megjöttek a zenészek.

Szasa az asztalon keresztül átnyújtotta az étlapot.

– Mit rendelünk?

– Milyen drága minden! – sóhajtotta Nagya.

– Silótakarmányt és földrengést – ajánlotta Runocskin.

– Nem azért jöttünk ide, hogy franciasalátát meg kocsonyát együnk – tiltakozott Szasa.

– Az egyetlen specialitás a feketekávé Cacao Chouva likőrrel – jelentette ki Vagyim egy éttermi törzsvendég bennfentességével.

A szomszéd asztalnál egy kis spirituszégő kék lángja fölött kávéfőző fortyogott, és két jampec apró kis csészéből kortyolgatta a kávét likőrrel.

– Mi éhesek vagyunk – jelentette be Szasa. – Varja, mit eszünk?

– Sztroganov-falatokat.

A fiúknak üveg vodkát rendeltek, a lányoknak portóit, és mindenkinek egy-egy adag Sztroganov-falatokat.

– Jobb lett volna más-más ételeket rendelni – jegyezte meg Vagyim.

– Megjött Nyina is – mondta mintegy maga elé Varja, aki a bejárattal szemben ült.

– Bevettétek magatokat a legtávolabbi sarokba – állapította meg vidáman Nyina az asztalukhoz jövet. – Szasenyka, gratulálok! – Nyina megcsókolta a fiút. – Amint elolvastam a céduládat, rögtön kapcsoltam. Bár nekem nem volt kétségem a dolog felől. – Varjára pillantott. – Te is itt vagy...

– Én is itt vagyok.

– Sajnálom, hogy Maksz nem tudja a dolgot – folytatta Nyina, miközben leült Vagyim és Runocskin közé.

A zenekar rázendített: „Óh, citromok, szép kis citromok, ott nőttök Szonya balkonján." A pincérek szaporán futkostak a szűk, alacsony átjárókban.

– Szolc csuda rendes ember – jelentette ki Runocskin.

– Csak szörnyen ideges – tette hozzá Nagya.

Vagyim a húst rágva megjegyezte:

– Szasa megjárta a poklok tüzét. Márpedig szenvedés nélkül...

– Gyűlölöm a mártírokat – szakította félbe Szasa.

– Proudhon után szabadon – Vagyim egyre csak Nagyát kívánta elkápráztatni. – Az elnyomók után legjobban az elnyomottakat utálom. De hát vannak körülmények... Például ez...

A szomszéd asztalra sandított. A jampecek mellett már egy szép, de kiélt arcú lány ült.

– Társadalmilag veszélyes – jegyezte meg Nyina.

– De az is lehet, hogy patologikus jelenség – mondott ellent Vagyim.

– Nem tartozik sem a patológiához, sem a szociológiához, egyszerűen csak prostitúció – közölte Szasa. – Nem érdekel, miért űzi ezt a mesterséget ez a lány, nem kívánok foglalkozni a lelkivilágával. Itt van Nyina, Varja, Nagya, őket akarom szeretni, tisztelni, értékelni. Az ember erkölcsi lény, ebben különbözik az állattól. És nem a szenvedés az élettere.

Varja halkan együtt énekelte a zenekarral: „Mi téged szeretünk, egyszerűt, gyengédet... sétálni boldogan mentünk volna véled..."

– Miért szeretik úgy ezeket az alvilágról szóló dalokat? – kérdezte Vagyim. És mindjárt meg is felelt rá: – Murka meghal, elfelejtik a szegény kisfiút, és senki nem tudja, merre domborodik sírja. Az ember szenved, ez az eszmei mondanivaló.

– Ne gyötörd a lelkünket – szakította félbe Szasa.

Vagyim fölhúzta az orrát.

– Hát tudod, ilyen türelmetlenséget!

– Ne haragudj – folytatta Szasa. – Nem akartalak megbántani. De a te számodra ez csak valami elvont dolog, rajtam viszont *keresztülgázolt*. Gyertek, számoljuk össze a vagyonunkat, hátha telik belőle még egy üveggel!

A pénzből került egy üveg bor a fiúknak, a lányoknak pedig fagylalt.

– Csak ne siessük el a dolgot – óvta őket Vagyim –, húzzuk ki az egész estét.

– Varja, neked holnap iskolába kell menned – emlékeztette húgát Nyina.

– Még hallgatni akarom a zenét.

– Ne bántsd – szólt rájuk Szasa –, hadd üljön itt még egy kicsit.

Szeretett volna örömet szerezni Varjának. Ő maga is roppant boldog volt. Nem az a lényeg, hogy *mindenkinek bebizonyította* az igazát. Hanem megvédett valami sokkal jelentősebb dolgot, megvédte ezeknek a gyerekeknek a hitét. Jobban gyötörte, mint bármikor az emberek védtelenségének tudata. Runocskin az ő helyében csak legyint és elutazik. Nagya Pozdnyakova sírdogált volna egy sort, majd szintén elutazott volna. És ha Vagyim került volna ilyen helyzetbe, biztos, hogy összeroppan.

Csak Varja nem tulajdonított különösebb jelentőséget Szasa históriájának. Mert ha őt kizárnák az iskolából, annak csak örülne. Itt ül Szasa mellett az étteremben, csodálatosnak találja ezt a kocsmát: charleston öltönyös fiatalemberek, dzsesszzenészek az emelvényen, a képét kerekre felfújt trombitás meg a dobos, amint önfeledten zsonglőrködik a dobverőkkel. A szomszéd asztal mellett ülő leányzót már zaklatni kezdte két részeg, húzták, cibálták át a saját asztalukhoz, a jampecek meg beijedtek, nem tudták megvédeni. A leányzó szitkozódott, sírt, a pincér megfenyegette, hogy kiteszi a szűrét.

– Kankutyák marakodása – Szasa fekete szeme egészen összeszűkült.

– Ne avatkozz bele – tanácsolta Vagyim, de máris odébb húzódott, jól tudta, hogy Szasát nem lehet visszatartani.

Szasa felállt az asztaltól, kissé görnyedt tartással, vállát vonogatva odalépett a szomszédos asztalhoz, és komoran mosolygott:

– Talán abbahagynák a dolgot? – Szasa nagyon tudott ütni, és nagyot tudott ütni.

Két kövér, pimasz pofa, lila ingben, az egyik nemezcsizmás, a másik bő szárú nadrágban, aljas szemetek.

A nemezcsizmás lekezelően eltolta Szasát, a másik közéjük furakodott, mintha szét akarná választani őket.

– Ugyan, fiúk!

De Szasa jól ismerte ezt a fogást: a békéltető fogja először megütni őt. És Szasa behúzott neki egy gyors, kemény ütést, amitől az hétrét görnyedt, a gyomrára

szorította a kezét, és nyitott szájjal kapkodta a levegőt. Szasa most a másikhoz fordult, de az egy lépést tett hátrafelé, meglökte az asztalt, edénycsörömpölés, a leányzó felvisított, és felugrottak helyükről a jampecek... A trombitás feléjük sandítva felfújta az orcáját, a zongorista hátrafordult, és ujjai tovább futottak a billentyűkön, a dobos a verőkkel zsonglőrködött... „How do you, do you, Mister Brown... How do you, do you, do you, do!" A zenekar játszott, minden rendben, polgártársak, táncoljatok foxtrottot és tangót, igyatok kávét Cacao Chouva likőrrel, ügyet se vessetek erre, ez csak egy apró kis félreértés, már véget is ért... Visszamegy asztalához a nemezcsizmás és a bő nadrágos, leült helyére a fekete szemű fiú is, leült a másik is, a kancsal, aki szintén beavatkozott a verekedésbe, fizettek és elmentek a leányzóval a jampecek, a pincér már le is rázta az abroszukat... Minden rendben, polgártársak!

– Megvárják, amíg kimegyünk az utcára, s ott majd belénk kötnek – mondta Vagyim.

– Begazoltál! – nevetett Nyina.

Szasa nyugodt volt, amíg verekedett, de most ideges remegés fogta el, megpróbálta összeszedni magát.

– Varja, gyere, menjünk táncolni...

A zenekar egy lassú számot játszott: „Ramona, te örökké az enyém vagy." Szasa a zenekar előtti szűk kis táncparketten mozgott, és érezte a rászegeződött tekinteteket. Fütyül rájuk, gondoljanak, amit akarnak. Az a kettő is őt figyeli, de rájuk is fütyül! Most bosztont táncol... „Ramona, te örökké az enyém vagy..." Varenykával, ezzel a kedves, szép kislánnyal táncol. A lány le nem veszi róla a tekintetét, rámosolyog, el van ragadtatva tőle, attól, amit csinált; Szasa úgy viselkedett, mint az utca hőse, védelmére kelt egy lánynak, akit előzőleg elítélt. Varja úgy érezte, Szasa éppen olyan, mint ő, csak úgy tesz, mintha nagyon öntudatos lenne, mint ahogy ő maga is megjátssza az iskolában a példás diákot. Varja csak nézi őt, mosolyog, és hozzásimul. Sír a zenekar, zokog a trombita, a dobverő megáll a levegőben, a zongorista a billentyűk fölé hajol... „Járhattam bárhol, virágzó réteken, csak arról álmodtam, hogy ott vagy énvelem."

– Remekül táncolsz – állapította meg Szasa.

– Menjünk ki holnapután a korcsolyapályára – javasolta Varja.

– Miért éppen holnapután?

– Szombat lesz, és akkor mindig van zene is. Tudsz korcsolyázni, ugye?

– Valamikor korcsolyáztam.

– Elmegyünk?

– Azt se tudom, hol a korcsolyám.

12

„Miután Pankratov hallgató beismerte hibáit, szigorú megrovással újból visszakerül az egyetem diákjainak sorába."

Igazi ünnep nem kerekedett a dologból. A kizárása mindenkit izgalomba hozott,

a visszavétele senkit. Csak Krivorucsko mondta, miközben aláírta Szasa új diákigazolványát:

– Örülök neked.

Ez a korábban oly félelmetesnek tűnő férfi most lesújtottnak látszott – egy magányos ember töltötte utolsó napjait a hivatali szobájában.

– Hogy áll az ügye? – kérdezte Szasa.

Krivorucsko a sarokban magasodó irathalom felé biccentett.

– Adom át a dolgokat.

Hatalmas íróasztalának fiókjából elővette a pecsétet. A hallgatók csak fedélzetnek hívták ezt az asztalt. Gyakran jártak Krivorucskóhoz, tőle függött az ösztöndíj, a diákszállás, az élelmiszerjegyek és az utalványok.

– Egyébként ismerem a nagybátyádat. Egy időben egy pártszervezethez tartoztunk. Régen, talán huszonháromban. Hogy van?

– Egészséges.

– Add át üdvözletemet, ha találkozol vele.

Szasa szégyellte a saját szerencséjét, ő kievickélt a bajból, de Krivorucsko nem.

– Nem kellene esetleg magának is Szolc elvtárshoz fordulnia?

– Az én ügyemben Szolc tehetetlen. Az én ügyem mástól függ...

Nem nézett Szasára, és mintegy magának hozzátette:

– Az a szakács nagyon csípős ételeket fog főzni.

És összevonta a szemöldökét. Szasa megértette, hogy melyik szakácsra gondol.

Aztán Szasa átment Lozgacsevhez. Az úgy mosolygott rá, mintha örülne a sikerének.

– Krivorucskónál voltál?

Jól tudta, hogy Szasa járt Krivorucskónál, de mégis megkérdezte.

– Elintéztem az igazolványomat és a belépőmet – felelte Szasa. Bejött Baulin, meghallotta Szasa válaszát, és hűvösen megkérdezte Lozgacsevtől:

– A pecsét még mindig Krivorucskónál volna?

– Az utódja csak hétfőn lép be.

– Glinszkaja igazán magához vehette volna a pecsétet.

Lozgacsev csak vállat vont, mintegy jelezve: Glinszkaja annál fontosabb személynek tartja magát, minthogy ő nyomja rá a pecsétet az iratokra.

Ezek tették a maguk dolgát, civakodtak, mintha mi sem történt volna, nem érezték, hogy hibát követtek el, nem gyötörte őket a lelkiismeret-furdalás: akkor azt kellett tenniük, most, hogy Szasát visszavetették velük, most másként tehetnek... És Szasának is másként kell majd viselkednie.

Gúnyosan beszélnek előtte Glinszkajáról, nem is leplezik, mennyire utálják – ez a nyíltság tán nem a bizalom jele?

Mindez csak egyet jelentett: „Neked is, Pankratov, neked is másképp kell ezután viselkedned. Jól megkaptad a magadét, még egyszer nem sikerül kivágnod magad. Szolc messze van, mi pedig közel, figyelj ránk! Fiatal ember vagy, tapasztalatlan, még nem edzett meg az élet, ezért aztán tévedtél, mi igazán megértjük, bárkivel megesik. Most már tudod, ki ez a Krivorucsko, üsd őt velünk együtt! A kölcsönös bizalom csak

ott támad fel, ahol közös az ellenség. »Mondd meg, ki a barátod« – ez a mondás már elavult! »Mondd meg, kik az ellenségeid, megmondom, ki vagy« – most így teszik fel ezt a kérdést!"

– Krivorucsko panaszkodott neked? – kérdezte Lozgacsev.

Nem kell bajuszt akasztani velük. És mégis, nem ő, hanem ezek jártak pórul, nem neki húztak be, hanem ezeknek a képébe vágtak. Jobb lesz, ha nem felejtik el.

– Miért panaszkodott volna nekem? Nem vagyok én a pártkollégium.

Lozgacsev biztatóan nevetett.

– Mégiscsak két elvtárs osztozik a közös bajban.

– Elvtárs? – kérdezte gunyorosan Szasa. – Őt még nem vették vissza.

Baulin komor tekintetéből figyelmeztetést olvasott ki Szasa. De ez a tekintet felbőszítette. Ugyan mitől óvja? Megint kizárják? Ehhez nem elég hosszú a kezük! Megégették magukat, és közben győztesnek akarnak látszani, mondván, nem Szolc bocsátott meg neked, hanem a párt. A párt pedig mi vagyunk, ezek szerint mi bocsátottunk meg neked... Nem, kedves barátaim, ti még nem jelentitek a pártot!

Lozgacsev gúnyos kíváncsisággal fürkészte Szasát.

– Azt gondolod, Krivorucskót visszaveszik a pártba?

– Engem visszavettek az egyetemre.

– Te más vagy, te csak hibát követtél el, de Krivorucsko egy mindentől elrugaszkodott...

– Politikai hibákért egyszer már kizárták a pártból, mégis visszavették, hát akkor ezért a diákszállásért...

– Ez valami új – mondta Baulin, leült a karosszékbe, és figyelmes tekintettel fürkészte Szasát. – Ezelőtt nem így beszéltél.

– Ezelőtt nem kérdeztek, de most megkérdeznek.

– Ezelőtt elhatároltad magadat Krivorucskótól – folytatta Baulin. – „Nem ismerem, nem vagyunk jóba, két szót sem beszéltünk."

– Most is csak ezt mondhatom: nem ismerem, nem vagyunk jóba, két szót sem beszéltünk egymással.

– Tényleg így van? – kérdezte fenyegetően Baulin.

– Nincs igazad, Pankratov – kezdte kioktatóan Lozgacsev. – A pártnak meg kell tisztítania sorait...

Szasa félbeszakította:

– Elsősorban a karrieristáktól.

– Személy szerint kire gondolsz? – komorodott el Lozgacsev.

– Általában a karrieristákra, konkrétan senkire.

– Nem, bocsáss meg – Lozgacsev megcsóválta a fejét –, a párt az ingatag, a politikailag ellenséges elemektől tisztítja meg sorait, te meg azt mondod, elsősorban a karrieristáktól kell megszabadulnia. Meg kell szabadulnia azoktól is, ez vitathatatlan. De minek ez a szembeállítás?

Szasát ingerelte Lozgacsev sima, hamis hangja, rideg tekintete, betanult frázisainak ostoba korlátoltsága.

– Talán ne bélyegezzünk meg senkit, Lozgacsev elvtárs! Maga ebben már kelló

gyakorlatot szerzett! Én azt mondom: egy karrierista többet árt a pártnak, mint a régi bolsevik Krivorucsko minden tévedése. Krivorucsko a párt ügyéért aggódva követte el a hibákat, de a karrieristának csak a saját bőre és a saját karosszéke drága.

Hosszú csend következett.

Aztán Baulin lassan csak ennyit mondott.

– Rosszul vonod le a következtetéseket, Pankratov.

– Ahogy tőlem telik – felelte rá Szasa.

Természetesen majd átértékelik, kiforgatják a szavait, Szasa erre nyomban rájött, amint becsukta maga mögött Lozgacsev szobájának ajtaját.

Megtalálta, kivel legyen őszinte! Nem mintha félne tőlük. Csak hát ostobaság.

Az előadóteremben Szasa leült a helyére. Nevét még ki se húzták a naplóból, és mégis, valahogy nem tudta elhinni, hogy minden véget ért. Ezt az egész történetet Szolccal irreálisnak érezte. A valóság az egyetem, Baulin, Lozgacsev, a magába roskadt Krivorucsko.

Zsúfolt villamoson utazott hazafelé. Az utcán hamar sötétedett – korai, borongós, téli este. Szemközt vele gyér vörös szakállú, esetlen parasztember ült, csúcsos sapkájának füles része szakadt bekecse nyakába lógott. Hatalmas, megtalpalt nemezcsizmáival egy zsákot szorított, a másik zsák mellette hevert a padon, olyan sete-suta parasztzsákok, degeszre tömve valami kemény, éles dologgal, mindenkit csak akadályoztak a szűk villamoskocsiban. Az ember nyugtalanul tekingetett körül, kérdezgette, hol kell leszállnia, bár a kalauznó megígérte, hogy időben szól. De a parasztember behízelgő tekintetének mélyén Szasa valami szigorúságot, sőt kegyetlenséget vélt felfedezni. Ez a parasztember otthon feltehetően egészen más. Ezt a gondolatot, hogy miként változik meg egy ember a különböző körülmények hatására, Szasa felírta a Hidak és közutak előadások jegyzetfüzetének címoldalára azzal, hogy otthon majd átvezeti a naplójába, amelyet hol vezetett, hol félbehagyott, de amit most, úgy döntött, okvetlenül folytatni fog.

13

Késő este, amikor Szasa már lefeküdt, egyszer csak telefonált Katya.

Mint azelőtt, most is hosszú hallgatás a kagylóban, majd bejött a búgó hang, aztán megint csöngött a telefon.

– Katya, te vagy az?

– Nem ismertél meg? – hangja oly távoli volt, mintha valami város környéki telefonfülkéből beszélne.

– Hogy ismerhetnélek meg, ha hallgatsz.

– Ha hallgatsz... Itt aztán nem nagyon lehet kiabálni. Hogy élsz?

– Élek s rád gondolok.

– Rád gondolok... Nincs elég lány?

– Szétszaladtak az én leánykáim. Te hogy vagy?

– Hogy, hogy... Nagyon hiányzol Maruszjának. Emlékszel Maruszjára? Beléd szeretett, azt mondja, hozd el azt a te fekete szeműdet.

– Készen állok rá. Mikor megyünk?

– Mikor megyünk... Mi jut eszedbe, férjes asszony vagyok.

– Hozzámentél a szerelődhöz?

– Szerelőmhöz... Szerelő, szerelő, másokat kizsebelő.

– Mi az, ittál?

– Miért, talán megkínáltál?

– Mikor találkozunk?

– Ugyan hol találkoznánk? Kint harminc fok hideg van. Lefagy még a micsodád is!

– De hiszen Maruszja vár bennünket!

– Vár... Megérkezett hozzá a férje. Na jól van, találkozunk a Gyevicsje polje megállóban.

– És hova megyünk?

– Semmilyen utca, sehány számba.

– Tehát holnap a Gyevicsjén. Hatkor, hétkor?

– Ott leszek hatra...

Hát előkerült, visszatért Katya. És a vágyakozás, amelyet mindig érzett iránta, megint elfogta, bár igazság szerint soha ki sem hunyt benne. Szeptemberben vagy októberben találkoztak utoljára, most január van, négy hónap telt el azóta. Persze, hogy nem ment férjhez Katya, Maruszjához se jött vissza a férje, majd elmennek holnap hozzá, azért hozta szóba az asszonyt Katya. Mindig csak kertel, micsoda furcsa egy lány!

Szasa az ágyban fekve egyre csak Katyára gondolt, s minél többet gondolt rá, annál jobban kívánta. Holnap majd megcsókolja a lány száraz ajkát, megöleli, s ez a gondolat sokáig nem hagyta elaludni.

Az előszobából behallatszó éles csöngetés azonnal felébresztette. Éjjel kettő felé járhatott, bizonyára csak egy kicsit szunnyadt el. A csöngetés határozottan és állhatatosan ismétlődött. Szasa trikóban, alsónadrágban kiment az előszobába, és levette az ajtóláncot.

– Ki az?

– A házkezelőségtől jöttünk.

Szasa megismerte Vaszilij Petrovics, a házmester hangját, és elfordította a kulcsot a zárban.

Az ajtóban ott állt Vaszilij Petrovics, mögötte egy sapkás, kabátos, ismeretlen fiatalember és két katona, málnaszín parolis köpenyben. A fiatalember előbb félretolta útjából Vaszilij Petrovicsot, aztán Szasát, és bement a lakásba. Az egyik katona a bejárati ajtónál maradt, a másik Vaszilij Petrovics után ment a konyhába, és megállt a hátsó kijárati ajtónál.

– Pankratov?

– Igen.

– Alekszandr Pavlovics?

– Igen.

A fiatalember éber tekintetét le nem véve Szasáról, átnyújtotta neki a házkutatási, valamint a Pankratov Alekszandr Pavlovics arbati lakos letartóztatására vonatkozó parancsot.

Bementek Szasa szobájába.

– Az iratokat!

Szasa a szék karfáján lógó zakójából elővette személyi igazolványát és diákigazolványát. A fiatalember mindkettőt gondosan áttanulmányozta, majd letette őket az asztal szélére.

– Fegyver van?

– Nincs.

A fiatalember fejével Szasa anyjának szobája felé intett.

– Ott ki lakik?

– Az az anyám szobája.

– Ébressze fel!

Szasa felvette a nadrágját, belegyűrte az ingét, zoknit és cipőt húzott. A megbízott kabátban és sapkában állt, várta, amíg Szasa felöltözik. Aztán Szasa felállt, óvatosan benyitott az anyja szobájába, nehogy hirtelen ébressze fel és megijessze.

Anyja görnyedten ült az ágyon, kezével összefogta mellén fehér hálóingét, ősz haja homlokába, szemébe hullott, kerekre nyílt szemmel oldalra nézett a Szasa mögött belépő megbízottra.

– Mama, ne izgulj... Házkutatást tartanak nálam. Ez valami félreértés. Majd tisztázódik. Maradj csak fekve nyugodtan.

Anyja komoran nézett a Szasa mellett az ajtóban álló ismeretlen férfi felé.

– De hát mama, mondtam neked, hogy ez valami félreértés. Kérlek, nyugodj meg, és feküdj vissza!

Amikor átment a szobájába, Szasa be akarta csukni az ajtót, de a megbízott egy kézmozdulattal visszatartotta: az ajtónak nyitva kell maradnia. A megbízott csak egy végrehajtó közeg, nincs értelme vitába szállni vele, tiltakozni. Magabiztosnak, vidámnak kell lennie, csak így tudja megnyugtatni a mamát.

– Mit keres? Talán én is odaadhatom magának.

A megbízott levette a kabátját, sapkáját, és felakasztotta a sarokba. Sötétkék öltönyt, sötét inget viselt nyakkendővel. Enyhén hízásnak indult fiatalember, tipikus hivatalnok.

Az asztalon egyetemi füzetek, jegyzetek, tankönyvek hevertek. A megbízott egyenként kézbe vette őket, beléjük lapozott, szemével végigfutott az oldalakon, és gondosan csomóba rakta őket.

A megbízott felfigyelt a feliratra, amit Szasa a Hidak és közutak előadások jegyzetfüzetének tetejére írt: „Parasztember a villamoson, elveszett és sajnálatra méltó, de otthon hatalmaskodó és despota!"

A füzet a személyi igazolvány és a diákigazolvány mellé került.

Az asztalfiókokban iratok, fényképek, levelek hevertek. A megbízottat nem a levelek tartalma érdekelte, hanem hogy ki írta őket. Ha nem tudta elolvasni az

aláírást, megkérdezte, Szasa kurtán válaszolgatott neki. A megbízott a leveleket a jobb oldalra rakta, ezekre nem volt szüksége. Anyakönyvi kivonatok, az iskolai végbizonyítvány, a munkahelyi igazolások és egyéb más iratok a helyükön maradtak: a Komszomol- meg a szakszervezeti igazolvány a bal oldalra került.

– Miért viszi el a Komszomol-könyvemet?

– Egyelőre még semmit se viszek el.

A gyermekkori és iskoláskori fényképek úgyszintén nem érdekelték, csak azok, amelyeken felnőttek is látszottak. És megint megkérdezte: ki ez, hát ez?

A mama felkelt. Szasa meghallotta az ágy nyikorgását, a cipő csosszanását, a szekrényajtó csapódását, ahol a pongyoláját tartotta. De anyja nem pongyolában jött ki, hanem ruhában, amit sietve kapott rá hálóingére. Szánalmas mosollyal odalépett Szasához, és reszkető kézzel végigsimított a fia haján.

– Polgártársnő, maradjon a szobájában – szólt rá a megbízott.

Hangjában az a hivatalos határozottság csengett, ami mindig megrémítette Szofja Alekszandrovnát: talán valami olyat csinált, ami árt a fiának, ezért aztán ijedten, szaporán bólogatott.

– Feküdjünk talán mind a földre? – kérdezte gúnyos mosollyal Szasa.

A könyvespolcon álló könyveket vizsgálgató megbízott csodálkozva hátrafordult, de nem szólt semmit.

– Menj, ülj le szépen a szobádban – mondta Szasa az anyjának.

Az még szaporábban bólogatott, és rettegve pillantott a megbízott széles hátára, majd visszament a szobájába.

Tudnak-e ezek Szolcról? Nem tudhatnak, különben nem mertek volna idejönni. Nem működött az apparátus valamelyik kis fogaskereke. Felháborító! Ez a félreértés sok mindent bonyolulttá tesz.

A megbízott kinyittatta a szekrényajtót, mindent kiszedetett a zakója zsebéből, előkerült a notesza különböző címekkel, telefonszámokkal. A megbízott ezt is az asztalra tette. Aztán körülnézett a szobában, ellenőrizte, mindent átvizsgált-e. A heverő mögött meglátott egy bőröndöt, utasította Szasát, hogy nyissa ki. A bőrönd üres volt. Ez az ember a kötelességét teljesíti, akkurátus, alapos tisztviselő. Ha Szasa lenne a helyében, ha a párt az OGPU-hoz küldte volna dolgozni, megbízták volna egy házkutatással és valakinek a letartóztatásával, ugyanígy csinálná ő is, bár vele is megeshetne, hogy ártatlan emberhez kerül. Felül kell kerekednie a sérelmeken, be fogja bizonyítani ártatlanságát, mint ahogy azt már bebizonyította a KEB-nél is. És csak végezze a dolgát ez az ember.

– Menjünk át a másik szobába!

A mama a komód tetejére könyökölt, ujjait ősz hajába fúrta, és az ajtóra nézett.

– Az elvtárs átvizsgálja a szobádat. Te ülj le, mama!

De az anyja továbbra is ugyanabban a pózban állt, és éppen csak hátralépett, amikor a megbízott odament hozzá.

A komódon Szasa, Mark és a mama nővéreinek fényképei sorakoztak.

– Ez ki?

– Az öcsém. Rjazanov Mark Alekszandrovics.

Hadd tudja meg, hogy a híres Rjazanov az ő fivére és Szasa nagybátyja; egész idő alatt azon törte a fejét, hogy mondja meg ezt, mert akkor abbahagyják a házkutatást és nem tartóztatják le Szasát. Markot ismeri az egész ország, ismeri őt Sztálin is. És szánalmas mosollyal még hozzátette:

– Ez itt Szasenyka, kiskorában.

A megbízott felemelte Mark fényképét, félretolta a zárókapcsot, kivette a képet és megnézte a hátoldalát, de nem talált rajta semmilyen feliratot. És mindent visszatett a komódra: a fényképet, a tartót, az üveget, a kartont. Szofja Alekszandrovna leült a karosszékbe, felnyögött, és tenyerébe temette az arcát.

A megbízott a komód kihúzott fiókjaiban kutatott. A megbolygatott ágyneműből a frissen mosott fehérnemű illata áradt. Ezt érezte mindig Szasa, amikor az anyja ágyat vetett neki a díványra.

– De hiszen nálam van házkutatás – jegyezte meg Szasa.

– Egy családban élnek – felelte a megbízott.

Aztán visszamentek Szasához. Nyomukban átjött Szofja Alekszandrovna is, a házkutatást befejezték, már nem szóltak rá, hogy menjen vissza a saját szobájába. A gondolat, hogy Szasát elviszik, kilendítette dermedtségéből, fel-alá futkosott a lakásban, nem tudta, mit csináljon: hol odament Szasához, hol nyugtalan tekintettel figyelte a megbízottat. Az az asztalnál ülve a házkutatás jegyzőkönyvét írta. Ilyen és ilyen napon, ennél és ennél, ilyen és ilyen számú parancs alapján, elkobozva: személyi igazolvány – száma, szakszervezeti igazolvány – száma, Komszomol-igazolvány – száma, diákigazolvány – száma, notesz. A Hidak és közutak jegyzetfüzetet hosszasan tartotta a kezében, aztán félretette, mégis úgy döntött, hogy nem viszi magával.

Majd megkérdezte:

– Hol moshatnék kezet?

Szofja Alekszandrovna sürgölődni kezdett.

– Erre tessék, mindjárt megmutatom.

Buzgón húzogatta ki a komódfiókokat, elővett egy tiszta törölközőt, s amíg a megbízott a kezét mosta, ott állt a fürdőszoba ajtajában, kezében a törölközővel, és szánalmas, behízelgő mosollyal nyújtotta a férfi felé: ez az ember *ott* talán könnyít majd a fia sorsán...

A megbízott megtörölte a kezét, kiment az előszobába, felhívott valakit telefonon, érthetetlenül beszélt valamit, amiben megegyeztek, csak egy szót lehetett érteni belőle: Arbat. Aztán letette a kagylót, a dolgát végzett ember közömbösségével dőlt az ajtófélfának. A bejárati ajtónál hanyag tartásban állt az egyik katona, a másik is visszajött a konyhából, a főbejárat is meg a konyhai hátsó bejárat is szabad, Vaszilij Petrovics, a házmester elment. S bár senki nem mondta a szomszédoknak, hogy a házkutatás befejeződött, mégis megjelent az előszobában Mihail Jurjevics és Galja.

A mama reszkető kézzel szedte össze Szasa holmiját.

– Meleg zoknit pakoljon – mondta a megbízott.

– Valami ennivalófélét is kellene magával vinnie – jegyezte meg nagy udvariasan Mihail Jurjevics.

– Pénzt – szólalt meg újra a megbízott.
– Az ördögbe is – kapott észbe Szasa –, elfogyott az utolsó szál cigarettám is.
– Mindjárt kérek a férjemtől.
Galja kihozott egy csomag Boksz cigarettát.
– Szasa, van pénzed? – kérdezte Mihail Jurjevics.
– Valamennyi lesz.
Szasa átkutatta a zsebeit.
– Tíz rubel.
– Annyi elég – mondta a megbízott.
– Az ottani kis üzlet nagyon olcsó – magyarázta a katona.
Minden olyan békés volt, mintha Szasa csak egy ismeretlen városba utazna, északra vagy délre, és most tanácsokat adnak neki, mit vigyen magával.
A megbízott az ajtófélfának dőlve cigarettázott, az egyik katona Galjával beszélgetett, a másik guggolva szintén cigarettázott. Mihail Jurjevics bátorítóan mosolygott Szasára, a fiú is mosolygott, érezte, hogy a mosolya szánalmas, de nem tudott másként mosolyogni.
– Szasenyka, nézd meg, mit csomagoltam be neked – Szofja Alekszandrovna reszkető kézzel felhajtotta a kis batyu egyik szélét. – Szappan, fogpor, fogkefe, törülköző, borotva...
– Borotva nem kell – figyelmeztette őket a megbízott.
– Bocsánat – Szofja Alekszandrovna kivette a borotvát a batyuból. – Itt vannak a zoknik, váltás fehérnemű, zsebkendők...
A hangja remegett.
– Itt a fésű, ez meg a sálad... a sálad...
Szavai zokogásba fúltak, elgyengült, a halálán volt, miközben rakosgatta ezeket a holmikat, gyermekének a holmijait, akit most elszakítanak tőle, akit börtönbe visznek. Szofja Alekszandrovna leült a karosszékbe, kicsiny, telt alakja csak úgy rázkódott a zokogástól.
– Nyugodjon meg, még minden jóra fordulhat – mondogatta Galja, Szofja Alekszandrovna vállát simogatva. – Lám, Almazovék fiát is elvitték, bent tartották egy darabig, aztán elengedték. Nem érdemes sírnia, ha már így esett a dolog.
De Szofja Alekszandrovna egész testében rázkódva egyre csak ezt hajtogatta:
– Ez a vég, a vég, a vég.
A megbízott az órára pillantott.
– Készüljön!
Ezzel eldobta a cigarettacsikket, kihúzta magát, elkomorodott. Az őrök is kihúzták magukat, megint szolgálatba léptek. Már nem adtak tanácsokat, lábukhoz tették a fegyvert, felkészültek a letartóztatott kíséretére. A megbízott intett a kezével, hogy Mihail Jurjevics és Galja álljon félre az útból, amelyen mindjárt *elvezetik* a letartóztatottat.
Szasa felvette a kabátját, sapkáját, kezébe fogta a kis batyut.
A katona ügyefogyottan bajlódott a biztonsági zárral, míg végre kinyitotta a bejárati ajtót. Ez a hang behallatszott Szofja Alekszandrovnához, várta is és rettegett

is tőle. Kiszaladt az előszobába, meglátta a sapkás, kabátos Szasát, belekapaszkodott, egész testében reszketett, fuldoklott a sírástól.

Mihail Jurjevics gyengéden megfogta az asszony vállát.

– Szofja Alekszandrovna, nincs ennek semmi értelme, higgye el nekem.

Szasa megcsókolta anyja fejét, borzas, ősz haját. Mihail Jurjevics és Galja fogta a zokogó asszonyt, de az csak vergődött a kezük között.

Szasa kiment a lakásból.

Az autó az utcán, a háztól nem messze várta őket. Szasa a hátsó ülésre ült, egyik oldalára a megbízott, másikra az őr ült be, a másik katona a sofőr mellé szállt be. Szótlanul haladtak az éjszakai Moszkva utcáin. Szasa csak arra nem jött rá, melyik oldalról közelítették meg a börtönt. Kinyílt a magas vaskapu, beengedték a kocsit a keskeny, hosszú, fedett udvarra. Elsőnek a két katona szállt ki, aztán Szasa és utoljára a megbízott. Az autó nyomban tovább is ment. Szasát bevezették egy hatalmas, alacsony árkádos, üres helyiségbe, egy minden bútor nélküli óriási pincébe, se padok, se asztalok, klórszag áradt, kopott falak, agyonkoptatott cementpadló. Szasa rájött, hogy ez lehet a fogadóhelyiség, innen irányítják el a letartóztatottakat a cellákba, állítják össze indulásra a csoportokat, ez a börtön ki- és bejárata, ez az első és utolsó lépcsőfok. A fogadótér most üresen tátongott.

A megbízott és a kísérő őrök már nem figyelték Szasa minden mozdulatát, innen nem lehet megszökni. Sikeresen elvégezték a *saját* feladatukat, behozták a letartóztatottat, most már nem felelnek érte.

– Várjon itt – utasította a megbízott, és elment.

A kísérő őrök is bementek az őrszobába, a kinyíló ajtón káposztaleves és átnedvesedett katonaköpenyek posztószaga áradt ki.

Szasa a falnál állt, batyuját maga mellé tette a földre. Senki nem őrizte, senki nem figyelte, a rövid szünetre azért került sor, mert a letartóztatás művelete már befejeződött, de még nem börtönözték be. Pontosan ezekben a pillanatokban, ahogy így magára hagyták, kezdte érzékelni új helyzetét. Ha csak egy lépést is tesz, megállítják, ráparancsolnak, hogy maradjon ott, ahol eddig állt, és ő kénytelen lesz engedelmeskedni, ami még jobban megalázza. Nem kell lehetőséget adni erre. Csak így tudja megőrizni méltóságát.

Bejött egy katona, gallérján két négyszög, anélkül hogy ránézett volna, odaszólt neki:

– Menjen tovább!

Szasa fölemelte batyuját, elindult, már nem is érzett mást, csak kíváncsiságot.

Az első árkád alatt egy kis hivatali asztal állt. A katona leült, elővett egy nyomtatványt. Vezetékneve? Utóneve? Apai neve? Születési éve? Különös ismertetőjele? Tetoválások? Sebhelyek? Sebesülések nyoma? Égési hegek? Anyajegyek? Beírta a szeme és a haja színét is... Odatett elébe egy bélyegzőpárnára emlékeztető valamit. A nyomtatványon ujjlenyomatának is szerepelnie kell. Lajstromba vették a holmiját: kabát, sapka, cipő, pulóver, nadrág, zakó, ing.

– Pénz!

A katona megszámolta a pénzt, beírta a nyomtatványra, és elébe tette, hogy írja alá. Aztán letette a pénzt az asztalra.

– Majd kap róla elismervényt. – Aztán az ajtóra mutatott. – Menjen be oda!

A kis kamrában egy puffadt képű, álmos, kövér, civil ruhás férfi várt Szasára.

– Vetkőzzön le!

Szasa levetette kabátját, sapkáját.

– A cipőjét is!

Szasa levetette a cipőjét és ottmaradt zokniban.

– Vegye ki belőle a fűzőt!

A kövér az asztalra tette a cipőfűzőt, és a sarokba mutatott.

– Álljon oda!

A sarokban mérőléc állt. A kövér Szasa fejére engedte a léc csúszórészét. És hangosan mondta, hogy a kint ülő katona meghallja:

– Százhatvanhét!

Aztán végigtapogatta Szasa kabátját, sapkáját, bicskával felvágta a bélést, belenyúlt, keresgélt benne, majd letette a lócára, és az öltönyre mutatott.

– Vegye le!

Szasa levette a zakóját.

– Mindent vegyen le!

Szasa ottmaradt atlétatrikóban és alsónadrágban.

A kövér végigtapogatta a nadrágot és a zakót, ennek is felnyitotta a bélését, a nadrághajtókát is lefejtette, kihúzta a nadrágszíjat, letette a cipőfűző mellé, a zakót és a nadrágot a lócára dobta.

– Nyissa ki a száját!

Álmos arcát egész közel dugta Szasához, átvizsgálta a száját, lehúzta az ajkát, megnézte, nem rejtett-e el valamit a foga mögé vagy a fogai közé. Aztán rámutatott a trikóra és az alsónadrágra.

– Vegye le!

A kövér tetoválásokat keresett, sebeket, égési hegeket vagy sebesülések nyomait, de nem talált semmit.

– Forduljon meg!

Szasa megérezte végbélnyílásánál a hideg ujjak érintését...

– Öltözzön fel!

Aztán Szasa derékszíj nélküli nadrágját markolva rövid folyosókon, fémhálóval körülvett lépcsőkön lépdelt hol föl, hol le, az őr a kulcsával kopogott a fém karfán, nyikorogtak a zárak, körös-körül élettelen cellák és élettelen fémajtók.

Az egyik folyosón megálltak. A várakozó börtönőr kinyitott egy cellaajtót. Szasa belépett. Az ajtó becsapódott mögötte.

14

Mint ahogy ezt Sztálin követelte, a négyes nagyolvasztót határidő előtt gyújtották be, november harmincadikán este hétkor, harmincöt fokos fagyban. Mark Alekszandrovics csak az után kelhetett útra, hogy már megbizonyosodott: nem ismétlődik meg az a katasztrófa, ami az első kohóval történt, amelyet szintén nagy fagyban gyújtottak be. Ezért aztán nem a területi delegációval ment, csak január huszadikán indult Moszkvába.

A szolgálati kocsit már rákapcsolták a mozdonyra, és a hóeltakarító előrement. Fütyült a szél, hóbuckákat emelt, himbálta a gyéren elhelyezett, sápadt fénnyel égő lámpákat – az állomás és a város csak korlátozottan kapja a villamos energiát, az áram a gyárnak kell, ahol a vasat öntik.

A kis állomásépületben, a cserépkályha mellett gyülekezett a gyárvezetőség, azokat az ügyeket hozták magukkal, amelyek előkészítését már jóval a főnökség Moszkvába utazása előtt elkezdik, mégis csak az utolsó pillanatban fejeződnek be. Mark Alekszandrovics után vizes nemezcsizmában, sárcipőben ők is fölmentek a vasúti kocsiba, sapkájukon, gallérjukon vastagon ült a hó, és a kalauz nagy bosszúságára ott toporognak, verik le magukról a havat, dohányoznak, pedig ő mindent csillogóra kifényesített, mint mindig, amikor maga a *főnök* utazott, és be is fűtött rendesen.

Mark Alekszandrovics levette a bundáját, a sapkáját, de változatlanul melege volt, különösen a lábának a nemezcsizmában. A lámpák egyenetlenül, de erős fénnyel világítottak. Gyorsan átnézte a papírokat, s meggyőződött róla, hogy minden megvan, amire Moszkvában szüksége lesz. A KB téziseiben először adták meg a gyárépítés befejezésének időpontját: 1937. És a nyersvastermelést az ötéves terv végére huszonkétmillió tonnáról tizennyolcmillióra csökkentették. Győzött a realista szemlélet. Ezek szerint eljött az ideje annak, hogy fennszóval követelje mindazt, amit tegnap még csak halkan követelhetett: lakásokat, gépesítést, szolgáltató és szociális intézményeket.

– Indítom a szerelvényt, Mark Alekszandrovics – közölte az ajtóban megjelenő állomásfőnök.

A fekete egyenkabátot és fekete füles sapkát viselő kalauz lámpással a kezében végigment a kocsin, és komoran mormogta:

– Indulunk, polgártársak, indulunk.

A kísérők leszálltak. Hideg légáramlat zúdult be a kocsiba. A kalauz lerugdosta a küszöbre tapadt havat, és becsukta az ajtót. Sípszó hallatszott, a mozdony füttye felelt rá, a kocsi meglódult, és dülöngélve, a sínek eresztékénél kattogva gördült előre.

Mark Alekszandrovics lehúzta nemezcsizmáját, papucsot vett elő a bőröndjéből, és lábát megmozgatva, nagy élvezettel járt fel s alá benne. Aztán odalépett az ablakhoz, és elhúzta a függönyt.

A kis szerelvény behavazott sztyeppen haladt keresztül, megkerülte a hegyet, rajta a kohók és martinkemencék lángjától megvilágított várossal. Négy évvel ezelőtt üres

pusztaságba érkeztek. És most a lakosok száma kétszázezer, itt áll a hatalmas, világszínvonalú gyár, amely már sok millió tonna vasércet ad az országnak. De Mark Alekszandrovics nem merengett a múlton, erre nem maradt ideje, még jó, hogy azzal tudott foglalkozni, amin az adott pillanatban töprengenie kellett. Előttük áll a kongresszus, és gondolatai megint visszatértek Lominadzéhez, aki a területi delegációval már elutazott Moszkvába.

Lominadzét, a KB tagját elméleti téren elkövetett hibáiért felmentették minden magas tiszteségéből, és hozzájuk küldték a városi pártbizottság titkárának, gyakorlatilag a gyári pártbizottság titkárának, hiszen a város egyenlő a gyárral, s a városi pártbizottság egyenlő a gyár pártbizottságával. Lominadze egyidős Mark Alekszandroviccsal, bár párttagsága valamivel régebbi keletű, Rjazanov tizenkilenc óta, Lominadze tizenhét óta tagja a pártnak; jelentős politikusnak tartották, okosnak, taktikusnak, lendületesnek és erős akaratúnak. Ha a kongresszuson támadni fogják a volt ellenzékieket, akkor Lominadzénak is kijut, és akkor a gyárnak is nekieshetnek. A vas nagyon fontos, de még fontosabb a politika.

A helyzetet elemezve Mark Alekszandrovics afelé hajlott, hogy a kongresszus nyugodt légkörben zajlik le, erre utalt már maga az elnevezés is: a *győztesek kongresszusa*. A három előző kongresszus a harc jegyében folyt le, most már elérkezett az ideje annak, hogy demonstrálják a párt egységét és összeforrottságát az új vezetés körül.

És mégis fel kell készülni mindenféle váratlan meglepetésre.

Abban az időben, amikor még nem bocsátottak külön vasúti kocsit a rendelkezésére, hanem fűthető tehervagonban, a kocsi folyosóján vagy a tetején igyekezett eljutni Moszkvába katonaköpenyben, hátizsákkal, akkor még eszébe sem jutott félni valamitől. Most több százezer ember sorsáról dönt, teljhatalommal ruházták fel, rendíthetetlenül hisz a pártvonal helyességében, sohasem tartozott és most sem tartozik semmiféle ellenzéki csoporthoz, szereti őt Szergo, értékeli őt Sztálin, és mégis, most kell mindent mérlegelnie, most kell attól tartania, hogy nehézségei lesznek, csak azért, mert egy évvel ezelőtt odahelyezték hozzájuk a városi pártbizottság titkárának Lominadzét, aki hibákat követett el, amelyekhez sem neki, Mark Alekszandrovicsnak, sem az általa vezetett kollektívának soha semmiféle köze nem volt.

És itt van még Szasa váratlan és érthetetlen letartóztatása... Amikor megkapta nővére levelét, gyötrő szomorúság és reménytelenség fogta el. De hát nem ismeri a körülményeket. Az az incidens a könyvviteltanárral nem lehet alap a letartóztatásra, annál is kevésbé, mert Szolc visszavette Szasát. Sokkal inkább az lehet az ok, amit Szasa mondott neki azon az éjszakán: Sztálin nagyravágyása, Lenin levele... Szasa olvasta volna Lenin levelét? Hol, mikor és kinél? Sztálin nagyravágyása... Lehet, hogy nemcsak neki beszélt volna erről? Kinek még? A saját gondolatait mondta ki vagy mások befolyásolták? De kik? Joga van tudnia mindent, hiszen az unokaöccséről van szó, joga van alapos és objektív vizsgálatra igényt tartani.

Szverdlovszkban a gyárnak a területi végrehajtó bizottságon dolgozó képviselője, Kirzsak várta Mark Alekszandrovicsot. A Moszkva–Vlagyivosztok expressz, amire Rjazanovnak át kellett volna szállnia, késett, így aztán az állomásfőnök az állomást

kikerülve a peronról egyenest a kormány tagjai és más magasrangú személyek számára fenntartott váróterembe kísérte.

A büfésnő teát és szendvicseket hozott. Az alacsony, ideges, kapkodó Kirzsak tájékoztatta az ügyek állásáról: a szállítók pontatlanok, nincs elegendő szállítóeszköz, irreálisak a készletek, a könyvelés akadályokat gördít a munka elé, nem segítenek eléggé a területi szervek. Mark Alekszandrovics már hozzászokott beosztottja sértett hanghordozásához, Kirzsak, az egyébként jó beszerző ezzel pótolta az átütő erő hiányát. Miután Kirzsakkal befejezte a megbeszélést, Mark Alekszandrovics bement az állomásra. Az átjárókat teljesen eltorlaszolták a batyuk, zsákok, kis ládák. Emberek ültek és feküdtek a padokon és a földön, sorban álltak a pénztárak, a forró vizet adó kazán előtt, különösen sok volt a nő és a gyerek. Ez a birkabundás, bocskoros, utazáshoz nem szokott falusi nép a maga tétovaságával, szánalmas nyomorúságával – a földjéről kimozdított, megbolygatott, paraszti Oroszország.

Mark Alekszandrovicsot nem lepte meg a látvány, ugyanezt tapasztalni az ország minden útján. Tömegével érkezik batyuval, zsákkal, feleséggel és gyerekekkel hozzá is a nép a gyárba. És a gyár munkásbarakkjaiból is ilyen erős, csípős, savanykás, izzadt birkabőr- és fokhagymaszag árad. Ilyen kíméletlenek a történelem törvényei, ez az iparosodás törvénye. Ez a régi, vad, elnyűtt, vaksi, toprongyos és tudatlan falu halála, a magántulajdon vége. Új történelem formálódik. És a régi összeomlása fájdalommal és veszteséggel jár.

A nemzetközi kocsi, amelyben Mark Alekszandrovics utazott, jóformán üres volt, így aztán leült a fülkéjében dolgozni, csak amikor már sötétedni kezdett, úgy három óra tájt ment ki a folyosóra. A futószőnyegek letompították a kerekek egyenletes kattogását. A fülkeajtók csukva voltak, kivéve egyet, ahonnan franciául beszélgető férfi és nő hangja hallatszott ki.

Aztán a nő kijött a folyosóra, s amikor meglátta Mark Alekszandrovicsot, zavartan elmosolyodott. Attól jöhetett zavarba, gondolta Mark Alekszandrovics, hogy nem számított arra, hogy valakivel is összetalálkozhat az üres folyosón. Pongyolában, papucsban, fésületlenül indult a toalettra, és egy ismeretlen orosz meredt rá, akit eddig nem látott; Mark Alekszandrovics akkor szállt fel, amikor ők aludtak. Az asszony harmincöt év körülinek látszott, magas volt, nagy, szarukeretes szemüveget viselt. A toalettről visszatérőben az asszony megint elmosolyodott, majd bement a fülkébe, és becsukta maga mögött az ajtót.

Aztán kinyílt az ajtó, és a folyosóra kilépett egy ugyancsak magas, testes, Lunacsarszkijra emlékeztető férfi. Mark Alekszandrovics azonnal fölismerte benne az ismert belga szociáldemokratát, a II. Internacionálé egyik vezéralakját. Vagy egy hónappal ezelőtt kis hír jelent meg az újságokban, hogy a Szovjetunión és Kínán keresztül Japánba utazik előadásokat tartani. Mark Alekszandrovics már akkor azt gondolta, hogy az ilyen hírek új kapcsolatok bizonyságai, és ezek a jelenlegi nemzetközi helyzetben nagyon természetesek és ésszerűek.

Hamar szóba elegyedtek, mint ahogy az már a hosszú út előtt álló útitársak között szokásos. Mark Alekszandrovics jól beszélt angolul, franciául pedig megértette magát.

A folyosóra kijött a belga felesége, szürke gyapjúszoknyában és telt keblére simuló pulóverben. Mosolya most kellemes csodálkozást fejezett ki, amiért franciául beszélő útitárssal találkoztak.

Az orosz télről beszélgettek, a hatalmas orosz távolságokról, az útépítés és a közlekedés nehézségeiről. Tokióban és Oszakában meleg van, Nagaszakiban forróság, de itt hideg. A fagy, láthatóan, tettekre sarkallja az orosz embert. A belga nagyon sajnálkozott, hogy Szibérián és az Urálon át utazva nem látta a híres kuznyecki szénmedencét meg a híres Magnyitogorszkot. A kocsi ablakából csak a híres orosz havat látni. Szerette volna látni az orosz *kísérletet*, tette hozzá bocsánatkérő mosollyal a kifejezés banalitása miatt.

Kihozta fülkéjéből a Pravda legfrissebb számát, amelyben a kongresszus alkalmából közzétették a második ötéves terv nagy építkezéseinek térképét. Az építkezéseket kohókkal, gépkocsikkal, traktorokkal, kombájnokkal, mozdonyokkal, vasúti kocsikkal, autógumikkal, víztornyokkal jelölték... Mark Alekszandrovics elmagyarázta: a textilgöngyölegek textilgyárat, a néhány cukorrépa a cukorgyárat, a kis karikák pedig golyóscsapágyakat jelentenek. A belga helyeslően nevetett, de megjegyezte, hogy ezek a nagyszabású tervek a gazdasági élet más területeinek rovására valósíthatók meg, elsősorban a mezőgazdaság rovására.

Mark Alekszandrovics ismerte ezt a mensevik érvelést. Oroszországban most egy második forradalom megy végbe, és ez a jól ápolt, tekintélyes úriember, ez a sima modorú parlamenti politikus ugyanúgy nem érti, mint ahogy nem értette az első forradalmat sem.

Mark Alekszandrovics hallgatott – nem lesz köztük politikai vita. Sokat járt külföldön, megszokta a külföldiekkel való érintkezést, de kerülte velük a politikai vitát: senki sem tud bebizonyítani semmit. Most is ellenállt a kísértésnek, hogy a neves politikussal beszélgessen. De azt nem akarta, hogy beszélgetőpartnere azt gondolja: fél vitába szállni vele. Ilyen értelemben Mark Alekszandrovics rendkívül önérzetes volt, és nem szokta meg, hogy legyőzöttként távozzon az arénából. Ezért aztán, miközben az Egyesült Államokban szerzett benyomásairól mesélt, ahol egy acélöntödében dolgozott, Mark Alekszandrovics elmesélt egy mulatságos jelenetet, amit New Yorkban látott.

A templomból kijött egy roskatag öregasszony, régimódi, bokáig érő, fekete ruhában, madárfészekre emlékeztető fekete kalapban. Fiatal lány támogatta, feltehetően az unokája, de az is lehet, hogy a dédunokája. A fiatal lány óvatosan levezette nagyanyját a templom lépcsőjén, odakísérte a járda mellett álló Packardhoz, gondosan beültette, gyengéden megcsókolta, és rácsukta a kocsi ajtaját. Az öregasszony, aki alig tudott eltotyogni a kocsiig, amint a kormány mögé ült, máris begyújtotta a motort, s a Packard elszáguldott.

Mark Alekszandrovics egy szóval sem kommentálta a történteket, egyszerűen csak elmesélte, miközben szelíden szívta a pipáját, de a beszélgetésnek egy olyan pontján hozta szóba, hogy az okos partnernek meg kellett értenie az allegóriát: idejét múlt társadalmi rend a legújabb technikával felszerelve, ez Amerika. A belga értékelte Mark Alekszandrovics finomságát, hogy ilyen diplomatikusan bizonyította azt a

színvonalat, amelyen beszélgetni szokott. Mark Alekszandrovics szívesen megcsillantotta külföldiek előtt tudományos felkészültségét, szellemét és nagyvonalú nézeteit úgy vélte, így kell viselkednie egy, az országában erővel és hatalommal rendelkező embernek.

A belga felesége nem értette meg az allegóriát. De a Mark Alekszandrovics által elmesélt jelenetet mulatságosnak találta, és sokáig nevetett rajta.

Mark Alekszandrovics az állomásról egyenest a Szadovo-Karetnaja utcába ment, a szovjetek hármas számú házába. A szervezőbizottság terme néptelen volt, már minden küldött megérkezett, de az ügyeletesek a helyükön maradtak, és így Mark Alekszandrovicsnak sikerült bejelentkeznie, megkapta megbízólevelét, a szállodai papírokat, az étkezési jegyeket és egy jegyzettömböt „Az SZK(b)P XVII. kongresszusának küldötte" felirattal. Máris körülvette a pártkongresszus megszokott légköre, a szigorúan szabályozott rend és fegyelem, amelynek boldogan alávetette magát, áthangolódott egy valami sokkal fontosabb és magasröptűbb dologra, mint amiben még tegnap élt, levetette magáról a megszokott kötelességek terhét. Ilyesmit érezhet az öreg katona, amikor újra behívják az egységéhez.

A szállodában háromágyas szobában helyezték el. Fekhely, éjjeliszekrény, más nem is kell neki. Mark Alekszandrovics tudta, hogy a küldöttek között sok régi elvtársával találkozik majd, néhányukkal már össze is futott az előcsarnokban. Boldogan, lelkesen álldogáltak, és őket látva Mark Alekszandrovicsban még inkább megerősödött a hit, hogy helyes, szilárd úton haladnak. Van párt, vannak érett, sokat próbált, harcedzett káderek, akik tudják, hogyan s merre kell továbbvinni az ügyet. Az, hogy Sztálint támogatják, csak az erejüket bizonyítja. Ezek a becsületes, önfeláldozó, tisztességes emberek nem tűrnék el a törvénytelenséget. Ami Szasával történt, csak valami ostobaság. Szonya utolsó levelét tíz nappal ezelőtt kapta meg. Lehet, hogy Szasát már ki is engedték?

Felhívta a nővérét. Hangjából rögtön rájött, hogy semmi sem változott.

– Eljössz? – kérdezte Szofja Alekszandrovna.

Nem nagyon akaródzott most elmennie az Arbatra. Későre jár, kocsija sincs, és a szomszéd szobában várják a barátai. De ha most nem megy el, ki tudja, mikor tud elszabadulni.

– Ha még nem fekszel le aludni, akkor úgy másfél óra múlva ott vagyok nálad.

– Tudok is én mostanság aludni?...

A nővérénél tett látogatás nagyon lehangolta Mark Alekszandrovicsot. Szonya alázatosan beszélt vele, kapkodva keresett elő valamiféle papírokat, remegő ujjal simította ki őket, félelemmel vegyes reménységgel nézett rá. Ezekben a percekben Mark nem a testvére volt, hanem ama másik világ erőinek egyike: segíthet a fián, de lehet, hogy nem segít, megmentheti, de lehet, hogy nem menti meg. A szenvedés éberebbé tette Szonyát, rájött, hogy ez az ügy kellemetlen az öccsének, hogy az szeretné mérlegelni a körülményeket, holott számára semmiféle körülmény nem létezik azon az egyen kívül, hogy Szasa börtönben van. A kilátástalanság tompa, nyomasztó érzése fogta el újból Mark Alekszandrovicsot, a tarkója nyilallt. Szereti

Szonyát, szereti Szasát. De nem tehet felelőtlen ígéreteket. Tapasztalt ember. Kommunista.

– Holnap máris foglalkozom az üggyel. Ha valóban nem bűnös, kiengedik.

A nővére rémülten nézett rá.

– Hogy Szasa bűnös... Ilyesmit feltételezel?

Kegyetlen hozzá. De Szonyának mindenre fel kell készülnie. Különben még súlyosabb lesz a csapás.

– Valamivel vádolják... Addig nem utazom el Moszkvából, amíg nem tisztázom, hogy mivel...

Mark Alekszandrovics beugrott Bugyaginhoz is. Kétértelmű helyzetbe került miatta Bugyagin, olyan ember érdekében emelt szót, akit aztán letartóztattak.

Bugyagin komor volt, egyetlenegyszer sem említette a kongresszust, intézte az ügyeket, mint máskor. Talán megbántódott, hogy nem delegálták a kongresszusra? De ugyanúgy tanácskozási jogú küldött, mint a KB és a KEB sok más tagja, ebben semmi bántó nincsen, réges-régóta ez a rend. Lehetséges, hogy számára a kongresszus nem ünnep, hanem még sokkal nehezebb, fáradságosabb munka? De azért mégis... Ma valahogy túlságosan komor, feszült és barátságtalan.

– Tudja, mi történt az unokaöcsémmel? – kérdezte Mark Alekszandrovics.

– Tudom.

– Amikor annak idején a segítségét kértem, semmiképpen sem számítottam ilyen fordulatra.

– Értem – felelte Bugyagin nyugodtan, bizonyítandó, hogy nem neheztel.

– Az unokaöcsém – folytatta Mark Alekszandrovics –, jogom van tudni, mi történt vele.

Bugyagin hallgatott, az asztalra könyökölt, összezárt ujjaival megtámasztotta az állát, úgy nézett Mark Alekszandrovicsra.

– A kongresszuson megpróbálok beszélni Jagodával vagy Berezinnel – mondta még Mark Alekszandrovics, hogy ezzel befejezze a beszélgetést, amelyet Bugyagin szemmel láthatóan nem akart folytatni.

De Bugyagin megjegyezte:

– Mindketten tudták, hogy a te unokaöcséd.

Mark Alekszandrovics kérdőn nézett Bugyaginra.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Felmérték, hogy közbelépsz. Számoltak ezzel – és különös arckifejezéssel hozzátette: – Szasa ügye nem véletlen.

Ugyanazon a hangon mondta, ahogy legutóbb közölte, hogy Csernyak már nem kerületi párttitkár. De akkor az adatközlés volt, ez pedig felhívás a beszélgetésre.

Valami készülne a kongresszuson? Ugyan mi? Csoport, frakció, az egy nézetet vallók és szavazatok toborzása? Megint szakadás lenne a vezetésben? Kivel akarnák őt leváltani? A régi vezérek kompromittálták magukat. Valaki újjal? Kivel? Ez eleve kudarcra van ítélve, a párt nem fogja támogatni, Sztálin a párt vonalának és politikájának megtestesítője.

Túlságosan komoly dologról beszélnek ők Bugyaginnal, túlságosan komoly következményei lehetnek annak, ha álláspontját nem tisztázza, ha valamit elhallgat.

– Nem hiszem, hogy Szasa letartóztatásának ilyen mély értelmet kellene tulajdonítani. Egy véletlen eset még nem ad okot messzemenő következtetések levonására – jelentette ki határozottan Mark Alekszandrovics.

Nyílt, világos, hajthatatlan tekintettel nézett Bugyaginra. Milyen kár! Jó kommunista, munkás őstehetség, jelentős államférfi. De hosszú ideig élt külföldön, elszakadt az országtól, nem tudja, mi érdekli a népet, mik a párt legfőbb céljai, s mi foglalkoztatja őt, Mark Alekszandrovicsot... Eltávolodnak, meginognak, tanácstalanul állnak a rendkívüli idők előtt, amelyek áldozatokat követelnek.

– Ivan Grigorjevics! A párt nem vak, ezt maga legalább olyan jól tudja, mint én.

Elnézte Bugyagint. Hozzá kötődik az ifjúsága, a polgárháború, mindaz, ami szívének oly drága, és amit soha nem lehet elfelejteni. De most a legfontosabb a kohók és martinkemencék lángjától megvilágított város ott fönt a hegyen. Most ez jelenti a forradalmat. És ez akkor is folytatódik, ha kilép belőle Bugyagin, ahogy már mások is kiléptek.

Mark Alekszandrovics már nem is gondolt arra, mit válaszol neki Ivan Grigorjevics. Mindaz, amit mondhat, csak kicsinyes és jelentéktelen lehet. Ezért aztán Bugyagin hangja csak tompán, a távolból jutott el hozzá, jóformán nem is hallotta szavait, a belőlük áradó keserűség is csak sokkal-sokkal később jutott el a tudatáig...

– Komszomolistákat vetünk börtönbe – mondta Bugyagin.

A Nagy Kreml-palota előcsarnokait, a felfelé vezető széles márványlépcsőt, az ülésterem melletti előcsarnokot zsúfolásig megtöltötték a küldöttek. Csoportokban álltak, föl-alá járkáltak, szólongatták egymást. Az asztalok köré zsúfolódtak, ahol a kongresszus anyagait osztották szét.

Mark Alekszandrovics is megkapta az anyagokat, őt is meg-megszólították régi ismerősei abból a küldöttségből, amely a Donyec-medencéből érkezett, ahol azelőtt dolgozott. Aztán megszólaltak a csengők, és mindenki megindult a terem felé. Átépítették, nagy galériát emeltek benne a vendégek számára, minden új, friss, fa- és festékszagú. Mint ahogy másnap az újságban írták: „A terem sokkal szigorúbb, ugyanakkor magasztosan egyszerűbb lett. Eltüntették az ízléstelen aranyozást, eltűntek az oszlopok, a címerek, az uralkodói jelvények, több évszázad szemetét söpörték le e falakról. Egyszerre tágas és világos lett."

Küldöttségük a negyedik és ötödik sorban kapott helyet, a szónoki emelvénnyel szemben. Az emelvény mellett ott állt Kaganovics, Ordzsonikidze, Vorosilov, Koszior, Posztisev, Mikojan, Makszim Gorkij. A lépcsőn Kalinyin ült, valamit gyorsan írt jegyzettömbjébe, s le-lenézett a terembe drótkeretes szemüvegén át.

A taps, amellyel a küldöttek Molotov megjelenését fogadták az elnökség asztalánál, még nagyobb erővel csattant fel, amikor oldalról belépett Sztálin. A taps egyre erősödött, összekeveredett a felcsapódó ülések és a lecsapható asztalkák zörejével, mindenki felállt, valahonnan felülről azt kiáltották: „Éljen Sztálin elvtárs! Hurrá!" Egy emberként kiáltották rá: „Hurrá! Éljen a bolsevizmus nagy vezére! Hurrá! Éljen a világ proletariátusának nagy vezére! Hurrá! Hurrá! Hurrá!"

Sztálin éltetése többször megismétlődött: amint Molotov kiejtette a nevét: „Győzelmeink vezére és szervezője, Sztálin elvtárs", majd a beszéd végén: „Sztálin elvtárs vezetésével előre az új győzelmek felé", meg amikor Hruscsov felolvasta, kiket javasolnak az elnökségbe... Végül akkor tört ki a legnagyobb ováció, amikor az elnök bejelentette: „Sztálin elvtárs következik szólásra."

Mint mindenki, Mark Alekszandrovics is felállt, tapsolt, „hurrát" kiáltott. Sztálin négyzsebes zubbonyában, ami sokkal világosabb volt, mint az elnökség többi tagjáé, csak állt a szónoki emelvényen, papírjait rendezgette, és nyugodtan várt, hogy lecsendesedjen a lelkesedés. Úgy látszott, hogy a tapsot, a kiáltásokat nem magának, hanem annak tulajdonítja, amit megszemélyesít: az ország és a párt nagy győzelmeinek, és ő maga is tapsol ennek a jelképes Sztálinnak. Az, hogy Sztálin megérti ezt, és beszédében ironikusan ki is tér rá – „Hát nem küldtünk üdvözlő táviratot Sztálin elvtársnak – mit akartok még tőlünk" –, azt az érzést keltette, hogy milyen közel vannak és mennyire megértik egymást ő és az emberek, akik most olyan lelkesen köszöntik őt.

– A XV. kongresszuson – mondta Sztálin – még bizonyítanunk kellett a párt vonalának helyességét, és harcolnunk kellett bizonyos antileninista csoportok ellen... ezen a kongresszuson viszont már nincs is mit bizonyítanunk, sőt azt mondhatnám: nincs is már, akit üssünk. Mindenki látja, hogy a párt vonala győzött.

Ezek a szavak megerősítették Mark Alekszandrovics jóslatát: a kongresszus nyugodt légkörben folyik le. Nem lesznek bonyodalmak Lominadze miatt. Sztálin maga akarja az összeforrottságot. A harc véget ért, el kell tűnniük a vele kapcsolatos végleteknek is. És ezek az egyhangú éltetések is eltűnnek majd. Mark Alekszandrovics gondolatait még az is megerősítette, ahogy Sztálin elutasította a zárszó megtartását.

– Elvtársak! A kongresszus tárgyalásai megmutatták, hogy pártunk vezetőinek nézetei, mondhatjuk, a pártpolitika valamennyi kérdésében teljesen megegyeznek. Az előadói beszéd ellen, mint ismeretes, kifogás nem merült fel. Megnyilvánult tehát pártunk sorainak rendkívüli eszmei, politikai és szervezeti egybeforrottsága. Kérdezem: van-e ezek után szükség zárszóra? Azt hiszem, erre nincs szükség. Engedjék meg tehát, hogy lemondjak a zárszó jogáról...

Lominadze majdnem közvetlenül Sztálin beszámolója után szólalt föl, majd követte őt a többi volt ellenzéki: Rikov, Buharin, Tomszkij, Zinovjev, Kamenyev, Pjatakov, Preobrazsenszkij, Radek. Ez már nem bűnbánat volt, mint a XVI. kongresszuson, hanem hibáik alapos elemzése. Azt kívánták, hogy hangjuk egybecsengjen a párt hangjával. Senki nem szakította félbe őket, nem kívánt tőlük többet, nem bírálták felszólalásukat. Csak egyszer zavarta meg Rikov beszédét egy türelmetlen közbekiabáló: „Idő!"

Pjatakovot KB-tagnak javasolták; Rikovot, Buharint, Tomszkijt és Szokolnyikovot póttagnak. A KB-tagok szavazásra közreadott új listája jóformán megegyezett az előzővel, azokkal a természetes változásokkal, amelyek minden kongresszuson előfordulnak: egyesek vezetővé lépnek elő, mások távoznak. A listán Mark Alekszandrovics meglátta a saját nevét is, KB-póttagságra javasolták. Mark Alekszandrovics úgy értékelte ezt, mint annak a szerepnek elismerését, amelyet gyárának építése játszik

a második ötéves tervben. A listán megtalálta más nagy építkezések vezetőinek és nagy gyárak igazgatóinak nevét is – ez az idők jele, az ország iparosodásának jele.

Bugyagin neve nem szerepelt a listán.

De hiszen Szasa gyakran megfordult Bugyaginéknál! Vajon Ivan Grigorjevics nem folytatott-e különböző beszélgetéseket vele? Vajon nem ő adta-a Szasának Lenin levelét? Lehet, hogy nemcsak beszélgetésekbe vonta be?...

Mark Alekszandrovics nem ismerte személyesen sem Jagodát, sem Berezint. De Szasa ügye nem volt olyan horderejű, hogy Jagodához, az OGPU vezetőjéhez forduljon. Kellemetlennek találta ezt a komor, zárkózott embert. Berezinhez pedig nyugodtan fordulhat, hiszen ő foglalkozik az ilyen ügyekkel. A szünetekben azonban valaki mindig feltartotta Mark Alekszandrovicsot, vagy nem tudta megtalálni Berezint, mert az eltűnt valahol. Csak január harmincegyedikén talált alkalmas pillanatot erre a párt XVII. kongresszusának tiszteletére rendezett felvonuláson.

Ez volt a legnagyszabásúbb felvonulás, amit Mark Alekszandrovics valaha is látott, pedig már sokat látott. Több mint egymillió ember vonult végig a Vörös téren két óránál valamivel hosszabb idő alatt, januári fagyban, sötétben, fényszóróktól megvilágítva, ami még impozánsabbá tette a felvonulást.

„Sztálin!" Ezt az egy szót írták minden plakátra, transzparensre, ezt kiáltozták ütemesen, ez a név lebegett a fagyos levegőben, és minden tekintet a mauzóleum mellvédjére szegeződött, ahol ő állt, katonaköpenyben, leengedett fülvédős, egyszerű usankában. Az emelvényen mindenki ilyen meleg sapkát viselt, de a fülvédőrészt csak Sztálin engedte le. Fázik, és ez még egyszerűbbé s emberibbé tette alakját e millió ember számára, akik szintén fáznak, de ő még jobban fázik, mert azok mennek, ő viszont több órán keresztül mozdulatlanul áll a mazóleum emelvényén, hogy köszöntse őket.

Mark Alekszandrovics a kongresszus többi küldöttével együtt a Kreml falánál emelt tribünön állt. Otthon, az építkezésen hozzászokott az ennél még keményebb fagyokhoz is, de mégis fázott a lába, cipőben jött, pedig nemezcsizmát kellett volna húznia. Megtalálta Berezint, ottmaradt a közelében, s amikor véget ért a nagygyűlés és elkezdődött a felvonulás, odament hozzá.

Berezin bronzszínű eszkimóarcán megjelent annak az embernek a feszült, várakozó kifejezése, aki megszokta, hogy csak élet-halál kérdésében fordulnak hozzá. Udvariasan bólintott, hiszen a kongresszus egy küldöttje lépett hozzá, és amikor Rjazanov bemutatkozott, akkor igazán szívélyesen köszöntötte. Mark Alekszandrovics tömören előadta Szasa ügyét, megemlítette a faliújságot és Szolcot, közölte, hogy felelősséget vállal az unokaöccséért, bár el tudja képzelni, hogy az igazságtalan vád hallatára fiatalsága és heves természete miatt mondhatott olyasmit is, amit nem kellett volna. Ha Szasát más miatt tartóztatták volna le, akkor tájékoztatást kér erről, hiszen unokaöccse ügye közelről érinti. Berezin figyelmesen hallgatta, néha hátrapillantott a téren át vonuló emberekre, ilyenkor arcát megvilágították a fényszórók, fáradtnak, elnyúttnek, püffedtnek látszott. Némán hallgatta végig Mark Alekszandrovicsot, csak Szasa nevét kérdezte meg még egyszer, és válaszul arra, hogy megkérte, tájékoztassák Szasa ügyéről, elmosolyodott, és azt mondta: „Mit rejt jövőmnek

ködhomálya?"* – ezzel adva értésére, hogy az ügyet nem ismeri, de ha ismerné is, sem a hely, sem az idő nem alkalmas rá, hogy erről beszéljen. De még a megfelelő helyen se tudna semmit mondani, mert az ő munkájuk már csak ilyen.

– Áttanulmányozom az ügyet, és minden tőlem telhetőt megteszek. A nyomozás rendkívül alapos és objektív lesz.

Mark Alekszandrovics még Szolccal is szeretett volna beszélni. De Szolc nem vett részt a kongresszuson, beteg volt. Azt, hogy a lakásán keresse fel a beteg embert, Mark Alekszandrovics tapintatlanságnak érezte, no meg a Berezinnel folytatott beszélgetés után feleslegesnek is.

15

Pontosan abban az időben, amikor a moszkvaiak áthaladtak a fényszórókkal megvilágított Vörös téren, és köszöntötték a mauzóleum emelvényén álló Sztálint, a Butirkában elérkezett a vacsora ideje. A folyosón halkan csosszantak a nemezcsizmák, neszek hallatszottak, zárcsörgés, kanalak koccantak a fém csajkákhoz, surrogva csorgott a bögrékbe a forró víz. Elmozdult helyéről a zár kerek retesze, és a figyelőlyukon át egy pillanatig fény látszott, de aztán nyomban eltűnt, eltakarta a fegyőr feje, aki körülnézett a cellában, aztán helyére tolta a reteszt, és kinyitotta a kisablakot.

– Vacsora!

Szasa odanyújtotta csajkáját. A köztörvényes ételosztó egy kanál kását csapott bele, egy nagy lábosból kanalazta ki, amit szintén köztörvényes segítőtársa tartott két kézzel. Majd a teáskannából forró vizet öntött a bögrébe. A fegyőr figyelte, hogy Szasa semmit se adjon át az ételosztónak, és hogy azok se nézzenek Szasára.

Ezen a folyosón voltak a politikai foglyok. Ők is odamentek a kisablakhoz, kinyújtották csajkájukat és bögréjüket, megkapták a kását meg a forró vizet.

Kik lehetnek ezek az emberek? Szasa a két hét alatt az ételosztókon kívül csak két elítéltet látott. A borbély egy roskatag kis öregember, homloka alacsony, álla hegyes, egy gyilkos kíméletet nem ismerő tekintetével nézett a világba. Életlen borotvával dolgozott. Szasa többet nem ment hozzá, úgy döntött, szakállt növeszt. A másik egy lisztesfehér, lányos képű fiatal köztörvényes volt. Ő takarította a folyosót, és amikor Szasát elvezették mellette, arccal a fal felé fordult: nem volt joga sem ránézni a mellette elhaladó letartóztatottra, sem megmutatni neki a saját arcát. De Szasa mégis megérezte magán sanda, kíváncsi, szinte vidám tekintetét.

Amikor Szasát sétálni vitték vagy szükségre kísérték, minden cella élettelennek látszott. Ám az első estén vacsora után Szasa óvatos kopogást hallott a jobb oldali falon, gyors, apró koppanások, rövid kihagyás és valami surrogó hang, mintha végighúztak volna valamit a falon. Aztán minden elcsöndesedett, a szomszéd választ várt. De Szasa nem felelt, nem értett a falkopogtatáshoz.

---

* Puskin: *Anyegin*. Bérczy Károly fordítása.

Másnap vacsora után a kopogás megismétlődött.

Szasa, hogy tudomására hozza a szomszédjának, hallja őt, begörgített ujjával néhányat koppintott a falon. Attól kezdve minden este így tett. De hogy mit kopogott neki a szomszéd, arra nem tudott rájönni, bár felfogta, hogy van valami törvényszerűség a kopogásban: néhány koppanás, majd rövid szünet, megint koppanások, és végül a surrogó hang. Szasa ugyan nem értette, mit akar mondani neki a szomszéd, mégis megrendítette ez a makacs, börtönreménységgel teli, óvatos kopogtatás.

Balról nem kopogtak Szasának, és az ő kopogtatására sem válaszoltak.

Szasa megette az utolsó falat kását is, lenyalta a kanalat, felkavarta vele a bögrében a teasűrítményt és a cukrot, megitta a hideg teát, felállt, és járkálni kezdett a cellájában. A faltól az ajtóig hat lépés, és ugyanennyi az egyik sarokból a másikba. Bár ez teljesen ellentmondott a mértani szabályoknak: az átfogó hosszabb a befogóknál, de itt olyan kicsi volt a különbség, hogy nem lehetett észrevenni. Az egyik sarokban állt a kübli, a másikban az ágy, a harmadikban a kis asztal, a negyedik sarok üres. A mennyezeten drótháló alatt sápadt fényű lámpa égett. Közvetlenül a mennyezet alatt a mély, éles szögben megdőlt ablakbemélyedésben, vastag fémpálcákból készült rács mögött cseppnyi, mocskos üveg látszott.

Fűző nélküli cipője sarkához klaffogva hangosan kopogott a betonon. Nadrágszíj nélküli nadrágját elrendezte, a slicc legfelső gomblyukát a nadrágtartó számára felvarrt gombra gombolta. A nadrág féloldalra húzódott, zavarta a mozgásban. De legalább megszabadult a megalázó érzéstől, ami attól gyötri az embert, hogy mindjárt leesik a nadrágja.

Szasát sehova nem hívatták, nem hallgatták ki, nem közölték vele, mivel vádolják. Tudta, hogy meghatározott időn belül közölni kell vele a vádakat. De hogy mennyi ez az idő, nem tudta, és megtudni sem állt módjában.

Néha úgy rémlett neki, elfeledkeztek róla, örök időre befalazták ide. Nem engedte meg magának, hogy erre gondoljon, legyűrte nyugtalanságát. Várni kell. Majd hívatják, kihallgatják, minden tisztázódik, és szabadon engedik.

Elképzelte, hogy tér majd haza. Becsönget az ajtón... Nem, ez túlságosan váratlan lenne. Telefonon jelzi majd: „Szasa nemsokára hazamegy", s csak aztán jelenik meg otthon. „Szervusz, mama, én vagyok..."

Elviselhetetlen volt a gondolat, hogy anyja mit kínlódik. Talán azt se tudja, merre lehet a fia, egyik börtönből a másikba vonszolja magát, ott áll a végtelen sorokban a kicsike, ijedt asszony. Mindent elfelejt az ember, csak az anyja nem fogja ezt elfelejteni, nem fog tudni magához térni ettől a csapástól. És ilyenkor szerette volna a fejét a falba verni, a vasajtót rázni, üvölteni, verekedni.

Megcsörrent a zár, az ajtó kinyílt.

– Szükségre!

Szasa vállára dobta a törülközőjét, felemelte a küblit, és megindult a folyosón a börtönőr előtt.

A mellékhelyiségben még sokkal erősebb volt a klórszag, mint a cellában. Szasa kiöblítette a küblit, befröcskölte a klóros folyadékkal, bár jóformán nem használta,

mégis érezte a bűzét. Aztán visszament, a vasajtó becsapódott mögötte, most már reggelig.

A csillagok még nem hunytak ki a mennyezet alatti homályos ablaküvegen, amikor a folyosón újból mozgás hallatszott. Kattant a retesz az ő ajtaján is.

– Szükségre!

Kezdetét vette a szokásos börtönnap. Elfordult a kukucskáló retesze, kinyílt a kisablak.

– Reggeli!

Az ételosztó nyakában nagy, furnérlemezből készült tálca lógott, rajta fekete kenyérdarabok, kis halmokban cukor, tea és só, közepén szétszakított Boksz cigarettacsomagok, gyufa és a gyufásdoboz oldaláról letépett kis foszforos papírdarabkák. Szasának szerencséje volt. Egy napra nyolc cigarettát adtak, egy csomag pedig huszonöt darabot tartalmaz. A harmadik mindig kilenc cigarettát kap meg a papírcsomag maradékát, egy darabka kartont, ami, akárhogy vesszük is, papír. Ma Szasának jutott ez a papírdarabka, talán hasznát veheti, sikerül kijuttatnia néhány sort. Csak azt nem tudta, hova rejtse, ezért aztán a fűtőtest mögé dugta.

A kenyér súlyos, sületlen, a héja levált, de reggelenként mégis igazi, friss, savanykás kenyérillatot árasztott. Ez az illat Szasa emlékezetébe idézte azt a régi esetet, amikor anyja leadta sütésre a lisztet, amelyet apja kenyér helyett kapott a munkahelyén, fél esztendőre szóló juttatásként. Súlyra több kenyeret kaptak vissza a pékségből, mint amennyi lisztet leadtak, és ez a titokzatos súlytöbblet sokáig foglalkoztatta a fantáziáját. Kis szánkón húzták haza a kenyeret, és az az ínséges tél, a megvasalt szántalpak alatt ropogó hó, a frissen sütött kenyér langyos illata és anyja öröme, hogy majd kétszersültet szárít belőle, és így átvészelik a telet, mindez eszébe jutott most, hogy a teát itta és a kenyérhéjat harapta hozzá. És szíve összeszorult, ezek a gyermekkori emlékek túlságosan emberiek voltak itt a börtönben, a félhomályos cellában, ahova nem tudja, miért zárták be.

Csattant a retesz, kinyílt az ajtó, földig érő báránybundában, kezében puskával ott állt a kísérő katona.

– Séta!

Felöltözni, kimenni a cellából, balra elmenni a folyosó végéig és várni, amíg az őr kinyitja a kis udvarra nyíló ajtót. Azután ugyanezen az úton, az ajtók ugyanilyen kinyitásával és bezárásával visszatérni. Mindez a sétával együtt húsz perc.

A négyszögletes kis udvart kétoldalról a börtönépületek övezték, a harmadik oldalon magas kőfal húzódott, a negyediken kerek téglatorony állt. Szasa később megtudta, hogy Pugacsov-toronynak hívják. Szasa körbejárt a hóban kitaposott csapáson, a kis udvaron keresztül is vezettek utak, egyes elítéltek inkább egyik sarokból a másikba jártak, mint körbe. A kísérő katona az épület ajtajában állt, az ajtófélfának dőlt, kezében tartotta a puskáját, néha dohányzott, néha Szasára pillantott félig lehunyt szemhéja alól.

A letaposott hó ropogott a lába alatt. A kék égbolt, a kékes fényben játszó fagyos csillagok, az utca távoli zaja, a füst és az égő szén szaga felkavarta Szasát. A börtöncellák ablakaiban látszó fények arról tanúskodtak, hogy nincs egyedül. A bűzös cella

után a friss levegő egészen megrészegítette. Az élet a börtönben is élet, az ember addig él, amíg lélegzik és reménykedik, és huszonkét esztendősen az élet csupa remény.

Az őr nem támasztotta tovább vállával az ajtófélfát, kopogott a puskatussal, és kinyitotta a második ajtót.

– Befelé!

Szasa befejezte a kört, és elhagyta a kis udvart. Fölmentek a lépcsőn, újból zörögtek a kulcsok, becsukódott a cella ajtaja, megint csak a csupasz falak, az ágy, a kis asztalka, a kübli és a kukucskáló az ajtón. De a friss, fagyos levegő és az utca távoli zajai sokáig nem hagyták magára, és Szasa hosszasan állt az ablaknál, azt a darabka kis téli eget nézte, a békés kék égboltot, amely az imént fölötte húzódott.

Akadt még egy öröm, a tusoló. Egyszer egy héten éjszaka vitték oda őket. Kinyílt az ajtó, és az őr ezzel a kérdéssel ébresztette Szasát.

– Régen mosdott?

– Régen.

– Készüljön!

Szasa felugrott, gyorsan felöltözött, fogta a törülközőjét, és kilépett a cellából. A fürdő előterében az őr adott neki egy kis darabka szürke szappant, és Szasa belépett a zuhanyzófülkébe. Hol forrón, hol hidegen folyt a víz, szabályozni nem lehetett. Szasa a tus alá állt, roppant élvezte, és énekelt közben. Úgy vélte, hogy a zuhogó víz elnyomja a hangját, és az nem jut el az előtér ablakpárkányán üldögélő őrig. Ez az apró termetű, vidám, külsőre engedékenynek tűnő katona nem siettette Szasát, türelmesen üldögélt, nem mindegy, hogy kire vár? Ha nem erre, akkor egy másikra. Szasa sokáig mosdott, a szappandarabka puha kis csomóvá változott, de még mindig a tus alatt állt, forgolódott, hol a hátát, hol a hasát, hol a lábát tartotta a vízsugár alá. „Száguldott a trojka velünk, a távolban fények égtek. Száguldhatok-e még egyszer, szívemben égő reménnyel..."

Kijött a fürdő előterébe, megtörülközött. Az őr érdeklődve nézett rá, talán nem értette, ugyan miért tartanak itt egy ilyen fiatal, szemmel láthatólag tanult fiút, de az is lehet, hogy Szasa izmos testén ámult el.

Egy éjszaka a kíséró katona megint felébresztette a szokásos kérdéssel:

– Régen mosdott?

Szasa előző éjszaka tusolt, a kíséró, úgy látszik, valamit összezavart.

– Régen.

– Készüljön!

Aztán amikor Szasa előjött a zuhanyozóból, törülközés közben megjegyezte:

– Jó lenne minél gyakrabban...

Az apró termetű katona nem felelt rá semmit, de a következő éjszaka megint eljött érte. Szasa jóformán minden éjszaka elment zuhanyozni. Néha nem akaródzott felkelnie, szeretett volna aludni, de ha most visszautasítja, az őr a következő éjszaka nem jön el. Mi ez a kedvezmény? Talán a többiek visszautasítják, nem akarnak éjszaka zuhanyozni. Az őr meg unatkozik, szorgos parasztgyerek, sajnálja a vizet, hogy csak úgy hiába folyik a csapból. De az is lehet, hogy jó szívvel viseltetik iránta, mert Szasa értékeli a felügyelete alatt álló zuhanyozót.

A zár zörgése ébresztette fel Szasát. A kísérő katona lépett be a cellába. De nem az, amelyik a zuhanyozóba vitte, hanem egy másik, egy ismeretlen, óriási köteg kulccsal az övében. Az ajtóban moccanatlanul állt a folyosóőr.

– Neve?

– Pankratov.

– Öltözzön fel!

Szasa fölkelt az ágyról. Hová viszik?... Szabadon engednék?... De miért éjszaka? És mennyi lehet most az idő?

Kabátot akart venni.

– Azt nem kell.

Az őr biccentve utasította, hogy forduljon jobbra, majd megindult mögötte. A kulcsok csörögtek az övén. Sokáig mentek a rövid folyosókon, a fémhálóval körülvett lépcsőfeljárók mellett; mielőtt az őr kinyitotta volna a következő folyosóra nyíló vasajtót, kulcsával kopogott rajta. A folyosóról ugyanilyen fémes kopogással válaszoltak. Az őr csak ezután nyitotta ki az ajtót.

Szasa az őr előtt ment, a haladás irányából próbálta meghatározni, a börtön melyik részén járhatnak. Hol felfelé mentek a lépcsőkön, hol meg lefelé, és számítása szerint a földszintre érkezhettek.

Itt is számtalan ajtó sorakozott egymás mellett, de nem vas-, hanem szokványos faajtók, kis ablakok és figyelőnyílások nélkül. Az egyiken az őr bekopogott.

– Lépjenek be!

Fénysugár vakította el Szasát. Az asztalnál ülő férfi megfordította a lámpát, és a fényt Szasa arcába irányította. Szasa megállt, elvakította a keskeny fénysugár, nem tudta, mit tegyen, hova menjen.

A lámpa lefelé fordult, megvilágította az asztalt és a mellette ülő férfit.

– Üljön le!

Szasa leült. Egy nyomozó ült vele szemben, egy vékonydongájú, hirtelenszőke fiatalember, vastag szarukeretes szemüveggel, és zubbonyának gallérján három sávval. Szasa számára jól ismert és kellemes falusi Komszomol-aktivista, egyenruha nélkül jellegzetes könyvtáros vagy tanító. Az asztalon nyomtatott űrlap hever, a férfi megkezdte kitöltését... Vezetékneve? Utóneve?... Apai neve?... Születési éve?... Születési helye?... Lakcíme?...

– Írja alá!

Szasa aláírta. Az űrlapon szerepelt a nyomozó neve is: Gyjakov. Letette tollát a tintatartó szélére, és Szasára emelte tekintetét.

– Miért van letartóztatásban?

Erre a kérdésre Szasa nem számított.

– Azt gondoltam, ön fogja megmondani ezt nekem.

Gyjakov türelmetlen mozdulattal dőlt hátra a széken.

– Hagyja ezt! Ne felejtse el, hol van. Itt én kérdezek, és maga válaszol. És én azt kérdezem magától: miért tartóztatták le?

Úgy mondta ezt, mintha valaki más tartóztatta volna le Szasát, és most neki, Gyjakovnak kellene ezt az ügyet kivizsgálnia. Az pedig lehetetlen, hogy Szasa ne

tudja, miért tartóztatták le. Nem kell az időt feleslegesen vesztegetni, minél hamarabb térnek a dologra, annál jobb. A szoba homályba borult. Csak az asztalt világította meg az íróasztal-lámpa, és amikor Gyjakov hátradőlt, arca eltűnt, a hangja a sötétből hallatszott.

– Feltehetően amiatt az egyetemi história miatt – mondta Szasa.

– Mi az a história? – kérdezte Gyjakov érdektelenül, mint aki jól ismeri ezt az ügyet, és annak semmi köze nincs Szasa letartóztatásához. Minden letartóztatott ilyesmivel kezdi, és neki végig kell hallgatnia őket, bár szörnyen untatja egyhangú, hasztalan, makacs tagadásuk.

Minden egészen másként alakult, mint ahogy Szasa várta, és mint amire készült. Valami keserves, hányingerszerű érzés fogta el, akkor érezte ezt, amikor kisfiú korában felmászott a tűzoltólétrán a háztetőre, a legfelső fokok kiszakadtak a falból, a létra vége ide-oda lengett, és ki kellett várnia a pillanatot, amikor a tető közelébe kerül, hogy átugorjon róla. A hetedik emelet magasából látta a fiúkat lent az udvar mélyén, ahogy hátravetett fejjel néztek rá és vártak. Szörnyű félelem fogta el, úgy érezte, nem tud átugrani a tetőre, nem tudja időben elemelni a lábát a létráról, és lepuffan az udvar aszfaltjára.

Életveszélyes és végzetes játék most ez is, ahogy itt ül a nyomozó előtt, ugyanúgy szorong és reszket, mint hajdan. Az ő ügye jelentéktelen semmiség, de politikai bűntett formájába bújtatva letartóztatással, börtönnel, kihallgatással szörnyen ijesztővé válik. Elvtársa ül előtte, egy kommunista, de számára Szasa ellenség.

Mégis védekeznie kell, el kell mondania, amit el akart mondani. És a cellájában számtalanszor elismételt szavakkal elmondta konfliktusát Azizjannal, beszámolt a faliújságról és Szolcról.

– No de azt mondja, a KEB úgy döntött, hogy vegyék vissza az egyetemre.

– Igen, úgy.

– Tehát nem ezért tartóztatták le, kell lennie ott valami másnak is...

– Nincs más.

– Ugyan, Pankratov, csak nem hiszi, hogy a könyvviteltanárával való vitája miatt tartóztatták le vagy a rosszul sikerült faliújság miatt? Talán bizony mi itt ágyúval lövünk verébre? Nagyon furcsa elképzelései vannak magának a Cseka szerveiről!

– Milyen vádakat hoznak fel ellenem?

– Formális vádemelést akar? Ebből akar előnyt kicsikarni?

– Azt akarom tudni, miért tartóztattak le.

– Mi meg azt akarjuk, hogy ezt maga mondja meg. Lehetőséget adunk magának, hogy becsületes és nyílt legyen a párttal.

– Mondja meg nekem, mivel gyanúsítanak, és én válaszolok rá!

– Kivel folytatott ellenforradalmi beszélgetéseket?

– Én? Senkivel. Nem folytattam ilyet senkivel.

– Akkor ki folytatott magával?

– Velem se folytatott ilyet senki.

– Határozottan állítja ezt?

– Igen, határozottan állítom.

Gyjakov elkomorodott, odébb tette asztalán a papírokat.

– Nos, jól van, nagyon sajnálom. Mást vártunk magától. Nem akar nyílt és őszinte lenni. Ez nem javít a helyzetén.

– Az egyetemen történt dolgokon kívül semmi másról nem tudok.

– Ezek szerint ok nélkül tartóztatták le magát? Mert ugye mi ártatlan embereket börtönözünk be? Maga még itt is folytatja az ellenforradalmi agitációt, pedig mi nem vagyunk se csendőrség, se Harmadik Ügyosztály, se közönséges büntető szervek. Mi a párt felfegyverzett osztaga vagyunk. Maga pedig, Pankratov, egy kétszínű alak, az bizony!

– Ne merjen így nevezni engem!

Gyjakov öklével az asztalra csapott.

– Majd én megmutatom magának, mit merek és mit nem! Azt képzeli, szanatóriumba jött? Vannak itt nálunk más körülmények az ilyenek számára, mint maga! Képmutató alak! Magára nem lőttek kulákok vágott csövű puskából. Egész életében csak a munkásosztály nyakán élősködött, és most is az állam nyakán élősködik, az taníttatja, ösztöndíjat kap tőle, maga pedig becsapja az államot.

Gyjakov egy ideig komoran hallgatott, majd rosszallóan, mint aki valami szükségtelen és értelmetlen feladatot teljesít, kijelentette:

– Nos jól van, hát akkor leírjuk, amit itt összehordott.

Írni kezdett, időnként kurta kérdéseket tett fel Szasának; konfliktus a könyvviteltanárával, milyen indokolással, mikor és hol zárták ki az egyetemről, és ennek során milyen vádakat hoztak fel ellene.

Amikor befejezte az írást, átnyújtotta a lapot Szasának.

– Olvassa el és írja alá!

És hátradőlt a székben. Szasa egész idő alatt magán érezte fürkésző tekintetét: Gyjakov az arckifejezését figyelte, kihasználta a szabad pillanatot, hogy alaposan szemügyre vegye. Mindent helyesen írt fel, de valahogy egyoldalúan. Elkészítették az ünnepi faliújságszámot, epigrammákat közöltek benne, amelyek elsekélyesítették az éltanuló-mozgalmat, ebben részt vettek ezek és ezek, kizárta az alapszerv meg a kerület is... Természetesen mindez csak formaságból íródik, hogy rögzítsék a kihallgatást, a letartóztatás oka feltehetően más.

De azért megjegyezte:

– Nem szerepel benne, hogy a KEB határozata értelmében vissza kellett venniük az egyetemre.

Gyjakov elkomorult, és maga elé húzta a papírt.

– Mit írtak az egyetemen a visszavételi rendelkezésben?

– Nem egészen helyesen azt írták...

Gyjakov félbeszakította:

– Nem azt kérdeztem, hogy mit kellett volna írniuk, hanem azt kérdeztem, hogy mit írtak?

– „Miután Pankratov hallgató beismerte hibáit..."

Gyjakov fogta a tollat, és a papír aljára ráírta: „Később, miután beláttam hibámat, visszavettek az egyetemre."

És újból átnyújtotta Szasának a papírt.

Szasa aláírta. Gyjakov elvette a papírt, és félretette az asztalra.

– Azt tanácsolom magának, Pankratov, hogy gondolkozzék. Nem akarjuk elveszíteni magát a közös ügy számára. Csak ezért vesződünk magával. Értse meg, hogy emiatt kíméljük. És értékelje ezt! Próbálja megerőltetni az emlékezetét, próbálja meg!

Felkelt az asztaltól, kinyitotta az ajtót, intett az őrnek.

– Vezesse el!

Szasa visszament a cellába, kattant a zár az ajtón. A homályos ablaküvegen még mindig világítottak a téli csillagok. Éjszaka van vagy már reggel?

Kopogtatást hallott a falon. Feltehetően a szomszéd kérdezi, hova vitték. Szasa a megszokott három koppantással válaszolt, aztán úgy, ahogy volt, felöltözve végigdőlt az ágyon.

Mit akar tőle Gyjakov? Mit kellene bevallania? „Kivel folytatott ellenforradalmi beszélgetéseket?" Miféle beszélgetéseket? Csak találgatni tudott. Meg volt győződve arról, hogy az egyetemi história miatt tartóztatták le. Az, hogy mégsem amiatt, megdöbbentette, összezavarta, megkavarta. Azt remélte, elérheti, hogy megértsék, bízzanak benne. De az ellenkezője történt. Ha nem az egyetem miatt tartóztatták le, akkor valami más ok kell, hogy legyen, amit az ügyész meggyőzőnek tartott. Ellenforradalmisággal vádolni őt, ugyan kinek juthat ilyesmi az eszébe? Neki semmi ellentéte nincs a párttal. Igaz, a talpnyalók és hajbókolók tömjénezik Sztálint, de ő erről soha nem beszélt senkivel, hiszen Sztálinban nem ez a lényeg. Csak Marknak ejtett néhány szót erről, de hát Mark nem adhatta tovább azt a beszélgetést. Lehet, hogy őt is letartóztatták? A házkutatás során a megbízott felkapta Mark fényképét, forgatta, minden oldalról megnézte. Gyjakov tanúvallomást akarna kicsikarni belőle Mark ellen? A gyávaságára számít?

Vagy talán Bugyagin? Lehetséges. Barátkozott Ejszmonttal vagy Szmirnovval? Szmirnovék szintén az ötös számú házban laktak. Szmirnov lánya az ő iskolájukba járt, vaskos, hirtelenszőke kislány. Ivan Grigorjevicset tavasszal rendelték haza külföldről, közvetlenül Szmirnov és Ejszmont ügye után. Megtudhatták, hogy Bugyagin telefonált Glinszkajának, hogy Szasa néha megfordul náluk, és most adatokat gyűjtenek Ivan Grigorjevics ellen. Ostobaság! Agyonbonyolítja a dolgot. Azért, mert valaki valakinek az unokaöccse, még nem tartóztatják le, de azért sem, mert valakivel egy osztályba jár. De hát akkor miért tartják itt... Nem komédiázhat a nyomozó!

Szasa sorra vette élete utolsó hónapjának minden napját. Meggondolatlanul elszólta volna magát valahol? Senkinek sem beszélt még arról sem, hogy mi történt az egyetemen. Erről csak a gyerekek tudtak: Nyina, Lena, Vagyim, Maksz, Jura... Jura Sarok! Az a veszekedésük szilveszter éjszakáján... Á, Jura nem képes ilyen aljasságra. A tanulócsoportból valaki? Kovaljov? De hiszen nem az egyetemi ügyről van szó. De hát akkor miről?

Napközben a cellában megjelent egy gallérján két stráfot viselő börtöntisztviselő.

Szasa gépiesen felállt, ahogy ezt már otthon megszokta, ezt a mozdulatot később nem tudta megbocsátani magának.

– Neve?
– Pankratov.
– Kérése van?
– Nem kapok csomagot.
– Forduljon a nyomozójához!
– Se újságot, se könyvet.
– Minden a nyomozóra tartozik.
És kiment a cellából. A fegyőr bezárta az ajtót.

A börtöntapasztalatot maga a börtön adja meg. Az először idekerülő, magánzárkában ülő fogolynak magától kell rájönnie a letartóztatottak előző nemzedékei által kidolgozott íratlan törvényekre, amelyekből a börtön-életforma összeáll. A magasabb rangú börtöntisztviselő megjelenése a cellában azt bizonyította Szasának, hogy átkerült egy másik kategóriába, elkezdődött a bizonyítási eljárás. A tisztviselőt nem érdekelték a kérései. Azt akarta Szasával megértetni, hogy a nyomozótól függ nemcsak eljövendő sorsa, hanem az is, hogyan fognak bánni vele.

Ettől a naptól kezdve Szasa élete, bár látszólag ugyanolyan maradt, mint a megelőző hetekben, lényegesen megváltozott.

Ezelőtt türelmetlenül és reménykedve várta a kihallgatást, mostantól titkos félelemmel. Ijesztette az az ismeretlen valami, amit majd egyszer csak hirtelen eléje tár a nyomozó, amire nem készült fel, és amiben talán nem tudja ártatlanságát bebizonyítani, és ez majd még jobban elmélyíti közöttük a bizalmatlanságot.

16

Az öreg Sarokék nem szerették Pankratovékat. Nem szerették az apát, mert mérnök, az anyát, mert „túlságosan művelt", de legkevésbé a nagybácsit, egyikét azoknak a bizonyos főnököknek. Szasa anyja az udvaron a „jobb népekkel" üldögélt, Sarok anyja a liftesnőkkel és házmesternékkel. Szasa letartóztatását így értékelték: marakodnak az „elvtársak", adná isten, hogy átharapnák egymás torkát.

Ám Jura Sarok nem maradhatott közömbös Szasa letartóztatása iránt. Akárhogy vesszük is, egy társaságba jártak.

De hát mi köti Jurát ehhez a társasághoz? Igazi barátságról szó sincs, éppen csak megtűri őt az a hisztérikus Nyina, a tökfilkó Makszim és a szószátyár Vagyim. Most majd siratni fogják Szasát, de ő ebben nem lesz a társuk.

Lena... Csinos nő, kellemes, tiszta, de idegen. Nem veszi feleségül. Ugyan mihez ért? Kávéfőzéshez? Igyekszik a kedvében járni, de őt csak idegesíti az ügyefogyottsága. Azonkívül egykorúak is. Lám, az ő apja milyen jól néz még ki hatvanesztendősen! Lena viszont negyvenéves korára olyan kövér lesz, mint az anyja, Ashen Sztyepanovna. Sztálin elégedetlen Bugyaginnal, ezt Lena maga mondta. Jura jól tudja, mit jelent az, hogy „Sztálin elégedetlen", s mivel végződik az ilyesmi. A szovjetek háza, a pompás lakás, mindez csak látszat. Bugyagin erkölcsi prédikációt tartott neki a

szovjet igazságszolgáltatásról, de ugyan mit ért hozzá? Teljesen elmaradt ezzel az ő naiv párt-lelkiismeretével. Olyan erő támadt, amely ívben hajlítja meg nem csak az ilyen tölgyeket. Milyen színben tűnik fel majd ő az apja előtt, ha Bugyagin lebukik? Nesze neked népbiztoslány!

Elég! Moszkvában nyüzsögnek a csinos lányok. Vika Maraszjevicsnek elég lenne, ha csak egy ujjal intene. Hát Varka Ivanova! Elbűvölő kislány.

Egy hétig nem telefonált Lenának. Megvárja, amíg ő hívja. Akkor aztán majd úgy beszél vele, hogy többet nem fog telefonálni. De amikor a telefonban meghallotta a lány hangját: „Jurocska, hova tűntél?" – zavarba jött, valamit motyogott, hogy nagyon elfoglalt, a diplomamunkára készül, sokat fáradozik azon is, hova küldik dolgozni, éjjel tizenkettő körül jár haza, az egyetemen csak egy nyilvános készülék van, az is elromlott.

Lena tenyerével körülfogta a kagylót.

– Hiányzol.

– Ha lesz egy kis időm, telefonálok, talán a jövő héten.

De nem hívta fel a lányt sem azon a héten, sem a rákövetkező héten. Egyáltalán nem hívja fel. Nincs szüksége semmiféle magyarázkodásra!

Lena azonban maga hívta fel.

– Jura, találkoznunk kell!

– Mondtam, amint lesz egy kis időm, felhívlak.

– Okvetlenül és sürgősen találkoznom kell veled.

– Jól van – morogta Jura –, kilenckor a Hudozsesztvennij mozinál.

Megkerülték az Arbat teret, és továbbmentek a Nyikitszkij bulváron. Kegyetlen hideg volt. Lena bundát viselt, piros kesztyűt, kerek szőrmesapkát, amit gyapjúkendő fölé tett fel. Magas szárú cipője ráfeszült erős, karcsú lábszárára, ami mindig izgalomba hozta Jurát. És ez az ismerős parfüm! Talán mégis, ma utoljára? Nem lehet ilyen hidegben sétálni.

– Ez a Szasa! Micsoda szörnyűség! – mondta Lena.

Jura megvonta a vállát.

– Letartóztatták...

– Te nem sajnálod?

– Nem sajnálat dolga ez. Szasa mindenkit megvet. És én nem bízom benne, igen, igen, nem bízom.

– Nem bízol Szasában?

– Amikor felvettek a Komszomolba, Szasa azt mondta: „Nem bízom Sarokban." Ezen senki sem akadt fenn. De amikor én azt mondom, hogy nem bízom benne, az fölháborító.

Lena zavarba jött, megijesztette Jura dühe.

– Hidd el nekem, a többiek nagyon kedvelnek téged.

– Lekezelnek. És te is.

Lena riadtan nézett Jurára. Mindenáron veszekedni akar, két hete nem telefonált. Félt megmondani neki azt, amiért idejött.

Némán mentek el egészen a Nyikitszkije kapuig.

– Forduljunk vissza?

– Menjünk el a Puskin-szoborig. Mesélj, hogy állnak az ügyeid?

Jura megvonta a vállát, nincs miről mesélnie, unja az egészet.

– Mi a helyzet a munkahelyed kijelölésével?

– Semmi.

A hólepte Puskin-szobor a tér fölé magasodott.

– Üljünk le! Elfáradtam.

Jura rosszkedvűen söpörte le a havat az egyik padról. Ő majd csak áll, így fog itt állni, és nézi a Sztrasznoj kolostort. Nem hallotta, inkább csak érezte, hogy Lena milyen nyugtalanul kapkodja a levegőt.

– Jura, terhes vagok.

– Biztos vagy benne?

– Igen.

– Lehet, hogy csak késik?

– Már két hete.

Pontosan az a két hét, ami alatt nem találkoztak. Két héttel ezelőtt még kitalálhattak volna valamit, de most már csak abortuszról lehet szó... Hogy történhetett? Igazán annyira vigyázott. Lehetséges, hogy Lenának nincs ilyen esetre valami külföldi tablettája?

– Te már próbálkoztál valamivel?

– Meg akartam tanácskozni veled.

– Én nem vagyok orvos.

Komoran, olyan arccal, mintha Lena csak azért esett volna teherbe, hogy ezzel is őt bosszantsa, még hozzátette:

– Nem akarok ilyen módon bekerülni a családotokba.

Lena felélénkült.

– Mi jelentősége van ennek?

– Várni kell.

Leült Lena mellé, megfogta a kezét, azt a kis darabka meleg bőrfelületet a kesztyű és a bunda ujja között. Csak egyezzen bele, csak ne makacskodjék!

– Érts meg, itt az egyetem, a munkahely kijelölése, minden olyan bizonytalan, kialakulatlan... És itt van Szasa. Nem tehetünk úgy, mintha nem tartozott volna a társaságunkba. Minden olyan bonyolult lett, nem kell még bonyolultabbá tenni. Nincs itt ennek az ideje. Tudom, hogy ez egy kellemetlen operáció, de mindössze néhány pillanatig tart. Bírjuk ki egy ideig, várjunk, lesznek nekünk még gyerekeink. Meg aztán az én szüleim... régi vágású emberek: előbb jöjjön az anyakönyvvezető, azután a gyerek. Ez természetesen kispolgári dolog, de én nem akarok pletykát, ez olyan bántó, meg kell értened.

– Értem én – felelte bánatosan Lena.

– Gyere menjünk, mert agyonfagysz.

Jura felállt, kezét nyújtotta Lenának, s nem tudta megállni, gyors pillantással végigmérte az alakját, bár maga is tudta, két hét még nem jelent semmit. És mégis

úgy rémlett neki, hogy Lena meghízott, nehezen kelt fel a padról. Jurát elfogta a félelem attól, hogy mi történhetett volna. Nyolc vagy hét hónap múlva, mit sem gyanítva, apa lett volna. Egy egész életre.

Lena szégyenlősen elmosolyodott.

– Még semmi sem látszik.

Ilyen éjszakájuk még nem volt. Lena beleegyezett az abortuszba, az ő kedvéért, mert Jura mindennél drágább a számára. Jurát büszkeséggel töltötte el Lena engedelmessége, meghatotta, végtelen gyengéd volt hozzá, igyekezett még inkább magához kötni, még jobban megnyerni, hogy teljesen engedelmessé tegye. A világon minden ismétlődik és ismétlődni is fog milliószor, nem Lena az első, nem is az utolsó, ez szokásos női dolog. Az ő anyja hét abortuszt csináltatott. Náluk a faluban a teherbe esett lányok a kerítés tetejéről ugráltak a földre, és kutya bajuk. Nem kell bonyolultabbá tenni az életet. Nyáron majd elutaznak Szocsiba, azt mondják, első osztályú nyaralóhely lett, legalább meglátja a tengert, hiszen mit látott eddig Moszkván kívül? Lenának jó, beutazta az egész világot, de ő?

Jura a legérzékenyebb húrokat pendítette meg Lenában, aki úgy érezte, hogy a fiú érvei az egyszerű, józan népi gondolkodást testesítik meg. Valóban nem lehet most Jura életét gyerekkel, gondokkal nehezíteni, ezzel nem köti magához, hanem csak eltávolítja. Nem fogja zavarni semmiben, Jura soha semmiért nem tehet majd neki szemrehányást. A terhességét is csak úgy egyszerűen megmondta neki, hiszen ki másnak beszélhetne róla? Jura ne is gondoljon erre, ne nyugtalankodjék emiatt.

A történtek közelebb hozták őket egymáshoz. Jura még soha nem volt ilyen kedves, őszinte és ilyen gyengéd. Lena most először látta őt zavartnak, ijedtnek, és szíve megtelt a fiú iránt érzett sajnálattal, ettől még sokkal jobban szerette. Reggel Jura a lány mellére tett kézzel szundikált, és Lena őrizte az álmát. Ezelőtt Jura nem tartotta őt itt ilyen sokáig. Éjszaka küldte haza, észrevétlenül. De ma nem engedte el. S amikor végül is elengedte, nem úgy kísérte az ajtóig mint máskor, lábujjhegyen, hanem nyíltan, hangosan beszélt Lenával, ügyet sem vetett az ajtó nyikorgására, a zár zörgésére, mosolygott, arcát a lány arcához simította.

És a házmester sem nézett rá gyanakvóan, az odanyújtott rubelt nem mint járandóságát vette el, hanem hálásan: „Köszönöm szépen." Lena cipősarka nyugodtan és magabiztosan kopogott az Arbaton, az ő utcáján ment végig, a *saját* utcáján. S csak amikor már az Arbat térig ért, akkor jutott eszébe, hogy a lépcsőn lejövet elment Szasáék lakása mellett. Miért csak most hatolt ez el a tudatáig? Mindenről megfeledkezett a szerelem miatt? Pedig Szofja Alekszandrovna egyedül fekszik otthon, nyitott szemmel, és az jár az eszébe, mi lehet most Szasával...

Három kórházban töltött napot nem lehet eltitkolni. Bugyaginék most is ki tudják szedni Lenából az igazságot, egy anya elől ezt nem lehet eltitkolni, az anyák az ilyesmihez értenek. Lena nem tud letagadni semmit, meg aztán miért is tagadná le, ez *méltatlan* lenne hozzá. S hogy kitől esett teherbe, maguktól kitalálják. Aztán majd rábeszélik: szülj meg a gyereket, megleszünk a te Sarokod nélkül is.

Vajon mit vehetett a fejébe? Jura felhívta Lenát a munkahelyén, kedvesen beszélt vele, de hangjából fáradtság érződött, jelezve, hogy sok a gondja-baja, eszébe se jusson a lánynak a saját ügyeivel, gondjaival zaklatni. Az egyszerű arbati lányok sohasem szereztek neki ehhez hasonló kényelmetlenséget, maguk intézték az ilyesmit... Ecet? Hipermangán? Kinin? Rá ez nem tartozott. De ez az elkényeztetett mama kedvence semmit se tud, semmihez se ért, a fene vinné el ezt a külföldi békát! Ha most nem szabadul meg tőle, akkor soha nem sikerül megszabadulnia. Legalább elvetélne! Hiszen elpottyannak az emberek a jeges járdán, különösen az olyanok, mint Lena: ügyefogyott, rövidlátó.

A Sarok családban ritkán beszéltek nyíltan egymással, Jura mégis úgy döntött, hogy tanácsot kér az anyjától. Ő ismeri az egyszerű nép körében használatos titkos szereket, vagy legalábbis ismer olyanokat, akik segíteni tudnak. Nemegyszer látta, amint anyja az udvaron az asszonyokkal sutyorog, arcáról leolvasta, hogy *arról* beszélnek.

És most anyja rámeredt, arcán vörös foltok gyúltak ki. Rajtavesztett Lenka, teherbe esett a szajha, miért nem vigyázott a beste lélek. Lám, ezek a művelt kisasszonyok rosszabbak az egyszerű embernél. Vőlegényt akar fogni a szuka! Meglehetne a magához való esze, nem tizenöt éves már az az átkozott vénlány.

Még ma is azzal dicsekedett, hogy Jura egy népbiztos lányát veszi feleségül, a Kremlben fog lakni, de most fuldoklott a dühtől. *Ezek az elvtársak*, életünk intézői, őket, Jura szüleit még csak a küszöbig sem engedik. És Jurát sem fogják odaengedni. Azt mondják majd Lenának, élj csak a gyerekeddel a férjednél, ott a szobája, igen, van egy szobája, de nekik három van. A férjednek ott az anyja, jó lesz dajkának. De nem, ebből nem esznek. Ráadásul nem is orosz ez a Lena! Az orráról látni, hogy zsidó cafka! Most majd pénzt fog követelni az abortuszra a hitvány fajzat!

– Hagyd abba! – kiáltott rá Jura. – Mit lehet csinálni?

Az anyja összeszorította az ajkát, majd tárgyszerűen rákérdezett:

– Hányadik hónapban van?

– Csak néhány napos az egész ügy – hazudta Jura, attól félve, ha megmondja az igazat, anyja nem lesz hajlandó segíteni.

– Vegyen mustármagos lábfürdőt. Minél forróbbat, amilyet csak kibír. Ezeknek biztos még vödrük sincsen.

– Majd találnak.

Jura nem mondta meg, hogy otthon Lena ezt úgysem teheti meg. Itt náluk kell megcsinálnia.

Az Arbaton nem kapott mustármagot, el kellett mennie az Uszacsovkára, ott vette meg, eldugta az aktatáskájába, abba nem mer belenézni az anyja, fél, hogy eltöri a különleges zárat. Kiment a konyhába és ellenőrizte, vödrük van, méghozzá kettő is.

Este elmentek a Forradalmi Színházba, megnézték *Az aktatáskás embert*. Jurának nagyon tetszett Granatov. Életében a körülmények végzetes egybeesése nagyon hasonló volt ahhoz, amit most ő maga is átél.

Elnézte az előcsarnokban a tömeget, beszívta a parfüm- és a púderillatot, minden

színházi estét ünnepnek érzett. Ezért nem értette meg Szasa Pankratovot és Nyinát, akik, csak úgy, be-betértek egy színházba, vagy Vagyimot, aki úgy szedte ízekre az előadásokat, mintha békát preparálna. A szünetben azt mondta:

– Jó hírem van a számodra. Van egy fiú a tanszéken, úgy hívják, hogy Kolja Szizov... Az apja híres orvos. Hallottál már róla?

– Szizov... Nem, nem hallottam.

– Professzor. Nőgyógyász.

Lena összerándult, megértette, miről beszél Jura, de hiszen erre nem a közeljövőben kerül sor.

Sarok kíméletlenül folytatta:

– Van egy teljesen veszélytelen módszer, mustáros lábfürdő, tudod, amilyent megfázáskor is vesznek.

Lena egy kicsit megnyugodott.

– És az segít?

– Azt mondják.

– De hiszen már nagyon sok idő eltelt...

– Ez a legmegfelelőbb időpont.

Lenát megijesztette Jura határozottsága.

– Talán mégis orvoshoz kellene fordulni...

De Jura tovább erősködött:

– Ez nem abortusz, nem jár semmi fájdalommal, csak egy kis forró vizet kell elviselned. Mit kockáztatunk? Vagy talán meggondoltad magad?

– Nem gondoltam meg magam – suttogta Lena –, de nagyon bonyolult nekem ez a dolog. Otthon meglátják...

– Hát igen, ebben van valami – helyeselt Jura.

Aztán, mintha váratlan gondolata támadt volna, azt mondta:

– Csináljuk nálam! Apám mindig végigcsinálja ezt a procedúrát, ha náthás. Biztosan mustár is akad otthon.

17

– Forró?

– Nem nagyon... Még kellemes is.

Lena az ágyon ült, lábát a barnás folyadékkal teli vödörbe lógatta, fejét elfordította, a mustár csípte a szemét.

Felhúzott inge alól kilátszott kerek, fehér, szorosan egymás mellé zárt térde, nagy lába alig fért el a vödörben. Előrehajolva ült, kezét a hasán tartotta, ingének vállpántja leesett, kilátszott telt válla, és a kék csipkés szegély mögött a melle, kicsit kapkodta a lábát, fintorgott, igyekezett mosolyogni.

– Még kellemes is.

Jura a teáskanna csőrét a vödör falához érintette, nehogy leforrázza Lena lábát, és még egy kis forró vizet öntött.

Lena felhúzta a vállát, és szaporábban kapkodta a lábát.

– Forró...

– Túrj egy kicsit, mindjárt kihúl.

Egyik kezével a teáskanna fülét fogta, a másikkal a vizet próbálta a vödörben. Úgy gondolta, nem elég meleg, ezért hozzáöntött még egy kis forró vizet.

– Jaj!

Lena összegörnyedt, nyögött, behunyta a szemét, nehezen kapkodta a levegőt.

– Túrj egy kicsit, túrj, Lenocska, mindjárt elmúlik. Csak még egy perc.

Lena hátradőlt, fejét a falnak támasztotta, ujjai inge szélét gyűrögették.

– Mindjárt, mindjárt elmúlik, túrj még egy kicsit...

A lány felső ajkán és homlokán izzadság gyöngyözött.

Jura újból belenyúlt a vízbe, megint utánatöltött. Lena nyögött, összegörnyedt, kihúzta a lábát a vödörből, és Jura meglátta lángvörös lábszárát. Mustárszag áradt szét az egész szobában.

– Jurocska, nem bírom tovább – nyögte Lena. – Egy pillanatra kiveszem a lábam, csak egy pillanatra...

– Mindjárt vége mindennek, csak még egy kicsit túrj...

– Egészen elhalt a lábam, nem is érzem, mintha nem is az enyém lenne.

Összeszorított foggal, behunyt szemmel vergődött az ágyon.

– Mindjárt megfulladok!

Jura a lány teste fölé hajolt, kikapcsolta a melltartóját, lehúzta a vállpántját.

– No, no, csak nyugodtan.

És óvatosan megint töltött egy kis forró vizet a vödörbe. Lena halkan nyöszörgött, éppen csak megmozdult a lába, nagy, fehér, szinte élettelennek tetsző testét alig takarta az összegyűrt világoskék ing.

Jura kiment a konyhába, és levette a főzőlapról a másik teáskannát. A kanna füle árulkodón zörgött, a vödör füle is csörömpölt, öreg, agyonforrasztott darab. Minden kacatot megőriznek, fukar népek! Érezte, hogy valaki bejött, ijedten hátranézett, az anyja állt a konyhaajtóban. Némán néztek egymásra.

– Ne forrázd le a lábát!

Jura nem válaszolt, visszament a szobába, becsukta az ajtót, és meghallotta a kapcsoló kattanását, az anyja eloltotta a villanyt a konyhában.

Lena feje a párnán feküdt, lábát lelógatta, lábszárán vörös csik éktelenkedett.

– Lenocska, alszol?

A lány szempillái megrebbentek, egész csendesen lélegzett, szinte észrevétlenül, homlokán, szemöldökén, felső ajkán, állán hatalmas izzadságcsöppek csillogtak, Jura óvatosan letörölte őket a törölköző szélével.

– Lenocska!

– Hányingerem van – suttogta a lány, anélkül hogy kinyitotta volna a szemét.

Jura felemelte a lány fejét, ajkához tartotta a bögrét. Lena fogai megkoccantak a bögre szélén, nagy nehezen lenyelt egy korty vizet, majd mohón megitta az egészet,

aztán erőtlenül lehanyatlott a párnára. Jura rátett egy takarót, újból forró vizet öntött a vödörbe, de akármilyen óvatosan tette, mégis ráfröccsent a lány lábára.

– Jaj – nyögte Lena, megint összegörnyedt, és ledobta magáról a takarót.

– Jól van, jól, most már befejeztük. Többet nem öntök utána.

Lena reszketett, mint akit hideg ráz, remegett a válla, remegett a keze. Jura megint rátette a takarót.

– Jól van, jól.

Lena halkan, reménytelenül sírni kezdett.

– Befejeztük, többen nem öntök.

Jura ránézett az órára, negyed kettő. Negyven perc telt el. Jól van, még öt perc!

Lena már nem sírt. Párnába fúrt fejjel feküdt, szinte élettelenül. Sarok fölébe hajolt, megérintette a homlokát, hideg volt, hallgatózott: lélegzik? Óvatosan kiemelte a lány lábát a vödörből, tisztára olyan, mintha megfőtt volna. Majd elmúlik... A szobában megint csípős mustárszag terjedt szét. Jura feltette Lena lábát az ágyra, betakarta, kivitte a konyhába a vödröt, kimosta. A falikútból is leöblítette a mustárt, mindent kimosott, a helyére tett, aztán visszament a szobába.

Lena aludt. Jura az ablakhoz lépett, elhúzta a függönyt. A szomszédos épülettömbben sápadt fénnyel világítottak a lépcsőfordulók, árván pislákoltak a dróthálóval körülvett lámpák. Csak aztán használjon. Micsoda kényes jószág! Más meg se nyikkant volna. Ettől még nem hal meg senki. Majd bekeni a lábát valamivel.

Levetkőzött, leoltotta a villanyt, lefeküdt Lena mellé, óvatosan odébb tolta a lány lábát, és magára húzta a takaró szélét. Megérezte a lány testéből áradó forróságot, ott feküdt elterülve, moccanatlanul, csípős mustárszagot árasztva, milyen izgató szag ez... És magáévá tette minden viszonzás nélkül, amitől még izgatóbbnak érezte. Volt ebben valami kíméletlen, eddig még soha sem próbált, szinte vadállatias. Megrázkódtatásnak akarta kitenni Lenát, amitől elpusztul a benne lévő élet, ki akarta szakítani belőle ezt az ő életét majdnem kerékbe törő, nyomorult magzatot. És amikor Lena felnyögött, arra gondolt, hogy most végre elpusztult az a másik, a lányban megfogant élet.

Reggel Lena nem tudta felhúzni a harisnyáját.

– Nagyon fáj.

Aztán nem tudta felvenni a cipőjét sem, nem ment rá a lábára. Jura adott neki egy jókora, megtalpalt, felvágott szárú nemezcsizmát.

– Ez jó – mondta Lena, amint óvatosan és ügyefogyottan járt föl-alá a szobában. Ettől a nemezcsizmától egyszerre alacsonyabb lett, zömökebb, sápadt, püffedt arcával, szenvedő szeme alatt kék árnyékkal úgy nézett ki, mint egy parasztasszony.

Hirtelen leült az ágy szélére.

– Elszédültem.

Jura elhatározta, hogy hazakíséri Lenát, mert még elesik az utcán. Kéne adni neki egy pohár forró teát, de az anyja már kint matatott a konyhában, és Jurának nem akaródzott találkozni vele.

Az udvaron senkivel sem találkoztak. Az Arbaton Jura átment az utca túlsó felére,

mert a pékség előtt ismerős lakók álltak sorban. Lena lassan ment, az ő karjába kapaszkodott, igazán jókor akar vele karonfogva sétálni. De ez az utolsó közös útjuk, ezen végig kell menni. Csak el ne essen, csak elérjen hazáig! Lena ma szabadnapos, nyugodtan fekhet otthon. A házuk udvarán Lena már egyedül ment keresztül, a kapunál hátranézett és mosolygott.

Jura napközben telefonálni akart, hogy megtudja, *mi a helyzet*, de nem telefonált, a sietség csak elárulná nyugtalanságát, hangsúlyozná a véghezvitt művelet veszélyességét. Majd holnap felhívja a munkahelyén. Ha bement dolgozni, akkor egészséges, ha a dolog sikerült, majd megmondja. Lenát a munkahelyén találta. Halkan, tagoltan, kezével eltakarva a kagylót, azt suttogta:

– Minden rendben.

Lena hangjában megérezte, milyen boldog a lány attól, hogy ez a hír megörvendezteti őt.

– Gratulálok, derék lány vagy, csókollak, majd még felhívlak – felelte Jura, és letette a kagylót.

Többet nem fog telefonálni, elég, befejezte!

Amikor este hazajött az egyetemről, anyja ezzel fogadta:

– Ivanovék Nyinkája telefonált.

– Mit akar tőlem?

– Kért, hogy hívd vissza.

Keseregni, sápítozni fog Szaska miatt. Menjenek a fészkes fenébe!

Nyina újból telefonált.

– Tudod, mi történt Lenával?

Elállt a szívverése.

– Micsoda?

– Elöntötte a vér.

– Furcsa. Igaz, már régóta nem találkoztunk, de éppen ma beszéltünk telefonon. Bent volt a munkahelyén.

– Onnan vitték el.

– Melyik kórházba?

Nyina megnevezte a kórházat, megmondta a címét, valahol a Marjina roscsán volt.

Jura egy pillanatig habozott, majd elszántan megkérdezte.

– És mitől történt ez?

– Nem tudom.

– Ki mondta neked, hogy kórházban van?

– Ashen Sztyepanovna. Lena állapota nagyon súlyos.

– Köszönöm, hogy telefonáltál. Bemegyek a kórházba.

Visszament a szobába, becsukta az ajtót, leült az asztalhoz. Rajtavesztett! Jól ismeri a törvényeket, végül is jogász. Illegális abortuszt csinált, és a beavatkozás következtében az áldozat meghalt... Idióta! Miért kellett ezt náluk csinálnia? Lena végül is megtehette volna otthon, senki se látta volna meg, hiszen külön szobája van. Hülye! Hülye! Hülye!!!

Ha Lena életben marad, nem fogja elárulni. Ha meghal, akkor ő mindent letagad.

Nincs ellene bizonyíték. Igen, tudta, hogy Lena állapotos, hogy nem akar szülni, és hogy megpróbálkozott valamivel. De ő azt gondolta, hogy valami külföldi tablettát vesz be, máig sem tudja, mit csinált magával. Előző napon valóban betegesnek látszott, haza is kísérte, másnap felhívta a munkahelyén, az ő kapcsolatukban ez természetes, de ez még nem bizonyítja a bűnrészességét.

Talán bizony a mustáros lábfürdőt össze lehet hasonlítani egy abortusszal? A törvényhozók miért éppen ezt a szót választották? Abortusz! Feljogosít-e ez a szakkifejezés széles körű értelmezésre? „A terhesség művi megszakítása" – ezt a meghatározást bármilyen formában lehet értelmezni. De a törvény megalkotója világosan fejezte ki magát, abortusz. A szónak orvosi értelmére gondolt, vagyis sebészeti beavatkozásra.

Pontosítani kell a verziót, végiggondolni a részleteket. Hol, mikor, milyen napon, órában, percben – ezek meggyőző részletek. Ha Lena meghal, Bugyagin nem fog leszállni őróla. De talán nem akar botrányt. Neves személyiség, és a lánya a lehető legfalusibb módon próbált megszabadulni a terhességétől. Ha az ember a dolgok gyökeréig leás, akkor kiderül, hogy ők, Bugyaginék a hibásak, ők viselik a legfőbb felelősséget: ellenezték a házasságukat, ezért nem akart Lena gyereket, ha objektíven nézzük, ők késztették Lenát erre a cselekedetre. És talán nem csak objektívan nézve! Nem akarták nagydobra verni az ügyet. Lám, így áll, így rajzolódik ki, ilyennek mutatkozik a dolog, ha a dolgok mélyére nézünk. És ugyan mire készítették föl a lányukat? Mire tanították? Hogy angolból fordítson? Ez kevés az élethez. Mindig gyűlölte ezt a családot, és most megint ők a helyzet urai, a kezükben van, itt rohangál fel és alá a szobájában, de ők ott a szovjetek ötös számú házában, bevehetetlen erődítményükben orvosokat mozgósítanak, hogy megmentsék Lenát. És minden bizonnyal meg is mentik. Aztán majd leszámolnak övele.

Anyja komoran hallgatott, sejtett mindent, ám nem akart szólni, félt, hogy a beszélgetés során majd vádolni fogja. De ugyan mit tehet ő erről? A legjobbat akarta, mindenki így csinálja, nézzenek oda, micsoda naccsága! Persze Jura is megéri a pénzét, hova tette a szemét, leforrázza a lány csülkét, nem ismer mértéket!

Jura elment a kórházba, de nem nézett be Lenához, csak végigjárta az osztályt, félt találkozni Bugyaginékkal, félt az új tanúktól. Minél kevesebb ember látja őt, annál jobb.

Hazament az Arbatra, nem otthonról, hanem egy utcai telefonfülkéből felhívta a kórházat, és megkérdezte, hogy van Bugyagina Jelena Ivanovna beteg. „Állapota válságos, láza harminckilenc nyolc." Minden áldott nap telefonált, s csak a hét végén hallotta először: „Állapota javult, láza harmincnyolc kettő." Majd újabb három nap múltán: „Állapota kielégítő, hőmérséklete normális." A második hét végén Ashen Sztyepanovna hazavitte a kórházból a lányát.

Éppen ezen az estén kérdezte meg anyja Jurát:

– Aztán hogy van a te szépséged?

Jura gunyorosan mosolygott.

– Kutya baja.

Nem hívta fel Lenát, nem tudta, hogy fogadná a telefonját: egyszer sem látogatta meg a kórházban, nem is írt neki, nincs semmi mentsége. Fütyül rá! Jól tette, hogy

nem ment be hozzá! Csak egy dolgot kellene tudnia: elmondta-e valakinek is a dolgot? De nem tudta rászánni magát, hogy fölvegye a kagylót. És Lena sem telefonált, Nyina hívta fel.

– Jura, ma Lenához készülünk. Jössz te is?

– Ma nem érek rá.

– Jöhetsz egy kicsit később is.

– Nagyon későn szabadulok.

Vajon magától telefonált vagy Lena kérésére? Tisztáznia kell a helyzetet.

Felhívta Lenát. Meghallotta a lány halk, mély, kedves hangját:

– Végre, már annyit izgultam miattad!

– Én izgultam temiattad.

– Egész idő alatt az járt az eszemben: hogy viseled el ezt te? Miért nem jöttél be?

– Mindennap telefonáltam, érdeklődtem utánad.

– Igazán? – kérdezte örömmel Lena. – Ma eljönnek hozzám a többiek, te is eljössz?

– Nem szeretnék így a többiekkel.

– Megértelek. Akkor mikor jössz?

– Majd felhívlak.

18

Nyina öt órakor ért haza az iskolából. Az ajtó előtt, a lépcsőfokon üldögélt Varja a barátnőjével, Zojával.

– Az ajtót becsaptam, a kulcsot meg bent felejtettem.

Bent felejtette a kulcsot... Folyton csak hazudik. Megtiltotta neki, hogy Zoja hozzájuk járjon, azért üldögélnek itt a lépcsőn, mert ugye a lépcső nem a tied, ezt nem tilthatod meg.

– Fél percet adok a töprengésre, két percet a teljesítésre – mondta Varja Zojának.

És ez a lehetetlen beszéd!

– Voltál Szofja Alekszandrovnánál?

– Voltam.

– Mindent bevásároltál?

– Mindent.

– És az élelmiszerjegyek?

– Beváltottam.

– Mennyi pénzed maradt?

Varja odanyújtotta a visszajáró pénzt.

– Ötven kopejkát elvettem jégpálya-belépőre.

– És a leckéd?

– Megcsinálom.

Mindenkinek teljesítenie kell a kötelességét. Nyina úgy húzza az igát, mint a barom, megebédel, és már fut is az esti iskolába, nem mondhat le erről a félállásról. Varja

bezzeg ráér a korcsolyára, a színházra, a mozira, a barátnőkre, ezek szerint nem túlságosan sok idejét veszi igénybe a háztartás.

– Vacsorára melegítsd meg a kását, otthagyom a serpenyőben, a vajat a tálalószekrényben találod – közölte Varja.

– Tizenegy óránál tovább ne maradj! – figyelmeztette Nyina a kabátját gombolva.

Becsapódott mögötte az ajtó, Varja fölhívta Zoját.

– Gyere át, Nyinka elhúzta a csíkot.

Aztán leszedte az asztalt, elkészítette a vacsorát, elmosta az edényt, minden rendben. Nyinka soha semmit nem tesz a helyére.

Csengett a telefon. Varja törülközővel a kezében felvette a kagylót.

– Te vagy az, Natasa?

Az a fiú hívta, akivel telefonon ismerkedett meg, de egyszer sem látta, és a fiú sem látta őt. Vologyának hívták, Varja azonban nem volt hajlandó megmondani a nevét.

– Lehet, hogy Natasának hívnak?

– Jó, Natasának.

Ettől kezdve a fiú így szólította. De minden alkalommal megkérdezte:

– Natasa, mégis, hogy hívnak téged?

Varjának tetszett a fiú hangja és mindig nagyon őszintén beszélt vele, hiszen sosem fognak találkozni, így aztán elmondhat neki mindent. A fiú is azt bizonygatta, hogy senkivel nem beszél olyan őszintén, mint vele.

– Egy Natasának szőkének kell lennie.

– Én szőke is vagyok.

– És a szemed?

– Narancssárga és kék, mint az ég.

– Létezik ilyen? Hogy töltötted a tegnap estét?

– Nagyszerűen. Egy technikumba mentünk táncolni, csupa olyan számot játszottak, amire remekül lehetett rumbázni.

– Irigyellek. Én a leckémet csináltam.

– Tanulj, kedves barátom, tanulj, igyekezz, a tanulás édes termést hoz, a tanulás a helyes út, amely a sötétségből kivezet a világosságba...

– Mikor találkozunk?

– Semmikor.

– És ha beleszeretnénk egymásba?

– Nem hiszem. Túlságosan egyformák a nézeteink.

– Mit fogsz ma csinálni?

– Korcsolyázni megyek.

– Hova?

– Egy gyári pályára.

– Melyik gyárba?

– A szappan-kappan gyárba.

– Vigyél magaddal, nagyon jól korcsolyázom!

– Én meg rosszul, unnád. És most búcsúzzunk, jöttek hozzám!

Zoja fehér sapkában és szoknyája alatt hosszú, bő szárú nadrágban érkezett. Arca

csupa pattanás, szemétdombon nőtt virágszál, ezt szokta mondani róla Nyina. Zoja anyja jegyszedőnő a Karnevál moziban, s mindig jegy nélkül beengedi őket Varjával.

– Miért vettél fehéret? – kérdezte Varja Zoja sapkájára pillantva. – Hiszen megegyeztünk.

– A pirosnak elszakadt a gumija. Vegyél te piros sapkát, neked jól áll.

– Fehér pulóverhez vegyek piros sapkát? Te felveszed az én piros sapkámat, én meg a te fehéredet.

– Miért kell mindig mindennek úgy lenni, ahogy te akarod?

– Nem ahogy én akarom, hanem ahogy megegyeztünk.

Zoja sértődötten vállat vont.

– Hát ha nagyon akarod...

– Ne tégy nekem szívességet! Egyébként is, nem megyek korcsolyázni.

Varja lerúgta a cipőjét, és felhúzott lábbal elhelyezkedett az ágyon.

– Butaság – morogta Zoja. – Jól van, majd felveszem a piros sapkát.

– Nem megyek a korcsolyapályára.

Egy ideig némán ültek. Zoja elkeseredett, sajnálta, hogy egy ilyen semmiségen összevesztek.

– Menjünk el – kérlelte Varját.

– Sehova nem tudok elmenni, amikor *ő ott van.*

– De hiszen el akartál menni.

– El, de meggondoltam.

Szasa letartóztatása után Varja rögtön kivált barátnői közül. Most ő is egyike azoknak, akiknek pajtása egyszerre csak eltűnik, majd újból előkerül, a barátnők várják őket, de ha nem *becsületesen* várják, akkor kegyetlenül leszámolnak velük. Mindenki tudta, hogy Varja Szasával táncolt az Arbat-pincében, látták őket ott, és a verekedést is látták. Varja most nagyon jóban van Szasa édesanyjával, csomagot is hord a börtönbe...

Varja kora reggel elment otthonról, sort foglalt, ott állt a fagyban, aztán megérkezett Szofja Alekszandrovna, és együtt várakoztak, hogy az ablakhoz érjenek. Szofja Alekszandrovna nem tudott vitázni, félt, hogy megharagítja az ablak mögött ülőt, restellte feltartani a sort, a fáradt embereket, akik hajnali hat óra óta állnak itt az utcán a magas, hosszú, rideg börtönfal mellett. Varja senkitől sem félt, nem is restelkedett. Az összes börtönben keresték Szasát. Az ablaknál kaptak egy kérdőívet: a letartóztatott vezetékneve, utóneve, apai neve, címe. Szofja Alekszandrovna kitöltötte a kérdőívet, megint sorba álltak, beadták a papírt, és várták a választ két, de gyakran három órán át is... „Nincs itt." És ilyenkor Varja merészen megkérdezte: „Hát hol van?" – „Nem tudni." – „Hát ki tudja? Maguk vitték el, maguknak kell tudniuk."

Varja meghallgatta a mindentudó arbati udvar tanácsait. Egy lány a Novinszkij bulvárról, akinek a fiúja a Tagankán ült, megmutatta, hogyan kell cédulát elrejteni a fehérnemű közé, és azt mondta, minél több cukrot meg almát kell beküldeni, mert abból a börtönben bort csinálnak. Szofja Alekszandrovna végighallgatta Varját, és a fejét rázta.

– Nem, Varenyka, Szasának nincs szüksége borra...

Szofja Alekszandrovnából, ebből a szép, idős asszonyból egyetlen éjszaka alatt ősz öregasszony lett. Eleinte arra gondolt, hogy ha majd odaáll azok elé, akik Szasát letartóztatták, megesik rajta a szívük, hiszen nekik is van édesanyjuk. Később sok ilyen anyát látott, de látványuk senkinek a szívét nem hatotta meg. Ott álltak, hosszú sorokban, és mindegyikük attól félt, hogy az együttérzésnek az a cseppje, ami talán még megmaradt a bezárt ajtók mögött, nem neki jut majd, hanem annak, aki hamarabb megy át ezen az ajtón.

Látta a fegyveres őröket, a bevehetetlen kőfalakat, mögöttük ott van Szasa, és az ő kisfiát megfosztották attól, amire minden élőlénynek joga van: hogy szabadon beszívja a föld levegőjét. Milyen sorsot szánnak a fiának? Éjjel nem tudott aludni – vajon min alszik Szasa? Nem tudott enni – vajon mit eszik Szasa a börtöncsajka fölé görnyedve? Ez a számára olyan eleven, drága lény, az élete, a húsa, a vére? A párnának olyan szaga volt, mint Szasa fejének gyermekkorában. A cipő szaga a száraz földre emlékeztette, amelyen Szasa kisfiú korában mezítláb futkosott, az asztalból Szasa iskolai füzetének tintaszaga áradt.

Folytonosan az utcát járta, azt remélte, meglátja azokat, akik letartóztatása előtt Szasát figyelték. Ők tudják, mi fenyegeti, mire van szüksége. Ha találkozik azzal a bolyhos kabátos kicsivel, odamegy hozzá és kifaggatja. Megmondja, hogy nem haragszik rájuk, hiszen ez a munkájuk. De ha már elvégezték, amit kellett, akkor lehetnek könyörületesek, hiszen nekik már mindegy. Járta az Arbatot, hol az egyik oldalát, hol a másikat, betért az üzletekbe, úgy tett, mintha sorba állna, de nem találkozott sem a bolyhos kabátos kicsivel, sem a sapkással, sem a magas, haragos harmadikkal.

Csontig átfagyva, saját tehetetlenségének tudatától elgyötörve ment haza az üres szobába, és ott magányosan imádkozott az Istenhez, akit már régen elhagyott, de most könyörgött hozzá, hogy a mindenütt jelenlevő, a mindent átható, a jóság és az irgalom szelleme lágyítsa meg azoknak szívét, akik Szasa sorsáról döntenek.

Reggelenként a postaláda fedelének koppanása ugrasztotta ki az ágyból. Választ várt az ügyészségről, vagy valami levelet egy titkos, de nagyon befolyásos jóakarójától, vagy magától Szasától, aki rábízta a levelet egy vele együtt raboskodó emberre, akit már száműztek, és a száműzetésből érkeznek levelek. Ilyesmi megesik, mondták neki. Az újságot olvasva hosszasan elnézte Sztálin képét: szerény öltözék, szeme körül jóságos ráncok, egy tiszta lelkiismeretű ember bölcs, nyugodt arca. Nemrég ünnepelték ötvenedik születésnapját, most ötvennégy, nem, ötvenhárom éves, éppúgy, mint Pavel Nyikolajevics, a férje. Idősebb fia feltehetően annyi idős lehet, mint Szasa, van még egy fia meg egy lánya, tudja, mi az, hogy gyerek, tudja, mi a családi bánat, hiszen nemrégiben vesztette el a feleségét. Bárcsak elébe kerülne Szasa ügye! Minden reménységét Markba vetette. Mark majd beszél Sztálinnak Szasáról. Sztálin követelni fogja, mutassák meg neki az ügyiratot, de még az is lehet, hogy Szasát is elhívatja magához. És majd megtetszik neki, nem lehet, hogy Szasa ne nyerje el a rokonszenvét.

Megérkezett Pavel Nyikolajevics. Természetesen elkeserítette a dolog, de nem találta katasztrófának. Szasát nem végzik ki, életfogytiglani börtönre sem ítélik – nálunk ilyen nincsen. Még fiatal, még előtte az élet. Igen, tenni kell valamit. De segíteni csak a magasabb fórumok tudnak. Ő pedig nem bejáratos oda. Ezekre a helyekre csak Mark bejáratos. Hogy lehetséges az, hogy Szofja ezt nem tudja és nem is akarja megérteni? Pavel Nyikolajevics azzal a kemény elhatározással utazott ide, hogy türelmes, sőt jóságos lesz. De amint belépett ebbe a gyűlöletes házba, meglátta ezt az öregasszonyt, aki valaha a felesége volt, meghallotta követelődző hangját és meglátta makacs arcát – mindig ilyen volt, amikor megpróbálta legyűrni félelmét –, egyszóval amikor mindezt meglátta, megint elöntötte az ingerültség, a türelmetlenség és a harag. Mindenről az asszony tehet, ő és a bátyja nevelte Szasát.

És most itt ülnek egymással szemben: az ősz hajú, reszkető ajkú és reszketeg fejű asszony meg a simára borotvált, jól ápolt, kissé dülledt szürke szemű, ingerült tekintetű férfi. Ott ülnek az asztalnál, amely mellett annyi éven át ültek, ugyanaz a viaszosvászon takarja, és ugyanaz a hatalmas kerek lámpaernyő lóg fölötte. Szofja Alekszandrovna idegesen végighúzza tenyerét a viaszosvásznon, kisimítja, bár nincs mit kisimítani rajta, és ez a mozdulat feldühíti Pavel Nyikolajevicset.

– Azt akarod, hogy végigjárjam a hivatalokat? Teljesen hiábavaló, megmondtam neked. Fellebbezni csak akkor lehet, ha már megszületett a döntés. De döntés még nincs, most folyik a vizsgálat.

Csak nem akarja Szofja felhasználni ezt az ügyet arra, hogy visszaszerezze őt?

– Mit akarsz elérni? Hogy otthagyjam a gyárat? El sem engednének. Nincs szándékomban visszatérni Moszkvába. Ezt jegyezd meg. Mit mondtál?

Úgy hallotta, mintha az asszony mondott volna valamit, szándékosan halkan, hogy ő ne hallja meg. De Szofja nem mondott semmit, csak hangtalanul mozgott az ajka.

– Semmit... Hallgatlak.

– Hát persze, hallgatsz... Hallgatsz, és azt gondolod magadban: a csirkefogó apa, nem akar közbenjárni a fia érdekében. Te mindig ilyen aljasul vélekedtél rólam, és ezt a fiadba is belenevelted.

Szofja Alekszandrovna ezelőtt is elviselhetetlenül szenvedett, ha férje szitkozódását, szemrehányásait hallotta, most ez a szenvedés újból visszatért, elszörnyedve érezte, hogy változatlanul nem tudja legyűrni félelmét, különösen megalázónak tartotta ezt most, amikor a fia megmentéséről van szó, a kettőjük fiáéról. Férje szavaiból azt érezte, nem szereti Szasát, el akarja határolni magát fia szenvedésétől. Hogy mer most a saját sérelmeivel előhozakodni, és hogyan félhet ő tőle most, amikor Szasa életéről van szó? Senkitől sem szabad félnie, nincs joga félnie, mert *anya*.

– Hogyha a te szemed láttára vitték volna el...

Szofja Alekszandrovna mély szomorúsággal mondta ezt, de a férjével hangosan kellett beszélni, szinte kiabálva, hogy meghallja.

– Persze, persze, megint csak én vagyok a hibás, egyedül csak én... Te vagy a szenvedő asszony, a mártír, én meg az aljas, züllött fráter, mulatozom, részegeskedem.

Uramisten! Még egy ilyen szörnyű nagy baj sem változtatja meg, ugyanúgy

kivörösödik a képe, ugyanúgy biggyeszti az ajkát, gúnyolja őt. Pedig hogy várta, hogy reménykedett a segítségében, mégiscsak egy férfi, apa! Mi másra gondolhatna, mint Szasára? Nincs joga másra gondolni. És ő majd rákényszeríti, hogy rá gondoljon. Szofja Alekszandrovna odament az íróasztalhoz, és elővette az ügyésznek írt beadványt.

– Nézd meg!

A férje arcán rosszalló, utálkozó kifejezés jelent meg. Ez a zsémbes asszony arra készteti, hogy ilyen hiábavaló dologgal foglakozzon. Kinek kell az ő beadványa, ki fogja elolvasni?

De nem tehette meg, hogy ne olvassa el. Mindenki elítélné, ha egy *ilyen pillanatban* összeveszne vele. Pavel Nyikolajevics pedig mindenki szemében rendes ember és rendes apa akart maradni. Nem ad módot az asszonynak arra, hogy azt mondja: „Még a beadványt sem akarta elolvasni."

És *miket írt összevissza!* „Egy anya fordul Önökhöz... Adják vissza nekem a fiamat..." Naiv, szentimentális és nem meggyőző. „Igazságos és irgalmas kormányunkhoz fordulok" – szavak, szavak... „Tudom, hogy a fiam nem bűnös, nem követett el semmit." Ki hiszi el ezt neki? „És ha valami hibát el is követett, nem rossz szándékból tette, hiszen még gyerek..." Huszonkét éves... már nem gyerek! És miféle hibáról ír? Miért kell akár közvetett módon is megerősíteni a bűnösségét?!

Szofja Alekszandrovna Szasa díványán ült, lehajtott fejjel hallgatta ezeket a megjegyzéseket, ügyet sem vetett gunyorosságukra, amivel az ő ostobaságát akarták hangsúlyozni: még egy beadványt sem tud megírni. Mit számít ez! Javítsa ki, ha akarja, csak ez segítsen Szasán. Férje elé tett egy papírlapot meg a tintatartót.

– Írd meg, ahogy kell!

Pavel Nyikolajevics ránézett, és megértette, hogy ostobán viselkedett. A beadványnak semmi értelme, nem mindegy, mit írnak? Most aztán majd megírhatja ő maga, de hát mit lehet írni, ha az ember nem tudja, mivel vádolják Szasát?

– Nézd – kezdte Pavel Nyikolajevics –, így is el lehet küldeni. Legfeljebb csak ezt a hibájára vonatkozó mondatot kellene kihúzni belőle, meg ezt, hogy: „Adják vissza nekem a fiamat." A többi... Igen, így is el lehet küldeni.

– Jól van – felelte Szofja, és elvette a papírt –, majd kijavítom.

Mást nem is várt tőle. Úgysem küldi el a beadványt Mark nélkül.

– Mikor utazol vissza?

A férje megint felcsattant:

– Gondolom, te is tudod, hogy holnap már munkába kell állnom?

– Hagyj itt nekem pénzt – kérte határozottan –, a börtöncsomagokba mindent a szabadáras üzletben vásárolok.

Pavel Nyikolajevics kis híján elkáromkodta magát. Egyszerű mérnökként dolgozik, a fizetéséből él, de természetesen nem sajnálja a pénzt. Csak ez a hang háborítja föl, ez a követelődzés, persze, mindig csak a pénze miatt kellett az asszonynak. Elővett százötven rubelt.

– Többet nem tudok adni.

19

Megint éjszaka van. Szasát megint a zár fémes zörgése ébresztette fel. Megjelent az előző napi kíséró katona, és újból sokáig mentek végig a megszámlálhatatlanul sok, rövid folyosón. Az őr övén most is ugyanúgy zörgött a kulcscsomó, ugyanúgy kopogtatott kulcsával az ajtó kilincsén vagy a lépcső fémkorlátján, hogy letartóztatottat kísér. De Szasa most számolta, hányszor mennek föl és hányszor le, és meggyőződött róla, hogy a földszintre értek. A folyosó végén nyitva álló ajtón hangok hallatszottak ki, még nevetés is, nem a börtön – egy más élet áradt onnan.

Gyjakov ez alkalommal nem világított rá a lámpával, feltehetően ezt a módszert csak az első találkozásnál alkalmazza. Ma nem egyenruhát viselt, hanem kék pulóver fölött barna zakót. Fejével intett Szasának a szék felé, és tovább írt valamit. Írt, elolvasta, újra írt, ügyet sem vetett Szasára, az asztal fölé hajolt. Csak egy masszív tintatartó meg egy ugyanolyan masszív tapper választotta el őket egymástól. Szasának az jutott eszébe, milyen könnyű lenne felkapni ezt a tappert és szétverni vele Gyjakov fejét. Ezen a széken a legkülönbözőbb letartóztatottak ülnek, akadhat közöttük olyan, aki kész megtenni ezt. Itt mindent előre figyelembe vettek, minden lépést, minden mozdulatot, de ezt nem vették számításba. Vagy senkiről sem tételezik fel, hogy képes ilyesmire? Vagy talán létezik valamilyen titkos szerkezet, amely azonnal működésbe lép, ha megérintik a tintatartót? Innen természetesen nem lehet megszökni, de valaki végső kétségbeesésében elkövethet ilyesmit. És Gyjakov mégsem fél ettől. Lehetséges, hogy az *igazi* letartóztatottakat nem itt hallgatják ki?

Gyjakov összeszedte a teleírt lapokat, kiment a szobából, az ajtót nyitva hagyta maga mögött. Nemezcsizmát viselt, barna nadrágját belegyűrte. És attól, hogy Gyjakov ilyen melegen volt öltözve, Szasa cipője talpán keresztül rögtön megérezte a cementpadló hidegét.

Minden másként történt, egyáltalában nem úgy, mint az előző alkalommal. Gyjakovot mintha valami sokkal fontosabb, sürgősebb ügy foglalná le, és Szasát talán csak azért hozták ide, mert még akkor rendelték be, amikor Gyjakov nem tudta, hogy mással lesz elfoglalva. Civilben és nemezcsizmában közönséges halandónak látszik, kimegy a szobából, otthagyja Szasát egyedül az asztal mellett, rajta különböző papírok hevernek, nem tart attól, hogy Szasa beléjük pillant, mint ahogy attól sem fél, hogy leüti a tapperrel.

A folyosóról ajtócsapkodás, hangok hallatszottak be, Gyjakov beszélgetett valakivel, aztán visszajött, esetlenül csoszogott a legfinomabb nemezből készült csizmájában, becsukta az ajtót, leült az asztalhoz, hosszasan keresgélt a fiókjában, majd elővett egy vékony irattartót – az előző kihallgatás jegyzőkönyvét –, aztán keresett még valamit, és így, miközben tovább kutatott a fiókban, anélkül, hogy ránézett volna Szasára, megkérdezte:

– Nos, Pankratov, mit mond ma nekem?

Mintha csak úgy mellékesen tette volna fel ezt a kérdést, nyugodtan, szinte barátságosan, mint aki nem emlékezik, miről is beszéltek az előző alkalommal.

– Nézze, kérem – kezdte Szasa.

– Aha! – Gyjakov végre megtalálta az iratot, amit keresett, és megint kiment.

Aztán visszajött, az asztal mellett állva betette a papírt a fiókba, majd leült, és felnyitotta Szasa dossziéját.

– Nos, Pankratov... Gondolkozott azon, amit tanácsoltam?

– Igen, gondolkodtam. De nem tudom, miről van szó.

– Helytelen! – Gyjakov megcsóválta a fejét. Hangjából szemrehányás, sajnálkozás, sőt együttérzés csendült ki: segíthetnél magadon, barátom!

Gyjakov elgondolkodott, majd Szasa dossziéja felé biccentett.

– El akarja húzni a dolgot?

– Nem tudom, miféle ellenforradalmi beszélgetésekre célzott nekem a múltkor.

Gyjakov elkomorodott.

– Maga nem őszinte, Pankratov. Azt akarja, hogy ne a legfontosabbal foglalkozzunk, hanem az egyetemi ügyeivel. Bár még ebben sem tudott becsületes lenni. Sok mindent eltitkolt. Ez is jellemző magára.

– Mit titkoltam el? – ámuldozott Szasa.

Ebben a pillanatban belépett a szobába egy idős, eszkimó arcú férfi, sötétkék öltönye jól állt testes, szinte vaskos alakján.

Gyjakov fölpattant. A férfi fejével intett, hogy üljön vissza, és maga is helyet foglalt a mellette álló széken.

– Folytassa!

És fürkészően nézett Szasára. Szasa rájött, hogy ez Gyjakov főnöke lehet, de a tekintetéből valahogy többet érzett, mint szokásos hivatali érdeklődést a soron következő letartóztatott iránt. Felvillant a remény, hogy ez az ember majd megváltoztatja a sorsát.

– Tehát, Pankratov – mondta Gyjakov –, hol is tartottunk?

– Azt mondta, én valamit eltitkoltam. De hát mit titkoltam el?

– Ehhez elegendő elolvasni a párttaggyűlés jegyzőkönyveit. Még magas beosztású személyiségekhez is fordult protekcióért...

Gyjakov várakozóan, átható tekintettel nézett Szasára.

Hát így állunk! Minden világos: Markról, Bugyaginról vagy mindkettejükről együtt van szó. A célzás világos. Szándékosan nem azt mondta, hogy „magas beosztású elvtársak", hanem azt, hogy „magas beosztású személyiségek". És meg se nevezte őket. Hát csak nevezze meg! Szasától nem fogja hallani ezeket a neveket.

– Kire gondol?

– Pankratov!...

Gyjakov ajka gúnyos mosolyra húzódott.

– Nem szégyelli magát, Pankratov? Ne játsszon itt velünk bújócskát! Sokkal tájékozottabbak vagyunk, mintsem gondolná. Arra akar kényszeríteni bennünket, hogy beszéljünk, de mi azt akarjuk a saját érdekében, hogy maga beszéljen. Rjazanov és Bugyagin járt közben magáért, ezt a taggyűlésen be is vallotta. Itt meg csak fecsérli az időt.

Megint nem azt mondta,hogy „Rjazanov és Bugyagin elvtársak", hanem egyszerűen csak azt, hogy „Rjazanov és Bugyagin".

– Senkihez sem fordultam protekcióért – tiltakozott Szasa. – Csak beszámoltam a dolgokról a nagybátyámnak, Rjazanovnak, de nem kértem, hogy lépjen közbe. Magától, az én tudtom nélkül kérte meg Bugyagint, hogy hívja fel az egyetem rektorát, Glinszkaját.

– Tételezzük fel, hogy így történt – egyezett bele Gyjakov. – De miért nem mondta el mindezt a múltkor? Miért éppen ezeket a neveket nem említette? Egy csomó embert megnevezett – Szasa ügyiratából előhúzott egy keskeny cédulát, ezt Szasa eddig még nem látta. – Baulin, Lozgacsev, Azizjan, Kovaljov, de Rjazanovot és Bugyagint nem említette. Miért?

Szasa lázasan töprengett. Most minden szava végzetes lehet Mark és Ivan Grigorjevics számára. Róluk van szó, ez most már világos. De hát mivel vádolják őket?

– Nem tulajdonítottam jelentőséget neki. Ez tisztára rokoni kapcsolat. Még csak nem is értem, miért keltette fel ennyire az érdeklődését.

Határozottan mondta mindezt, így beszélnek olyasmiről, amiről nem kívánnak beszélni, és ami nem is képezheti vita tárgyát. Gyjakov megmutatta neki az utat, amelyen haladnia kellene, de ő nem indul el ezen az úton.

Gyjakov – legalábbis Szasának úgy rémlett – nagyon figyelmesen, érdeklődve, sőt kissé aggodalmasan nézett rá.

– Az ügy megvitatását Szolcnál szintén a nagybátyja intézte el?

– Senki sem intézte el. Magam mentem el Szolchoz.

Gyjakov gúnyosan mosolygott.

– Az emberek hónapokig várnak, amíg fogadják őket, de maga csak odament, és kész: nyomban fogadta, nyomban foglalkozott az üggyel. Ki hiszi el ezt magának?

– Mégis így történt – felelte Szasa. – Bementem a dolgozószobájába, meglátott, és megkérdezte, mit akarok...

– A szerencsés véletlen segítette?

– Lehetséges... Vagy talán nem volt jogom a KEB-hez fordulni? Vagy a nagybátyámnak nem volt joga közbejárni az érdekemben? Hol itt az én bűnöm? És miért tartanak engem itt? Az égvilágon semmiért!

Gyjakov arca megrándult. De nem szólt semmit, csak a főnökére sandított, mint aki felszólítja, győződjön meg arról, kivel van neki dolga, persze az is lehet, hogy arra várt, majd az mond valamit. Az eszkimó arcú férfi azonban semmit sem szólt, csak nehézkesen felállt a székről, és kiment.

Gyjakov elkomorodott, és egész más hangon folytatta:

– A maga bűne az, hogy nem őszinte és nem becsületes a párttal. Sok mást is elhallgatott. Megnevezte minden vádlóját, de egy szót se ejtett a védelmezőiről. Pedig a maga ügyében sok ember szerepel. Vegyük például ezt a Krivorucskót...

Szasa megérezte a veszélyt. A legváratlanabb helyen robbanhat ki valami. Markkal és Bugyaginnal a helyzet világos, semmi kompromittálót nem tud mondani róluk, és nem is mond. De Krivorucsko... „Ez a szakács nagyon csípős ételeket fog főzni" – Krivorucsko ezt Sztálinra értette. Ha ezeket a szavait most itt elismétli, akkor nemcsak ő maga keveredik az ügybe, de elárulja Krivorucskót is. Ha viszont elhallgatja, ezzel a képmutatás és a hazugság útjára lép.

– Mindössze kétszer jártam nála. Első alkalommal lepecsételte a kizárásomra vonatkozó papírokat, második alkalommal pedig a visszavételemet intézte.

Gyjakov elnevette magát.

– Hol kizárnak bennünket, hol visszavesznek, hol meg börtönbe kerülünk... És Krivorucsko semmit se mondott magának?

– Nagyon letörtnek láttam, hiszen kizárták a pártból.

– Magát is kizárták. Lehetséges, hogy ebből az alkalomból semmit se mondott magának?

Gyjakov változatlanul nem vette le tekintetét Szasáról. Tud, esetleg sejt valamit, vagy csak tapogatózik, talán megérezte az ő zavartságát?

– Lehetséges, hogy nem nyilvánított véleményt azzal kapcsolatban, hogy magát előbb kizárták, aztán visszavették? – erősködött Gyjakov. – Lehetséges, hogy még csak nem is kérdezett semmit? Annál is inkább, mert a pártbizottság ülésén maga megvédte őt.

– Én csak egyszerűen elmondtam, hogyan történtek a dolgok...

– No látja... Ő meg csak úgy egyszerűen rácsapta a pecsétet a papírra.

Nem, nem szabad engedni! Csak tapogatózik, igyekszik megfogni, el akarja terelni a figyelmét a legfontosabbról, Markról és Bugyaginról, össze akarja zavarni...

– Különösebb beszélgetésről szó sem lehetett közöttünk. Ő rektorhelyettes, én meg csak egy egyszerű hallgató vagyok.

Gyjakov átható tekintettel fürkészte.

– Nekünk pedig olyan értesüléseink vannak, hogy Krivorucsko más hallgatókkal pártellenes beszélgetéseket folytatott. És akkor magának, egy *megbántott* embernek, aki ráadásul még *védelmezte* is őt, semmit sem mondott. Különös!

Krivorucsko ismeri Markot, még üdvözletét is küldte neki. Nem, semmit sem szabad mondania.

– Pedig így történt – felelte Szasa.

Gyjakov változatlanul nem vette le tekintetét Szasáról, majd egyszerre kárörvendő mosoly jelent meg az arcán. És így kárörvendően mosolyogva húzta maga elé a még teljesen tiszta kihallgatási nyomtatványt.

– Jól van, mi türelmesek vagyunk. Megvárjuk, amíg végre rászánja magát, hogy becsületes lesz, amikor eszébe jut, aminek eszébe kell jutnia.

Ez alkalommal Gyjakov így kezdte a jegyzőkönyvet: „Kiegészítés eddigi vallomásomhoz" – és benne foglaltatott az, hogy Szasa elismerte, járt Krivorucskónál, a pártbizottság előtt védelmezte, Janszon meg Sziverszkij pedig az ő védelmére kelt. Markról és Bugyaginról egy szó sem került a jegyzőkönyvbe.

Minden igaz volt, amit leírtak benne, de mint a múlt alkalommal, most is valami veszélyt gyanított Szasa. Hogy miben rejlik ez a veszély, erre nem tudott rájönni. De azért azt követelte, írják bele a jegyzőkönyvbe, hogy hivatalosan járt Krivorucskónál.

„Vigye el az ördög!" Szasa aláírta a jegyzőkönyvet.

– Nem kapok csomagot az anyámtól, és ez nagyon nyugtalanít. Ezenkívül kérem, adjanak nekem a könyvtárból újságokat és könyveket.

Gyjakov megrázta a fejét.

– Amíg a vizsgálat tart, semmi kedvezményt nem adunk. Ha őszinte lenne hozzánk, már rég befejeztük volna az ügyet, és akkor megkapná mindazt, amit kér. Jegyezze meg, Pankratov, a következő találkozásunk az utolsó lesz – ujjával a mennyezetre mutatott –, tőlem is számon kérik a dolgokat. És a maga számára kedvezően szeretném lezárni az ügyet. Ne szalassza el a lehetőséget!

Vagy Mark, vagy Ivan Grigorjevics, vagy mind a ketten. Becsületes, igaz kommunisták! Bugyagint kevéssé ismeri, Markot viszont annál jobban, kezeskedik érte, elképzelhetetlen, hogy bármit tett volna. Mark letartóztatása ugyanolyan félreértés, mint az övé, sőt még nagyobb: önála mégis csak ott ez a szerencsétlen egyetemi história. De Marknál szó sem lehet semmiről: nagyszerű mérnök, kitűnő gazdasági szakember, önzetlen, igazi kommunista, egész élete nem más, csak munka, munka és újból csak munka. Őt is börtönbe vetették volna? Talán itt lehet a közelében, ezen a folyosón, a közvetlen közelében? A rövidlátó, szívbeteg Mark itt lenne egy ugyanilyen cellában?

Semmi hibájáról, semmi bűnéről nem tud, mélyen meg van győződve becsületességéről. És ha az a véleményük, hogy fedezni próbálja Rjazanovot, hát gondoljanak, amit akarnak! Kész osztozni Mark sorsában. Így alakult, ez zúdult rájuk, nincs mit tenni, helyt kell állni, eljön az idő, amikor ő is, Mark is bebizonyítják az ártatlanságukat.

Minden világos, nincs miért törnie a fejét. Tiszta, semmit nem követett el a párt ellen, semmit sem hallgat el, nem takargat, semmi rosszat nem tud mondani Markról, ennyi. Kész.

Csak egy dolog gyötörte... Krivorucsko. Ez az egyetlen pont, ahol sebezhetőnek érezte magát. Akárhogy vesszük is, elhallgatott valamit. Lehet, hogy nem fontos, hogy lényegtelen, de mégis elhallgatta. Azt szeretné, ha a lelkiismerete tiszta lenne. De Krivorucsko zavarta ezt a tisztaságot.

Napközben bejött hozzá egy ismeretlen fegyőr, kezében egy darab papírral és ceruzával.

– Írja fel, mit kér a könyvtárból.

Megengedték a könyvtár használatát! Szasa nem tudta, hány könyvet és milyen időtartamra lehet kivenni. De semmivel sem árulta el járatlanságát. A tapasztalt letartóztatottat sokkal inkább figyelembe veszi a börtönszemélyzet, mint a tapasztalatlant.

Tolsztoj: *Háború és béke,* Gogol: *Holt lelkek,* Balzac: *Elveszett illúziók,* Stendhal: *Pármai kolostor,* a Krasznaja Nov, a Novij Mir, az Oktyabr, a Molodaja Gvargyija, a Zvezda legutolsó számai, gondolkodás nélkül írta mindezt, töprengésre nem maradt ideje, a fegyőr ott állt és várt; a letartóztatott köteles jó előre eldönteni, mit kér, azt írta le, ami eszébe jutott, a fontos az, hogy könyveket kapjon, minél vastagabbakat, hogy kitartson a következő alkalomig, amiről nem tudni, hogy mikor jön el.

Csak egy dolgot követelt előre megfontoltan, a büntető törvénykönyvet. Természetesen nem fogja megkapni. De azért mégis beírta: *Az OSZSZSZK Büntető Törvénykönyve,* hogy legalább ezzel tiltakozzon helyzete ellen.

Miért engedélyezte Gyjakov, hogy könyveket kapjon? Meg akarja nyerni? Az ő érdekei azt kívánják, hogy Szasa itt-tartózkodása minél elviselhetetlenebb legyen, és ezzel vallomásra késztesse. Fél megszegni a törvényt, ami szerint járnának neki a könyvek? Sajnálatból? Ha valakit ellenforradalmi tevékenységgel vádolnak, ott nincs helye a sajnálatnak. Lehetséges, hogy ez Gyjakov tudtán kívül történt, éppen olyan véletlenül, mint a soron kívüli zuhanyozás? Kár lenne. Felfedezik a tévedést, és nem kapja meg a könyveket.

Másnap megjelent nála az új fegyőr, kezében egy sárga égésfoltok nyomait viselő, tiszta fehér ruhába göngyölt csomag. Szasa nyomban felismerte a ruhát, ezen szokta vasalni a mama otthon a nadrágját. Ezek szerint nemcsak a könyveket engedélyezték, hanem a csomagot is.

– Neve?

– Pankratov.

– Írja alá!

A fegyőr átnyújtotta neki a csomagról készült leltárat és egy ceruzacsonkot. A leltárat, az elnyúló, nehezen olvasható sorokat a mama írta, csak a „csokoládé" szót vezették rá ismeretlen, tiszta, szép, kalligrafikus írással. A leltár felét tintaceruzával kihúzták.

Szasa sorra vette a kis zacskókat, csomagocskákat, amit anyja oly gondosan helyezett el, és amit aztán idegen kezek szétszedtek... Fehér cipó, sajt, főtt hús, kolbász, mindezt darabokra vágták az ellenőrzésnél. Zsírpapírba csomagolt vaj meg cukor, váltás fehérnemű, zoknik, zsebkendők. Szóval a mama él, nem roppant össze, és tudja, hogy ő hol van.

– Visszaküldhetem a fehérneműmet?

– Csomagolja be!

Szasa begöngyölte szennyes fehérneműjét a fehér ruhába. Ez a vasalóval kiégetett fehér anyag az otthoni illatokat hozta el hozzá, az ő otthonának illatát.

– Írja le, mit kér!

A papír hátára Szasa ráírta: „Mindent megkaptam. Ne küldj mást, csak fehér kenyeret, húst és fehérneműt. Minden rendben, egészséges vagyok, csókollak, Szasa."

– A ceruzát! – követelte a fegyőr.

20

Szofja Alekszandrovna simogatta, tapogatta, tízszer, százszor, ezerszer is elolvasta ezt a darabka papírt, fia szenvedésének, keserű sorsának szimbólumát – de mégiscsak hírt ad az életéről. Mindenkinek megmutatta: Mihail Jurjevicsnek, a szomszédasszonynak, Galjának, Milica Petrovnának, a nővéreinek, Varja Ivanovának és Maksz Kosztyinnak... Semmi se kell, minden rendben, egészséges vagyok, csókollak. Ezt csak ő írhatta, az ő jóságos, bátor kisfia.

Most minden új értelmet nyert. Ez a gyűrött papírdarabka, a börtönszagot árasztó fehérnemű, a hús és a kenyér, amit Szasa kért, ezek a szemmel látható részletek hiányoztak neki eddig, hogy el tudja képzelni fiát. Az esték és az éjjelek megszűntek

olyan szörnyen magányosaknak lenni, úgy érezte, ott van Szasa mellett, tud minden pillanatáról, érzi minden mozdulatát. Fájt a szíve: ezek szerint Szasa is gyengélkedik; nem tudott elaludni: Szasa nyitott szemmel fekszik az ágyon; halálos félelem rohama tört rá: Szasát kihallgatásra vitték, gyötrődik, vergődik, szenved. Eszébe jutott, hogy egyszer megbüntette Szasát, mert nem akarta elengedni őt a színházba, és a gyerek nem a fájdalomtól sírt akkor, hanem a megbántottságtól, mert megalázta őt, a kicsit. Most az élet veri Szasát.

Mark magas beosztású és befolyásos emberekkel beszélt Szasáról. Szofja Alekszandrovna hitt Marknak, nem csapta be, nem nyugtatgatta, megtett mindent, amit csak tudott. És mégis, Marknál is jobban hitt a börtön előtt sorban álló asszonyoknak. Ott minden olyan egyszerű, világos és igazságos. Ezek a gyenge nők kitanulták, hogyan tudják megvédeni közelállóikat, melengették őket, pedig testük melege elszállt, miközben sorban álltak a fagyban, enyhítettek éhségükön azzal a kevéssel, amit megvontak maguktól, szűkös fejadagjukból, a vastag kőfalakon keresztül eljuttatták hozzájuk szeretetüket és reménységüket. Szofja Alekszandrovna minden félelem nélkül gondolt most már a börtön előtti sorokra: ott nem érezte egyedül magát. Ez nem enyhítette szenvedését, de levette róla a kivételes helyzet feszültségét. Azt kell tennie, amit a többieknek. A világ, amelyet ezelőtt olyan ijesztőnek látott, tetteket követelt, és a tevékenység elnyomta a félelmet. Az asszonyok megtanították rá, hogyan tudja felkutatni Szasát, hogy kell elintézni a csomagbeadást, mit kell küldeni, hova forduljon, kinek mit írjon. Pontosan oda kellett fordulni és írni, ahogy ezt az asszonyok tanácsolták. Szofja Alekszandrovna kiharcolta, hogy fogadja az OGPU szerveit ellenőrző ügyész. „Ha befejeződik a vizsgálat, megtudja az eredményt" – ezt a választ előre megjósolták neki, de ez mégis nagyon fontos volt: ezek után az ügyész majd foglalkozik Szasa ügyével, és ettől sok minden megváltozhat. A sorban állók azt is tudták, mit kell tenni, ha Szasát elítélik, ismerték az *utakat*, ez az *út* szintén az élet útja, hiszen az emberek végigmennek rajta, és ez jobban megnyugtatta, mint a remények és ígéretek. Hogy hova küldik Szasát, ez attól is függ, eszébe jut-e orvosi vizsgálatot követelni, hiszen nagyon gyengék a hörgői, és így elérheti, hogy a Volga mellékére küldjék, ne pedig Szibériába. Ha felhívják telefonon, és azt mondják, hozzon be meleg holmit, akkor ez Szibériát vagy Északot jelenti, ha nem mondják, akkor Közép-Ázsiát.

S amikor becsöngetett Noszov Viktor Ivanovics a házkezelőségről, lélekben már fel volt készülve rá, mert figyelmeztették, hogy Szasa szobáját lepecsételik, a gondnok köteles megtenni ezt, bár bizonyára nagyon kellemetlen neki. Szofja Alekszandrovna csak attól félt, hogy a gondnok zavarában majd durva lesz hozzá, és erre az eshetőségre már ki is gondolt egy megfelelő mondatot.

„Viktor Ivanovics – mondta volna neki –, ha nyugodtan beszél velem, sokkal jobban megértem."

De Viktor Ivanovics nem gorombáskodott.

– Ez a rend, Szofja Alekszandrovna. Ha eljön az ideje, majd levesszük a pecsétet. Magának is nyugodalmasabb. Tudja, milyen népek élnek mifelénk, beveszik magukat, aztán erőnek erejével sem lehet kitenni a szűrüket. Ha át kell hordani valamit,

felküldöm a házmestert. Amire nincs szüksége, az maradjon csak bent, a szoba a magáé.

Ezzel azt akarta tudomására hozni, hogy nem okos kiüríteni a szobát, de Szofja Alekszandrovna magától is rájött erre: amíg a szobában holmik vannak, addig senki sem foglalhatja el önkényesen. A házmester segítségét azonban visszautasította, fizetni kellene érte, és neki nincs pénze.

Nem a közös szobát ürítette ki, ahol ezelőtt Szasa aludt és tanult, hanem a saját hálószobáját. Ki kellett hoznia belőle mindazt, amire szüksége lehetett, oda pedig átvinni Szasa íróasztalát, heverőjét, fogasát.

E foglalatosság közepette találta őt Varja. Gyorsan levetette a kabátját, hozzálátott segíteni, áthordta a fehérneműt, az egymásra rakott ágyneműt, ruhákat, szőnyeget, párnákat, takarót, semmi nem esett ki a kezéből, pontosan tudta, mit hova tegyen, és úgy rendezte el, hogy minden elfért.

Szofja Alekszandrovnának jólesett a kislány segítsége, de magát a kislányt is nagyon tokonszenvesnek találta. Néha arra gondolt, nem teszi helyesen, hogy bevonja az életébe, a szerencsétlenségébe, de Varja együttérzése és segítőkészsége olyan állhatatosnak bizonyult, hogy el se tudta képzelni, hogyan tudná visszautasítani.

Most is, ennek a kislánynak a segítsége a szokásos házimunka látszatát adta a tevékenységnek; egyszerűen csak átrendezik a bútorokat, és hogy ezt a látszatot megőrizze, Szofja Alekszandrovna semmit sem mondott Varjának. De közben érezte, egyre fogy az ereje. Itthagyta a férje, letartóztatták a fiát, elveszik tőle a szobát. Azt a szobát, amit régen át kellett volna adnia Szasának. Felnőtt férfi, kényelmetlen a közös szobában élnie, de ő nem adta oda neki, nem akarta megfosztani magát ettől a kényelemtől. Milyen önző volt! Ám Szasa soha sem szólt erről, az ő drága, szerény kisfia.

A vaságyat nem tudták szétszedni, a szekrény egyik lába kitört, a komódot nem tudták elmozdítani a helyéből, bár a fiókjait kiszedték.

Megjött a munkából Mihail Jurjevics, megérkezett Galja, a szomszédasszony is, és segítettek áttolni a szekrényt meg a komódot, szétszedték az ágyat, átvitték a kisszobába Szasa heverőjét, íróasztalát és könyvespolcát is. Szofja Alekszandrovna kitette az asztalra az írókészletet, felrakta Szasa néhány könyvét, és felakasztotta a függönyt is.

Varja csak akkor hagyta ott Szofja Alekszandrovnát, amikor már mindent befejeztek, bár jól tudta, hogy otthon várja Szerafim, az a bizonyos fiatal katonaiskolás, akit Maksz hozott magával szilveszter este.

Ez a Szerafim nem szívódott föl, már másnap felhívta Varját, és megbeszélték, hogy az Arbat téren találkoznak. Varja csak úgy mulatságból ment el a találkozóra, magával vitte Zoját meg még egy lányt. A barátnők az utca másik oldalán várakoztak, s látták, hogy Varjához odalép egy ifjú katona, és aztán elindulnak az Arbaton. A lányok is velük együtt mentek a túloldalon. Mutogattak neki, de Varja nem értette, mit, ő is integetett nekik valamit, azt meg a lányok nem értették. Szerafim meghívta Varját, menjenek el táncolni a Vörös Hadsereg Házába. Varja ezen az estén nem

tudott elmenni, már moziba ígérkezett. De azt jól tudta, milyen nehéz bejutni a Vörös Hadsereg Házába, és megígérte Szerafimnak, hogy a következő szombaton vele tart. Szerafim minden modern táncot tudott, és Varja barátnőinek roppant irigységére hetente jártak a Vörös Hadsereg Házába.

Varja megbékélt a fiú kissé mulatságos nevével, az egyik Znamenszkij fiút is Szerafimnak hívták. Persze Szerafim más volt, mint az udvarbeli – a tősgyökeres moszkvai, arbati – fiúk, egy elfogódott, vidéki fiatalember. De *komolyan* udvarolt neki, s ez nagyon hízelgett Varjának, ettől felnőttnek érezte magát, és barátságuk ellen Nyinka sem szólhatott, hiszen Szerafim az ő Makszjának a barátja, akinek nem lehetnek rossz pajtásai.

Otthon Nyina haragos tekintettel fogadta Varját: Szerafim már egy órája senyvedt ott náluk, a díványon ülve, könyvvel a kezében; a lapozás nesze idegesítette Nyinát, zavarta a munkájában, dolgozatfüzeteket javított. Elítélő tekintete ezt jelentette: „Ha megbeszéltél valamit valakivel, akkor gyere haza időben, nem vagyok köteles szórakoztatni a gavallérjaidat."

Varja nem kezdett magyarázkodni, hogy miért késett el. Majd megmondja, de csak később. Most kiküldte Szerafimot az előszobába, mert át kell öltöznie.

A tükröt a szekrényajtón helyezték el. Varja kinyitotta az ajtót úgy, hogy ne háttal, hanem oldalt álljon a fénynek, és hozzálátott az öltözködéshez. Ez is csak ingerelte Nyinát, hiszen rendes ruha van rajta, ebben is elmehetne. És hogy veszi fel a harisnyáját! Kinyújtja a lábát, úgy marad, gyönyörködik magában. És micsoda dolog ez, félmeztelenül járkálni a szobában, hol szedte fel ezt a szokást? Tizenhat évesen!

– Ne feledkezz meg arról, hogy várnak!

– Igen – felelte szelíden Varja, majd ugyanilyan szelíden megkérdezte: – Nem adnád kölcsön mára a cipődet?

Nyinának nem akaródzott odaadni egyetlen ünneplő cipőjét, de alig várta már, hogy Varja elmenjen otthonról.

– Vedd el!

Varja elővette a cipőt, hosszasan nézegette, tapogatta, és amikor felvette, kinyújtott lábán megint elnézte, újból elgyönyörködött benne. Végre befejezte az öltözködést, kinyitotta az ajtót.

– Szerafim, gyere be!

Miután már fölvette a kabátját, kendővel bekötötte a fejét és megnézte magát a tükörben, akkor fordult oda a nővéréhez:

– Szofja Alekszandrovnánál voltam, segítettem áthordani a holmikat. Szasa szobáját lepecsételték.

Varja ösztönösen, de pontosan telibe talált ezzel az ütéssel: még ami Szasáéknál történik, azt is tőle tudja meg a nővére.

Természetesen Nyina sem, de senki más sem tud segíteni Szasán. Ugyan mit tehetnének? Anélkül, hogy tudnák, mivel vádolják?! És mégis bűnösnek érzi magát Szasa előtt, ha másért nem, hát azért, mert szabadon él, amikor az börtönben ül. Mindannyiuk közül a legjobb! És mindenki hallgat. Nyina abban reménykedett, hogy

majd tisztázódik a félreértés, de lepecsételték a szobáját, ezek szerint nem engedik szabadon. Mi legyen most? Fogadják el, hogy Szasa a szovjethatalom ellensége? Tagadják meg? Magára hagyták Szasát a bajban, elhatárolták magukat tőle. Ő egy alkalommal ugyan benézett Szofja Alekszandrovnához, kifejezte együttérzését, de hát kinek kell az ő együttérzése?

Levelet kellene írni... Aláírásokat gyűjteni a gyerekektől, hiszen Szasa a Komszomol-titkáruk volt, meg kell írni, hogy kezeskednek érte. Maksz biztosan aláírja, meg Vagyim, Lena és a többiek is. De még az iskola igazgatója és a tanárok is, akik ismerték Szasát. Nyina abban az iskolában tanított, ahova egykor Szasával együtt jártak, és nagyon reménykedett abban, hogy sikerül összegyűjteni az aláírásokat. Jurka persze nem írja alá, de vigye el a ördög! Felhívta Lenát és Vagyimot, megbeszélte velük, hogy másnap találkoznak Lenánál. Aztán lement Maksz anyjához, és megkérte, hogy ha a fia másnap hazajön kimenőre, szóljon neki, jöjjön át hozzá.

A találkozás nem sikeredett túl vidámra. Lena nagykendőbe burkolózva hallgatott. Alá kell írni a levelet – semmi akadálya. Maksz is szomorúnak látszott. Jól tudta, hogy levelük hiábavaló, azt is megértette, milyen következményekkel járhat ez a lépés, de nem akarta megtagadni, nehogy Nyina azt gondolja, fél. Csak Vagyim jegyezte meg:

– Aztán mit várhatunk ettől a levéltől? Segít ez Szasán? És ha árt neki, csak bonyolítja az ügyét, bennünket is beidéznek: mit tudnak Pankratovról? Az iskolában jó komszomolistának ismertük. De hát hat esztendővel ezelőtt jártunk együtt vele. Milyen most? Van tudomásuk arról, hogy mi történt az egyetemen? Elmondta maguknak? És mit mondott? Aztán előállítják Szasát: „Mit mondott a barátainak?" Én nem vonom kétségbe Szasa becsületességét. Egyszerűen csak szeretném látni, mit von ez maga után.

– Bízzuk Szasát a sors szeszélyére? – kérdezte Nyina.

– Miért a sors szeszélyére? Hiszen az ügyével foglalkoznak. Milyen alapon gondolnánk azt, hogy nem fogják rendesen kivizsgálni?... Igen, mi ismerjük Szasát, de minden bizonnyal ők is kértek róla jellemzést. És nem azért tartóztatták le, mert ő Szasa Pankratov, hanem mert valamiféle ügyről van szó. De ezt az ügyet mi nem ismerjük.

– Valahogyan tartanunk kell a lelket benne – jelentette ki Nyina.

– Próbálj ésszerűen gondolkodni – ellenkezett Vagyim. – Szasa még csak tudomást se szerezne a levelünkről. Ellenkezőleg! Faggatni fogják mindegyikünkről, és ez csak megnehezíti a helyzetét.

– Félsz, hogy majd rólad is kérdezik?

– Én semmitől sem félek – vörösödött el Vagyim.

Mind tudták, hogy Vagyimnak igaza van. Nyina is tudta. De mégis van valami magasztosabb és fontosabb ennél a tudásnál. És van még valami keserű és szégyenteljes dolog is: féltek, hogy megnehezítik saját életüket. És ezt a félelmet legyűrni sokkal nehezebb, mint elküldeni a levelet.

– Talán tanácskozzuk meg a dolgot a papával? – kérdezte Lena.

– Helyes – kapott a szón Nyina, titokban azt remélve, hogy Ivan Grigorjevics közbelép, és segít Szasán.

Vagyimnak is tetszett a gondolat: Ivan Grigorjevics lebeszéli őket ennek az esztelen levélnek az elküldéséről. Bárhogy legyen is, ő, Vagyim nem írja alá. Ezt eltökélte. Egyedül csak Makszim érte fel józan paraszti eszével azt, hogy nem kellene Ivan Grigorjevicset ilyen kényelmetlen helyzetbe hozni.

– Nem tudom, érdemes-e – töprengett Makszim –, nekünk magunknak kell ezt eldöntenünk.

– Megtanácskozni azért lehet – állította határozottan Nyina.

A teához bejött az ebédlőbe Ivan Grigorjevics és Ashen Sztyepanovna.

– Papa, mit csináljunk Szasával? – kérdezte Lena.

– Miért, mit lehetne csinálni?

– Levelet akarunk írni az OGPU-nak.

Bugyagin elkomorodott.

– Kinek kell a ti leveletek?

– Valamit mégiscsak kellene csinálni – mondta Nyina.

– Nélkületek is kivizsgálják az ügyet – szólt rá mérgesen Bugyagin.

21

Mióta Bugyagin hazatért külföldről, Sztálin egyszer sem fogadta, bár Ivan Grigorjevics sok olyasmit mondhatott volna neki, amit nem írnak meg a jelentésekben, és amit a jelenlegi nemzetközi helyzetben nem volna szabad halogatni. Kért is kihallgatást tőle. „Várjon, majd hívatják." Több mint egy esztendeig várt. Ez nem lehet véletlen, mint ahogy az sem az, hogy nem került be az új Központi Bizottságba. Következtként az egyik legnagyobb nyugati országban a Központi Bizottság által diktált politikát hajtotta végre, de joga volt ahhoz, hogy a saját nézeteit elmondja a Központi Bizottságban.

Sztálinnal azonban mindig bonyolult a dolog. Száműzetése idején nem beszélt többet azzal az elvtársával, aki azon a szokásán tréfálkozott, hogy zokniban alszik. Szibériában Sztálin különösen védtelennek bizonyult, fagyoskodott, és ezért zokniban aludt. Volt egy tarka selyemhuzatos, tűzött paplana is. Ezen is sokat tréfálkoztak. Sztálin úgy érezte, hogy ezekkel a tréfákkal alkalmatlanságát, gyengeségét hangsúlyozzák. Abbahagyták a tréfálkozást. Összeveszni sem lehetett vele, mert nem tudott békülni. Erős grúz akcentusa, nehézkes nyelvi fordulatai megakadályozták abban, hogy jó szónok legyen: a vitákban megint csak védtelennek látszott, és senki sem akarta megbántani. Nem megbántani pedig azt jelentette, hogy nem mondani ellent neki.

A viták és véleménykülönbségek nem zavarták a száműzötteket abban, hogy érintkezzenek egymással. Csak Sztálin nem tett soha egyetlen lépést sem a békülés irányába: az eszmei ellenfél személyes ellenségévé lett. Magától értetődőnek tartotta, ha egy elvtársa odaadta neki a nemezcsizmáját, amire pedig annak magának is szüksége lett volna. De sohasem fogadta volna el a nemezcsizmát attól, akivel előzőleg vitázott. Szeszélyessége, örökös megbántottsága, kínos félreértései miatt

elviselhetetlen volt. Mások eljártak vadászni, horgászni, csak ő nem ment sehova, esténként az ablaknál ült, és a petróleumlámpa fényénél foglalatoskodott. Ez a magányos, hajlíthatatlan grúz itt, az isten háta mögötti szibériai tajgában, a falu szélén álló parasztházban együttérzést váltott ki a helybéli lakosokból, akikkel nehezen tudott kijönni. És az elvtársak sok mindent megbocsátottak neki.

Egyedül csak Bugyagin került közel hozzá. A motovilihai munkásfiú először találkozott kaukázusi emberrel, megsajnálta ezt a délvidékit, akit ide száműztek a hideg Szibériába, amelynek körülményeit, szigorú éghajlatát még az oroszok se igen tudják elviselni. Bugyagin sok szívességet tett neki, segítette, amiben tudta, és Sztálin úgy fogadta ezt, mint ami neki kijár. Ivan Grigorjevics könnyebben élt itt, mint a többiek: értett a kovács- és a lakatosmunkához, fejszével is jól ügyködött, tudott ekét, puskát javítani, szeretett horgászni, különösen ősszel, éjszaka, égő szurokfáklyákkal a csónak orrán. Némán hallgatta tanult elvtársai vitáit, beszélgetéseiket, eszmefuttatásaikat, sokat olvasott, még angolul is megtanult. A többség németül vagy franciául tanult, csak Sztálin nem foglalkozott nyelvekkel. A száműzöttek ellátták Bugyagint könyvekkel, megmagyarázták, értelmezték őket. Sztálin is megvilágította, elmagyarázta neki a kérdéseket. Egyoldalú gondolkodása, papneveldében szerzett hajlama a dolgok értelmezésére, megingathatatlan magabiztossága, hogy az ő tudása a bölcsesség legfelsőbb foka, jobban meggyőzte Bugyagint és jobban imponált neki, mint a többiek nagy tudással párosult ékesszólása. Az idők múlásával aztán mindez már nem váltott ki belőle ekkora tiszteletet, nagyon gyorsan fejlődött, és sokkal műveltebb és ragyogóbb elmékkel akadt össze, mint Sztálin. De közös száműzetésük e nyolc hónapja nemcsak emlékezetében, hanem szívében is nyomot hagyott, először került kapcsolatba azzal az üggyel, amely élete ügyévé lett.

A polgárháború éveiben is találkozott Sztálinnal. Ekkor kezdett Sztálin jelentős szerepet játszani. Akarata, energiája jól szolgálta a forradalmat; keménységét, durvaságát, diktátorhajlamát el lehetett fogadni, hiszen a forradalom szélsőséges eszközöket is alkalmaz. De az alkotó, teremtő munka idején ezek a fogyatékosságok veszélyessé váltak. Sztálin mindent átfogó, ellenőrizhetetlen hatalmat birtokolt. Ez a lényege Lenin levelének is. Sztálin az eszme iránti hűséget a maga iránti hűséggel mérte. Ott, ahol Rjazanov a befejezettséget, a véget látta, Ivan Grigorjevics megsejtette a kezdetet. Úgy vélte, hogy a változások majd a kongresszuson következnek be. De nem így történt. Sztálin a kongresszuson a maga rendkívüliségét bizonyította, most majd egyedülvalóságát kívánja szentesíteni.

Bugyagin magára vállalt mindent: bármilyen forradalmi tettet saját tettének fogadott el, minden hibát saját hibájának; minden igazságtalanságot saját igazságtalanságának; rendelkezett a forradalmár legmagasabb rendű bátorságával: magára vállalta a felelősséget a társadalmi megrázkódtatások tüzébe vetett emberek sorsáért. Hullottak mellette az emberek, bűnösök és bűntelenek, de ő szentül hitte, hogy egy új nemzedék számára tör utat; az igazi forradalom nagysága nem abban rejlik, hogy MIT dönt meg, MIT zúz szét, hanem abban, hogy KIT teremt meg.

Sztálin dédelgette Rjazanovot. Ivan Grigorjevics nem tévedett ebben. Ha valakit beválasztanak a KB tagjai közé, akkor lehetetlen, hogy ne tudjanak arról, hogy

unokaöccsét letartóztatták. A letartóztatott unokaöcs lesz Rjazanov Achilles-sarka, arra készteti majd, hogy hűségesen szolgálja azt az embert, aki nem törődött *ezzel* a körülménnyel. S ha ez így van, akkor, ha ő, Bugyagin segítséget kérne Szasa érdekében, még bonyolultabbá tenné kapcsolatát Sztálinnal.

De mégsem tudta megtenni, hogy ne avatkozzon a dologba. A Lenánál ülő gyerekektől, akik azt tárgyalták, hogyan segíthetnének Szasán, mélyen meghatódott: ezekben a tiszta, önzetlen fiatalokban látta a forradalom ügyének folytatóit. És ő, a régi bolsevik, aki előkészítette és véghezvitte ezt a forradalmat, semmit sem tud válaszolni nekik. Nem mondhatta azt, hogy Szasát okkal tartóztatták le, mert tudta, hogy ez nem igaz. De azt sem mondhatta, hogy letartóztatása helytelen volt, mert akkor meg kellett volna magyaráznia nekik, hogyan történhet ilyesmi.

S bár Bugyagin jól tudta, hogy közbelépése hiábavaló, mégis felhívta Berezint. Úgy ismerte, mint becsületes, bátor csekistát. Megmondta Berezinnek, hogy kezeskedik Szasa Pankratovért, és kérte, tisztázzák az ügyét.

Berezin jobban tudta, mint Bugyagin és jobban, mint Rjazanov, hogy Pankratov teljesen ártatlan; Berezin ismerte az ügyet. Részt vett Szasa kihallgatásán, és megérezte, milyen becsületes fiú. A sűrű fekete szakáll nem akadályozta meg abban, hogy meglássa mögötte a szép, fiatal arcot, amelyből sugárzott a becsületesség, a bátorság és a mérhetetlen tisztesség. És ez a rövid és hozzá oly méltó kijelentés, hogy „semmiért tartanak itt", s az ifjúság mosolya, az ifjúságé, amely semmitől sem fél és amely előtt ott áll a jövő. De Berezin olyasmit is tudott, amit nem tudott sem Bugyagin, sem Rjazanov, és megsejtette azt, amit azok nem sejthettek.

Lominadze, régebben a Komintern egyik vezetője a kínai forradalom kapcsán olyan nézeteket fejtett ki, amelyek szemben álltak Sztálin nézeteivel, és megvitatta ezt a problémát Sackijjal és Szircovval. Ez a megbeszélésük adott alapot Sztálinnak arra, hogy „jobbos-balos elhajló korcsoknak" nevezze őket. Lominadzét leváltották, és az Urálba küldték városi pártbizottsági titkárnak.

Vizsgálatot indítottak ellene. Az ügyben szerepel Csernek, a Komintern volt munkatársának tanúvallomása arra vonatkozóan, hogy állítólag Lominadze egy új Internacionálé létrehozását tervezte. A bizonytalan nemzetiségű Cser, aki egyidejűleg több ország állampolgára, több embert nevezett meg, akik állítólag kapcsolatban álltak Lominadzéval, közöttük szerepelt Glinszkij is, a lengyel szocialista párt, a Lewica egyik volt vezetője, aki az emigráció éveiben sok segítséget nyújtott Leninnek.

Glinszkij felesége a műszaki egyetem rektora. Állítólag az egyetemen felfedtek egy illegális ellenzéki csoportot, amelyet Glinszkaja helyettese, a „munkásellenzék" volt tagja, Krivorucsko irányított. Jagoda rögtön kapott ezen. Glinszkij feleségének kapcsolata az illegális ellenzéki csoportosulással megerősítette Cser bizonytalan tanúvallomását, hiszen minden közvetett kapcsolat kiterebélyesíti és meggyőzővé teszi az ügyet, minden ténytől súlyt kap, minden név jelentős lesz, ha bekerül az ügybe, és ha ügyesen kapcsolják a fő verzióhoz.

Berezin nagyon jól tudta, hogy az egyetemen semmiféle illegális szervezet nem működött, hogy Szasa Pankratovnak semmi köze Krivorucskóhoz, mint ahogy Krivo-

rucskónak sincs köze Glinszkij ügyéhez, maga Glinszkij sem áll kapcsolatban Lominadzéval, és Lominadze semmiféle új Internacionálét nem akart létrehozni. De Lominadze ügyének kivizsgálását személyesen Jagoda irányítja, és ez az ügy, Berezin így látta, messzebbre és magasabbra nyúlik. Hogy hova, azt legfeljebb sejtette. A dolgot csak Jagoda ismeri, és hogy mit ér ez az ember, azt Berezin nagyon jól tudta... Rettenetes és rémisztő lánc ez. Pankratov szabadlábra helyezését úgy értelmezhetik, mint egy bármilyen kicsi, de mégiscsak láncszemnek minősülő valami kiemelését a láncsorból. Jagoda ezt nem engedi meg. És Visinszkij sem engedi meg. Szolc visszavette az egyetemre Pankratovot, Visinszkij jóváhagyta a letartóztatását. Pankratovot a háttérben kell tartani, nem szabad felhívni rá a figyelmet, csak ez mentheti meg. Egyelőre mindennek úgy kell maradnia, ahogy van, csak folytassa tovább a dolgát Gyjakov, az ő tevékenysége az egyetemre korlátozódik, másról nem tud. Az egyetlen, amit megtett Berezin, hogy engedélyezte Szasa számára a csomagküldést és a börtönkönyvtár használatát. Gyjakov tisztelettel hallgatta végig az utasítást, mindig tisztelettel hallgatta Berezint, sejtette, hogy Berezin nem sokáig fog itt, a központi apparátusban dolgozni. A csomag és a könyvek természetesen bizonyos fokú kedvezményt jelentenek, de ezt néha megteszik a vizsgálat érdekében, ebbe nem lehet belekötni.

– Igenis – felelte Gyjakov.

Berezin a forradalom szellemének hirdetője volt, a Csekánál végzett munkáját forradalmi kötelességének tartotta. A polgárháború éveiben mint a kormányzósági Cseka elnöke a vörös terrort testesítette meg, de nyugodtan szabadon engedett egy-egy szerencsétlen liberálist vagy egy-egy berezelt burzsujt, ha látta, hogy a forradalom számára nem jelentenek veszélyt. Gyjakov kicsi, de kemény markából senki sem tudott kiszabadulni, hozzá kerülni már önmagában bűnösséget jelentett. Gyjakov nem az emberek valóságos bűnösségében hitt, hanem a bűnösségben *általában*. Az *általános* verziót ügyesen alkalmazni kell az *adott* személyre, és meg kell teremteni egy *konkrét* verziót. Ha megteremtette a konkrét verziót, akkor ehhez igazodik ő, a vizsgálat és a letartóztatott is. Ha a letartóztatott elutasítja a verziót, ez csak újabb bizonyíték arra, hogy ellenségesen viseltetik az állammal szemben, amelyet Gyjakov véleménye szerint itt ő képviselt.

A Gyjakov által felépített (őszinte meggyőződése szerint jól felépített, logikus és cáfolhatatlan) verzió a következőkben foglalható össze: az egyetem vezetője, Krivorucsko egy volt ellenzéki, aki már alaposan megkapta a magáét, aminek következtében sértett és, Gyjakov logikája szerint, mindörökre megkeseredett ember. Az ilyennek tevékenykednie kell: az ellenség nem alszik, az ellenség ott árt, ahol tud. Különösen politikailag éretlen fiatalemberek között. És akkor ezek a fiatalemberek elkészítenek egy pártellenes faliújságot. Kapcsolatban áll egymással ez a két körülmény? Okvetlenül! A fiatalemberek vezetője, Pankratov egyetemi hallgató, védelmébe veszi Krivorucskót. Véletlen lenne ez? Nem lehet véletlen! Véletlen lenne az, hogy Krivorucsko ügye időben egybeesik Pankratov ügyével? Ki hiszi el ezt?! Pankratov mögött bujtogatóként ott áll egy volt ellenzéki. Krivorucsko bevonta Pankratovot, ez pedig már egy ellenforradalmi szervezet.

Gyjakov nem kételkedett abban, hogy Pankratov *megtörik*, és a verzió bizonyítást

nyer. Gyjakov két csoportra osztotta a letartóztatottakat. Az egyik bizalommal viseltetett a vizsgálat iránt, tehát hitt a szovjethatalomban, a másik csoporthoz tartozók nem hittek a vizsgálatban, tehát nem hittek a szovjethatalomban. Azonkívül tovább osztotta őket még kicsinyesekre, akik a jegyzőkönyv minden betűjébe belekötnek és nem kicsinyesekre, akik nem kötnek bele. Pankratov hisz a szerveknek, nem kicsinyes, megtörte a letartóztatás, reménykedik, hogy szabadon bocsátják, bizalmat keres, tapasztalatlan, nyílt, elvtársait, barátait menteni fogja, mindent magára vállal, azt is, ami felesleges. Könnyű eset.

Krivorucskót ugyanazon az éjszakán tartóztatták le, amikor Szasát. Azt vallotta, hogy hallott Pankratov ügyéről, de magára Pankratovra nem emlékszik, hiszen az egyetemre több ezer hallgató jár. Krivorucsko valójában nem felejtette el, mit mondott Pankratov a pártbizottság ülésén, és arra is emlékezett, hogy ott járt nála az iratait rendezni. Nem azért tagadta ismeretségét Pankratovval, mert ezzel árthatott volna magának, neki már semmi nem árthatott, nem is segíthetett, ezt az akciót azok ellen indították, akik bármiféle ellenzéki csoporthoz tartoztak egykor. És nem is azért tagadott, mert kitalálta a verziót, hiszen azt sem tudta, hogy Pankratov börtönben ül. Azért tagadta, mert tudta: ha bárkinek a nevét megemlíti, azzal árthat a viselőjének.

22

Szasának négy könyvet hoztak ki, egy sem volt közöttük, amit kért, bár a könyvtáros sajátos módon figyelembe vette igényét. Az *Elveszett illúziók* helyett jött a *César Birotteau nagysága és hanyatlása*, a *Háború és béke* helyett a *Gyermekkor, Serdülőkor, Ifjúság*, megkapta a Természet és Emberek című folyóirat 1905-ös évfolyamát, a Krasznaja Nov 1925. évi 22-es számát. Mindent agyonolvasva, rongyosan, ovális kék pecséttel: *Butirkai Állami Börtön Könyvtár*. Balzac 1899-es kiadású, Tolsztoj 1913-as. Sok lap hiányzott belőlük, a könyv végében elhelyezett leltár a hiányzó lapokról pontatlan. És mégis egy hét ünnep állt előtte. Szasa először átnézte a folyóiratokat. A Krasznaja Novban megtalálta Jeszenyin versét, *Kék köd a hóborította lapályon**. Ezt eddig nem ismerte. A *César Birotteaut* már olvasta. Akkoriban a szerencsétlen illatszerész történetét melodramatikusnak találta, de most meghatotta... „A balszerencse tehetséges embernek lépcsőfok, keresztény léleknek tisztítótűz, ügyeskedőnek talált kincs, ügyefogyottnak szakadék."** Ő nem tehetség, nem is keresztény lélek, nem ügyeskedő és nem is ügyefogyott ember. De mégis valami számára nagyon fontosat érzett meg ezekben a szavakban.

Egy hétig élvezte a könyveket, a tiszta fehérneműt, az édesanyja által beküldött finom falatokat. A húsdarabkákat beletette a levesbe, ily módon megmelegítette,

* Weöres Sándor fordítása.
** Lányi Viktor fordítása.

aztán a kásával együtt megette, így az ebéd egészen ízletessé vált. Reggel és este szendvicseket csinált a fehér kenyérből, vajból, kolbászból és sajtból, s az iskolai reggelik illata elnyomta a börtön szagát. Jóllakottan, elbágyadtan végigdőlt az ágyon és olvasott. Napközben tilos volt lefeküdni, de Szasa ügyet sem vetett a folyosón járó-kelő fegyőrök rendreutasítására, így aztán békén hagyták, csak olyankor váltak hajthatatlanná, ha valamelyik felettesük közeledett. Egy hétnyi jóllakottság, lusta élet könyvekkel, kolbásszal és csokoládéval. Úgy tetszett, hogy megszokta, beilleszkedett, beletört ebbe a világba... „Mind megnyugszunk, mind odakerülünk, bármennyire törekszünk is ebben a földi létben..." Ez nem győzte meg, mégis áltathatta vele magát.

A könyvekből és folyóiratokból elébe táruló élet semmiben sem hasonlított jelenlegi életére, de a múltbelire sem. A *Gyermekkor*ban és a *Serdülőkor*ban ábrázolt szenvedések egyáltalában nem olyanok, mint amilyeneket ő élt át gyermekkorában és ifjúkorában.

Azt mondta akkor az apjának:

– Nem engedem, hogy bántsd a mamát!

Apja ránézett kiguvadt szürke szemével, aztán fejét a kezébe temette:

– Jó fiú – és elsírta magát.

Az apa mégiscsak az apa. Bármilyen hideg a keze, mégis gyermekkorától emlékszik érintésére. Szerette volna megvigasztalni, bocsánatát kérni. Apja levette kezét az arcáról, szeme szárazon és dühösen villogott.

– Ki jogosít fel arra, hogy beleártsd magad?

– Az anyámról van szó.

Néhány napig apja szótlanul kelt fel reggelente, megborotválkozott, hosszasan mosakodott, felöltözött, szemügyre vette magát a tükörben, szótlanul ült le az asztalhoz, szótlanul evett, rakta a papírjait az aktatáskájába, majd valamit dünnyögött, és anélkül, hogy elköszönt volna, elment a munkahelyére. Amikor hazajött, dühös tekintettel nézett végig a szobán, megebédelt anélkül, hogy egyetlen szót ejtett volna, ridegen tolta el maga elől a tányért, nem válaszolt anyja félénk kérdéseire. Csak késő este, amikor apja és anyja visszavonultak a saját szobájukba, akkor hallotta meg apja fojtott hangját. Anyja csak hallgatott és hallgatott, Szasa attól tartott, hogy ettől a hallgatástól anyjának megszakad a szíve.

Majd apja azt mondta Szasának:

– Beszélnem kell veled.

Kimentek a házból, és elindultak az Arbaton. Az utcai lámpák fényében hópelyhek kavarogtak. Apja prémkucsmát viselt, ugyanebből a prémből volt a bunda gallérja is, ott ment Szasa mellett; magas, jóképű, simára borotvált, kategorikus, ellentmondást nem tűrő férfiú.

...Nem akarta beavatni fiát feleségével való kapcsolatába. Az asszony kiskorától beléje táplálta az apjával szembeni ellenérzést. Az *asszony* tehet viszályaikról, az *asszony* nem osztozott törekvéseiben, érdeklődésében, közelebb álltak hozzá a nővérei és az öccse. Egyedül csak féltékenykedni tudott.

Szasát végtelen bánat fogta el. Milyen ellenérvet szegezhetne apjának, itt az utcán, amikor az még rosszul is hall, és kiabálnia kellene.

Csak ennyit mondott:

– Ha két ember nem tud együtt élni, el kell válniuk.

Egy hónap múlva apja elutazott a Jefremov Gumigyárba. Így a tizenhat esztendős Szasának minden a nyakába szakadt.

Gyjakov nem hívatta Szasát, de őt ez nem nyugtalanította. Az első kihallgatást reménykedve várta, a másodikat félelemmel, most már nem félt és nem is reménykedett. Csak a Krivorucskóval kapcsolatos gondolatok nyugtalanították. Őt is letartóztathatják, és akkor majd bevallja azt a szakács-hasonlatot. Akkor Szasát hazugságon kapják, és mint az egyszer már hazugságon kapott embernek, már nem fognak hinni a legfontosabban, a Markkal kapcsolatos dologban sem.

De miért mondta ezt neki Krivorucsko? Micsoda ostoba helyzetbe sodorta! Fecsegő alak! Mit tett volna Szasa, ha Krivorucsko ügyét a pártbizottságon tárgyalják? Ott nem hallgatta volna el ezt a mondatot... Csak magyarázza meg Krivorucsko elvtárs, mire célzott! Hát akkor itt miért kell másként tennie? Miért kell fedeznie Krivorucskót?

Elmond mindent úgy, ahogy volt, és ezzel leteszi a terhet magáról. Tiszta lesz a lelkiismerete, aztán majd döntsenek a dologról... „Szibéria szörnyű, Szibéria olyan távoli, de ott is élnek emberek." Honnan is van ez?

Itt él a börtönben, fekszik, olvas, kolbászt, csokoládét majszol, minden éjszaka énekel a forró zuhany alatt, töpreng, emlékezik. Már megnőtt a szakálla, simogatni szokta, szeretné megnézni, hogyan fest szakállal, de nincs tükre.

Megint megjelent a fegyőr papírral és ceruzával, magához vette a könyveket. Szasa megírta új igénylését. Most tíz könyvet írt ki, valamelyik csak köztük lesz. Újból kérte a *Háború és békét* és az *Elveszett illúziók*at. Kérte még az irodalmi folyóiratok januári, februári, márciusi számait, Stendhalt, Babelt és Gibbontól *A római birodalom hanyatlásának és bukásának történetét*, ezt nem sokkal letartóztatása előtt kezdte el olvasni, kérte még Gogolt, akit szeretett és Dosztojevszkijt, akit nem szeretett – de hát mégis csak át kell rágnia magát rajta. És megint kérte a büntető törvénykönyvet, hadd tudják, hogy ezt is követeli. Magától értetődik, hogy Gyjakov átnézi a listát. Hát tudja meg, hogy ismerni akarja a jogait!

A könyvek nélkül eltöltött két nap máris visszazökkentette előző állapotába. Megint csak a vak falak, a gyötrelmes csend, az őt figyelő kukucskáló lyuk, a WC-re kísérések, megint a nehéz ételek és a gyomorégés – az édesanyja által küldött élelmiszerek elfogytak.

Sokat gondolt Katyára, felidézte meleg kezét, száraz, cserepes ajkát. Nem tudott aludni, felkelt, járkált. De a fegyőrök nem engedték, hogy éjszaka bárki is sétálgasson a cellájában.

– Őrizetes, feküdjön le!

Szasa lefeküdt, nem tudott elaludni, s ha mégis elaludt, akkor gyötrő álmok, nyomasztó látomások kísértették, mind hajdan tizenhét esztendős korában...

Tizenhét éves lehetett, amikor anyjával együtt elutazott Lipeckbe. A háziasszonyhoz, ahol laktak, megérkezett a menye Szamarából, a férje ott dolgozott a vasútnál.

Jelizaveta Petrovnának hívták, sovány kis szőke nő, meztelen testén éppen csak összefogott pongyolát viselt. Ferde vágású szemének sanda tekintetével nézett Szasára, kétértelműen mosolygott, kényeskedett ez a szamarai asszonyka. És kétértelmű mosolya, félig nyitott pongyolájából elővillanó teste, az olcsó parfümillat mégis izgalomba hozta Szasát. Az asszony napközben többnyire a kertben hevert, kigombolta a pongyoláját, karcsú fehér lábát napoztatta. Szasa nem látta, de ott érezte az almafa alatt a párna fehér foltját, a tarka pongyolát, a csupasz, karcsú lábat, érezte magán az asszony sanda tekintetét, mosolyát.

– Szas-s-sa – szólt egy alkalommal, hosszan elnyújtva az „s" hangot.

Szasa odament hozzá, és leült melléje.

– Szas-s-sa – ismételte az asszony most is elnyújtottan, feléje fordult, pongyolája szétnyílt, kilátszott sovány, fehér válla és kis melle. – Szasa... Hol jár egész nap? Lányokkal sétál? Mondja el nekem...

Szasa egy szót sem tudott kinyögni, csak nézte az asszony szorosan összezárt lábát, kis fehér mellét... a forró napsütés szinte égette, darázs döngicsélt, mindent betöltött az almaillat. Szasa nem tudott felkelni, mozdulni sem tudott, és szégyenkezett, hogy az asszony mindent lát, mindent megért, és csak mosolyog kétértelmű mosolyával, és lelke mélyén kineveti őt.

– Folyton csak olvas, olvas, agyonolvassa magát. – Az asszony kivette kezéből az Anatole France-kötetet. – Nem adom vissza!

És háta mögé rejtette a könyvet. Szasa utána nyúlt, kezük egymásba fonódott, megérezte az asszony testének forróságát. Az asszony alattomos pillantást vetett a kertkapura, a feje hátrabukott, nehezen vette a levegőt, arcán megjelent valamiféle furcsa elidegenedés, titokzatosság. Forró karjával átölelte Szasa nyakát, magához húzta a fiút, ajkuk összeért, és az asszony hanyatt vetette magát.

Aztán Szasa szemébe nézve nevetett.

– Látod, mit csináltál... Most majd kimoshatom. Neked nem volt kellemes? Nem tesz semmit, kedvesem, ez csak az első alkalommal nem kellemes, mert ugye először történt ez veled? No mondd, hogy így van. Igaz?

Szasa szégyellte magát, kerülte a találkozást, de másnap ebédnél az asszony így szólt hozzá:

– Szasa, legyen férfi, vigyen el engem csónakázni!

– Menj csak, Szasa – biztatta az anyja, aki nagyon bánkódott amiatt, hogy Lipeck unalmas Szasának.

Csónakon átmentek a Voronyezska – így hívják ezt a lipecki folyócskát – túlsó partjára, és ott a mezőn az asszony eltökélten és hozzáértően megint odaadta magát.

Éjszaka bejött hozzá, Szasa az ebédlőben aludt a díványon. És ettől kezdve minden éjszaka bejött hozzá, nappal pedig átvitte magával a Voronyezska túlsó partjára.

– Egy kölyökkel kezd ki ez a szajha – sziszegte az anyósa.

A mama semmit se vett észre.

Megérkezett Jelizaveta Petrovna férje. Gyanakvó pillantásokat vetett Szasára, feltehetően megtudhatott valamit az anyjától. Jelizaveta Petrovna megjátszotta a gyengéd feleséget, Szasát pedig reménytelenül szerelmes kisfiúként mutatta be.

A szavakat elnyújtva, kacarászva mondta a férje előtt:

– Megjött az én gavallérom...

Szasa undorítónak találta az asszony affektálását és azt, ahogy a férjével suttognak és nevetgélnek a szobájukban. Szasának egyébként hamarosan fel kellett vennie a munkát a gyárban, anyját Lipeckben hagyta, és visszautazott Moszkvába. Ezek után hosszú ideig kerülte a nőket.

Egy alkalommal a gyárban önkéntes szombati munkát vállaltak, rendbehozták a gyárudvart, tűzifát rakosgattak, havat lapátoltak. A hármas számú műhely műszerésze, a sudár termetű, szépséges Polja dolgozott mellette, tréfálkozott, kacérkodott vele, és amikor befejezték a munkát, halkan odaszólt neki:

– Menjünk fel hozzám, kicsit átmelegszünk.

És még halkabban hozzátette:

– Ma egyedül vagyok otthon.

Szasa akkor nem ment vele. Túlságosan átlátszó volt a javaslat. De most sajnálta, hogy akkor nem ment vele.

Forrt a vére, nem hagyta nyugodni, és jól tudta, mihez vezet néha az egyedüllét, és tartott tőle. Ettől kezdve reggelenként és este tornázott, nappal nem feküdt le, járkált egyik sarokból a másikba, napi normát írt elő magának – tízezer lépés, jéghideg vízzel tusolt, a lehető legkésőbben feküdt le, és a lehető legkorábban kelt fel.

Két nap múlva meghozták a könyveket, és megint beletemetkezett az olvasásba. Csak nem fekve olvasott, hanem ülve, sőt néha állva, a falnak dőlve. Megkapta Gibbon első és második kötetét, a *Karamazov testvéreket* és a *Holt lelkek* helyett a *Tarasz Bulbát*.

Szomszédja lett – egy sovány, elgyötört fiú gyűrött átmeneti kabátban, szakadt cipőben, ellenzős sapkában. Bekísérték a cellába, aztán hozták az ágyat, a matracot és a takarót.

Szavelij Kuszkovnak hívták, a moszkvai tanárképző főiskola harmadéves hallgatója. Már ötödik hónapját tölti itt a Butirkában. Két napig volt Szasával, aztán elvitték, de az ágyat otthagyták.

Ha nem is teljesen őrült, de már kissé hibbant ember benyomását keltette. Órákig hevert az ágyán, némán, mozdulatlanul, majd egyszer csak felugrott, fel-alá járkált nekiütközve az ágyaknak, és halkan énekelt: „Búzavirág, tenger búzavirág, csak úgy kéklik tőle a mező." Az Apuhtyin-strófa e monoton dünnyögésétől még zavarodottabbnak hatott.

Nem ment sétára, nem ment Szasával zuhanyozni, nem tornázott. Moszkvában nem volt se rokona, se barátja, csomagot nem kapott, amit az ételosztók hoztak, azt nem ette meg rögtön, hanem csak amikor az alig langyos étel már teljesen kihűlt, csajkáját épp hogy csak kiöblítette, közönyösen nézte, milyen gondosan mossa el a magáét Szasa. Anyja akkor adta be a második csomagot, Szasa mindent az asztalra tett, de Szavelij jóformán semmihez sem nyúlt. Gibbont kézbe vette, de hamarosan lerakta. Gogolra és Dosztojevszkijre azt mondta, hogy már olvasta. Szasa ügye felől nem érdeklődött, a sajátjáról pedig közönyösen beszélt. A szebezsi járásba való,

falujuk határsávba esik, hazakészülődött a nyáron szünidőre, az anyja megírta neki, hogy rosszul állnak aprópénz dolgában. Se vásárolni, se eladni nem tud az ember, nem is kap vissza aprót. Ezért aztán gyűjteni kezdte az ezüstpénzeket, és a házkutatás során találtak nála huszonnyolc rubel negyven kopejkát, s azzal vádolták, hogy külföldre akart szökni, annál is inkább, mert idegen nyelveket tanult. Az eléje tárt vádakat elismerte, ügyében a vizsgálatot befejezték, és most az ítéletre várt.

– De hát miért ismerted el?

– Miként tudtam volna bebizonyítani, hogy nem igaz – felelte flegmán Szavelij.

– Nem neked kell bizonyítanod, nekik kell bebizonyítaniuk.

– Be is bizonyították! Ezüstpénzt gyűjtöttem.

Ostobaság, képtelenség! Persze ha elmondanák, hogy őt a faliújság vagy a nagybátyja miatt tartóztatták le, azt se hinné el senki.

Szavelij csak akkor élénkült föl, amikor a börtönszökések legendáit mesélte. Kifűrészelik a börtön ablakának rácsát, felmásznak a tetőre, onnan át a következőre, aztán leugranak a kerítésre, onnan ki az utcára. Nem is olyan régen megszökött két valutázó, a harmadik emeletről kiugrottak az úttestre.

Bármilyen kevés időt töltött még Szasa a börtönben, azt azért jól tudta, hogy innen lehetetlen megszökni. De nem vitázott. Csak csodálkozott Szavelij naivságán. Megpróbált németül beszélni vele, néhány szóra még emlékezett az iskolából. Szavelij jól beszélt németül, teljesen folyékonyan, ezzel eloszlatta a Szasában felmerülő gyanút, hogy a fiú talán nem is a tanárképző főiskola hallgatója.

Ugyancsak lelkesen mesélt Szavelij a börtönkórházról. Minden megtalálható benne, a legkülönfélébb rendelők, elektroterápia és fogorvos. Furunkulus, kelés, lumbágó – nyomban előírják a kékfény-kezelést, mindennap levisznek rá, de az is lehet, hogy befektetnek a kórterembe, ott zsemlét, tejet adnak. Lelkesen mesélt a zsemléről meg a tejről, ami annál kevésbé érthető, mert jóformán alig evett.

Néhány Szasa számára fontos dologról is beszélt. Ha bejön a celládba az orvos és megkérdezi: „Mi a panasza?", ez azt jelenti, hogy száműzetésre ítéltek, s ha délre akarsz kerülni, Közép-Ázsiába vagy Kazahsztánba, mondd azt, hogy tüdőbeteg vagy, reumád is van. Ha északra akarsz kerülni, panaszkodj a szívedre. Ha nem jön orvos, az azt jelenti, hogy munkatáborra ítéltek, itt nincs választásod.

Azt is megtudta tőle Szasa, hogy hívják azt a tömböt, ahol őket tartják, meg a többit is, és miként helyezkednek el ezek. A kis udvaron emelkedő tornyot Pugacsov-toronynak hívják. Ez az udvar a legkisebb, vannak nagyobbak is, a legjobb a műhelyek melletti, ahol a köztörvényesek dolgoznak, mert rajtuk keresztül üzenetet lehet kijuttatni a külvilágba.

A harmadik napon Szavelijt elvezették. Éppen olyan közömbösen ment el, mint ahogy jött. Egy ismeretlen emberhez érkezett és egy ismeretlent hagyott hátra.

De amikor Szasa a ajtóban elnézte Szavelij mindenbe beletörődő, keskeny, hajlott hátát, s azt, ahogy a fiú kiment a cellából, anélkül, hogy hátrapillantott, elköszönt volna, akkor megérezte a végtelen *börtönutat*. Ezen az úton majd még találkozik emberekkel, Szavelij volt az első.

23

– Bugyagin elvtárs, önt kérik!

Aztán megszólalt a jól ismert hang:

– Szervusz, Ivan!

Ivan Grigorjevics nem szokott hozzá, hogy vezetéknevén szólítsa Sztálint, de keresztnevén szólítani nem akarta, így aztán azt válaszolta:

– Üdvözlöm...

– Megérkeztél, mégsem keresel fel, büszke lettél, elfelejtetted az utat.

– Ugyan. Mikor menjek?

– Most. Szomszédok vagyunk.

Bugyagin utoljára két éve járt Sztálinnál, Nagya halála előtt egy hónappal. Aztán, amikor hazatért a Szovjetunióba, minden ügyes-bajos dolgát a Sztálin bizalmát élvező Litvinov külügyi népbiztossal rendezte.

Sztálin elgondolása szerint a Szovjetunió ellenségei: Anglia, Franciaország és Japán. Anglia gyarmatbirodalmát félti Szovjetuniótól, Japán Kína feletti uralmát, Franciaország európai befolyását. Anglia és Japán ugyanakkor az Egyesült Államok két legnagyobb vetélytársa a világpiacon. A legyőzött Németország szemben áll a győztes Franciaországgal.

Ilyenformán minden bonyolult probléma rendkívül egyszerű: Anglia, Franciaország és Japán áll az egyik oldalon, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Németország a másikon. Sztálin úgy vélte, rendkívüli tehetsége van a bonyolult dolgok leegyszerűsítéséhez.

Ezt a weimari köztársaság idejében kialakult sztálini elképzelést Ivan Grigorjevics elavultnak tartotta, Sztálin mindent leegyszerűsítő készségét pedig egyszerűen katasztrófának. Hitler hatalomra jutása megváltoztatja az erőegyensúlyt, és előtérbe helyezi a német problémát.

Litvinov feltehetően osztotta Bugyagin nézeteit, de ezt nem mutatta ki. Reménykedett abban, hogy az idő majd megváltoztatja Sztálin felfogását. „Laisser passer"* – mondotta Bugyaginnak.

Sztálin nem ismerte Európát, megvetette a pártbéli értelmiséget – az emigránsokat, ezeket a kérkedő mindentudókat, akiket ugyanabból a fából faragtak, mint a szmokingos és frakkos nyugati munkásvezéreket. Ő az illegális pártmunkás életét élte Oroszországban, száműzték, megszökött, rejtőzködött, azok pedig külföldön éltek, biztonságban, olvasgattak, írogattak, nevet szereztek maguknak. Londonban a párt V. kongresszusán jól szemügyre vette őket, egészen közelről.

Ennek előtte Sztálin külföldön csak Tammerforsban és Stockholmban járt. De ezeket a kongresszusokat össze sem lehetett hasonlítani a londonival, ahol több mint háromszáz küldött jött össze: bolsevikok, mensevikek, bundisták, lengyel és lett

* Hadd menjen minden a maga útján! (francia)

szociáldemokraták. Először és egyetlen alkalommal látta Sztálin a világbirodalom fővárosát, a kapitalista Babilont, a burzsoá demokrácia fellegvárát. E szenvtelen emberek között, akik érthetetlen és idegen tradíciók között nőttek fel, ő nyelvismeret nélkül bántóan jelentéktelennek érezte magát, és ráadásul elveszítette a sálját is. Ez a londoni április nagyon hideg volt, így aztán Litvinovval együtt elment venni egyet, de nem tudott megfelelőt találni, a durva gyapjú sértette a bőrét. Megvették a legpuhábbat, nagyon drágát, de Sztálin mégis szeszélyeskedett, forgatta a fejét és szidta az angolokat. A kikötőben Litvinov néhány percre eltávozott, s amikor visszatért, Sztálinba már belekötöttek a dokkmunkások: talán kérdeztek tőle valamit, de ő nem válaszolt, mivel nem tudott angolul. Litvinov, aki roppant bátor ember volt, és úgy beszélt angolul, mint egy született londoni, elkergette a dokkmunkásokat.

Litvinov később elmesélte Bugyaginnak ezt a sáltörténetet, de a dokkmunkásokról soha nem tett említést. Sztálin nem bocsátotta volna meg, ha beszél róla: gyerekkora óta gyenge és erőtlen lévén betegesen érzékeny volt mindenre, ami kétségbe vonta fizikai erejét és bátorságát. Innen eredeztethető későbbi gyanakvása is.

Annak idején, még a száműzetésben azt mondta Bugyaginnak: a durvasággal még nagyobb durvaságot kell szembeállítani, mert az emberek azt erőnek vélik.

Egyszer egy hosszú téli estén maga Sztálin mesélte el Bugyaginnak a történetet a dokkmunkásokkal, mondván, hogy indiainak nézték, meg akarták verni, de behúzott nekik, és szétszaladtak. Nagyon szerette ezt a kifejezést: „behúztam nekik".

– És ez az a dicső angol munkásosztály – mondta Sztálin –, éppen olyan gyarmatosítók, mint a gazdáik.

Bugyagin több mint egy évig próbált kiharcolni egy találkozást Sztálinnal, kötelességének érezte, hogy kifejtse neki nézeteit. Jól tudta, hogy Sztálint nehéz meggyőzni, más belátásra bírni; rokonszenvét könnyen elvesztheti az ember, ellenszenvét soha. De azt is tudta, hogy Sztálin tart a háborútól.

Bugyagin rájött, hogy kísérlete kudarcra van ítélve. Az idő nem változtatott Sztálin nézetein, az idő őt magát változtatta meg. Most már meg van győződve tévedhetetlenségéről. Ivan Grigorjevics pontosan felmérte, mivel jár, ha ellentmond neki.

Bugyagin nem a Vozdvizsenkán ment a Kremlbe, ahogy szokott, hanem végig a Herzen utcán, át a Manyezs előtti téren, végig a Sándor-kert kerítése mellett, egészen a Troickije kapuig. Így néhány perccel meghosszabbította útját, alaposan végig akarta gondolni az előtte álló beszélgetést, de az is lehet, hogy egy kicsit húzni akarta az időt a találkozásig, amely, úgy érezte, végzetes szerepet játszik majd sorsában.

Ivan Grigorjevics mindig távol állt a belső pártviszályoktól. De az általános magasztaló kórusban se vett részt. Ez Sztálin számára teljesen elegendőnek bizonyult.

Bugyagin nem azért lett forradalmár, mert jobb életet akart kiharcolni, családjuk viszonylagos jólétben élt: apja, fivére, ő maga is, mind jól képzett kovács szakmunkások voltak a motovilihai gyárban. Ez a *kincstári,* állami gyár az egyik legnagyobb a világon. Maga Motoviliha a Káma bal partján helyezkedett el, a vasúti fővonal mentén, és Perm ipari, kereskedelmi elővárosának számított, roppant tevékeny, jómódú és viszonylag józan gondolkodású település.

A tehetséges fiatal munkásra felfigyelt Nyikolaj Gavrilovics Szlavjanov, az ívhegesztés feltalálója, és bevonta az első villanyhegesztő-munkákba. Így kapcsolatba került korának haladó technikájával, annak kiváló képviselőivel, és ez felpezsdítette gondolkodását. Összebarátkozott a szociáldemokratákkal, akik szép számban voltak a gyári értelmiség körében valamint a városban élő politikai száműzöttek között. Nyilván ő is megmaradt volna egyszerű szociáldemokratának, beiratkozott a tomszki műszaki egyetem fennhatósága alatt működő középiskolai tanfolyamra, ahol leérettségizett és jogot szerzett az egyetemi felvételre. Hivatásos forradalmárt csak az első orosz forradalom csinált belőle. 1905-ben részt vett az általános politikai sztrájkban, majd a katonasággal történt fegyveres összecsapásban. Letartóztatták, és Narimba száműzték.

Minden érthető volt, amíg Bugyagin az önkényuralom ellen harcolt. A forradalom is teljesen világos – harcuk végcélja, eszméjük győzelme. A végletek elkerülhetetlenek, a nép haragja az évszázados elnyomókra zúdult, a forradalom védekezett.

Véget ért a polgárháború. Minden a helyére került. A nep nemcsak az új gazdasági politikát jelentette, új életformát is hozott.

Mégis, az, amit Lenin „komolyan és hosszú időre" tervezett, csak egész rövid ideig tartott. Sztálin likvidálta a nepet, azt bizonygatva, hogy Lenin végakaratát hajtja végre. Szeretett Leninre esküdni, rá hivatkozni. Bár még Szibériában mondta Ivan Grigorjevicsnek, hogy Lenin nem ismeri elég jól Oroszországot, ezért adta ki a jelszót a föld államosítására, amelyet szerinte a parasztság nem fog helyeselni. Caricinban pedig azt mondta személy szerint neki, Bugyaginnak, hogy Lenin nem ért a katonai dolgokhoz. De Lenin jelentőségét, a pártban játszott szerepét Sztálin mindig elismerte, és nyíltan sosem ellenkezett vele. Amikor végül is kiderült, hogy Leninnek igaza van – és ez mindig kiderült –, Sztálin kijelentette, hogy egy véleményen van vele, és habozás nélkül érvényesíti Lenin politikáját. Most is minden lépésnél Leninre esküszik, és úgy állítja be magát, mintha ő lett volna a lenini döntések kezdeményezője s ihletője. De a szocialista demokrácia helyett, amelyre Lenin törekedett, Sztálin egészen más rendszert teremtett meg.

Sztálin kis lakásában semmi sem változott azóta, hogy Ivan Grigorjevics utoljára itt járt.

Sztálin egyedül volt, az ebédlőasztalnál ült. Az asztalon egy üveg ateni bor, poharak, talpas tálon gyümölcs, két üveg Narzan ásványvíz állt, meg egy nyitott könyv feküdt. Sztálin otthon is zubbonyt viselt, nadrágját begyűrte málnapiros díszítésű, világos szattyánbőr csizmájába.

Feléje fordította a fejét. Arca és álla eltakarta gallérja fehér betétjének keskeny szegélyét, zubbonya elállt a hasán. Alacsony homlok, ismerős himlőhelyek, puha, szép kéz. Bugyagin rájött, hogy ez az utolsó találkozásuk.

Sztálin lassan felállt a székből, nem nyújtott kezet, változatlanul fürkésző tekintettel nézett Bugyaginra. Alacsonyabb volt nála, de mégsem alulról felfelé nézett rá, még csak nem is egyenesen szembe, hanem valahogy leengedett, súlyos szemhéján keresztül.

Ivan Grigorjevics várta, hogy Sztálin hellyel kínálja, és ezzel véget vet a kínos helyzetnek.

Sztálin az ablak felé biccentett.

– Szidnak engem ott?

Nem arról az országról kérdezte, ahonnan Bugyagin érkezett és nem is arról az országról, amelyben most mind a ketten tartózkodtak, hanem az egész világról, az egész emberiségről, mindarról, ami ott kint található: a kérlelhetetlen ázsiai istenben felébredt a szibériai kunyhó száműzött, magányos grúza. Csakhogy az ablakon túl nem a véget nem érő tajga terült el, hanem a hatalmas, az ő akaratának engedelmeskedő ország.

És ezt kongresszusi győzelme után kérdezi, változatlanul nem hisz senkinek. És újból meg akar győződni bizalmatlanságának, gyanakvásának helyességéről, újból ellenőrizni akarja, *milyen* ez a Bugyagin meg a hozzá hasonlók. Már Bugyagin ellen hangolta magát, nem mosolyodott el, nem kérdezte a családjáról, az árnyéka sem merült fel régebbi bizalmas kapcsolatuknak.

– Ki hogy... – felelte Bugyagin. – Akadnak, akik szidják.

Sztálin alig észrevehetően intett, és Ivan Grigorjevics leült.

Pipáját markába szorítva Sztálin végigment a szobán, járása változatlanul könnyed, ruganyos maradt.

– Mi a helyzet Rjazanovval?

Váratlan kérdés. Sztálin fogadta Rjazanovot, meghallgatta beszámolóját a Politikai Iroda előtt, jelölte a Központi Bizottságba. Talán kétségei támadtak unokaöccse letartóztatása miatt?

– Tevékeny, nagy tudású ember – felelte Bugyagin.

– Azt beszélik, mindenféle melléképítkezéseket vett tervbe.

A népbiztosságnak jelezték, hogy Rjazanov önkényesen mozit, sportlétesítményeket épít a városban, sőt még valami üdülő alapjait is lerakta.

– Pjatakov kiküldött hozzá egy bizottságot – felelte Bugyagin.

Sztálin egyenesen a szemébe nézett. Bugyagin jól tudta, mit jelent ez a tekintet: bizalmatlanságot. Sztálint nem elégíti ki a válasza. Miért? De ő az igazat mondta. Egyébként jól ismeri Sztálinnak ezt a beszélgetőpartnert zavarba hozó módszerét: bizalmatlanságot tanúsítani ott, ahol ennek a bizalmatlanságnak nincs semmi alapja, és úgy tenni, mintha hinne, amikor minden oka meglenne a kételkedésre.

Sztálin lassan elfordította a tekintetét, és gúnyosan elmosolyodott.

– Szergo a KB-ba javasolta Rjazanovot. Azt szeretné, hogyha a KB csupa gazdasági szakemberből állna.

Elhallgatott. Várta, hogyan reagál erre Bugyagin. Ilyen a természete ennek az embernek: mert ugye Ordzsonikidze Rjazanovot javasolta a Központi Bizottságba, de Bugyagint nem ajánlotta.

Sztálin emelt hangon folytatta:

– Bármennyire tiszteljük is Szergót, akkor sem tudjuk pártunk Központi Bizottságát a Népgazdasági Tanács elnökségévé változtatni, pártunk Központi Bizottsága ítélőszék, amelyben gazdasági szakemberek, politikusok, katonák és a kulturális élet

képviselői ülnek. A Központi Bizottságban pártunk minden erejének képviseltetnie kell magát. Különösen a fiatal erőknek.

Megállt Bugyaginnal szemben.

– Félre kell húzódni, és utat kell engedni a népből jött embereknek. A nép az ország élén a saját fiait akarja látni, nem pedig jövevényeket, új nemeseket. Az orosz nép nem szereti a nemességet. Az orosz nép története egyenlő a nemesség ellen folytatott harc történetével. Az orosz nép szerette Rettegett Ivánt, I. Pétert, vagyis azokat a cárokat, akik szétverték a bojárokat és a nemeseket. Minden parasztfelkelés Bolotnyikovtól Pugacsovig a jó cárért és a nemesség ellen folyt.

Azt, amit Sztálin most mondott, úgy is lehet értékelni, mint a tőle megszokott történelmi kitérőt. Jól ismerte a történelmet, különösen jól az egyház és az eretnekség történetét. De így is lehet értelmezni: a Bugyaginhoz hasonló régi káderek képezik az új nemességet. Őket nem akarja többé a nép.

Sztálin folytatta:

– Miért támogatta a parasztság a forradalmat a központi kormányzóságokban, és miért nem támogatta az ország szélein, mondjuk Szibériában? A központi kormányzóságokban a paraszt látta a földesurat, a nemeseket, de Szibériában nem voltak ilyenek. S amikor megjelent a nemesi származású Kolcsak, akkor a szibériai paraszt is a forradalom mellé állt.

Sztálin nem vette le tekintetét Bugyaginról. Szeme elsötétült, egészen mélybarna lett. Aztán az ablakhoz ment, és Ivan Grigorjevicsnek háttal megállt, majd folytatta:

– De azért nem minden fiatalember jelenti az *új* erőt. A nyáron egyszer kocsival végighajtottam az Arbaton, és láttam: a sarkon fiatal semmirekellők álldogálnak külföldi esőkabátban és nevetgélnek. Felmerült a kérdés: mi drágább számukra – a szovjet haza vagy a külföldi esőkabát?

A fiatalembereket hozta szóba. Ezek szerint tudomására jutott, hogy közbenjárt Szasa érdekében.

– Hordhat valaki külföldi esőkabátot és szeretheti a szovjet hazát – felelte Bugyagin.

– Te így gondolod? – Sztálin feléje fordult. – ÉN nem ÍGY gondolom. Az ÉN gyerekeim nem járnak külföldi esőkabátban. Az ÉN gyerekeimnek tetszik a mi szovjet holmink is. Az ÉN gyerekeimnek nincs hol beszerezniük az ilyen külföldi esőkabátokat. Felmerül a kérdés: honnan szerzik be AZOK?

Talán Lenára gondol? Esetleg valaki kajánkodhatott: „Bugyagin lánya külföldi ruhákban jár." Sztálin mindig nagy jelentőséget tulajdonított az apróságoknak, figyelt rájuk, meghallgatta őket, és alkalomadtán, tájékozottságát bizonyítandó, felhasználta ismereteit. Büszke volt arra, hogy *általánosítani* tudja az apróságokat, s *következtetéseket* von le belőlük.

– Én is külföldi öltönyben járok – jegyezte meg Bugyagin, értésére adva ezzel, hogy miután majd tíz esztendőt töltött külföldön, természetes, hogy ő is és családja is ott vásárolta a ruháját.

Sztálin megértette a célzást, és gúnyos tisztelettel széttárta a karját.

– No... Te nemzetközi rangú személyiség vagy, hogy is jöhetnénk mi hozzád!

Lassan egész közel ment Bugyaginhoz, hirtelen felemelte a kezét, és megérintette a fejét.

– Milyen fiatal vagy még! Fekete hajú, jóvágású.

Bugyaginnak átfutott az agyán, hogy milyen könnyen lehullhat ez a fej, amelyet Sztálin most megérintett. Sztálin leengedte a kezét, mintha csak rájött volna, mire gondolt Bugyagin, és újból csak úgy somolygott a bajsza alatt.

– Te, Ivan, mindig nagy vitatkozó voltál, szenvedélyes, javíthatatlan polemizáló.

Majd újból odament az ablakhoz, és megint csak Ivan Grigorjevicsnek háttal, folytatta:

– Mi szeretjük a fiataljainkat. Az ifjúság a mi jövőnk. De nevelni kell őket. A fiatalokat úgy kell nevelni, mint kertész neveli a facsemetét. Nem kell hízelegni nekik, nem kell a kedvükbe járni, és nem szabad megbocsátani tévedéseiket.

Igen, Szasáról beszélt. Mutatja, hogy milyen tájékozott. Csak részletekről szól, de ha szükség lesz rá, mindent kitálal.

– ...És nem kell olcsó népszerűségre törekedni a fiatalság körében – folytatta közben Sztálin. – A nép nem szereti az olcsó népszerűséget kereső vezetőket. Lenin nem kereste ezt, nem sétálgatott az utcákon. A nép nem szereti a fellengzős ékesszólást. Trockij micsoda szónok volt, és mi maradt utána?

Ez a célzás Kirovra vonatkozott. Kirov jár gyalog a leningrádi utcákon, Kirov a párt legjobb szónoka. Mi lehet emögött? Nem, Kirovot és Ordzsonikidzét egyelőre még nem ejti. Az az idő még nem érkezett el. Most vele kezdi a dolgot, vizsgálgatja, tudja, hogy közel áll Kirovhoz és Ordzsonikidzéhez Asztrahán védelme és az észak-kaukázusi hadműveletek óta. Ezért is hívatta. A nemzetközi problémák nem érdeklik. Ha érdekelnék, már egy évvel ezelőtt hívatta volna.

Mint mindig, most is megdöbbentette, hogy Sztálin milyen nyíltan beszél a hozzá közel álló emberekről, és milyen mélyen meg van győződve arról, hogy szavait nem fogják továbbadni. Ha Bugyagin akár csak célozna Kirovnak és Szergónak arra, amit itt hallott, nyomban megszégyenítenék, hogy intrikus. Hiszen Sztálin semmi rosszat nem mondott, csak megállapította, hogy Ordzsonikidze szeretne minél több gazdasági szakembert látni a KB-ban, és jogos félelmének adott hangot a szabadság és nyíltság miatt, amivel Kirov a leningrádi utcákat járja.

– Erről jut eszembe – kérdezte Sztálin anélkül, hogy hátrafordult volna –, miféle ember ez a Kodackij? Ha jól emlékszem, ott dolgozott Asztrahánban a te idődben?

– Igen, ott, a halászati felügyelőség élén állt. Minden bizonnyal te is ismered, a leningrádi városi tanács elnöke.

Sztálin úgy tett, mint aki nem veszi észre a válasz leplezett gunyorosságát, nyugodtan felelte:

– De ez a Kodackij zinovjevista.

Bugyagin őszintén elámult:

– Kodackij? Hiszen fellépett Zinovjev ellen!

– Igen, fellépett – helyeselt Sztálin. – De amikor a leningrádi munkások követelték, hogy Trockijt és Zinovjevet zárják ki a pártból, Kodackij elvtárs nem volt túl lelkes. Ingadozott. Egy ilyen kérdésben! És akkor maga Kirov elvtárs javasolta, hogy mentsék

fel őt a Moszkva–Narva Kerületi Pártbizottság titkári beosztásából. Felmentették. Ott tartották a Népgazdasági Tanácsnál. Most pedig a leningrádi tanács elnökének nevezték ki. A leningrádi tanács eddigi elnöke, Grigorij Zinovjev helyén az új elnök szintén zinovjevista. Mi lehet a véleménye erről a leningrádi munkásoknak?

– Kodackij, amennyire én tudom, soha nem vett részt semmiféle oppozícióban. Ha ingadozott is egy-egy szervezeti kérdés megítélésében, ingadozni valamennyien ingadozunk most is, hát még nyolc évvel ezelőtt!

– Senki sem követeli Kodackij elvtárs fejét – jelentette ki közönyösen Sztálin, és Bugyagin felé fordult. – De mégis, egy *ilyen* szervezetnek, mint a leningrádi, körültekintőbbnek kell lennie a káderek kiválasztásában. Egyébként a párt Kirov elvtársra bízta, hogy saját belátása szerint válassza meg segítőtársait. Nem fogunk ebbe beleavatkozni.

Ez az utóbbi mondat figyelmeztetésként hatott, hogy a Kodackijról folytatott beszélgetés nem hivatalos, hanem magánjellegű. Már csupán a forma kedvéért, mintegy a látogatás befejezéseként Sztálin feltette a kérdést, amelyet Bugyagin várt:

– Mi a helyzet Hitlerrel?

– Hitler a háborút jelenti – felelte Bugyagin.

Sztálin elhallgatott, aztán megkérdezte:

– Van mivel harcolnia?

– Németország hatalmas ipari bázissal rendelkezik. Nem nehéz felfegyverkeznie.

– Megengedik neki, hogy felfegyverkezzen?

– Nem fog rá engedélyt kérni.

– Meg tudja tartani a hatalmát?

– Feltehetően igen.

Sztálin megint hallgatott egy rövid ideig, végighúzta ujját fehér gallérja alatt.

– És a németek fognak harcolni?

– Ha rákényszerítik őket, fognak.

Sztálin lassan, rendkívül szuggesztív erővel beszélt:

– Anglia és Franciaország rákényszerítette Németországra a versailles-i békét, a jóvátételt, csupaszra vetkőztette, elvette a gyarmatait, a Szudéta-vidéket, Danzigot, a lengyel korridort. Lekanyarították belőle Kelet-Poroszországot. Ugyan ki ellen készülnek harcolni a németek?

– Anglia és Franciaország megpróbál egyezségre jutni Németországgal miellenünk.

Sztálin Bugyagin felé fordult. A helyzet világos: nem tartja szükségesnek, hogy elhallgassa nézeteit, ellenkezőleg. Szükségesnek tartja, hogy közölje vele itt, a saját házában.

De azért nyugodtan folytatta:

– Anglia és Franciaország soha sem engedi meg, hogy Európa szívében egy erős Németország jöjjön létre. Nekünk áll érdekünkben egy erős Németország, hogy ellensúlyozzuk vele Angliát és Franciaországot.

– Számunkra Németország jelenti a legreálisabb fenyegetést – tiltakozott Bugyagin mély meggyőződéssel.

Sztálin elkomorult.

– A német veszély eltúlzása azt jelenti, hogy lekicsinyeljük a legfőbb veszélyt. Vitathatatlan, az angol imperialistáknak ez az érdeke. De nekünk, szovjet embereknek nem ez az érdekünk.

– És én mégis kitartok a véleményem mellett – közölte Bugyagin.

– Ezért nem vagy már ott, ahol eddig voltál – felelte Sztálin, és nem vette le tekintetét Bugyaginról. Ő állta ezt a tekintetet.

Sztálin hallgatott, majd mintha az itt jelen nem lévő hallgatósághoz fordulna, kijelentette:

– A pártnak nincs szüksége arra, hogy valaki a *különvéleményével* kérkedjen. A pártnak tevékeny munkára van szüksége. Arra, aki ezt nem érti, nincs szüksége a pártnak.

– Hogy szüksége van-e rám a pártnak, ezt majd a párt dönti el – mondta Bugyagin.

Sztálin leült az asztalhoz, elfordult, s kezébe vette a könyvet.

– Nem érek rá. *Elnézését kérem.*

24

Az ajtó becsukódott Bugyagin mögött, Sztálin félretette a könyvet, felállt, pipájával a kezében végigment a szobán, megállt az ablaknál, kinézett az Arzenál megszokott sárga-fehér épületére, a homlokzat előtt felállított rézágyúkra.

A nagy diplomata Motoviliha faluból! Nem a lefegyverzett Németország, hanem a Távol-Kelet hátországában, Mandzsúriában állomásozó japán hadsereg jelenti a veszélyt. Akármilyen korlátolt Bugyagin, ő is érti ezt. És nem Hitler miatt jött el hozzá. Azt jött közölni, hogy a pártban léteznek önálló véleménnyel rendelkező erők, akik fenntartják erre a jogukat, és a szükséges pillanatban szembeszegezik az ő álláspontjával. Nem magától jött el, ehhez Bugyagin jelentéktelen figura. *Megbízásból* jött. Azokéból, akik úgy vélik, segítettek *neki,* Sztálinnak megsemmisíteni ellenségeit, akikre szerintük ő támaszkodott, most is támaszkodik és támaszkodnia kell a jövőben is, különben eltávolítják *őt,* éppen úgy, ahogyan eltávolították *azokat.* Meg vannak győződve arról, hogy ő mindent nekik köszönhet.

De mélységesen tévednek. Az igazi vezető MAGÁTÓL kerül hatalomra, csak ÖNMAGÁNAK köszönheti a hatalmat. Különben nem vezér, hanem csak kreatúra. Nem azok választották őt, hanem ő választotta őket. Nem azok tolták őt előtérbe, hanem ő húzta őket maga után. Nem azok segítettek neki, hogy megvesse a lábát, hanem ő emelte őket az államhatalom magasába. Csak azért lehettek azzá, amivé lettek, mert mellette sorakoztak fel.

Kinek volt lekötelezve Lenin? A londoni és a genfi emigránsoknak? Kinek köszönhet mindent I. Péter? Mensikovnak? Lefortnak? A hatalom átöröklése nem változtat a dolgok lényegén. Ahhoz, hogy vezérré emelkedjék, az uralkodónak meg kell semmisítenie környezetét, amely megszokta, hogy marionettfigurát lásson benne. Így volt ez I. Péterrel is, így volt ez Rettegett Ivánnal is.

Ő nem azért lett vezér, mert sikerült megsemmisítenie ellenfeleit. Azért tudta megsemmisíteni ellenfeleit, mert vezéregyéniség, ő hivatott arra, hogy az országot irányítsa. Ellenfelei nem értették meg ezt, azért sikerült megsemmisítenie őket, de egyesek még most sem értik meg, ezért fogja őket is megsemmisíteni. A sikertelen trónkövetelő mindig potenciális ellenség.

A történelemnek azért esett reá a választása, mert egyedül csak ő ismeri titkát a legfelsőbb vezetésnek *ebben* az országban, egyedül ő tudja, hogyan kell vezetni ezt a népet, pontosan ismeri minden érdemét és hibáját. Mindenekelőtt a hibáit.

Az orosz nép közösségben szeret élni. Az obscsina létezésének ősi formája, az egyenlőség a nemzeti karakter alapja. Ez hozza létre azokat a kedvező feltételeket a társadalom számára, amelyeket majd ő teremt meg Oroszországban. A lenini nep taktikailag helyes manőver volt, de „komolyan és hosszú időre" gondolni már tévedés. Manőver: időleges megegyezés a parasztokkal, hogy elegendő gabonához jussanak. „Komolyan és hosszú időre": ez már politika, amelyet a középparasztra építenek, a középparaszt pedig az egyenlőtlenség felé vezető utat jelenti, és ez teljesen ellentétes a nép lelki alkatával. Sztálin odalépett a könyvszekrényhez, kivett egy Lenin-kötetet, felütötte a megjelölt oldalon: „De ahhoz, hogy a nép révén elérjük kivétel nélkül az egész lakosságnak a szövetkezetekben való részvételét – ahhoz egy egész történelmi korszak szükséges. Jó esetben ezt a korszakot egy-két évtized alatt befuthatjuk... nem érhetjük el célunkat, ha nem futjuk be ezt a történelmi korszakot, ha nem tanítunk meg mindenkit írni-olvasni, ha nem lesz az egész lakosság elég értelmes, ha nem szoktatjuk kellő mértékben rá a lakosságot az olvasásra, s ha nem teremtjük meg ennek az anyagi alapját, ha nem biztosítjuk a lakosságot bizonyos mértékig, teszem azt, a rossz termés, az éhínség stb. ellen." Sztálin becsukta a könyvet, és visszatette a helyére. Ez az út a muzsiktól idegen, gazdálkodó lélektan beoltását jelentené a parasztságba. De a proletárdiktatúrának nincs szüksége az önálló gazdálkodásra. Ezt, a magántulajdon alapjain álló individualistát, születése pillanatában meg kell fojtani az orosz parasztban. Szövetkezet? Igen. De olyan, amelyben a paraszt egyszerű munkás lesz. Ő véghezvitte ezt, és ez volt a második forradalom Oroszországban, semmivel sem kevésbé jelentős, mint az októberi: az októberi forradalomban a magunk oldalán tudtuk a parasztot, de a kollektivizálás idején szembekerült velünk. Igen, szükség van a könyvekre, a tudományra és a rossz termés elleni harcra is... Minderre szükség van. De nem mint a kollektivizálás előfeltételére, hanem mint a kollektivizálás alapjára. Ő így is tett: előbb jött a kollektivizálás, azután a kultúra.

Amit Lenin *bürokratikus eltévelyedésnek* nevezett, az az irányítás egyetlen létező formája. Bizonyos veszély rejlik benne: a bürokrácia igyekszik a nép és a felsőbb vezetés közé állni, megpróbál a vezetés helyébe lépni. Ezt kíméletlenül üldözni kell. Az apparátus legyen a legfelsőbb vezetés ellentmondást nem ismerő végrehajtója, állandó félelemben kell tartani, mert az a beléoltott félelem átsugárzik majd a népre is.

Rendelkezik ő ilyen apparátussal? Nem! Nem rendelkezik! A hatalomért folytatott harcban létrehozott apparátus még nem a vezér eszköze, az még a győzelem részesének tartja magát. És Bugyagin mai látogatása erre figyelmeztet.

Az igazi vezér maga teremti meg apparátusát, *az után,* hogy hatalomra jutott. De ez az apparátus nem lehet örök, állandó, mert megszilárdulnak benne a kölcsönös kapcsolatok, s egységes erővé válik. Az apparátust állandóan mozgatni kell, felújítani és cserélni.

Egy ilyen apparátus megteremtése sokkal bonyolultabb feladat, mint az ellenfelek félreállítása, az apparátus sok százezer embert jelent, amely egységes szervezetté tömörül, egymásba fonódik és összeforr. A Politikai Iroda jelenlegi tagjai már nem azok, akik Leninnel együtt tértek haza külföldről. Ezeknek már megvannak a kapcsolataik az apparátuson belül, fentről le, lentről fel. Elegendő megérinteni egyetlen láncszemet ahhoz, hogy az egész lánc csörögni kezdjen.

Megbízik-e *ő* a környezetében? A politikában senkiben sem lehet megbízni.

Leginkább talán Molotovra, Kaganovicsra és Vorosilovra számíthat: nem önállóskodnak, kitűnő végrehajtók. Képességeiket szükséges lépéseknél bizonyították be, el is kötelezték magukat ezekkel a tettekkel, *nélküle* semmik lennének. Vorosilov akár át is állhatna, de ki fog tartani *mellette,* fél a katonai értelmiségtől, elsősorban Tuhacsevszkijtől. A hadseregben Vorosilov a lovasokra támaszkodik, Bugyonnijra, Tyimosenkóra, Scsagyenkóra, Gorodovikovra. De ők gyenge támaszt jelentenek, a szablyák ideje lejárt.

Kalinyin és Andrejev. A Politikai Iroda legidősebb és legfiatalabb tagja. Az egyik ötvenkilenc, a másik harminckilenc éves. *Kiemelt káderek.* Kalinyin paraszt származású, Andrejev munkás, ők a többséggel tartanak.

És végül itt vannak a megbízhatatlanok. Kirov, Ordzsonikidze, Koszior, Kujbisev és Rudzutak.

Rudzutakot, ha nem is fennszóval, de Lenin javasolta *akkor, annak* a levélnek idején, amit végrendeletének neveztek, hogy vele váltsák fel *őt* a főtitkári poszton. Lehetséges, hogy Lenin nem tanácskozta meg ezt a kérdést Rudzutakkal, hogy nem kérte ki a véleményét. Rudzutak roppant óvatosan viselkedik. Komoly kapcsolatokkal az apparátusban nem rendelkezik: a londoni kongresszus után egészen a februári forradalomig majd tíz esztendőt kényszermunkán töltött. De mégis ő az az ember, akit Lenin az *ő* helyére kívánt állítani. Erről nem szabad elfeledkeznie. És erről nem feledkezik el Rudzutak sem.

Kujbisev nemesi származású, hadapród-iskolába járt. Szibarita. Visszavonult a közélettől, betegeskedik, csak egy óhaja van: hagyják békén. Jó munkaerő, de a pártban más jó munkaerők is akadnak.

Koszior eljött *hozzá,* kísérgette *őt* a folyosón, hol jobbról futott *mellé,* hol balról. De miért futkosott ennyit? Nem őszinte ember, nem bízik benne.

Ordzsonikidze. Bonyolult dolog. Az egyetlen hozzá közelálló ember, harminc évvel ezelőtt ismerkedtek meg Tifliszben. De éppen ez a bökkenő – *túlságosan régóta ismeri,* a legkülönbözőbb helyzetekben látta, elvbarátjának tartja magát. Egy vezérnek azonban nincsenek elvbarátai, egy vezérnek csak *harcostársai* vannak. Az apostolokat nem a barátok, hanem a tanítványok közül választják. Romantikus ember, naiv, hiszékeny, túlontúl őszintén hisz abban, amit mond és amit tesz – veszélyes tulajdonság egy politikus számára. Az ellenzékiek kapitulációja után visszavételüket javasolta

a pártba. Talán bizony nem fogta fel, hogy azokat, akik felléptek *ellene*, meg kell semmisíteni? A népnek tudnia kell, hogy *ellene* fellépni ugyanaz, mint a szovjethatalom ellen fellépni. Miért nem akarta megsemmisíteni a szovjethatalom ellenségeit, ha azok nem a párton kívül, hanem azon belül vannak? Ez nem tévedés volt, sokkal inkább határozott elgondolás: ellensúlyozni kell az *ő* befolyását, hogy ha összetűzésre kerül sor, legyen kit bevetni *őellene*.

Erre ékes bizonyíték Lominadze. Szergo ismeri Lominadze Sackinhoz írott levelét, amelyet kilencszázharmincban fogtak el. És hogyan reagált rá? Megvonta a vállát... „Gyerekség." De mit írt ez a „gyerek" *őróla* ebben a levélben? A politikában nincsenek gyerekcsínyek, a politika nem gyerekjáték. Lominadze és Sackin a hatalom átvételére készültek, csak elsiették a dolgot. És ki ez a Lominadze? Ha három évvel korábban születik, egy társaságba kerül a mensevikekkel, Zsordanijával, Csheidzével és Ceretelivel, hiszen ezek is műveletlennek tartották őt. Ezekben a grúz értelmiségiekben a grúz nemzeti karakter minden negatívuma fellelhető: európai szigetnek képzelik magukat az ázsiai földön. Lominadze most az Urálban dolgozik. De Szergo változatlanul pártfogolja. Véletlen lenne ez? Nem véletlen. Lominadze egy láncszem Ordzsonikidze politikájában.

S vajon egyedül áll-e Ordzsonikidze ezzel a politikával? Nem. Ez az ő közös politikájuk, az övé és Kirové. Az elválaszthatatlan barátok, kenyerespajtások! Kirov, ha Moszkvába jön, mindig Szergónál száll meg. Mi lehet szívbéli barátságuk mögött? Mi fűzi össze őket? Miféle személyes barátság lehet két politikus között? Miért kell a Politikai Iroda két tagjának barátságukkal elszigetelődni a többiektől? Mindketten negyvennyolc évesek, mindketten dolgoztak az Észak-Kaukázusban és Grúziában, mindketten kilencszázharminc óta KB-tagok, de ez még mind nem ok arra, hogy így elszigetelődjenek. A barátságban nincsenek egyenlő felek. A barátságban éppúgy, mint a politikában, valaki vezet és valakit vezetnek, és valaki hatást gyakorol és valakire hatást gyakorolnak. Ebben a barátságban Kirov a vezéregyéniség. Becsvágyó, mint minden félművelt ember, demagóg, mint minden közepes tehetségű vidéki újságíró, és mint minden jó svádájúnak, neki is temérdek tisztelője akad, akik mind a párt szónokának tartják őt, majdhogynem a „forradalom néptribunjának".

Amikor annak idején Kirovot Leningrádba küldte, azt kívánta bizonyítani a leningrádiaknak, hogy Leningrád nem az ország második fővárosa, hanem csak az ország északnyugati részén fekvő vidéki város. Két főváros nem lehet, a második főváros mindig vetélytársa az elsőnek. A leningrádiak megszokták a nagy neveket, és erre megérkezik hozzájuk a távoli Azerbajdzsánból a jóformán ismeretlen Kirov, aki még csak nem is tagja a Politikai Irodának. A pityeri munkások örökösen kérkednek forradalmi múltjukkal, s akkor egy olyan embert küldenek hozzájuk, aki a forradalom előtt beosztott újságíró volt a Terek című jelentéktelen lapocskánál. Idegenként küldték oda, kinevezték hozzájuk, hogy könyörtelenül irtsa ki az ellenzéket. Úgy gondolták, hogy a leningrádiak majd nem tűrik meg, a helyzet kiéleződik, és mód nyílik arra, hogy végleg felszámolják ezt az örökké lázongó központot.

Kirov nyolc esztendő alatt igazi leningrádi lett, „kedvenc", maga köré tömörítette a pártszervezetet, megerősítette Leningrád jelentőségét, pontosan, mint az ország

második városáét, támogatja az örök leningrádi szeparatizmust, azt a nevetséges meggyőződésüket, hogy az ő városuk különleges. Oroszország egyetlen európai városa. Kirov mohón áhítja a népszerűséget, rájátszik az egyszerűségre. A Kamennoosztrovszkij sugárúton lakik egy közönséges bérházban, gyalog jár munkába, sétálgat a leningrádi utcákon, megkocsikáztatja a gyerekeket az autóján, fogócskázik velük.

A harcostársnak a vezérről kell példát venni. A vezér életformája – ez a kor stílusa, amelyet ő megszemélyesít, ez az általa vezetett ország stílusa. Virtuskodásával, közvetlenségével Kirov őt provokálja, ezzel akarja hangsúlyozni, hogy lám, Sztálin a Kremlben lakik, őrség vigyázza, nem járkál az utcán, nem játszik a gyerekekkel, igenis ezzel akarja hangsúlyozni, hogy Sztálin fél a néptől, bezzeg ő, Kirov nem fél tőle.

Kirov a XVII. kongresszuson ezt mondta: „Leningrádban csupán a pétervári munkások dicső forradalmi hagyományai a régiek, minden más új lett..."

Nem igaz, amit mondott! Leningrádban megmaradtak a forradalom előtti csinovnyikok, a nemesség, a burzsoá értelmiség, ott maradtak a lettek, az észtek, a finnek és a németek, a burzsoá kémszolgálatok ügynökei, ott élnek a kispolgári munkások is, akik azt hiszik magukról, hogy ők vitték diadalra az októberi forradalmat, ott él az a sok tízezer ember, akik támogatták Zinovjevet pártellenes harcában. A leningrádi szervezet támogatta Zinovjevet, kommunisták és komszomolisták szavaztak az ellenzék mellett. *Hova* tűntek? Élnek és virulnak, és még most is többségben vannak a leningrádi pártszervezetben. Ott maradtak a *cimborák,* temérdek cimbora. Miért nem akarja kiirtani őket Kirov? Csudovra, Komarovra és még másokra hivatkozik, akik felléptek Zinovjev ellen. De miért léptek fel ellene? Zinovjev megbántotta őket, hát ezért aztán felléptek ellene. Csupa tehetségtelen alak! Zinovjev felmérte, s félreállította őket. *Ő* sem engedi szóhoz jutni őket, ezért aztán majd *ellene* is összefognak ezek a méregkeverők. És lám, Kirov elvtárs ilyen emberekkel veszi körül magát.

Hogyan lehet ezek után azt mondani, hogy csak a forradalmi hagyományok maradtak a régiek? Ez kiállás a leningrádi ellenzék mellett, a nyílt és titkos, a leleplezett és megbúvó ellenzékiek mellett, ez hízelgés a leningrádi munkás kispolgárnak, hogy még jobban megnyerje a rokonszenvüket, ezzel bizonyítja, hogy megvédi őket Sztálinnal szemben, kísérlet, hogy megőrizze maga mögött Leningrád oltalmát. Kirov is, akárcsak Szergo, ellensúlyozni kívánja az ő jelentőségét. Közös taktika – közös politika. Azt gondolják, becsaphatják Sztálint! Bármennyire tömjénezik is, bárhogy esküdöznek is a nevére, őt nem fogják becsapni.

A múlt évben egy hetet töltött együtt Kirovval. Velük volt Vorosilov is. Végigutaztak a Fehér-tengeri csatornán, megnézték Szorok, Murmanszk és Leningrád kikötőit. Megérezte, hogy Kirov nem lelkesedik a Fehér-tengerért. Pedig az északi-tengeri út kapu a Csendes-óceánra, Japán hátországába. De ebben a stratégiai kérdésben Kirov más álláspontot képviselt, ő nem Kelet, hanem Nyugat felé néz – még ezt is átvette a péterváriaktól, mert ők ugye európaiaknak tartják magukat. Közös az álláspontjuk Bugyaginnal. Ennek következtében Bugyagin azért jött, hogy figyelmeztesse őt, nemcsak úgy *általában,* hanem konkrétan is.

Kirov tud elragadtatást színlelni, de a fehér-tengeri csatorna láttán nem tette, nem látta szükségesnek. Hallgatott. Azért nem állta meg ezt így végig. Amikor Murmanszk

kikötőjének vezetője megmutatta az új elevátort, fölényét bizonyítandó megpróbálta megmagyarázni neki, Sztálinnak a főnök szavait. No persze! Ipari iskolába járt, nem pedig szemináriumba, műszerészi képesítéssel rendelkezik. Csak ki tudja, miért, az elmúlt húsz esztendő alatt Kirov elvtárs egyetlen napig sem műszerészkedett. Úgy látszik, az újságnál, a Tereknél tisztább a munka. Semmi sem maradt meg középfokú műszaki tudásából, nem kell fitogtatnia elöregedett, régen elfelejtett ismereteit. A műszaki ismeretekkel nem rendelkező vezető igyekszik kiismerni magát ezen a téren, de a dolgokat felületesen ismerő vezető csak fecseg és próbál másokat kioktatni. *Kit* akar ő kioktatni?!

Akkor, azon az estén Nagya azt kiáltozta neki: „Ők azt gondolják, hogy jó irányba lehet befolyásolni téged... Naiv emberek! Nem ismernek! Rád képtelenség hatni, te javíthatatlan vagy...!"

ŐK – ezek Nagya legközelebbi barátai. Kirov és Ordzsonikidze. Ők juttatták ide az asszonyt! Ők! Ők! Az asszonyon keresztül akartak hatni rá, bizalmatlanságot ültettek el a feleségében. Felhasználták ezt a politikailag korlátolt asszonyt, még ettől a hátországtól is megfosztották *őt*, megfosztották otthonától, feleségétől, családjától, hátba szúrták. Ezt soha sem felejti el nekik. De az asszony is megéri a pénzét! Halála is ellene irányuló provokáció. Nagya is abból az átkozott városból való, ott nőtt fel, tetőtől talpig pétervári, minden *ellene* irányult benne, és *ezek* még csak tovább tüzelték. Senkiben sem szabad bízni, még egy feleségben sem. Azt akarják, hogy egyedül maradjon. De nem tesz semmit! Ő egyedül is elbír velük.

Hatni!... Szergo is hatni szeretne rá... Őreá hatni! Beképzelt, öntelt tökfilkók!

Kirov – félértelmiségi-raznocsinyec és demagóg. Hogy ünnepelték a XVII. kongresszuson, a kongresszus tiszteletére tartott nagygyűlésen a Vörös téren megint ováció. De a moszkvaiak előtt a Politikai Iroda tagjának kell beszélnie, aki az EGÉSZ pártot, nem pedig a leningrádi területi szervezetet képviseli. De nem utasította el a felkérést. Beszélt. Nincs bizalma iránta.

Kirovot át kell hozni Moszkvába. Itt szem előtt lesz, itt véglegesen kiderül róla, hogy kicsoda. Elég ebből a második fővárosból!

És mi jutott eszükbe, kit küldtek hozzá? Vanya Bugyagint! Nem találtak nála okosabbat. A Rjazanovra vonatkozó első kérdésnél megfogta: „Pjatakov bizottságot küldött ki hozzá..." Kitért a felelet elől. Pedig Rjazanov házi őrizetbe vette a bizottságot, aztán visszaküldte Moszkvába. Miért leplezik ezt *előtte*? Leplezni akarják az ellentéteiket, egységesnek akarják feltüntetni az apparátusukat. Rjazanovnál Lominadze a városi bizottság titkára, az ő szerepét titkolni akarják. Titkolni *előle*, *előle*, aki tud minden lépésükről, minden tervükről.

A bizottság házi őrizetbe vétele és eltávolítása rendkívüli eset. Rjazanovnak felelnie kell ezért. De ez az eset azt is bizonyítja, hogy Ordzsonikidze környezetében komoly dolgok történnek. Ez Ordzsonikidze arcul csapása, bár a bizottságot Pjatakov küldte ki. Megpróbálták mindezt elhallgatni előtte, hogy maguk lokalizálják a konfliktust, de hiába. Ő majd utánanéz a dolognak.

Sztálin elment az ablaktól, felvette a telefonkagylót, és utasította Poszkrjobisevet, hogy azonnal hívassa Moszkvába Rjazanovot.

25

Rjazanov várta a hívást, és még aznap elindult.

Tudta, mivel végződhet mindez: leváltják a munkájából, kizárják a pártból. De vállalta ezt, és vállalja a felelősségrevonást is.

A lakóházak után Mark Alekszandrovics valóban hozzálátott mozi, Oszoaviahim*-klub, úttörőtábor, óvoda és szanatórium építéséhez, ez utóbbit a meleg kénes forrás mellett emelték. Normális életfeltételek megteremtése nélkül nem tudja szakképzett munkaerővel ellátni a gyárat. Mark Alekszandrovics mindenkinél jobban tudta, hogy az országnak acélra van szüksége, és ő meg is termelte ezt az acélt. De azt is jól tudta, hogy nemcsak az acélon múlik minden. Az országnak iparra van szüksége. Nem ázsiai Oroszországra néhány gyárral, hiszen egyes gyárakat Kongóban is fel lehet építeni, hanem európai Oroszországra, iparosított szocialista országra. S ehhez nem parasztemberek kellenek, akik úgy-ahogy megtanultak dolgozni a gépeken, hanem jól képzett, kulturált munkáskáderek, akik élni tudnak a modern civilizáció minden eredményével. A kulturált életmód része a termelési kultúrának. Hóviharban lehet gyárat építeni. De ilyen módszerrel nem lehet korszerű ipart teremteni.

Mindössze egy mozi, egy klub és egy óvoda, egyetlen szanatórium, ez még nagyon kevés. De mindenki megértette, hogy ez még csak a kezdet. Az emberek nagy lelkesedéssel dolgoztak munka után, esténként és szabadnapjaikon, amilyen lelkesedéssel annak idején a kohókat és a martinkemencéket építették. És közben Moszkvában azt jelentették, hogy Rjazanov terven kívüli építkezéseket agyalt ki a gyár rovására, és arra kényszeríti az embereket, hogy fizetség nélkül dolgozzanak.

Pjatakov kiküldött egy bizottságot. Vezetője a múltban igen jelentős, de korlátolt gazdasági ember, aki csak *egyet* tudott: legfontosabb feladat a nyersvas termelése. Nagy dolog, barakkokban laknak! A polgárháború alatt a hóban aludtak. A bizottság legfőbb szakértőjének a buharini iskola nagyhírű közgazdászát nevezték ki. A húszas évek végén azt bizonygatta, hogy az Urálban nem lát perspektívát, az ipart Szibériába kell telepíteni, ahol lényegesen több a szén, az olaj és ami a legfőbb, a víztartalék – amely meggyőződése szerint a villamosítás alapját képezi.

Az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt, hogy a bizottság nem fogja támogatni Rjazanov szociális programját, megkérdőjelezi a gyár jövőjét. Egy ilyen bizottságot beengedni a gyárba, megengedni, hogy levonja a következtetéseit, a kollektíva demoralizálását jelentette volna.

Mark Alekszandrovics utasítására a tisztelt bizottságot a vendégházban helyezték el, így hívták a kormány tagjai számára fenntartott rezidenciát, különleges konyhával, különleges kiszolgálással. A villa nagyon szép helyen állt, húsz kilométerre a gyártól. A bizottság tagjai roppant elégedettek voltak, egyetlen körülménytől eltekintve: nem küldtek értük kocsit, másként pedig nem lehetett eljutni a gyárba. Naponta három-

* A Szovjetunió honvédelmét, repülésügyét és vegyészetét támogató társaság (1927 és 1948 között).

szor pompásan megetették őket, de telefonon nem kapcsolták nekik se Rjazanovot, se Moszkvát. Az első napon, miután jól belaktak, Rjazanovon élcelődtek, hogy nem tud kocsit biztosítani számukra, másnap már felháborodtak, harmadnap pedig rájöttek, hogy az orruknál fogva vezetik őket. A negyedik napon követelésükre kivitték őket a vasútállomásra, aláírták kiküldetési rendelvényeiket, átadták nekik az első osztályra szóló vasúti jegyeket, és elindították őket vissza Moszkvába.

Mark Alekszandrovics az egész műveletet Lominadze tudta nélkül hajtotta végre. Sztálin nem szereti őt, ezért részvétele csak ártott volna az ügynek.

A XVII. kongresszus után Rjazanov és Lominadze kapcsolata bonyolulttá vált. Lominadzét kihagyták a KB-ból, Rjazanovot pedig bevették, és így jóval magasabb politikai pozícióba került, mint Lominadze. Mark Alekszandrovics mérnök, Lominadze pedig, bármilyen okos és tehetséges is, nem ért műszaki kérdésekhez. Mindehhez még a gyár igazgatója régi párttag, a műhelyek, osztályok, műszakok és részlegek vezetői kommunisták. Nem polgárháborús katonai szakértők, nekik nincs szükségük komisszárokra.

Ragyogó beszédek, történelmi párhuzamok, mindez nagyszerű! De szíves engedelmükkel, egészen más időben, más helyen és más alkalommal. Mark Alekszandrovics három évig élt Amerikában, beutazta egész Európát, tudja, mi mindenben maradtunk le, most dolgozni kell, be kell hozni a lemaradást, minden más csak fecsegés. A kommunizmust építeni kell, nem pedig okoskodni felőle.

A korábbi felállásnak volt értelme, mert Lominadze szavát meghallgatták. De már a központban, a területen és itt helyben is Rjazanov szavának nagyobb a súlya. Igaz, Lominadzét nagyon kedveli Ordzsonikidze, közvetlen vonala van hozzá, a gyár számára mégis mindent maga Mark Alekszandrovics kér és kap meg Ordzsonikidzétől. És minden apróságért nem mehet az ember Szergóhoz, mindent az apparátus dönt el, az pedig csak Rjazanovot ismeri. A gyár – ő, Rjazanov, az ő élete és halála.

Mark Alekszandrovics alaposan végiggondolta, mit tesz a bizottsággal, tudta, milyen kockázatot vállal. De siker esetén a nyereség óriási lesz, hosszú időre megszilárdítja pozícióját. Számított Ordzsonikidze támogatására, hiszen Pjatakov az ő tudomása nélkül küldte ki a bizottságot. Szergo azt is értékelni fogja, hogy Rjazanov nem keverte bele ebbe a históriába Lominadzét. Mark számított még Vorosilov támogatására is. Egy hónappal ezelőtt Vorosilov Távol-Keletről visszajövet betért hozzájuk, mindennel nagyon meg volt elégedve, és barátságosan vállon veregette Mark Alekszandrovicsot.

– Nekem bolsevik szimatom van, már érzem az acél szagát.

Rjazanov bízott benne, hogy Sztálin megérti majd, mert az ő helyében Sztálin is így cselekedett volna. Ez a legfőbb érve, ez vezérelte. Rjazanov Sztálin embere volt, a gyár is, az Urál is az övé. Nem lehet, hogy Sztálin ne értékelje ezt az odaadást.

A kérdéssel a Kremlben foglalkoztak, Sztálin, Vorosilov, Ordzsonikidze és Jezsov. Az utóbbi csendes, udvarias férfiú, nagy, ibolyakék szemmel, a KB személyzeti osztályának élén állt.

Mark Alekszandrovics megmagyarázta a történteket. Ő senkit nem tartóztatott le.

A bizottság tagjai mehettek, ahova akartak. Egyszerűen csak távol tartotta őket a gyártól, mielőtt beszélni tud Ordzsonikidze elvtárssal, meg akarta kérni Ordzsonikidze elvtársat, hogy hívja vissza a bizottságot Moszkvába, mert károsnak tartotta jelenlétét a gyárban. Felhívta Moszkvát, ahol közölték vele, hogy Szergo lent van délen, néhány nap múlva tér vissza. A bizottság megvárhatta volna ezt a néhány napot, nem égett a ház. Ami pedig az egyéb létesítmények építését illeti, ez a jóváhagyott pénzügyi kereteken belül történik, a munkások önkéntes részvételével. Ennek ellenőrzésére elegendő lett volna kiküldeni egy revizort, nem ilyen tekintélyes bizottságot.

Némán hallgatták, senki sem szólt közbe. Sztálin pipával a kezében föl-alá járt a dolgozószobájába, Ordzsonikidze komoran nézett maga elé. Jezsov szerényen ült az asztal végén nagy, nyitott jegyzettömbbel. Vorosilov biztatóan mosolygott, és amikor Rjazanov tekintélyesnek nevezte a bizottságot, elnevette magát. Elsőként ő kért szót:

– Nemrégiben jártam a gyárban. A gyár fellendülőben, ontja az acélt, a kollektíva összeforrott, a vezetőségnek tekintélye van. Miért küldtek oda egy olyan professzort, aki ellenezte a kombinát megépítését? Rjazanov helyesen cselekedett, semmi elítélendőt nem látok az eljárásában. Szergo elvtársra várt, és a bizottságnak is várni kellett volna őt. De nem akartak várni. Ők már csak ilyenek. Abban is igaza van Rjazanovnak, hogy szeretünk bizottságot küldeni oda, ahova elegendő lenne egyetlen ellenőr. Véleményem szerint támogatni kell Rjazanov elvtársat.

Mind arra vártak, mit mond Ordzsonikidze. Szárazon, kimérten beszélt:

– Minden így igaz. Tételezzük fel, hogy így igaz. De maga, Rjazanov elvtárs, nemcsak a közlekedési eszköztől fosztotta meg a bizottság tagjait, hanem a kapcsolatfelvétel lehetőségétől is. Beszélni akart velem, ehhez joga van. De ők is kapcsolatba akartak lépni Moszkvával, ez pedig az ő joguk.

– Grigorij Konsztantyinovics, nem helyesen tájékoztatták – tiltakozott Rjazanov. – Köztudott, hogy összeköttetésünk Moszkvával nem a legjobb. Szokványos úton megkapni Moszkvát gyakorlatilag lehetetlen. Közvetlen vonalunk önhöz, Grigorij Ivanovics, mindössze kettő van. Nekem és Lominadze elvtársnak. A bizottság tagjai nem fordultak Lominadze elvtárshoz, neki különben sincs köze ehhez a dologhoz. A saját vonalamat pedig nem kívántam a rendelkezésükre bocsátani: Pjatakovval léptek volna kapcsolatba, aki megerősítette volna a megbízásukat. Én önt vártam, és őszintén szólva arra számítottam, hogy ön nem fogja megerősíteni a megbízatásukat.

Amikor Mark Alekszandrovics megemlítette a Lominadze és Szergo közti közvetlen vonalat, észrevette, hogy Sztálin háta megrándul.

Sztálin nyomban beszélni kezdett, lassan ejtette a szavakat, erős grúz akcentussal, minden bizonnyal feldúlta valami:

– Nekünk nincs szükségünk az Urálban olyan emberekre, akik nem ismerik el az Urált. Akik nem ismerik el az Urált, azok csak üljenek Moszkvában a saját karosszékükben. Egy ilyen bizottság kiküldése durva hiba. Erre figyelmeztetni kell Pjatakov elvtársat!

– Értelmes mértékben lakóházakat és szociális létesítményeket is kell építeni – folytatta Sztálin –, különösen ott, ahol sikeresen teljesítik a termelési feladatokat.

A munkásosztálynak látnia kell a szocializmus reális eredményeit. Nemcsak a fizetést, fizetést a kapitalisták is adnak. Nekik a szocializmus eredményeit a kulturális és a szociális intézményekben is látniuk kell. Olyanokban, mint a szanatóriumok, az óvodák, amelyeket nekik, az ő gyerekeiknek, a munkások gyerekeinek építenek. A kombinát munkásai teljesítik a tervet, tehát megérdemlik. Ezt nevezzük az emberekről való gondolkodásnak. Reális? Reális. Szemléletes? Szemléletes. Meggyőző? Meggyőző.

Megtömte a pipáját, majd megkérdezte:

– Milyen szerepet játszik ebben a konfliktusban a városi pártbizottság? Én nem látom a szerepét. Egyáltalában, hol van a városi pártbizottság? A gyár igazgatója miért nem tájékoztatta a bizottság megérkezéséről? Miért nem működtek együtt?

Rjazanov megpróbált felelni, de Sztálin egy kézmozdulattal megállította, és folytatta:

– Nincs tekintélye? Miért nincs tekintélye? Ha Lominadze elvtárs nem foglalkozik a gyárral, akkor felmerül a kérdés, hogy mivel foglalkozik? Tevékeny ember lévén, nem tud ölbe tett kézzel ülni. A világ problémáin töpreng? Miért nem teljesíti a rábízott feladatokat? Ott, ahol a pártszervek nem teljesítik feladataikat, ott kényszerülnek a gazdasági emberek olyan lépésekre, amelyek *más* körülmények között kompromittálhatnák őket. És miért van a városi pártbizottság titkárának közvetlen vonala a népbiztoshoz? Neki a területi pártbizottság titkárával kell közvetlen kapcsolatban állnia.

– Már egy közvetlen vonal is probléma – ráncolta a homlokát Ordzsonikidze.

– Apróság – jelentette ki Sztálin, majd hirtelen elmosolyodott –, de tudod, mégis elvon a munkától. A többi városi pártbizottsági titkárnak nincs hozzád közvetlen vonala, mégis jól megvannak. Miért kell a kedves Lominadze elvtársunk számára különleges helyzetet teremteni? Ez pedagógiailag helytelen, egy ilyen fiatal pártvezetőnél, mint Lominadze elvtárs. Elbizakodottá teheti. Nagyon rossz szolgálatot teszünk mi ezzel Lominadze elvtársnak.

Mark Alekszandrovics nem csalatkozott Sztálinban. És Sztálin sem csalatkozott benne. Lélekben igen közel kerültek egymáshoz, és ez szárnyakat adott Mark Alekszandrovicsnak. Az őket elválasztó emberek, fórumok, papírok, minden szinte elsikkadt, eltűnt, elvesztette jelentőségét. Mark Alekszandrovicsot most már csak Sztálin irányította. Gondolatban mindig hozzá fordult, vele tanácskozta meg dolgait, az ő szemével értékelte saját tetteit.

Mark Alekszandrovicsot mindez saját erejének és jelentőségének büszke tudatával töltötte el. Uralkodó természetű volt, és most már nem is titkolta, hogy él is a hatalmával. Nem változtatott sem életformáján, sem szokásain, most is, mielőtt felment volna a népbiztoshoz, végigjárta az osztályokat, a részlegeket, beszélt a dolgozókkal. Azok változatlanul szívesen foglalkoztak ügyeivel, és úgy döntöttek felőlük, ahogy ezt a gyár érdekei megkövetelték, vagyis ahogy Mark Alekszandrovics akarta. És senki nem vette észre Rjazanovban a most már felfokozott uralkodni vágyást. Ezelőtt odaült az asztalhoz, most pedig állva beszélt, és a munkatárs is felállt

az asztal mellől. Nyájas és barátságos beszélgetés volt ez, de mintegy *mellékes*. Ez természetesnek tűnt: nem egyszerűen csak a híres gyár híres igazgatója, Sztálin és Ordzsonikidze kedvence beszélt velük, hanem esetleg a leendő népbiztosuk. De változatlanul odament hozzájuk, az apparátus egyszerű munkatársaihoz, nem fennhéjázó, nem rátarti.

Mark Alekszandrovics kapcsolata Ordzsonikidzével kissé bonyolulttá vált. A Sztálinnál megtartott értekezleten Ordzsonikidze nem mondott ellent Sztálinnak és Vorosilovnak. De nézete szerint Rjazanov diplomatikusabban is viselkedhetett volna, elkerülhette volna a botrányt, amelyben nem igazán előnyös kép alakult ki a népbiztosságról.

Mark Alekszandrovics észrevette Szergo rosszallását, bántotta is, de tudta, hogy Ordzsonikidze nem bosszúálló természet, nem fog sokáig neheztelni rá, annál is kevésbé, mert lényegében Mark Alekszandrovicsnak igaza volt, és nem tehet arról, hogy Lominadze miatt Szergo és Sztálin között nincs egyetértés.

Mark Alekszandrovics nem ment be Ordzsonikidzéhez, várta, hogy majd hívatja, addig ügyeit intézte az apparátusban, a Tervbizottságnál és az Állami Bankban. Minden moszkvai utazásakor, még ha a kormány rendelte is föl sürgősen, temérdek olyan ügy merült fel, amelyet csak odafönn lehetett elintézni. És Bugyaginhoz is be kell néznie, bár az utolsó napjait tölti a népbiztosságon. Mark Alekszandrovics őt jobban sajnálta Lominadzénél: nem ideológus, nem is nagy szónok, hanem dolgozó ember, aki noha nem mérnök, érti a dolgát, rögtön felfogja a lényeget. De háttérbe szorult, eljárt felette az idő, az idő Sztálint jelenti, ő pedig nem szereti Sztálint, szemben áll vele, s ezek szerint szemben áll az országgal és a párttal is.

Mark Alekszandrovics úgy beszélgetett Bugyaginnal, mint a főnökével, a népbiztos-helyettessel, nyugodtan és tárgyszerűen, de hirtelen az jutott az eszébe: miért éppen Pjatakovot és Bugyagint nevezték ki helyetteseknek Szergo mellé? Szergo környezetében sok olyan ember akadt, akiknek Sztálin iránti hűsége kétséges. Vajon Szergo maga választott ilyen segítőtársakat, vagy egyszerűen őket nevezték ki? Milyen céllal? Bugyagin is kimérten beszélgetett Rjazanovval, még a bizottság felől sem kérdezte. Viszont amikor aláírta a papírokat és befejezték a tárgyalást, rákérdezett:

– Mi van az unokaöccsével?

Mark Alekszandrovics nem várta ezt a kérdést. Este szándékozott a nővéréhez elmenni, de sajnos úgy alakult, hogy este már vissza kell utaznia.

– Még börtönben van...

Bugyagin mást nem kérdezett, Mark Alekszandrovics kiment az irodájából. De maradt valami kellemetlen szájíze. Azt, hogy Szasát letartóztatták, Bugyagin jól tudta. Mást kérdezett: nem használta-e fel Mark Alekszandrovics Sztálinnal való találkozását, hogy szót emeljen nála Szasáért? Nagyon sértő kérdés.

Rabolhatja-e az Ő idejét egy kölyök miatt, akit nyilván nem alaptalanul tartanak a börtönben? Ostobaságokat követett el, nem vitás. Berezin megígérte, hogy utánanéz a dolgoknak, de Szasát továbbra is benntartják. Ezek szerint valamit mégiscsak elkövetett.

Ilyen körülmények között Mark Alekszandrovics hogyan fordulhatna Sztálinhoz?

Sztálin bevette őt a KB tagjainak sorába, annak ellenére, hogy unokaöccsét letartóztatták. Sztálin elhatárolta őt Szasától, félretette ezt a kérdést. És most ő vetné fel Sztálin előtt? Tapintatlanság! Csakis így értékelné ezt Sztálin. És akkor lelki közelségüknek, kölcsönös megértésüknek vége. Ez a helyzet. Bugyagin pedig úgy tartja, hogy ő egyszerűen félt beszélni a dologról Sztálinnal. „Primitív ember, bukott politikus" – gondolta ingerülten Mark Alekszandrovics Bugyaginról.

26

Szavelij megmutatta Szasának, hogyan kell kopogtatni: az ábécét hat sorra bontjuk, minden sorba öt betű kerül. Az első kopogás a sort jelzi, a második a betű helyét a sorban. Ha a kopogások között rövid a szünet, ez a sort jelöli; a betűk között a szünet egy kicsit hosszabb, a szavak között még hosszabb. A kaparás a falon azt jelenti, hogy „Befejeztem!", vagy azt, hogy „Stop!", vagy hogy „Ismételje meg!". A tapasztalt őrizeteseknél a szünetek, kihagyások egészen rövidek, a másodperc tört részével mérhetők. A szünetek jelentik a legfőbb nehézséget, ha nem veszik észre, a betűk összemosódnak, és elvész a gondolat fonala.

Szasa egy ellobbant gyufaszál kormos végével ráírta az ábécét a fél cigarettásdobozra, és nekiállt kopogtatni. Lassan kopogott, nagy szünetekkel, az ágyon fekve, magára húzott takaró alatt, hogy a fegyőr ne hallja meg. A szomszéd mindent megértett, de Szasa rosszul értette őt, összekeverte a betűket, kérte, hogy ismételje meg, bár a szomszéd tisztán, érthetően, hosszú szünetekkel kopogtatott. Megkérdezte Szasa nevét, a magáét is közölte: Csernyavszkij, párttag. Azt is megkérdezte, kap-e újságot Szasa, és közölte, hogy neki sem adnak.

Információkkal azonban rendelkezett, feltehetően másik szomszédjától. Megtartották a pártkongresszust, semmi különösebben érdekes nem történt. Minden este közölte Szasával az új híreket. Ha cellájához vagy a Szasáéhoz közeledett a fegyőr, le kellett állni, és aztán megint mindent elölről kezdeni. Két este ment rá arra, hogy közölje: a Jeges-tengeren a jégtáblák szorításában megsérült és elsüllyedt a Cseljuszkin hajó. Másik két este arra a közlésre ment rá, hogy Franciaországban meghirdették az általános antifasiszta sztrájkot.

Szasa végtelenül hálás volt a szomszédjának, aki a szigorított elzárás veszélyét is vállalva „beszélget" vele, hogy elviselhetővé tegye a magányát. Az országban minden forr, épül, ő pedig itt ül a magánzárkában, és félve tekinget az ajtóra: ne adja isten, a fegyőr észreveszi, hogy Pankratovot érdekli, amiről a szovjet lapok írnak.

Már nem érezte úgy, hogy meg kell békülnie az elkerülhetetlennel, és el kell fogadnia, amit a sors rámért. Nem! Nem akar elfogadni ilyen sorsot! Nem akar megbékélni vele, nem akar, nem akar, nem akar... Nem akarja ezt az utat, ő a párttal, a néppel és az országgal tart. Mit tegyen? Kinek írjon? Az ügyésznek? Az ügyész hagyta jóvá a letartóztatását. Sztálinnak? Levele csak Gyjakovig jutna el. És mire panaszkodna? Hogy nincs köze Mark ügyéhez? De hiszen még azt sem tudja, hogy mi ez az ügy, és hogy ennek kapcsán tartóztatták-e le őt.

És ekkor Szasában megérlelődött egy terv. Nem reális, de mégis meg lehet próbálni.

Este, amikor kopogtatással beszélgetett a szomszédjával, és megkérdezte, mit írnak a Mark által vezetett építkezésről, ezt a választ kapta rá: „Megtudom, közlöm." És másnap lekopogtatta: „Begyújtották a kemencét, kitüntetéseket osztottak." Szasa megkérdezte: „Rjazanov?" A szomszéd azt válaszolta: „Lenin-rendet."

Markot nem tartóztatták le, változatlanul az építkezés vezetője!... Tehát nem róla van szó. Hogy is juthatott eszébe ilyen képtelenség? Az ügy az egyetemmel kapcsolatos, csakhogy nem a faliújsággal, hanem Krivorucskóval. Ezt feszegették a kerületi bizottságon is. Utolsó beszélgetése Baulinnal és Lozgacsevvel – ez döntött el mindent. Már akkor is rájött erre és már akkor érezte, hogy hibát követett el, ennek issza most a levét.

És Gyjakov is állhatatosan faggatta Krivorucskóról. „Ki folytatott magával ellenforradalmi beszélgetéseket?" Hát innen indult el minden! Lehetséges, hogy Krivorucskót is letartóztatták, és bevallotta, hogy beszélt Szasával Sztálinról, ha másért nem, hát attól tartva, hogy Szasa megelőzi őt. Ezek szerint Krivorucsko becsületes, mindent bevallott, de ő, Szasa nem becsületes, mert takargatta őt... „Ki folytatott magával ellenforradalmi beszélgetéseket?"

Gyjakovnak igaza van, nem volt őszinte, elszalasztotta a lehetőséget, ő maga vívta ki a megérdemelt büntetést. Már három hete nem szólítják kihallgatásra. Az is lehet, hogy többé nem is fogják. Mi szükség rá, amikor konokul tagad, tagadja a tényeket. Lehetséges, hogy az ügyet lezárták, és már minden eldőlt. Fel-alá járkált a cellában, fülelt a folyosón felhangzó léptekre, várta, hogy érte jönnek, közlik vele az ítéletet, s közben tudta, hogy mindent magának köszönhet. Még ha nem is született döntés, még ha Gyjakov hívatja is, akkor is késő vallomást tennie. Ha az első kihallgatáson mondta volna el az igazat, a beismerése önkéntesnek, becsületesnek hatott volna. De most már kikényszerített vallomás lenne, vagyis nem őszinte és nem becsületes.

Reggelenként nem akart felkelni, napközben nem akarta kivárni, amíg este szükségre kísérik, és éppúgy, mint Szavelij, ő is használni kezdte a küblit. És ahhoz sem volt kedve, hogy éjszakánként felkeljen zuhanyozni, visszautasította egyszer, majd másodszor is, és a kísérő katona többet nem jött érte. Már csak enni akart, türelmetlenül várta az ételosztókat, a beadott csomagot, csak az ételről álmodozott, sajnálta, hogy megírta a cédulát, amiben azt kérte, hogy csak fehér kenyeret meg húst küldjenek neki. Egy jókora darab kolbászt is hogy letörne most! Legalább erre joga van. Az életnek vége, akárhogy nézzük is! Az ellenforradalmár bélyegét nem moshatja le magáról.

Csernyavszkij kopogtatott a falon. De Szasa nem válaszolt. Nem tudja, ki ez a Csernyavszkij, miért kellene beszélgetnie vele? Mi a közös köztę és az ide bezárt emberek között? Azt gondolta, hogy itt van Mark és Bugyagin, ezek a becsületes, ártatlan kommunisták. De nincs itt se Mark, se Bugyagin, itt nincsenek becsületes kommunisták, itt bűnözők ülnek. És Szavelijt is megérdemelten zárták be, és Csernyavszkijt is, és őt is, mert megsajnálta Krivorucskót, gyenge volt, és most fizet érte. Nem képviselt határozott, hajthatatlan álláspontot, így aztán tévedése Azizjannal és a faliújsággal egyáltalán nem véletlen, mint ahogy nem véletlen az sem, hogy kétségei

merültek fel Sztálinnal, a nagy Sztálinnal kapcsolatban! Meggondolatlan és öntelt, a saját eszével akar felérni mindent, pedig vannak dolgok, amelyeket nála jóval élesebb elmék tisztáztak már.

A vasrács mögötti homályos üvegdarabkán áttört az áprilisi napsugár. Az első igazi tavaszi nap, Szasa megérezte örömteli ragyogását. Felállt az asztalra, kinyitotta a szellőzőablakot, bár csak akkor engedélyezték kinyitását, amikor sétálni ment. Azonnal fémesen megzörrent a retesz, és az ajtóban megjelent a fegyőr.

– Csukja be! Menjen el az ablaktól! Szigorított zárkába akar kerülni?

Szasa becsukta a szellőzőablakot, leugrott az asztalról.

– Levegőt akartam venni!

És mégis, ennyi idő alatt is meghallotta az utcák távoli zaját, a villamosok csörömpölését, autók dudálását, gyerekhangokat. Szasa maga elé képzelte a járdák felszáradó aszfaltját. A fiatal lányok már könnyű ruhába öltöztek: szabadon maradt nyakak, kezek, karcsú lábak. Lehetséges, hogy mindettől megfosztják? Most, amikor fiatal, egészséges... Nem! Ő is ott akar lenni a tavaszi utcán, úgy akar élni, ahogy mások élnek.

Az elmúlt évben ugyanígy tavasszal gyakorlaton volt egy gépkocsitelepen. A garázsban benzin és kipufogógáz szaga terjengett, félhomály ülte meg, üvegtetején már jóformán alig maradt üveg, bádoggal foltozták ki. Régi garázs ez, egyike a legrégibbeknek Moszkvában, valamikor még a Moszszelprom* építette, itt még megmaradtak a kenyérszállításra használt furgonok, az egytonnás Ford–T-k. Szasa rokonszenvesnek találta a gépkocsitelep igazgatóját, Antonovot. Fiatal, szőke hajú, szemüveges fiatalember. Tetszett neki gyors észjárása, józansága és az, hogy éjjel-nappal ott található a garázsban. Ez a felelős állásba kiemelt munkás a forradalom által hozott újat személyesítette meg; a mélyről felemelt emberek, akiket bevontak az alkotó életbe, azaz igazi munkáshatalom – a nép! És a néppel kell tartania neki is, ott a helye Antonov, az egykori sofőr és Malov, az egykori rakodómunkás mellett, ők nem okoskodnak, nem töprengenek, hanem dolgoznak és alkotnak. Milyen nagyszerű is ez az élet, és milyen kevéssé értékelte eddig! De visszatér ebbe az életbe, bármibe kerül is.

Meghozták a könyveket. Szasa közönyösen nézett rájuk. Lelkesedés nélkül, nem úgy, mint első alkalommal. Gibbon harmadik és negyedik kötete, és egy papírkötésű, elrongyolódott kis könyvecske: *Útiemlékeim a Szovjetunióról*. A szerzője de Monzie francia szenátor, kispolgári politikus, baloldali radikális. A húszas évek közepén járt a Szovjetunióban, s írt erről egy ügyes, de felületes kis könyvet. Szasa ezt nem kérte. Ugyan miért küldte el neki a könyvtáros?

A szerző általánosságban rokonszenvvel írt a Szovjetunióról, de bizonyos dolgokról kritikusan, különösen a törvénykezésről és a büntetőeljárásról. Bizonyításul idézte az ötvennyolcas cikkelyt. Ezért a cikkelyért küldte el a könyvtáros a könyvet, a büntető törvénykönyv helyett, amelyet Szasa kért, de amit a könyvtáros nem küldhetett el.

* Mezőgazdasági ipari termékeket feldolgozó vállalatok moszkvai egyesülése.

Szasa semmi különösebben fontosat és lényegeset nem tudott meg ebből a cikkelyből. De a lényeg nem is az ötvennyolcas cikkelyben rejlett.

A lényeg az, hogy az ismeretlen börtönkönyvtáros felelt a hangjára, válaszolt a kérésére, az emberség, a rettenthetetlenség és a bizalom példáját mutatta Szasának.

Mi vezethette ezt az embert? Megszegte-e szolgálati kötelességét? Lehet. De teljesített egy más, sokkal magasztosabb kötelességet – emberi kötelességét. Az emberek által létrehozott törvények nem mondhatnak ellent a lelkiismeret törvényeinek. Kötelességüket azok szegik meg, akik elítélik az ártatlanokat, védelem nélkül hagyják a védteleneket, és megfosztják a jogfosztottakat utolsó jogaiktól is.

Szasa nem ugrott föl az ágyról és nem kezdett fel-alá rohangálni a cellájában. Ami történt, annyira tiszta és világos, annyira egybecsengett mindazzal, ami benne igaz és emberi volt, hogy sem megdöbbenést, sem izgalmat, sem sokkot nem váltott ki. Megtalálta azt, amire rá kellett találnia. És szégyenkezett, hogy elvesztette bátorságát.

Utolsó kihallgatására Szasa remény nélkül ment, jól tudta, mi vár rá, és semmitől se félt. Egy ember, aki azt mondta, hogy Sztálin csípős ételeket fog főzni, még nem ellenség. Gyjakov nem törődik a szavak köznapi jelentésével, ő magyarázza a szavakat, de Szasa ebben nem kíván részt venni. Ki akar jutni innen, de tisztán akar kijutni, tisztán a párt előtt és a saját lelkiismerete előtt.

– Befejezzük az egyetemi ügyet – közölte Gyjakov tárgyszerűen –, vallomásait rögzítettük. Már csak az van hátra, hogy *maga* értékelje őket politikailag.

– A faliújságról elismerem, hogy hiba volt – felelte Szasa.

– Elismeri szubjektíven – kapott a szón Gyjakov. – De a hibának vannak objektív okai és objektív következményei is. Úgy bizony!

Most kezdődik a *magyarázgatás*. Gyjakov számára az ember csak egy statisztikai egység, akire a jegyzőkönyv kitöltése miatt szüksége van, a jegyzőkönyv pedig ahhoz kell, hogy ítéletet hozhassanak erre a személyre vonatkozóan.

– Nos, Pankratov, melyek hibáinak objektív okai és mik ennek az objektív következményei?

Szasa elnézte Gyjakov kisfiús arcát. Ha az Arbaton találkozna vele...

– Vizsgáljuk meg a dolgot! – javasolta tanárosan Gyjakov. – Ha a maguk egyetemén egészséges politikai légkör lett volna, akkor egy ilyen faliújságot nem lehetett volna kibocsátani. De nem volt egészséges politikai légkör. Krivorucsko egy illegális pártellenes szervezetet irányított, ezt felfedtük, résztvevői lelepleződtek, és letartóztattuk őket. Itt vannak nálunk, és mindent bevallottak...

A gyárban az ilyenek bevették magukat a hivatalokba: nyilvántartók, normások lettek, vagy a személyzeti osztályon vacakoltak valamivel. Mit tehet vele Gyjakov? Tud cipelni nyolcvankilós festékestartályokat, nem elveszett ember az erdőkitermelésen, visszamegy Averkijev brigádjába, Morozovhoz, a volt hadosztály-parancsnokhoz, ők mindenütt megtalálhatók, ők a nép... De ezek a Gyjakov-félék, ők a párt ellenségei.

Gyjakov Szasára meredt, azt remélte, kiélvezheti a hatást, amit szavai keltettek, majd így folytatta:

– Maga még tapasztalatlan, Pankratov, nem ismeri őket. Krivorucsko azért halogatta a diákszálló építését, hogy a hallgatókat felbőszítse, ez a taktika pedig arra szolgált, hogy politikailag félrevezessék az ifjúság széles tömegeit. Ilyen légkörben nyílt mód egy olyan faliújság kibocsátására, mint amilyent maga, Pankratov készített. Akár akarta, akár nem, objektíven fegyverré vált Krivorucsko és bandája kezében, és ők felhasználták magát ellenforradalmi céljaik érdekében. Ezért került maga ide. Annál is inkább, mert nem akarta politikailag értékelni a hibáit. De még mindig nem késő, Pankratov. Higgyen nekünk!

„Higgyen nekünk..." Elég volt, eleget hitt! Hitt az ilyen szavaknak, hányszor hallotta, hányszor mondta el őket maga is. Ezek nem emberi szavak, hanem sámán varázsigék. Lozgacsev és Azizjan is sámánkodott, Baulin és Sztolper is sámánkodott, és sámánkodik most Gyjakov is. És ezen a sámánoltáron ártatlan emberek életét áldozzák fel.

Gyjakov Szasára nézett.

– Megértett engem, Pankratov?

– Megértettem.

– Akkor jó, így is írjuk meg – felelte Gyjakov.

– Csak legyen minél meggyőzőbb – kérte Szasa azzal a sajátos hanghordozással, amellyel nem csapott volna be egyetlen arbati fiút sem. De ez a hitvány alak nem ért belőle, biztos abban, hogy képes megfélemlíteni az embereket, hogy joga van dönteni sorsuk felől, felfuvalkodott, akár egy pulyka, és nem tudja, hogy itt, e falak között mások, ugyanebben az egyenruhában tisztán látják a hazugságot, a sámánkodást, tudják, hogy előbb vagy utóbb vége lesz ennek, és életük kockáztatásával segítenek az embereken.

– Magától értetődik – felelte nagyképűen Gyjakov.

Időnként a papírjába pillantva – Szasa vallomásának piszkozatát Gyjakov jó előre elkészítette – töltötte ki a formanyomtatványt, először átfutotta, azután felolvasta Szasának:

– „Átgondolva és őszintén, töredelmesen értékelni kívánva magatartásomat, cselekedeteimet, előző vallomásom kiegészítéseként a következőket kívánom megjegyezni: elismerem, hogy politikai hibát követtem el, amikor az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára pártellenes faliújságot készítettem, és hogy ennek kibocsátásába belevontam Runocskin, Kovaljov, Poluzsan és Pozdnyakov hallgatókat. Politikai hibámul ismerem el Krivorucsko védelmét is. Ez a tévedésem a Krivorucsko rektorhelyettes által teremtett politikai légkör következménye. Elismerem, hogy az októberi forradalom tizenhatodik évfordulójára kibocsátott pártellenes faliújság része volt annak a pártellenes irányvonalnak, amelyet Krivorucsko képviselt az egyetemen."

Letette Szasa elé a papírt.

– Ellenőrizze, Pankratov, aztán írja alá!

– Ezt én soha nem írom alá – felelte Szasa egyenest Gyjakov szemébe nézve.

27

Az Arbat a maga megszokott életét élte. Az áprilisi napsugarak bekandikáltak az ablakokon, fölmelegítették a járdákat, az úttestet. A bulvárokon megroskadtak a megfeketedett hóbuckák, az aszfalt repedéseiből az ébredő föld langyos illata áradt. Az iskolás gyerekek sapka és kabát nélkül rúgták a futball-labdát a kis közökben. A házakat beállványozták, az állványokon kőművesek és festők dolgoztak, a házakat tatarozták, festették, emeleteket húztak fel rájuk. Az Arbat téren felszámolták a kis parkot és lebontották a házakat, amelyek akadályozták a közlekedést. Moszkva új gyárakkal, új épületekkel gyarapodott, mindenféle barakkok nőttek ki a földből.

Az Arbaton esténként változatlanul kigyúltak az Arbatszkij Arsz, a Karneval, a Prága és a Hudozsesztvennij mozi fényei.

A járdán most is ott sétálgattak az arbati, a Dorogomilovszkaja és Pljuscsiha utcai fiatal lányok, a kabátok gallérja lehajtva, a tarka kendők kibontva, lábukon könnyű cipő meg vékony, testszínű harisnya. És Szasáék házának kapujában most is ott nyüzsgött egy csapat kamasz. Varja elviharzott mellettük, épp csak üdvözölte őket, sietett a Vörös Hadsereg Házába, a katonaiskolák végzőseinek estélyére.

Ilyen nagyszabású esten eddig még soha nem járt. A színpadon az elnökségben ismert katonai vezetők foglaltak helyet. Bugyonnijt rögtön felismerte Varja, azok közül pedig, akiknek a nevét Szerafim a fülébe súgta, Tuhacsevszkijt jegyezte meg, mert ilyen szép embert még életében nem látott. S bár Varja nem szerette a gyűléseket, a beszédeket, mégis megragadta az ünnepélyesség, a pompás terem, a legendás hírű hadvezérek lelkesítő beszéde, ahogy útnak indították a végzős hallgatókat, az összeforrottság légköre, amikor nincs alá- és fölérendeltség; a végzős hallgató a híres hadvezérben látja megtestesülni jövőjét, és a hadvezér a maga fiatalságát látja az ifjú, végzős hallgatókban. A parancsnokok feleségeit is különleges asszonyoknak látta: osztoznak a férjük hivatásával járó gondokban, a veszélyben. A meghívott fiatal lányok is olyan ünnepélyesen viselkedtek, mintha már közük lenne ehhez az élethez. Varja figyelmesen szemügyre vette őket; egyesek nagyon szép ruhát viseltek. Varját sohasem érdekelte különösebben a hadsereg ének- és táncegyüttese, de ma nagyon tetszett neki, tetszett, ahogy a katonák az orosz dalokat éneklik és ahogy táncolnak rá, bravúrosan, lelkesítően.

Az előcsarnokban fúvószenekar játszotta igazán hangulatosan a foxtrottot, a rumbát és a tangót. A daliás, ügyes és vidám katonaiskolások mellett nevetségesnek látszottak a charleston öltönyt viselő fiatalemberek libegő bő nadrágjukban, rikító nyakkendőjükben, kétes tisztaságú cipőjükben.

Nyina is más ma, nem dohog, kedves, jóindulatú és szomorú, bizonyára sajnálja, hogy Makszim elutazik, pedig elutasította. Nem megy hozzá feleségül.

Szerafim is elutazik holnap a Távol-Keletre, de Varja nem bánkódik, mert épp ezen az estén ígérte meg neki, hogy feleségül megy hozzá. Befejezi az iskolát és utánamegy. Ebben az évben levelezni fognak, és minden barátnője az iskolában meg az udvarról megtudja, hogy Varja el fog utazni a Távol-Keletre a *férjéhez*. Ezzel majd megint kitűnik a barátnői közül, hiszen egyiküket sem várják a Távol-Keleten. Színházba,

korcsolyázni, moziba majd egyedül jár, táncolni meg egyáltalán nem megy el. De ha mégis elmegy, akkor majd Zojával táncol. Bár férfiakkal is táncolhat, csak nem kell tartós ismeretséget kötni... Köszönöm... Nem, bocsásson meg... Nem tehetem... Egyedül lesz, magányos, mindenki felfigyel rá, de ő megközelíthetetlen marad, és aztán majd elutazik a Távol-Keletre. Ami Szasát illeti, Szofja Alekszandrovnát nem hagyja el és Szasát sem. Az a tény, hogy a Távol-Keleten várja őt Szerafim, Moszkvában pedig Szofja Alekszandrovnának meg Szasának is szüksége van rá, egészen fellelkesítette: lám, milyen érdekes, különleges teremtés vagyok!

Varja remekül mulatott. Nagyszerűen táncolt Szerafimmal, az összes magas rangú tiszt feleségestül őket nézte. Varja igyekezett minél hosszabb ideig ott pörögni-forogni, ahol Tuhacsevszkij állt.

Makszim Nyinával táncolt. Pisze orrú, kerek képéről csak úgy áradt a jóakarat. Ha katonabajtársai lekérték Nyinát, jóságos mosollyal várt a lányra a sarokban. Magas volt és széles vállú, roppant erős és, mint az erős emberek általában, került minden konfliktust, nem akart senkiben és semmiben kárt tenni.

Kazánfűtő apja erősen ivott, és delírium tremensben halt meg. Liftesnő anyja magára maradt a négy gyerekkel. Makszim volt a legidősebb. Nyomorúságos gyermekkorából hozta takarékos természetét, amit iskolatársai fukarságnak véltek. Sokat csúfolódtak akkurátusságán. Fésűjét bőrtokban tartotta, a papírpénzt levéltárcában, a fémpénzt pedig erszényben, ceruzájára fémkupakot húzott, hogy ne törjön le a grafithegy, noteszát a telefonszámokkal és a címekkel évekig megőrizte, szerette a tartós holmikat, az egyszerű és laktató ételeket, de sok pénzt nem adott értük, ha kellett, éhezni is tudott.

Mivel gyakorlatias volt, az iskolában mindent az ő nyakába varrtak. Jegyzőkönyvet vezetett, beszedte a tagdíjat, lefűzte a területi Komszomol-bizottság instrukcióit, elkészítette a beszámolókat. Elmenni, értesíteni, hirdetményt megírni, plakátot ragasztani, piros anyagot szerezni az ünnepségre, színházjegyet vásárolni, összeírni a jelentkezőket különböző körökre és szemináriumokra, összeszámlálni a szavazatokat, mindez őrá hárult. Nem azért, mintha ennél többre képtelen lett volna. Egyszerűen csak így alakult a dolog, így szokták meg.

Egy vagy két esztendővel idősebb volt társainál, így csak nevetett vitáikon, s jóindulatával mindenkit lefegyverzett. Fürge paraszti eszével ki tudta kerülni a szirteket és zátonyokat, ha kellett, tudott ravaszkodni is, de sohasem engedett meggyőződéséből és társai iránti hűségéből. Az évek során kifejlődött és állandósult benne valamiféle egyszerű, katonás, erőteljes és hajlíthatatlan vonás. Katonaiskolára sorkatonai szolgálat után ment – ez anyagi biztonságot nyújtott, tudott segíteni családján, beteg és az életbe belefáradt anyján. Azonkívül Makszim szerette a rendet. Tetszett neki a katonaélet: a Vörös Hadsereg parancsnoka, fiatal, erős, tanult. Az ő helye ott van a csapatoknál, a határon, ahol érlelődik a konfliktus. És mégis szomorúan hagyja el Moszkvát. Szomorú elválni a *cimboráktól,* Nyinától, Szasa Pankratovtól, Lena Bugyaginától, Vagyim Maraszjevicstől. Ezek a gyerekek testesítették meg az életet, ahová ő és hozzá hasonlóan sok ezren a sötét, nyirkos pincékből emelkedtek fel.

Makszim kölyökkorában néha anyja helyett végigtakarította a lépcsőházat. Nyina

segített neki. Nem azért, mert Makszimnak egyedül nehéz lett volna, hanem hogy a lakók lássák, ez a munka sem megalázó. Komszomolistához illő tett volt, baráti gesztus, amiből Makszim jobban megértette az új élet lényegét, mint akármilyen könyvből. Aztán, amikor már a kilencedik osztályba jártak, szörnyű dolog történt... Apja ellopta tőle és elitta azt a pénzt, amit a Moszkvai Komszomolista elnevezésű repülőgép építésére létesített alapba gyűjtöttek össze. Körülbelül harminc rubelt, ami akkoriban nagyon komoly összeg volt. Makszim öngyilkos akart lenni, hol vesz ő harminc rubelt, mit tud a mentségére felhozni? Nyina észrevette, milyen állapotba került, rávette, hogy mondjon el neki mindent, és azonnal tájékoztatta a dolgokról Szasát.

– Szép kis alak vagy – mondta neki Szasa –, olcsón adod az életedet.

És átadta neki a pénzt, tizenöt rubelt az anyjától kért, tizenötöt pedig Mark Alekszandrovicstól. Ilyen barátoktól szakad most el. Szasa megvédte őt, de lám, ő nem tudta megvédeni Szasát.

Nyina már akkor tetszett neki, amikor még bújócskát játszottak a hátsó udvaron, és tetszett neki az iskolában is: magas, erőteljes, határozott. Tetszett neki a lány ügyefogyottsága, védtelensége és makacssága. Abban pedig, hogy Nyina őt nem szereti, egyáltalában nem hitt: csak még nincs tisztában az érzelmeivel. Szerafimot szándékosan vitte el hozzájuk, menjen hozzá feleségül Varja; rendes fiú, jó eszű, jóképű. És akkor elhárul a legfőbb akadály, amire Nyina hivatkozik: addig semmiben sem dönthet, amíg Varját a saját lábára nem állította.

Nyina pedig így gondolkodott: a hadsereg parancsnokai valóban impozáns személyek, de hát ők politikusok, stratégák, államférfiak. Makszimból azonban nem lesz se stratéga, se politikus, a katonákat oktatja majd a gyakorlótéren... Egy-kettő!... Egy-kettő!... Most is ott áll a sarokban, rá vár; széles vállú, pirospozsgás, szőke haját gondosan elsimította, a csizmája ragyog, gombjai is csillognak, nyikorog az új derékszíja, és amikor táncol, csizmájának vasa kopog a parketten. Ügybuzgó parancsvégrehajtó lesz belőle. Milyen kár! Többre lenne képes. Ha kitör a háború, mindenki harcolni fog, de addig élni és dolgozni kell. Mindezt kerek perec megmondta Makszimnak, még akkor, amikor a fiú a katonaiskolába jelentkezett. De Makszim nem hallgatott rá. Kérem! Makszimnak joga van, hogy saját véleménye legyen.

Ám neki, Nyinának is joga van dönteni a sorsa felől. És ő eltökélte, hogy nem megy férjhez Makszimhoz, és nem utazik el Moszkvából.

28

A Vahtangov Színház bemutatta a *Hamlet*et a kis, kövér Gorjunovval a főszerepben. Jura Sarok szerette ezt a színházat és a színészeit, felhívta Vagyim Maraszjevicset, megkérte, szerezzen neki jegyet az előadásra, és közölte, hogy este majd fölugrik hozzájuk a Sztarokonyusennij közbe.

Maraszjevics professzor, a híres moszkvai belgyógyász egy hónapban egyszer

konzíliumot tartott a Gagarin közben levő CEKUBU* rendelőintézetben, egy félévvel korábban kellett bejelentkezni hozzá. A Pirogov utcán álló klinikát Maraszjevics professzor klinikájának hívták, az orvosi egyetemen a tanszéket Maraszjevics professzor tanszékének. Otthon csak a legközelebbi barátait fogadta. Maraszjevics, valamelyik ukrán hetman kései leszármazottja tősgyökeres moszkvai volt, régi és megalapozott kapcsolatokkal rendelkezett moszkvai értelmiségi körökben szintén orvosprofesszor édesapja révén. A Sztarokonyusennij közben álló otthonában megfordult Igumonov, Sztanyiszlavszkij, Prokofjev, Nyezsdanova, Gelcer, Kacsalov, Szumbatov-Juzsin, Mejerhold, és fel-felkereste Lunacsarszkij is. Egyetlen vendégszereplésre érkezett nyugati művész vagy divatos színész sem került el ezt a főúri, bár rendezetlen lakást. A vendégeket a házigazda világszép lánya fogadta, elővették a baccarat-kristálypoharakat, az asztalra ropogósra keményített terítők kerültek. Fiatal színészek, akik gyakran felugrottak közvetlenül az előadás befejezése után, nagy élvezettel estek neki a borjúhúsnak és a sápadt rózsaszín lazacnak. A fiatalok mindenkit tűzbe hoztak, időnként már az asztalnál elkezdődtek a rögtönzések, kis jeleneteket adtak elő. Vagyim nyomban értékelte a színjátékot, Maraszjevics professzor véleménye szerint elég szellemesen. Vagyim befejezte az egyetemet, művészettörténész diplomát szerzett, előadásokat, időnként tárlatvezetéseket tartott, mostanság pedig színikritikával próbálkozott.

Maraszjevics professzor ásványvizet kortyolgatott, szívesen elmondott egy-két mulatságos történetet saját vagy édesapja orvosi gyakorlatából. De tizenkét óra után már nem üldögélt tovább a vendégekkel, mindenkinek jó éjszakát kívánt, közölve, hogy az ő szakmájában a pihenés elengedhetetlen.

Vika is a színház és a film világában próbált érvényesülni, de egyelőre semmi érdemleges nem sült ki a dologból, hacsak nem számítjuk különböző szerelmi kapcsolatait neves színészekkel, ígéretes rendezőkkel, törtető újságírókkal. Ezek a románcok rendkívül emelkedetten indultak, virágokkal és levelekkel, éttermekkel, nagy taxizásokkal, majd vitákkal, szemrehányásokkal és hosszú telefonbeszélgetésekkel értek véget.

Csak Jura Sarokkal kezdődött és fejeződött be egyszerűen a kapcsolat. Véletlenül összefutottak az Arbaton, sétáltak a tavaszi napsütésben. Majd Jura azt mondta:

– Gyere, menjünk föl, nézd meg, *hogy* élek én!

Vika nagyon jól tudta, mit jelent az, felmenni és megnézni, *hogy* él Jura. De a meghívásnak ez a módja nem zavarta. Meg aztán mindig is féltékeny volt Lena Bugyaginára. Arról, hogy Jura és Lena már nem találkoznak, nem tudott.

Megismerkedése azzal, *hogyan* él Jura, minden felesleges szó és magyarázkodás nélkül zajlott, mintha kapcsolatuk már sok éve tartana. Ha összehasonlította Jurát többi tapasztalt udvarlójával, a fiú igazán nem vallott szégyent. No de ez a szoba, ez a nyomorúságos lakás, a frissen vasalt szövet szaga egyre csak arra emlékeztette Vikát, ki is Jura apja...

* A tudósok életkörülményeinek javításával foglalkozó központi bizottság.

Vika arra gondolt, hogy Jura minden bizonnyal tolakodó lesz, és *le kell majd ráznia*, egyébként a lány ezt ugyanolyan könnyedén csinálta, mint amilyen könnyedén felment a magányos férfiakhoz. De Sarok *tisztességes* embernek bizonyult. Nézzenek oda, pedig csak egy szabó fia!

Egyébként Jura tapintatosságának nagyon egyszerű magyarázata volt: közönyös maradt Vika iránt – hideg és ostoba lány. Amikor összehasonlította Lenával, az összehasonlítás nem Vika javára dőlt el. És micsoda nyugalommal fekszik bele egy idegen ágyba! A kispolgár dühe támadt fel benne, aki minden feslett asszonyban a saját feleségét látja.

Aznap fölugrott Vagyimhoz a *Hamlet* ügyében.

– Harapjunk valamit! – javasolta Vagyim.

Átmentek az ebédlőbe, nagyobb volt, mint Sarokék egész lakása.

A vastag ajkú, hiúzra emlékeztető apró szemű, rövid és borzas szemöldökű Vagyim mohón falta az ételt. Külsejéhez nem illő férfias, zengő, kulturált hangja mindenkit megigézett.

Vagyim, bár levest kanalazott, mégis vastagon megkente a kenyerét vajjal.

– Összekeveri a jurisdictiót a jurisprudentiával, a raritást a paritással, a precedenst a pretendenssel. De hát ő az *új* ember, nevezheted akárminek is: élmunkás, kiemelt káder. A maga témáját viszi tovább, jegyezd meg, a *fő* témáját és a saját hősét, jegyezd meg, a *jövő* hősét. Lehet, hogy jövőnket elcseréljük tíz deka vajra?! – és ezzel Vagyim ellökte maga elől a vajtartót. – Pedig a *búslakodók* éppen emiatt a tíz deka vaj miatt búsulnak.

Vagyim elmélkedését a jövő hőseiről Jura higgadtan hallgatta. Hiszen ez is hozzásegítette e számára ismeretlen világ megértéséhez. Nemrégiben Vagyim még éppen az ellenkezőjét mondta, mint most, szidta a rossz ízlést, és egekig magasztalta a felkészültséget. Bámulatosan jó szimata volt, mindig vonzódott a nála erősebb egyéniségekhez, az iskolában Szasa Pankratov körül forgolódott, az egyetemen meg valaki más körül. Most pedig ott nyüzsög az ismert kritikus mellett, aki az *eszelős* költészetről írt nagyhangú cikkeket. De Jura nem akarta rábizonyítani Vagyimra következetlenségét. Tetszett neki Maraszjevicsék otthona, a benne megforduló színészek, a vidám, gondtalan, híres emberek. E sikertől elkényeztetett egyénekkel folytatott beszélgetésekből kiérzett valamit, ami könnyű és cinikus, amitől aztán dicsőségük is könnyűnek, elérhetőnek, a véletlen szülöttének, ügyeskedésnek tetszett. A felületesnek látszó emberek mégis megközelíthetetlennek bizonyultak.

Maraszjevics professzor is tetszett neki: úriember, ápolt arccal, szép szakállal, puha kézzel, és ő is megközelíthetetlen.

Mostanában szinte mindennap találkozott Vagyimmal. Vagyim bevitte őt a színházba. De nélküle is eljárt, vagy a fiú telefonált, hogy engedjék be, vagy új ismerősei, akikkel Vagyimnál ismerkedett össze.

Csodálatos időszak! Jura Sarok sokáig emlékezett harmincnégy tavaszára. Jelölését az ügyészségre még nem hagyták jóvá, de Malkova megígérte, hogy hamarosan elintéződik. Jura a szabad, gondtalan élet utolsó hónapjait élte, és igyekezett minél érdekesebbé tenni. Csak a Lenával kapcsolatos emlékei nem hagyták nyugton.

Amikor bement a színházba, mindig szemügyre vette a nézőteret, egyszerre tartott tőle és remélte, hogy meglátja a lányt.

Lena a betegsége óta egyetlenegyszer sem volt színházban. Jóformán ki sem mozdult otthonról, senkinek sem telefonált, még barátait sem látta azóta, hogy összegyűltek nála, s levelet készültek írni Szasa ügyében.

Ma váratlanul eljött hozzá Gera Tretyjak, aki szintén diplomatagyerek. Régen sűrűn találkoztak, időnként együtt voltak Londonban, Párizsban és Berlinben, de Moszkvában jóformán szem elől tévesztették egymást.

Gera csípős nyelvű, szellemes, csinos, barna fiatal lány volt, még semmiségekről is mulatságosan tudott beszélni. Lena csak hallgatta és mosolygott. Felidézték utazásukat Dél-Walesbe, ahol Cardiffban megszálltak egy olcsó kis szállodában. Ugyanitt laktak valami skót futballisták, és két futballista azt ajánlotta nekik, szökjenek meg velük valahova, egy olyan országba, ahol a nők már tizennégy éves korukban férjhez mehetnek. Lena és Gera éppen csak hogy betöltötték akkor tizenötödik évüket. Azt is felidézték, amikor a fontainebleau-i kastélyban jártak, és az idegenvezetőnő Napóleon ágyát megmutatva közölte a császár magasságát is: százötvenkét centiméter. Gera ezen roppant elcsodálkozott, biztosan téved, inkább százhatvankettő. Az idegenvezető nagyon megbántódott, és közölte, hogy a férje százötvenkét centiméter magas, és köztudomású, hogy ugyanannyi, mint Napóleon. Ezt most különösen mulatságosnak találták, és jóízűen kacagtak. Lena örült, hogy Gera nála töltötte az estét. Búcsúzáskor átölelte a lányt, megcsókolta, és arra kérte szomorúan: „Ne feledkezz el rólam."

29

Azon az estén, amikor Varja, Nyina és Maksz a Vörös Hadsereg Házában táncolt, Jura pedig Vagyim Maraszjevicsnél vacsorázott, és Lena Bugyaginához vendégségbe jött Gera Tretyjak, ezen az estén úgy nyolc óra tájt Szofja Alekszandrovnát felhívták telefonon és közölték vele, hogy másnap reggel tízkor jelenjen meg a Butirka parancsnokságon, beszélőre a fiával, Pankratov Alekszandr Pavloviccsal. Hozzon magával meleg holmit, pénzt és élelmet. A hang, amely ezt közölte, nyugodt volt, olyan ember beszélt, aki megszokta, hogy lakonikusan és világosan minden áldott nap elmondja ugyanazt. S amikor mindent elmondott, kérdésre sem várva letette a kagylót.

Szofja Alekszandrovna megijedt, hogy a férfi nem mondott el mindent, elfelejtett közölni valami fontosat, lényegeset, ami miatt majd nem tudja úgy megcsinálni a dolgokat, ahogy kellene. Félt elfelejteni, félt összezavarni valamit, lázasan próbálta megjegyezni mindazt, amit ő mondott: „Holnap, tízkor, a Butirkában, beszélőre, meleg holmit, élelmet és még valamit... Úristen, elfelejtettem, hogy mit... Igen, igen, pénzt az útra..." S hogy el ne felejtsen valamit, Szofja Alekszandrovna mindent fölírt egy cédulára. A pénz és az élelem száműzetést jelent, a meleg holmi Északot vagy Szibériát.

Egyetlen éjszaka alatt kell mindent összeszednie és előkészítenie, így aztán Szofja Alekszandrovnának nem maradt ideje a kétségbeesésre. Csak azt nem tudta megbocsátani magának, hogy nem szedett már össze előre mindent, de rossz előjelnek tartotta volna idő előtt fölkészíteni a gyereket egy ilyen útra. Szasa télikabátban, füles sapkában, pulóverben és meleg sállal ment el, nemezcsizmája, igaz, nincs, de bárhova száműzzék is, most áprilisban úgy sincs rá szükség. Majd csak télre kell, addigra meg majd utána küldi. Most csizmára lenne szüksége, mert hogy *ott* minden csupa sár, latyak, semmire se megy cipőben, csizma az, amire szüksége lenne, ez mentheti meg az életét. De Szasának nincs csizmája. És az üzletek zárva vannak már, meg aztán csizmát csak utalványra adnak, az meg neki nincs. Az ócskapiacon lehetne venni elképesztő áron, de megvan a veszélye, hogy bőr helyett papírból készültet sóznak rá. Ilyenkor azonban az ócskapiac is zárva van.

Akkor eszébe jutott, hogy Verának, a nővérének kint a nyaralóban van egy negyvenes, Szasa méretének megfelelő durva csizmája. Majd vesz neki helyette másikat, kerül amibe kerül, ezt pedig oda kell adni Szasának.

Felhívta Verát telefonon. Vera a férjével, Vologyával kiment a nyaralóba, és csak holnapután jönnek haza. Micsoda balszerencse!

A húgának, Polinának nincs telefonja, csak a szomszédjuknak van. Szofja Alekszandrovna tudta ezt a telefonszámot abból az időből, amikor Polina még jóban volt ezzel a szomszéddal, de már jó néhány esztendeje nem hívják a telefonhoz, és Polina kérte is, hogy ne telefonáljon hozzájuk. Szofja Alekszandrovna mégis felhívta őket.

Eleven, életvidám férfihang szólt bele a kagylóba.

– Bocsásson meg, kérem – kezdte Szofja Alekszandrovna –, igazán nem szívesen zavarom önöket, de az ügy nem tűr halasztást... Nem tudná a telefonhoz hívni Polina Alekszandrovnát?

– Miféle Polina Alekszandrovnát?

– A szomszédasszonyukat, a huszonhatos lakásból. Kérem, nagyon kérem, ne haragudjon, a nővére vagyok.

– No hát, tudja...

De a férfi nem tette le a kagylót, egy nő vette át tőle.

– Kivel akar beszélni?

– Nagyon kérem, ne haragudjon – mondta neki is Szofja Alekszandrovna. – A szomszédjuk, Polina Alekszandrovna nővére beszél. Tudja, olyan nagy bajban vagyok, nagyon sürgős lenne a dolog. Kapcsolatban van... Hívja a telefonhoz a testvéremet, kérem, legyen olyan jó.

– Rögtön – felelte kelletlenül az asszony.

Szofja Alakszandrovna sokáig várt, végre odajött a telefonhoz Polina, roppant izgatottan, megsejtette, hogy baj van Szasával.

– Szasa holnap indul a száműzetésbe – közölte Szofja Alekszandrovna. – Ki kell menni Verához a nyaralóba, behozni a csizmát.

– Rettenetes – sápítozott Polina. – Igor lázas, Kolja pedig csak tizenegy után jön haza. Mi csináljunk? Amint Kolja hazajön, átmegyek hozzád, de a nyaralóba már nem jutok ki.

– Jól van, gyere, majd segítsz összerakni a holmikat – mondta Szofja Alekszandrovna –, a csizmával majd kitalálok valamit.

– Mit hozzak?

– Semmit, minden van itthon.

Magának kell kimennie, bár nem tudta, megtalálja-e éjszaka az utat ezen az új kis nyaralótelepen, ahol utcák helyett még csak ösvények húzódnak, senki nem ismerte a nevüket, a házszámok összekeveredtek, és még nincsenek kint a nyaralók, nincs kitől kérdezősködni. Akkor is menni kell. Viszont ha a nyaralóba megy, ki szalad le a boltba? Fölhívta Varját. De Varját nem találta otthon, és Nyinát sem. Kérje meg Milica Petrovnát? Nem, ő biztosan nem vállalkozik rá, óvja a szívét, még egy tejeskannát sem hajlandó cipelni. Sok élelmiszert kell vásárolnia: kenyeret, kétszersültet, cukrot, sűrített tejet és citromot, Szasa nem kap semmi vitamint, meg füstölt kolbászt, sajtot, sonkát... Mindezt fölírta egy papírra, és bekopogott Mihail Jurjevicshez. A férfi házikönẗosben az asztal fölé görnyedve ragasztgatott valamit.

– Igazán röstellem, de nem tehetek mást. Itt a cédula és tessék, itt a pénz, ha nincs füstölt kolbász, vehet felvágottat is. Ilyen időben nem fog megromlani, és jó volna valami halféle is, csak ne legyen nagyon sós.

Mihail Jurjevics csiptetőjén keresztül komoran nézett rá.

– Hogy megy el a városból éjszaka? És mikor jön vissza?

– Majd az éjszakai vonattal, egy óra után indul...

– Akkor már nem lesz villamosa.

– Valahogy csak hazajövök.

– Menjen le a boltba – döntött Mihail Jurjevics –, én meg kimegyek a testvéréhez.

– Jaj, dehogyis, Mihail Jurjevics! Nagyon messze van, negyvennyolc kilométer. Az állomástól húsz perc gyalog, a telep ki sincs világítva, se úttest, se járda, mindenütt csak sár, jaj, dehogyis, dehogyis! Még leütik magát.

– Írja fel a címet! – mondta határozottan Mihail Jurjevics. – Ha tudja, rajzolja le az útvonalat, mindjárt felöltözöm.

Szofja Alekszandrovna lerajzolta, ahogy tudta, és el is magyarázta, merre kell menni. Az állomás mellett egy kis bódé áll, télire beszegezik ajtaját, ablakát, a lényeg az, hogy a bódénál nyomban jobbra kell fordulni, akkor mindjárt a megfelelő ösvényre ér. A legfontosabb, hogy megtalálja az ösvényt. Onnan aztán a harmadik kiépített utca balra, úgy is hívják, hogy Harmadik Zöld utca, csak nincs kint tábla, mert a gyerekek a nyáron leszedték. A nyaraló a huszonhatos számú ház, ki is van írva a kapura. Könnyű megismerni a léckerítésről. Előtte is tömör a kerítés, utána is, a kettő között helyezkedik el ez a léckerítés, az Veráék nyaralója. De a lényeg, hogy a bódénál rögtön jobbra forduljon. Mihail Jurjevics gumicsizmában, kucsmában, komoran és régimódi cvikkerében roppant tekintélyesen állt előtte, de ha az ember arra gondol, hogy hamarosan ott dagasztja a sarat a névtelen kis telepen, igencsak gyámoltalannak látszott. Egész éjszaka keresi majd a nyaralót, pedig reggel munkába kell mennie.

Szofja Alekszandrovna az órára nézett és elszörnyedt. Negyed tíz! Az egyetlen későig nyitva tartó üzlet is tízkor zár.

A villamos zsúfolásig megtelt, Szofja Alekszandrovna tilos helyen, a második kocsi első peronján szállt fel, nem bánja, ha megbüntetik is, le nem szállítják, de senki nem büntette meg, továbbadta a pénzt a jegyre, és ott maradt a peronon. Arra gondolt, hogy az üzlet után még mennyi dolga lesz, mi legyen a bőrönddel, nem tudja, hol a kulcsa, jó-e a zárja, hisz régóta nem használták már. Márpedig muszáj lezárni. Szasa köztörvényesek közé kerülhet, mindent ellopnának tőle.

Arra a gondolatra, hogy Szasa köztörvényesek közé kerülhet, hogy meglophatják, bánthatják, megverhetik, megint átérezte annak a szerencsétlenségnek a teljes súlyát, ami fiára zúdult: megbélyegzett, üldözött, kitaszított, jogfosztott.

Moszkva, amelyen most keresztülvillamosozott, a tengernyi utca, a fények, terek, autók, kirakatok, villamosok; mindez valószínűtlennek hatott. Minden mozgott, sietett valahova, minden olyan irreális, természetellenes és ködös, mint valami nehéz álom, mint a kirakatbabák viaszfigurái a villamosok tompa fényében.

Az Ohotnij rjadon szállt le a villamosról. Háromnegyed tíz. A megállóból látta, hogy a bolt ajtajában emberek mozognak. Nyitva! Sietett, egészen kifulladt. S amikor odaért, az üzlet előtt összeverődött tömeget már nem engedték be, az emberek morogtak, bosszankodtak. Egyesek próbáltak befurakodni az üzletbe, de hiába. Egy kövér eladónő tartotta az ajtót.

Szofja Alekszandrovna is megpróbált előrefurakodni, de neki sem sikerült. Elsodorta ez a nem nagy, de feldühödött tömeg. Aztán az emberek szétszéledtek, mind ritkábban jöttek ki vevők az üzletből, bent leoltották a villanyt. Lassan mindenki elment. Csak Szofja Alekszandrovna maradt ott. Ahányszor csak nyílt az ajtó, mindig megkérte az eladónőt, engedje be.

Az eladónő, ez a kövér, vörös képű asszony nyers hangon förmedt rá:

– Menjen innen, mama, ne zavarjon, mama!

– Legyen olyan jó, nagyon kérem!

Az üzletből kitódult egy csapat vidám fiatalember, az egyikük fiatal, üde hangon odakiáltott:

– Engedjék be a nyanyát a fél liter vodkájáért!

És a vidám társaság végigfutott az Ohotnij rjadon.

– Nagyon kérem magát, hiszen még lehetne – könyörgött Szofja Alekszandrovna, amikor ki-kinyílt az ajtó.

Az eladónő ügyet sem vetett rá, minden estére akad néhány kuncsorgó, amíg le nem lakatolják az ajtót.

– Ne erőszakoskodj! Eredj az ajtóból!

A takarítónők már a padlót söpörték, sárga fűrészport szórtak föl, az eladónők az árut szedegették a polcokról, siettek. De Szofja Alekszandrovna nem mozdult. Az eladónő kiengedte az utolsó vevőt is, és elhagyta őrhelyét. Szofja Alekszandrovna belökte az ajtót, és bement az üzletbe.

– Hová mégy?! – futott utána az a kövér asszony.

– Nem megyek el innen – közölte halkan Szofja Alekszandrovna.

– Mindjárt átadlak a rendőrnek! – fenyegette az eladónő.

– A fiamnak kell a börtönbe – Szofja Alekszandrovna ránézett erre a durva,

agyonfagyott arcra, az asszony kint a hidegben árulta a pirogot meg a fagylaltot. – Holnap indítják, csomagot kell készítenem neki.

Az elárusítónő nagyot sóhajtott.

– Mind hazudnak, mind mondanak valamit. De nekünk is kell a pihenés.

Szofja Alekszandrovna hallgatott.

Az asszonyok szedelőzködtek, kabátjukat vették, táskájukat szedték elő.

– Mihejeva, szolgáld ki a vevőt! – kiáltotta az elárusítónő az üzlet túlsó végébe.

Megérkezett Polina, és egészen késő éjszaka Mihail Jurjeviccsel együtt megjött Vera is, elhozta a csizmát. Kiderült, hogy nem is negyvenes, hanem negyvenegyes, de akkor is megfelel.

– Nem krómbőrből készült ünneplő csizma, hanem olyan gyaloglásra, munkára való – mondta Vera –, gyapjúzoknival pompás lesz: meleg és kényelmes.

A csizmán kívül Vera még egy hátizsákot is hozott, széles hevederjét rövidebbre és hosszabbra lehetett állítani.

– A hátizsákba teheti az élelmiszert, a bőröndbe a holmiját.

A nővérek között Vera volt a legenergikusabb és leggyakorlatiasabb. A férje vadász- és horgászember, a gyerekek síelők és természetjárók, kint laktak a nyaralóban, a kertben, a veteményesben tevékenykedtek. „Túlságosan szelíd természet vagy te" – vetette szemére Szofjának, s annak idején próbálta rábeszélni, hogy váljon el a férjétől. Szofja védelmére kelt, összeveszett Pavel Nyikolajeviccsel, nem tudta elviselni örökös dohogását, és végül már nem is járt el Pankratovékhoz.

Vera maga csomagolt be mindent ügyesen, nagy hozzáértéssel, villát, kanalat, kést és egy bögrét is kért. Szofja Alekszandrovna erről egészen megfeledkezett, mint ahogy a borotváról is. Azt készítette össze, amit csomagban szokott küldeni, de ezek a holmik most az útra kellenek, most már mindent küldhet, mindent megengednek.

– Sok pénzt ne adj – oktatta Vera –, útközben ellophatják tőle. Jobb lesz, ha postán küldesz neki, ha majd megérkezik. A beszélőn mondd meg neki: amint megérkezik, rögtön táviratozzon, és te majd poste restante elküldöd neki a pénzt. Semmi baj, majd meglátod, kibírja, hiszen fiatal.

Szofja Alekszandrovnát nem annyira a szavak nyugtatták meg, hanem Vera tevékenysége, energiája, hozzáértése, mert ez jelentette az életet, és ez készítette fel Szasát is az életre.

30

Nyina nem figyelt fel arra, hogy Szofja Alekszandrovnánál ég a villany, Varja azonban észrevette, ő mindig mindent észrevett. De nem tulajdonított neki jelentőséget, Szofja Alekszandrovna néha egész éjszakára égve hagyta a villanyt, ezt ő maga mesélte neki. Meg aztán Varja gondolatait egészen más kötötte le: másnap este Nyinával együtt kimennek az állomásra Maksz és Szerafim búcsúztatására.

A Vörös Hadsereg Házában éjjel kettőig tartott a tánc. Sokan már korábban

elmentek, hogy még elcsípjék az utolsó villamost, Nyina is el akart menni, de Varja és Szerafim addig kérlelték, amíg maradt. Maksz csak szelíden mosolygott. Miután így leszavazták, Nyinka beadta a derekát.

Gyalog vágtak neki az éjszakai, hideg Moszkvának, Varja sárcipő nélkül, könnyű fátyolkendővel fején. Szerafim a vállára borította esőkabátját, fejére tette tiszti sapkáját, s amikor Varja az utcai lámpa fényénél megnézte magát a tükörben, a sapka, bár homlokára csúszott, nagyon jól állt neki, egy csinos, fiatal kiskatonához hasonlított. Ő és Szerafim hátul ment, a fiú keze Varja vállán pihent, és amikor Maksz és Nyina befordult egy sarkon, akkor ők mindig csókolóztak. Szerafim úgy csókolt, hogy belesajdult a szája. Varja *igazából* még sohasem csókolózott, és most semmi örömet nem talált benne, egyszerűen csak fájt. De azt megértette, hogy ez mit jelent. Azt jelenti, hogy Szerafim nagyon *szenvedélyes*. Nyina feltehetően megsejtette, miért marad le időnként Szerafim és Varja, de úgy tett, mint aki nem veszi észre. És otthon sem prédikált neki, csak meghagyta, hogy feküdjön le minél hamarabb és oltsa el a villanyt, mert másnap munkába kell mennie.

Reggel Nyina hagyott az asztalon egy cédulát Varja osztályfőnökének: „Kérem, hogy a harmadik óra után családi okok miatt Varja Ivanovát engedje el." A családi ok: Maksz és Szerafim kikísérése. De Varjának esze ágában sem volt iskolába menni. Csinosan akart megjelenni az állomáson. Végzősök utaznak el, sokan kísérik ki őket, ott lesznek majd azok a szép, jól öltözött fiatal lányok, akiket a Vörös Hadsereg Házában látott. És Varja szeretett volna csinosan felöltözni, felnőttnek és elegánsnak látszani, hiszen leendő férjét kíséri ki. Nem feketébe, hanem szolid, de mégis csinos ruhába akart öltözni. Meg kell csinálnia a frizuráját, ki kell kozmetikáznia magát. Ha csak a harmadik óra után jönne el, miután délutános, hát semmire se maradna ideje.

Gyorsan elkészítette Nyina ebédjét, fogta a tankönyveit és átment Zojához. Ő se ment iskolába, segített Varjának felkészülni, megfésülködni, kipödöríteni szempilláját. Adott Varjának egy fémcsatos, divatos cipőt, de ami a legfontosabb, odaadta anyja fókabundáját, amit nagy ritkán anyja engedelmével ő is felvehetett. És most Varja vette fel, és Zoja szerint fantasztikusan festett: egy felnőtt, csinos hölgy fókabundában, divatos, csatos cipőben, fején fehér kendővel, ami ugyancsak Zoja édesanyjáé.

Öt órára Varja végre elkészült, és felhívta Nyinát.

– Odamegyek egyenest a villamosmegállóba.

– Honnan beszélsz?

– Az iskolából.

Egyszerre érkeztek mind a ketten a villamosmegállóba.

Nyina nem ismerte meg a húgát...

– Mi ez a maskara?

– A ruhatár zárva volt, így aztán felvettem Zoja kabátját és kendőjét.

– És Zoja?

– Majd fölveszi az enyémet.

– És hol vannak a könyveid?

– A padban hagytam őket, csak nem fogom kicipelni az állomásra!

A ruhatár az órák alatt valóban zárva lehetett, de Varja mégiscsak hazudik: hiszen

Zoja kabátját is bezárták volna, amennyiben a kabát valóban az övé. De nem akaródzott faggatnia, lelepleznie. Elvégre már nem kislány, nemsokára férjhez megy, még az a szerencse, hogy ehhez a rendes Szerafimhoz. Legyen Varja élete olyan, amilyennek akarja, búcsúztassa el a Szerafimját is úgy, ahogy akarja.

Az állomás zsúfolt volt, a peronon egy gombostűt sem lehetett leejteni. Nyina és Varja tétován toporgott a vágányokhoz vezető kijáratnál. De Maksz és Szerafim már futott is feléjük, integettek, és aztán együtt végigmentek a szerelvény mellett, a fiúk kocsijáig; áttörték magukat a tömegen, féltek, hogy elvesztik egymást a szintén sietö, szintén hozzátartozóikat kereső emberek között, férfiak és útravalóval teli kis batyukat vivő asszonyok, a virágot tartó lányok között, akik átölelték és csókolgatták ezeket a nagyszerű fiúkat, a Vörös Hadsereg új parancsnokait, akik mind derékszíjjal leszorított zubbonyt viseltek, de sapka nélkül álltak ott, mert köpönyegüket és sapkájukat a vonaton hagyták... Fiatalok, vidámak, élénkek és ezzel együtt komolyak, ők a szovjet állam rettenthetetlen katonai ereje! És Nyina megértette, hogy ezek az erőtől duzzadó, pirospozsgás fiúk elsőnek mennek majd a harcba, elsőként zúdul majd rájuk minden. És arra gondolt, hogy feltehetően ott lenne a helye az erős és nyugodt Makszim mellett. És amikor majd a fiú elutazik, nagyon fog hiányozni neki nyugalma és jószándékú szelídsége.

Varja pedig élvezte, milyen szerelmes tekintetet vet rá Szerafim, és hogy nézi őt a többi parancsnok. Ő itt most a legszebb, és majdnem olyan magasnak látszik, mint Nyina. És senki sem visel ilyen pompázatos fókabundát, és senkin sincs ilyen kendő. Kipirult, tűzbe hozta a nyüzsgő állomás, a hosszú, ismeretlen és hívogató utat ígérő mozdonyfüttyök. Maksz azt mondta, hogy olyan, mint egy filmszínésznő, Szerafim pedig odasúgta neki, hogy jobban szereti őt az életénél, és még Nyina is mosolygott, elégedett volt a húgával.

És ahogy ez már egy felnőtt nőhöz, menyasszonyhoz illik, Varja csak az övéit nézte, Nyinát, Makszot és Szerafimot, más senkire még egy pillantást sem vetett, nehogy azt gondolják, hogy kacérkodik. Ha körül is nézett, szórakozott tekintetet vetett a vonatokra és a vonatokhoz sietö emberekre.

És amikor átnézett a szomszéd vágányra, meglátta Szasát.

Két katona között haladt, előttük egy hosszú köpönyeges, alacsony parancsnok sietett, gondterhelten utat nyitott a tömegben, és mögötte két katona között ment Szasa, hátán hátizsákkal, kezében bőrönddel.

Szasa megérezte, hogy nézik, hátrafordult, és Varja meglátta falfehér arcát és cigányos, göndör, fekete szakállát. Szasa tekintete végigsiklott a végzős katonaiskolásokon, Makszon, Nyinán és Varján, de nem ismert meg senkit, elfordult, és továbbment a vonathoz, amelyik valahol, egy távoli vágányon állt. Mögöttük és előttük zsákokkal, bőröndökkel, kis ládákkal megpakolt emberek siettek, lehagyták őket, és Szasáék eltűntek a tömegben.

De Varja még mindig arra nézett, ahol Szasa eltűnt. Nem hallotta az indítást jelző kongatást, nem látta, hogy mindenki gyorsan búcsúzkodni kezd, hogy Nyina homlokon csókolja Makszot, azt sem látta meg, hogy Szerafim közel hajol hozzá és megpróbál a szemébe nézni.

– Varja, ébredj fej! – szólt rá Nyina.

– Szasát láttam itt az előbb.

– Miket beszélsz összevissza?! – kiáltott fel Nyina, de hirtelen felfogta, hogy Varja igazat mond.

– Két katona kísérte és szakálla van – motyogta Varja, s nem tudta levenni a szemét a szomszéd vágányról, mintha a hátizsákos és bőröndös futó emberek tömegében még mindig ott menne, igen, még mindig ott menne Szasa, és ő újból megláthatná... Szakálla van, szakálla, mint egy öreg embernek.

Varja a könnyeit nyeldeste.

– Egészen, egészen öreg lett...

– Hagyd abba, összetévesztetted valakivel – mondta Nyina, de a hangja remegett.

És Makszim, aki szintén nagyon izgatott lett, de igyekezett megőrizni nyugalmát, hozzátette:

– Tévedsz, Varja. *Így* nem indíthatták el.

– De igen! Ő volt az... – Varja hangja elcsuklott. – Megismertem. Hátrafordult és rám nézett, egészen sápadt és egészen öreg...

A megzavarodott Szerafim kezet nyújtott neki.

– A viszontlátásra, Varja!

– Sápadt, sápadt, mint egy halott! – zokogott Varja. – És cipelte a bőröndjét, azok csak ott mentek mellette, ő meg cipelte a bőröndöt....

Szerafim zavartan és fülig vörösen megcsókolta Varja könnyes és a szempillájáról lemosódott festéktől fekete csíkos orcáját.

A vonat lassan távolodott, a katonaiskolások a lépcsőkön álltak, az előtérben zsúfolódtak össze, integettek, kísérőik szintén integettek nekik, és valamit kiabáltak utánuk, és ott futottak a vonat mellett. Maksz is integetett és Szerafim is integetett.

Varja meg csak állt a peron közepén, sírt, zsebkendőjével törölgette az arcát, elkenve rajta a festéket, fuldokolva nyelte könnyeit. Az ijedt és döbbent Nyina vigasztalni próbálta:

– Hagyd abba, mit lehet csinálni most már. Rögtön elmegyünk Szofja Alekszandrovnához, mindent megtudunk tőle.

Elment mellettük egy öregasszony, megállt, ránézett Varjára, és együttérzően megcsóválta a fejét.

– Siratják a lányok a katonákat.

MÁSODIK RÉSZ

1

Az Angarához vezető régi út, amelyet még az első telepesek tapostak ki a tajgában, Tajsetben kezdődik. Az új út Kanszkból indul, itt végződik a vasút, a száműzöttek innen már gyalog mennek tovább.

A csendes kis városka deszkajárdáival, kertek nélkül álló házaival sztyeppi településre emlékeztetett. Újból kék ég borul Szasa fölé, és az élet bódító illata veszi körül. Nincs többé cella, Gyjakov, börtönudvar, álmos pillantással figyelő fegyveres őrrel. Szinte hihetetlen, hogy mindez valaha is volt. Itt olyan vagy, mint a többiek, szabadon mész az utcán, cipeled a bőröndödet, melletted Borisz Szolovejcsik lépdel, s azon szomorkodik, hogy nem sikerült Kanszkban maradnia.

– Falura küldeni egy ilyen szakembert, mint én vagyok? Mi haszna ebből az államnak?

Itt a posta: tornácos kis ház, mellette rögtön a takarékpénztár. A háziruhába öltözött, ragasztótól és tintától maszatos ujjú fiatal lányok ismerik Szolovejcsiket: a rokonszenves, barátságos moszkvai poste restante kapja a leveleit.

„Egészséges vagyok kanszki körzet Bogucsani falu poste restante csókol Szasa". – az első távirat a mamának.

A lány megszámolta a szavakat, közölte az összeget, megírta a nyugtát és elvette a pénzt. Vidámak errefelé a lányok és szépek...

Szolovejcsik szállásadónője, egy sovány, szelíd arcú, fiatal asszony megterített. Ugyan mi késztette arra, hogy összeálljon Borisszal? Elmegy innen és elfelejti. Megtetszett volna neki? Megsajnálta a száműzöttet? Az asszony mellett Borisz a maga léhűtő modorával szánalmasnak tűnt.

Szasa elővett bőröndjéből egy doboz sprottnit, már csak ez maradt anyja csomagjából. Borisz kinyitott egy üveg vodkát. Saját poharai, de még szalvétái is voltak, itt is emberhez méltón akart élni. Minden úgy volt, mint a hétköznapi életben. Csak ha eszébe jutott az embernek, kik is ők, akkor az egész olyan furcsa, vad és ijesztő, egyébként már nem is olyan nagyon ijesztő.

Az első pohárkától Szasa megszédült.

– Így van ez a börtön után – jegyezte meg Borisz. – Majd belejön! Az Angaránál tiszta szeszt fogunk inni, azt olcsóbb odaszállítani, mint a vodkát. Hatszáz kilométer málhás lovakon. No de meglátja, jól megleszünk. Bogucsani nagy falu, találok majd szakmámba vágó munkát, maga is már majdnem kész mérnök, lesz ott traktor, vetőgép, cséplőgép.

– Nem értek a traktorhoz, se a vető- meg a cséplőgéphez.

– Ha akarja, hipp-hopp, már ért is hozzá. Régen a jobb családból való fiatalemberek külföldre utaztak, mi magával a jegesmedvékhez megyünk. Persze, hogy jobb volna Moszkvában, de hát mit csináljunk? Sírjunk és zokogjunk? Én a magam részéről a Tervbizottság elnöke akartam lenni, jobban mondva az elnökhelyettese, mivel pártonkívüli vagyok. Én egy amolyan igavonó baromnak számítok. Senkit nem

zavartam, mindenkinek a hasznára voltam. De keresztezte utamat egy írásjel, megállított egy kettőspont. Jól jegyezze meg, a száműzetésben nem akad ember, aki igazat mondana magának: aki megérdemelten ül, az úgy tesz, mintha ok nélkül lenne itt, akit pedig ok nélkül ítéltek el, úgy tesz, mintha valamit elkövetett volna. De nekem hihet. Szóval így történt. A hivatalban nálunk kint lógott egy jelszó: „A technika a rekonstrukció idején minden eldönt. Sztálin." Ismeri ezt a jelszót? Ismeri. Nagyszerű. Én ezt egyszer hangosan elolvastam egy bűbájos lány jelenlétében. És rajtakapott, hogy nem ismerem az interpunkciót. Hallgassa csak figyelmesen! Azt hitte, hogy én a következőképpen olvasom ezt a jelszót: „A technika: a rekonstrukció idején mindent eldönt Sztálin." Roppant művelt leányzó volt, nem tudta elviselni az én nagyfokú tudatlanságomat, és bánatát megosztotta azzal, akivel kellett. Nekem mindig rossz volt a kiejtésem, és azt gondoltam, jókora megrovást kapok majd ezért az ügyért. De rám húzták az ötvennyolcas cikkely tizes pontját: ellenforradalmi agitáció és propaganda. Még az a jó, hogy kiszámították: három év elég lesz nekem a helyesírás megtanulására. Elég jól elhelyezkedtem itt: közgazdászként dolgozom a Prémbegyűjtőnél. Remélem, nincs kétsége afelől, hogy közreműködésemmel nem csökkent a begyűjtött prémáru. De úgy látszik, hogy az írásjelek elsajátítására Kankszk város túlságosan zsíros hely. Az első induló csoporttal, vagyis magával együtt megyek az Angarához. Arról álmodom, hogy könyvelő legyek a Prémbegyűjtő bogucsani irodájában. Amit itt megpróbálunk elérni, Szasa, semmiségnek tűnik egy moszkvai jampec számára. De nekünk kettőnknek az életben maradást jelenti.

Lehet, hogy Borisznak igaza van. De a maga számára Szasa más utat választott. Odamegy, ahova küldik, azon a helyen fog élni, amit kijelölnek számára. Harcolni valamiért, azt jelentené, hogy elismeri Gyjakovék jogát arra, hogy itt tartsák. De nem volt hajlandó elismerni ezt a jogukat.

– Hol lakott Moszkvában? – kérdezte Borisz.

– Az Arbaton.

– Az se rossz. Én a Petrovkán, abban a házban, ahol a korcsolyapálya van. Tudja, melyik az?

– Tudom.

– Mint ahogy azt már megsejtette, ifjúkorom az Ermitázs-kertben telt el. Néhány igazán kellemes estét töltöttem ott. De ahogy azt az én cadik nagyapám szokta volt mondani... Tudja, hogy mi a cadik? Nem tudja. A cadik valahol a bölcs és a szent között helyezkedik el. Egyszóval az én cadik nagyapám ilyen esetekben azt szokta mondani: Genug! Hogy mit jelent ez a „genug", azt se tudja? A „genug" azt jelenti, hogy „kész", „elég". Ezért mondom azt, hogy: genug emlékezni, genug a könnyeinket hullajtani.

Még aludtak, amikor reggel a háziasszonyuk munkába ment. A reggelijüket betette a kihunyt kemence tűzterébe.

– Hát igen. Ez a nagy előnye egy egyszerű asszonynak – jelentette ki Borisz –, mert miért váltam el én a feleségemtől? Tudja, nem akaródzott neki korán felkelni, és nem volt hajlandó meleg reggelit adni nekem. És mit ért el vele? Elveszítette a férjét.

Egyébként mindenképpen elvesztett volna engem. Hát akkor induljunk a Prémbegyűjtőbe, ebbe a mindenható trösztbe elintézni a felmondásunkat. Végkielégítésre nem számítok, de egy Bogucsaniba szóló levelet kicsikarok tőlük. Borotválkozik?

– Nem.

– Hallgasson rám, Szasa! Vágja le a szakállát, minek az magának? Mindjárt kimegyünk az utcára, és meglátja, micsoda lányok vannak itt.

Szasa már látta ezeket a lányokat. Gyönyörűek. Karcsú, magas, vörösesszőke szibériai nők. Erős testalkat, erős láb. Úgy képzelte, hogy remeteként fog élni Szibériában, franciával, angollal, politikai gazdaságtannal foglalkozik, ez a három év nem veszhet kárba. De most elfogta a kétség. Feltehetően nemcsak ez lesz az életében.

– Semmiféle kozmetika. Mindent természetesen – folytatta közben Borisz. – A csoportot három nap múlva indítják, addig még marad időnk egy kis mulatozásra. De ezzel a szakállal, drága barátom, csak itthon ücsörögheti.

– Nincs kedvem borotválkozni.

– Hallgassa meg egy tapasztalt ember tanácsát! Maga száműzetése első napját tölti itt, én a harmadik hónapot. Ha az életet mindaddig halogatja, amíg kiszabadul, akkor magának vége. Csak egy módon tudjuk megőrizni magunkat: ha úgy élünk, mintha mi sem történt volna. Akkor van esélyünk arra, hogy megússzuk.

Alacsony szoba, kifakult tapéta, a mennyezet fehér papírja felhólyagosodott, sárga vízfoltok ütöttek ki rajta, a falon túl gyerek sír. De kölni- és púderszag árad. Két szokványos borbélyszék, a mesterek fehér köpenyben, bár csizmát viselnek, arcuk akár a moszkvai mestereké, szigorú, előzékeny borbélyarc.

A homályos, repedezett tükör visszaverte Szasa sápadt arcát, fekete, hullámos szakállát, amely oly egyenletesen nőtt, mintha éppen most formázták volna meg.

– Egészen vágjam le?

A borbély töprengve megcsattogtatta ollóját a levegőben, majd egy határozott mozdulattal levágta Szasa szakállát. A szőrcsomók a piszkos borbélykendőre hullottak. Sercegett a borotva, Szasa arcát átmelegítette a langyos szappanhab. Eszébe jutott az arbati fodrászüzlet, az illata, a ragyogó fénye, az ünnepek előtti kapkodás.

– Maga lenne az, vagy mégsem? – ámuldozott széttárt karokkal Szolovejcsik. – Micsoda nyalka dalia lett magából!

Újból az utcán lépdeltek. Szasa bátran nézegette a lányokat, és azok visszanéztek rá.

– Ha itthagynának bennünket, sokat javítanánk a helybéli fajtán – közölte Borisz. – Kanszkban nagyon sok száműzött él, legfeljebb kettővel több lenne.

– Kit hagynak a városban?

– „Tak"... Hagy-tak! Betegeket, sokgyermekeseket, nagyon öregeket. Itt jön, de ne nagyon meresztgesse rá a szemét, egy mensevik, a pártvezérek egyike.

Botjára támaszkodva lassan közeledett feléjük egy öregember. Kabátot, kalapot viselt, hosszú ősz haja a gallérjára hullott. Szolovejcsik meghajolt. Válaszként az öreg is meghajolt, nem túl magabiztosan, így szoktak köszönni annak, akit nem ismernek föl. Aztán megismerte, megemelte a kalapját, és barátságosan elmosolyodott.

– Megy jelentkezni – közölte Borisz, büszkén arra, milyen tisztelettel köszöntötte az öreg. – Ötödikén és huszadikán kell jelentkezni. Mit gondol, hány éves lehet?

– Hatvan.

– És ha azt mondom, hetvenkettő? Itt aztán mindenfélével találkozhat: mensevikkel, eszerrel, anarchistával, trockistával, különféle elhajlóval. Akadnak köztük régi híresség is.

Szasa sohasem gondolta volna, hogy a Szovjetunióban még találhatók mensevikek és eszerek. A trockistákra már jól emékszik. Na de hát ezek? Lehet, hogy nem értik a helyzetet? Miben reménykednek... Folytatják, amit elkezdtek? Vagy talán nem is folytatnak semmit?

A Prémbegyűjtő étkezdéjében ebédeltek. Az alacsony szuterén helyiségben csupasz négyszögletes asztalok sorakoztak. A széles téglalap alakú tálalóablak mögött volt a konyha... A tűzhelyen három hatalmas alumíniumfazék, fölötte gőz gomolyog, mellette nagy merítőkanállal a kezében kipirult szakácsnő áll.

– Üzemi konyha – magyarázta Borisz –, csak a dolgozók számára főznek. De megtűrik az idegeneket is. Kell nekik egy kis mellékes. Saját hizlaldájuk van, disznók, nyulak, szárnyasok. A száműzöttek fele itt eszik. Ha majd azt mondja magának valaki, hogy én szereztem be ide, elhiheti neki.

Amikor a szakácsnő meglátta Boriszt, letette a merőkanalat, megtörölte a kezét a kötényébe, és kijött a konyhából.

– Borscs van ma, Borisz Szaveljevics, meg Sztroganov-falatok pürével, de ha vár egy kicsit, süthetek krumplit is mellé – egészen közel hajolt a férfihoz –, akad hozzá egy kis tütü is.

– Süssön krumplit – engedélyezte nagylelkűen Borisz.

– Elutazik, Borisz Szaveljevics?

– El – felelte komoran Borisz –, a korpát meghozták?

– Négy zsákkal már hoztak, és megígérték, hogy holnap még hoznak. A kalkulációt megint elvétették: nyolc kopejkával olcsóbban megy a gulyás. És a kályhással sem tudtak megegyezni, úgy füstöl a kályha, hogy az ember szeme belefájdul.

Az asszony úgy beszélt Borisszal, mint olyan emberrel, akinek az idejében minden jó volt, de mihelyt kitette a lábát, elkezdődtek a bajok. És Borisz egész fellépése azt fejezte ki, hogy ennek így kellett történnie, és jólesik látnia, hogy bár ő itt már senki és semmi, mégis változatlanul tiszteletben tartják.

– Én csak fecsegek itt, maguk pedig biztos már enni akarnának – kapott észbe a szakácsnő.

– Előttem öten dolgoztak az étkezdében – mesélte Borisz –, most már csak ketten: egy konyhai munkás meg ez az asszony. Ő a szakácsnő, a pénztáros, a felszolgálónő és egyben az igazgató is. Megjegyzem, ez az étkezde-ügy jelentéktelen apróság. Hosszasan beszélhetnék magának arról, mi mindent csináltam én itt az elmúlt két hónap alatt. De ez most már senkit sem érdekel. Nálunk nincsenek pótolhatatlan emberek: ma én dolgozom itt, holnap te. Bár ha jól belegondolunk, értelmetlen szavak ezek. Ha a könyvtárban nincs benn Puskin-kötet, kicserélhetem Tolsztojjal, de ez akkor már Tolsztoj lesz, nem pedig Puskin. Az én helyemre kineveztek valaki mást, de az már egy másik Puskin lesz.

Félénken bejött az étterembe egy alacsony emberke. Fiatal, de görnyedt, ápolatlan, borostás, sapkájának ellenzője törött, hosszú, gyűrött zekéjét mocskos ingre vette fel, néhány gombja hiányzik, cipősarka félretaposva. Esetlen, tűzött, vattabéléses nadrágja kitérdesedett, talpallója fityegett.

– Á, Igor! – köszöntötte Borisz. – Na gyere csak ide, gyere!

Igor zavart mosollyal odament. Szasa meglátta kék szemét, vékony, fehér nyakát.

– Vedd le a sapkádat, étteremben vagy! – szólt rá Borisz.

Igor kezében gyűrögette a sapkáját, ápolatlan, szőke haja égnek állt.

– Hogy vagy? – kérdezte Borisz.

– Megjárja, elég jól.

Igor mosolygott, elővillant ritkás fogsora.

– Ha megjárja, az megjárja. Ha elég jól, az elég jól van. Megint kidobtak?

– Nem, dehogyis! Csak nem engednek el az expedícióval.

Kellemes, kulturált hangjában volt valami nagyon sajátságos, de hogy mi, Szasa nem tudott rájönni. A hangot mindenesetre megjegyezte.

– Igor a leltározó irodában dolgozott – magyarázta Borisz. – A munka nem piszkos: fel kell mérni az épületeket, tervrajzokat kell készíteni róluk. Teljesítménybérben fizetik, elég jól lehet keresni vele. De ez az úriember nagyon lusta, meg aztán nagy zsírfoltokkal szállítja le a rajzokat. Talán bizony akad otthon zsír vagy olaj? Akkor kend kenyérre, ne a rajzokra. Azt pedig, hogy nem engednek el az expedícióval, csak lódítod! A csoport fele Kanszkban marad, te is itt maradhatnál, ha rendes ember lennél.

Igor bűntudatosan mosolygott, tovább gyűrögette kezében a sapkát.

– Na jól van – fejezte be Borisz a kioktatást. – Éhes vagy? Persze, hogy az! Pénzed van? Persze, hogy nincs!

– A napokban kell megkapnom a pénzt nyolc rajzért.

– Erről a nyolc rajzról már két hónapja hallok...

Borisz odakiáltott a szakácsnőnek:

– Marja Dmitrijevna, etesse meg Igort, én fizetem!

A szakácsnő komoran kiadott az ablakon egy tányér borscsot és egy darabka kenyeret. Igor zsebébe gyűrte a sapkáját, hóna alá szorította a kenyeret, és ügyefogyottan elindult a tányérral egy távoli asztalhoz.

– Ki ez az ember? – kérdezte Szasa.

– Figyelemre méltó személyiség, jellegzetes figura. Költő. Egy fehér emigráns fia. Lelkes komszomolista lett belőle Párizsban, visszajött a Szovjetunióba, és tessék, már ide is került Kanszkba.

– Miért került ide?

– Naiv kérdéseket tesz fel. A lázadást csírájában fojtjuk el. Ha én egy nem megfelelő tréfát mondtam el, ez azt jelenti, hogy gondolkodásom iránya téves, és megfelelő körülmények között kész lennék szovjetellenes tevékenységre. Maga elkészített egy helytelen tartalmú faliújságot, holnap kiadhat egy illegális folyóiratot, holnapután meg már röpcédulákat gyárt. S ezt még humánusnak is nevezhetjük: a faliújságért három évre ítélték, a röpcédulákért ki kellene végezni. Így tehát megóvták

az életét. Igor Párizsban nőtt fel, emigráns gyermekként, vagyis egy olyan ember gyerekeként, aki sokat szenvedett a forradalom miatt, így aztán bármire képes. Tehát el kell zárni a világtól a saját érdekében.

Igor a sarokban ült és mohón evett.

Borisz elnézte, és így folytatta:

– Az egyszerű ember rendet tesz maga után, ezért aztán mindenütt ember marad. Az arisztokrata megszokta, hogy takarítsanak utána, s ha nincs, aki takarítson, elállatiasodik. A monsieur nem óhajt dolgozni, maradékért kuncsorog az étteremben, a lakásáról elkergetik, mert rendetlen! Mindenkitől kölcsön kér, és senkinek sem adja vissza. No és mint maga is tudja, a száműzöttek között nincsenek krőzusok. De igaz, maguk a száműzöttek rontották el: körülvették, teljesen belehabarodtak. Nem tréfadolog ez, egy költő! Párizsból! Párizs! Franciaország! A három testőr! Idősebb Dumas! Ifjabb Dumas! Egyedül csak tőlem tart: akik körülvették, zabálni nem adnak neki, de én adok. El kell tűrnie az erkölcsi prédikációimat, bár a lelke mélyén megvet engem, mint plebejust és pimasz alakot. Most aztán, hogy elmegyek az Angarához, éhen döglik! De nem ez a legérdekesebb. Dulcineáját várja. Ha eljön, olyan látványban lesz része, mint még soha. Lám, már meg is jött.

Az étkezdébe belépett egy harminc év körüli, elbűvölően szép istennő; nagy, makacs ajka éles rajzolatú. Nyugodt tekintettel nézett végig az éttermen, közönyösen biccentett Borisznak, aki tartózkodó méltósággal meghajtotta a fejét. Aztán az asszony meglátta a sarokban ülő, tányérja fölé görnyedő Igort.

– És ennek az elfajzott alaknak egy ilyen nő jutott – dünnyögte bánatosan Borisz.

– Ki ez?

– Leningrádból jött, a száműzött férjét keresi, és beleszeretett ebbe a madárijesztőbe. Mindennap itt ülnek, ez a verseit szavalja neki, az asszony meg úgy néz rá, mint Dorian Gray arcképére.

Az asszony valamit mesélt Igornak, az vihogott, összeszedegette a morzsákat az asztalról, és bekapta őket. Rendetlen, hebehurgya emberke, semmi vonzó nincs benne. Aztán az asszony felállt, odament a tálalóablakhoz, és a szakácsnő kelletlenül neki is adott egy tányér borscsot. Igor megrándult, segíteni akart neki, de mégis ülve maradt. Amikor az asszony újból elment kenyérért és evőeszközért, megint utána indult volna, de aztán visszaült a helyére.

Az asszony evett, most Igor mesélt neki valamit, arca egyszerre volt fiatal és elnyűtt. Az asszony hallgatta, néha bólogatott. Aztán odahozta a második fogást is, a felét áttette a tányérjára, amiből a levest ette, a többit Igornak adta.

– Feneketlen bendő! – háborgott Borisz. – Reggeltől estig zabálna, elszed mindent a szeretett asszonytól. Az emberek még rosszabb körülmények között is emberek tudnak maradni. Ez a párizsi ficsúr meg lám, mivé lett. És ne gondolja, hogy jámbor lélek. Egyáltalán nem az! Pimasz, cinikus, lelke mélyén kineveti azokat, akiket kifoszt. Parazita! Kíméli magát, és önmagunkat kímélni azt jelenti, hogy nem kímélünk másokat. Így mondta ezt még az én cadik nagyapám. Idejött a Szovjetunióba! Azt gondolta, micsoda megtiszteltetés ez a Szovjetuniónak, de kiderült, hogy itt dolgozni kell. Nem akart dolgozni, így aztán a társadalom kilökte, kivetette magából.

Szasa mosolyogva jegyezte meg:

– Helyesebb lett volna Párizsba visszalökni.

Eközben az asszony befejezte az evést, eltolta maga elől a tányért, az asztalra könyökölt, tenyerébe hajtotta az állát, és Igorra nézett.

Az mogorván hátradőlt a széken, lehajtotta a fejét, és valamit motyogott... Versét mondta, anélkül, hogy felemelte volna a hangját, és Szasához csupán csak egyes szavak jutottak el: kereszteslovagok, Jeruzsálem fala, sárga romok, perzselő napsütés, asszonyok a lovagokra várnak, akik soha nem térnek vissza.

– Hogy tetszik magának? – kérdezte halkan Borisz. – Hős lovagok és elbűvölő hölgyek. No? Kanszkban, a Prémbegyűjtő étkezdéjében?!

Valóban mulatságos. De mégis volt valami varázslatos ebben a helyzetben, Igor elidegenedett arcában, az elmélyült tekintetű, gyönyörű asszonyban.

Szasa elnyomta magában a pillanatnyi ingerültséget. A türelmetlenségből fakadt, amiben felnőtt.

És azt mondta Borisznak:

– Legyünk elnézőek.

2

A Moszkva rekonstrukciójának átfogó tervét megvitató értekezletre Sztálin akkor érkezett meg, amikorra ez a megbeszélés már a végéhez közeledett. Sztálin tudta, mit mond majd bevezető szavaiban Kaganovics, olvasta Bulganyin beszédét is. A rekonstrukcióval kapcsolatos minden véleményt és javaslatot már elébe tártak, mindezt kétszer megvitatták a Politikai Irodában, saját véleményét már kialakította. Ezt a véleményt fejezi ki Moszkva rekonstrukciójának átfogó terve. Ez az átfogó terv az ő személyes véleményét tükrözi.

Amikor Sztálin megjelent az elnökségben, mindenki felállt, kitört és egyre nőtt a szokásos tapsvihar. Sztálin üdvözletképpen felemelte a kezét, aztán nyomban leült, erre buzdítva a többieket is.

Valaki a szónoki emelvényen állva már felszólalásának végén tartott. Sztálin úgy tett, mint aki figyelmesen hallgat, s közben egy papírlapra a régi ateni templomok romjait rajzolgatta, egy kis faluban állnak ezek vagy tíz kilométerre Goritól, apjának, a csizmadia Dzsugasvilinek a megrendelői laktak ott. Apja elvitte nekik az elkészült munkát, de néha egy-két napig ott is dolgozgatott.

Gyakran magával cipelte a kis loszifot is. Kora reggel indultak el Goriból, a Tana partján haladtak, a szőlők mellett, amíg csak el nem érték a régi ateni templomok romjait. Ebben a kis faluban kilenc vagy tíz templom állt egykoron, közöttük a Sion-kolostor kupolás kis temploma is, amelyet a legendák szerint még a hetedik században építettek. Homlokzatán megmaradtak a kor jelentős figuráinak szobrai. A templom belsejét freskók díszítették, azok is történelmi személyeket ábrázoltak.

A legjelentősebb emlékművek az építészeti emlékek: anyaguk örök, a szabadban állnak, bárki megtekintheti őket, sokszorosíthatók képeslapokon és fényképeken.

A szobrok jelentőségének a monumentális propagandát követelő Lenin is tudatában volt. De Lenin a néptömegek történelemszemléletét kívánta a szobrok segítségével formálni. Pedig a monumentális propaganda igazi feladata a kor megörökítése. Vajon hány maradt fönn az akkoriban létrehozott ötven emlékműből? Egy? Kettő?

Az Ő korszakának emlékműve Moszkva lesz, a város, amelyet Ő teremt újjá. Csak a városok élnek örökké. A húszas évek szerény építészete tévedésnek bizonyult. A forradalmi aszketizmus szembeállítása a nép hivalkodó pompájával csak a klasszikus hagyományokat elutasító formalista építészet fedezékéül szolgált. Pedig mindenekelőtt a klasszikus hagyományokat kell felújítani.

I. Péter megértette ezt, és Pétervárt a klasszikus példákat követve teremtette meg, ezért aztán Leningrád építészeti szempontból – város. De régimódi, földhözragadt. Moszkva égbe törő városként áll majd az utódok előtt. Magas épületek klasszikus elemekkel – ez a jövő stílusa. Az első magas épület a Szovjetek Palotája lesz. Ennek építését Kirov javasolta huszonkettőben, az I. szovjetkongresszuson. De hát ki emlékszik erre? A Szovjetek Palotáját Ő építi meg, mint az új Moszkva építészeti központját, új főútvonalakat nyit rajta, megépíti a metrót, új lakóházakat és középületeket emel, új hidakat és rakpartokat teremt, szállodákat, iskolákat, könyvtárakat, színházakat, klubokat, kerteket és parkokat hoz létre. Mindez az Ő korszakának hatalmas emlékműve lesz.

Ilyen gondolatokat váltott ki Sztálinból a régi ateni templomok romjainak emléke.

De akkor, gyermekkorában ezek a félig romba dőlt templomok kongó ürességükkel, távoli titkaikkal döbbentették meg.

És most, az elnökség hosszú asztalánál ülve, ezeknek a templomoknak a körvonalait rajzolta egy darab papírra. Nem tudott rajzolni, de vonalzó nélkül is szabályos egyeneseket húzott; biztos keze volt.

– Sztálin elvtársé a szó – jelentette Kaganovics.

Megint mindenki felállt, megint felcsattant a megszokott taps, a szokásos ováció.

Sztálin kiment az emelvényre, felemelt kezével véget vetett a tapsnak, és csendesen megszólalt.

– Elég sokat beszéltek már Moszkva rekonstrukciójának szükségességéről. Nincs miért megismételnem mindezt. A régi, fából épült Moszkva keskeny utcáival, közeivel, zsákutcáival, kaotikus beépítésével, nyomorúságos viskóival, komor bérkaszárnyáival, a közlekedés özönvíz előtti eszközeivel már nem elégíti ki Moszkva dolgozóit.

Rövid szünetet tartott, hallgatta a feszült csendet; semmi mozgás, egy sóhaj sem hallatszik.

– A szovjethatalom évei alatt – folytatta Sztálin még halkabban – igen sokat tettünk a moszkvai dolgozók életkörülményeinek megjavításáért. Pincékben meghúzódó munkásokat normális lakásokban helyeztünk el, összébb költöztetve a volt kizsákmányoló osztályok képviselőit. Számtalan iskolát építettünk munkásgyerekek számára, és munkásklubokat meg kultúrpalotákat emeltünk. Eredményeink ezen a téren óriásiak, mindez joggal ébreszt büszkeséget a szovjet emberek szívében. De kötelességünk a jövőre is gondolni. Vezetni azt jelenti: előre látni. Évtizedekre előre kell terveznünk. Ez lesz majd Moszkva rekonstrukciójának átfogó, nagy terve.

Sztálin előjött a szónoki emelvény mögül, végigment a színpad előterén, a termet változatlanul néma csend ülte meg.

Aztán visszament a szónoki emelvényre, és így folytatta:

– E terv megvalósításához két fronton kell harcolnunk: az ellen, hogy Moszkva „nagy falu" maradjon, és a mértéktelen urbanizáció ellen. Nekünk nem szabad vakon lemásolnunk a nyugati példákat. Moszkva szocialista város, egy szocialista állam fővárosa, ez kell, hogy meghatározza külsejét. Nem olyan város ez, ahol a gazdagok palotákban élnek, a munkások pedig nyomortanyákon, hanem ellenkezőleg: olyan város, ahol éppen hogy a munkások számára teremtették meg a legnagyobb, a legteljesebb kényelmet biztosító életet.

A terv első feladata tehát: a várost minél kényelmesebbé tenni. Új, kényelmes lakótömböket kell létrehoznunk, lehetőség szerint parkos területen. Kényelmes és szép házakkal kell beépítenünk a Moszkva és a Jauza folyó partjait, és ez újabb ötven kilométernyi rendezett utcát jelent majd nekünk. Új házakat kell építenünk a város főutcáin, lebontva minden régit és elavultat, a főutakat ki kell szélesítenünk ötven-hetven méteresre, és ezzel megoldjuk a város közlekedési gondjait is, megint csak a dolgozók érdekében.

Sztálin újból szünetet tartott. Tudta, hogy ismert dolgokról beszél, de ezzel együtt azt is tudta, hogy akik hallgatják, úgy fogadják szavait, mint valami kinyilatkoztatást, merthogy ezt Ő mondja.

– Áttérek a második feladatra – kezdte újból Sztálin. – A második feladat: a világ első szocialista államának fővárosa szép kell, hogy legyen. Még államiságunk hajnalán a nagy Lenin irányítása alatt kidolgozták a nagyarányú propagandatervet, a nagy Lenin azt akarta, hogy korunk századokra szóló emléket hagyjon maga után, és Lenin végakaratát teljesítenünk kell és tovább kell fejlesztenünk. De akkor, azokban az években még szegények voltunk, arra kényszerültünk, hogy beérjük szerény építészeti megoldásokkal. Sajnálatos módon ez tág teret engedett a formalista művészetnek, de a formalista művészetet nem értik a tömegek, ez a művészet idegen tőlük. Most már elég gazdagok és erősek vagyunk, és elsősorban a klasszikus örökséget kell felhasználnunk. Természetesen a klasszikus örökséget sem kell vakon lemásolnunk, ahogy ezt a pétervári városépítők tették. A klasszikus formába új szocialista tartalmat kell öntenünk.

Hosszú szünetet tartott, majd így folytatta:

– És végül, elvtársak, az utolsó kérdés: milyen irányban kell fejlődnie Moszkvának?

Az első javaslat szerint hagyjuk meg Moszkvát olyannak, amilyen, tekintsük múzeumnak, és az új Moszkvát építsük fel új helyen. E javaslat szerzőivel az iránt érzett tiszteletünk ellenére sem tudtunk egyetérteni. Moszkva, Oroszország történelmi központja egyesítette és teremtette meg Oroszországot, nem tudunk, nem merünk lemondani róla.

A másik javaslat szerint hagyjuk meg érintetlenül Moszkva jelenlegi központját, körülbelül a Szadovaja körút határain belül, vegyük körül nyolc szatellita kerülettel, építsünk fel nyolc lakónegyedet, ebből lesz majd az új Moszkva. Nem nehéz meglátni, hogy ez csupán az első javaslat variánsa.

Miből indul ki mind a két javaslat? Mindenekelőtt abból, hogy nem hisznek bennünk, kétségbevonják, hogy képesek vagyunk Moszkvát rekonstruálni. Természetesen könnyebb felépíteni egy új várost, de nekünk, bolsevikoknak van erőnk a legbonyolultabb feladatok megoldására is; átépíteni Moszkvánkat, helyén hagyni Moszkvánkat, meghagyni Moszkvát hazánk központjának, a világforradalom központjának. Ezért aztán úgy döntöttünk, hogy Moszkvát a történelmileg kialakult sugaras-körutas alaprajz szerint fejlesztjük tovább. Építészeti központját a Szovjetek Palotája képezi, melyet Vlagyimir Iljics Lenin grandiózus alakja ékesít majd. A Szovjetek Palotájától sugarasan indulnak majd ki Moszkva főútvonalai, szélesek, kényelmesek, és mindegyiken magas épületek fognak sorakozni. Moszkva a magasba, felfelé tör majd. Égbe törő Moszkva klasszikus, de szocialista tartalommal megtöltött építészeti megoldásokkal – ez lesz a város eljövendő képe, a jövendő Moszkvájának képe.

Háromnegyed tízkor az értekezletről visszatérve Sztálin bement a dolgozószobájába. Poszkrjobisev jelentette neki:

– Ioszif Visszarionovics, Sumjackij meghozta a filmet.

– Jól van – felelte Sztálin –, Sumjackij hazamehet. Szóljon Kliment Jefremovicsnak, jöjjön filmet nézni!

A moziterem Sztálin dolgozószobája mögött helyezkedett el, közvetlenül az őrség szobája mellett. A helyiség kicsi volt, mindössze hét széksorral, minden sorban nyolc ülőhellyel.

Sztálin többnyire a Politikai Iroda valamelyik tagjával nézte a filmet. Ebben az esetben feltette a szemüvegét, az utolsó, a hetedik sorban ült le, a szélére, hogy a vetítőgép sugara ne zavarja, meg ne is kattogjon a gép a füle mellett. Néha, bár nagyon ritkán, csak ha vendégek voltak, Sztálin a második sor közepére ült le, és nem tette fel a szemüvegét. Soha nem mutatkozott szemüvegben, szemüvegesen soha nem is ábrázolták.

Ma Sztálin utasítására Chaplin *Nagyvárosi fények* című filmjét hozták el. Sztálin most nézte meg harmadszor. Nagyon szerette Chaplint, apjára emlékeztette, az egyetlen emberre, akit igazán közel érzett magához. A chaplini hősben néha felfedezett valami hasonlóságot önmagával is, az is ugyanolyan magányos ezen a világon. De elhessegette magától a gondolatot, nem felelt meg a valóságnak. Chaplin apjára emlékeztette, egyedül csak az apjára. Szegény Charlie lassan távolodott az úton, hátranézett, védtelenül mosolygott. Sztálin megkönnyezte, és zsebkendőjével megtörölte a szemét...

Vorosilov odahajolt hozzá:

– Koba, mi van veled?

– Rólam szól ez a film – felelte ridegen Sztálin.

De ez a film nem róla szólt, hanem az apjáról, az ügyefogyott csizmadiáról, Visszarion Dzsugasviliről... Amikor elindult pénzt keresni, többnyire Telaviba vagy valahova máshova, ő is éppúgy nézett hátra az úton, mint Chaplin, és ilyen szomorú, védtelen mosollyal intett búcsút Ioszifnak.

Abban az időben a szintén csizmadia Kulumbegasvili házában éltek. A ház két

szobából állt, az egyikben laktak Kulumbegasviliék, a másikban ők, Dzsugasviliék húzták meg magukat. A kis házat szinte átitatta a csizmadiaműhely szaga, Kulumbegasvili ott dolgozott, de az ő apja ritkán tartózkodott otthon, inkább Kahétiát járta, bolyongott, nem jött ki a feleségével. Anyja uralkodó természetű asszony volt, hamisítatlan grúz nő, igazi „kartveli", ahogy a grúzok nevezik magukat, apja pedig mintha a déli oszétek közül került volna ki, ezek a Gori környékén laktak. Ősei asszimilálódtak, és nagyapja a „Dzsugajev" vezetéknév oszét „jev" végződését megváltoztatta a grúz „svili"-re.

Anyja mosni és takarítani járt egy Egnatosvili nevű gazdag özvegyemberhez. A papneveldében azt beszélték, hogy ő Ioszif apja, ő helyezte el a gyereket a papneveldében is, ha Dzsugasvili csizmadia fia lenne, akkor az a csizmadiamesterségre tanítaná fiát, és nem csavarogna mindenfelé Grúziában.

Mindenki hazudik, senkinek sem szabad hinni. A kis Ioszif nagyon jól tudta, hogy az ő apja Visszarion Dzsugasvili csizmadia, ez a csendes, jóságos ember, bár anyja mindig szidalmazta apját, mondván, hogy miatta ilyen szegények, ő tette tönkre az életüket. Ioszif ezekért a szemrehányásokért nem szerette az anyját.

Vitathatatlan, hogy anyja jót akart neki, azt akarta, hogy pap legyen belőle, istennek akarta szentelni őt. És Egnatosvilihoz is csak azért vitte el, hogy táplálóbb, jobb falatokhoz jusson. De ő nem akart hozzájuk menni. Azok gazdagok, ő pedig szegény, kihoznak neki az udvarra egy tányér harcsót* és mellé kukoricamálét, ők maguk meg a szobában üldögélnek, bort isznak, beszélgetnek. Amikor Egnatosviliékhez mentek, anyja igyekezett rendesen felöltöztetni őt. De hát minek? Az öltözködéssel egyesek a gazdagságukat akarják hangsúlyozni, mások meg a szegénységüket igyekszenek takargatni. De ő nem szégyellte a szegénységét. Elrongyolódott a nadrágja? Fütyült rá! Másik nadrágja nincsen. Félretaposta a cipője sarkát? Más cipője nincsen. Tifliszben, a szemináriumban még büszke is volt toprongyos külsejére, így kell kinéznie egy igazi férfinak! Most is úgy öltözködik, mint egy egyszerű katona...

Sosem akarta alávetni magát anyja akaratának. Apját szerette, de az ő akaratának sem vetette magát alá, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy apjának nem volt akarata. Anyjának bezzeg volt, mindenki azt mondta, hogy tőle örökölte a természetét, de anyjának akarata és jelleme rámént a betévő falat megszerzéséért folytatott küzdelemre. Apja nem óhajtott görnyedezni néhány kopejkáért, szeretett énekelni, tréfálni, asztal mellett üldögélni a cimboráival. Ezekben a pillanatokban igazi férfi volt, rokonszenves, elbűvölő és vidám. Anyja mellett pedig kicsinek, szánalmasnak, szótlannak látszott. Gyenge ember!

Aztán jött a levél, hogy apját megölték Telaviban részeg dulakodás közben. Megint csak hazudnak. Apja sohasem verekedett, csendes, békeszerető ember volt. Ugyan ki és miért ölhette volna meg? Apja egyszerűen csak meghalt. A papneveldében a fiúk csúfolták Ioszifot: apja nem tudta megvédeni magát. De Ioszif jól tudta, hogy ez nem így van, mindez hazugság, nem is válaszolt nekik, csak mosolygott, otthagyta

* Harcso: dióval és fűszerekkel elkészített húsétel.

óket, megvetette mindannyiukat, az iskolatársait, megvetette a gazdagokat, akik gazdagságukkal hencegtek és megvetette a szegényeket is, amiért szégyellik a szegénységüket.

Apját ott is temették el, Telaviban, hogy hová, senki sem tudja. Még ő, a fia sem. Pedig hogy szerette az apját, s az apja is szerette őt, sohase büntette, nem is szidta meg, csak kedvesen összeborzolta a haját, meg énekelt. Tőle örökölte a muzikalitását. A papnevelde kórusában mindig a felső sorban állt a kicsik között. Az Ő hangját tartották a legjobbnak, a karnagy azt mondta, hogy a hallása is kitűnő. Mindezt apjától örökölte, rá is hasonlít, az is ilyen kis termetű, vöröses hajú volt, az anyja meg magas és fekete. Apja szerette és értette a tréfát, anyja nem értette, mogorva asszony volt.

A földijei róla, Sztálinról akarják elnevezni születési helyét, Gorit. Nem kell! Inkább nevezzék el róla Chinvalit, Dél-Oszétföld fővárosát, ez majd emléket állít az apjának és egész oszét rokonságának. Anyja majd észbe kap, ha megtudja, milyen tiszteletben tartja apja, Visszarion Dzsugasvili csizmadia emlékét. Anyja nem buta asszony, meg fogja érteni. Nem kétséges, a szovjet nép szemében példamutató fiúnak kell látszania, ez emberibbé, szeretetre méltóbbá teszi az alakját! De a gyermekkort elsősorban az apja jelenti számára.

Megint eszébe jutott, hogyan mentek együtt Ateniba, arrafelé a parasztok szőlőműveléssel foglalkoztak, lábbal taposták a szőlőt, óriási agyagkorsóba töltötték a pompás Atenuri bort.

Esténként apja is ateni bort ivott a barátaival, együtt énekeltek; szívszorító, sokszólamú grúz énekszó. Jól énekeltek és jól ittak, grúz módra, a bortól jóságosak és vidámak lettek, nem úgy, mint az orosz parasztok, akik a vodkától lerészegednek, verekszenek, bicskáznak. De ez az orosz nép lélekszámát tekintve óriási, csak velük lehet történelmet csinálni. Csak Oroszországhoz csatlakozva maradt fenn a grúz nemzet, így lett a grúz szocializmus az összorosz szocializmus része.

De azért az oroszok nem grúzok. A papneveldében és a szemináriumban soha senki nem bántotta rossz karja miatt. Ebben is a velük született grúz nemeslelkűség nyilvánult meg. Később azonban az emberek már nem vették figyelembe ezt a fizikai gyengeségét, sem Bakuban, sem Batumiban, sem Szibériában. Durvák és kíméletlenek voltak hozzá. Nem hagyta magát, még nagyobb durvasággal felelt meg nekik. Lenin megrótta őt durvasága miatt, de csak így lehet vezetni: az apparátus durvasága kordában tartja a nép durvaságát. Csak az értelmiség bánik kesztyűs kézzel a néppel, óket aztán a végén kihajítják, mint valami felesleges kacatot. Még akkor, ifjúkorában rájött, hogy a demokrácia Oroszországban csak a durva erők szabadjára engedése. A durva ösztönöket csak erős hatalommal lehet elnyomni, ezt a hatalmat nevezik diktatúrának. Ezt nem értették a mensevikek, akik nem ismerték a népet, de értették a bolsevikok, akik ismerték a népet. Ezért aztán az orosz szociáldemokraták többsége a bolsevikok mellé, a nem orosz szociáldemokraták pedig a mensevikek mellé álltak. A bolsevizmus orosz jelenség, a mensevizmus nem orosz. A *jelentős* grúzok közül egyedül csak Ő értette meg az orosz népet, és állt a bolsevikok mellé. A többi grúz: Zsordanija, Cereteli, Csheidze és a többiek nem ismerték az orosz népet, és a

mensevikekkel tartottak. Igaz, Ő akkor ellenezte a föld államosítását. Kinek volt igaza *abban az időben,* neki vagy Leninnek, nem tudni. Hogy kinek volt igaza a múltban, arra a történelem nem ad egyértelmű választ. A győztesnek van igaza. De Ő nem helyezkedett szembe Leninnel: Ő a bolsevikokkal és Oroszországgal tartott, csak így lehetett belőle számottevő politikus. Nagyon sokat foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, és biztosan tudja: a nemzetiségek között, éppúgy, mint az emberek között, az erősebb győz, a népek között éppúgy, mint a politikusok között vannak vezetők, és vannak, akiket vezetnek. A Szovjetunióban, ahol több mint száz nép él, csak egy lehet, egy nép lehet a vezető, az orosz, ők teszik ki az ország lakosságának több mint a felét. Az orosz nagyhatalmi sovinizmus ellen kíméletlen harcot kell HIRDETNI, mert kiváltja a helyi nacionalizmust. De soha egy pillanatig sem szabad megfeledkezni arról, hogy a legfőbb összefogó erő az orosz nép. Az orosz nép számára neki orosznak kell lennie, mint ahogy a franciák számára francia volt a korzikai Bonaparte Napóleon.

Sztálin elégedett volt az értekezlettel. Nemcsak úgy szólalt fel, mint Moszkva rekonstrukciójának kezdeményezője és szervezője, Ő őrizte meg Oroszország számára ezt a várost, amelynek neve drága minden orosz ember számára. Ő őrizte meg Moszkvát olyannak, amilyennek az orosz ember ismeri és szereti. Nem ezek a teremben helyet foglaló magas homlokú értelmiségiek, akik Oroszország kultúrájáról szavalnak, hanem Ő, igen, Ő, és egyedül csak Ő tanúsított Moszkva iránt mély orosz szeretetet és tiszteletet. Ezért aztán mostantól kezdve ez az Ő városa, és a jövő Moszkvája az Ő emlékműve. Kirov, ez az orosz ember Leningrádban hadonászik, Leningrád rekonstrukcióját harsogja, ugyan mi szorul ott rekonstrukcióra? Leningrád egy kialakult város, kőtömb, amivel nem lehet mit tenni, s amivel Kirov sem kezdhet semmit.

De mint mindig, amikor rendkívüliségét demonstrálta, mélységesen magányosnak érezte magát. Felállnak és tapsolnak, de nem szeretik őt, félnek tőle, azért állnak fel és tapsolnak. Sokkal nagyobb élvezettel, diadallal és örömmel taposnának rajta, ha megbukna. Nem tudnak és nem akarnak egyetérteni felsőbbrendűségével, rendkívüliségével, egyedülállóságával. Számukra plebejus. Még „harcostársai" is félnek a hatalma megerősödésétől, folyton csak a kollektív vezetésről beszélnek meg a KB szerepéről, és minden eshetőségre készen Pokrovszkij iskolájára hivatkoznak, amely tagadja a személyiség szerepét a történelemben, s ezzel elsősorban az Ő szerepét akarják kisebbíteni a párt és Oroszország történetében.

Nem fog sikerülni nekik. Ő nemcsak Oroszország új történelmét teremti meg, de új kritériumokat is kidolgoz majd a történelmi események értékelésére, csak ezzel lehet biztosítani a jelenlegi és az eljövendő nemzedékeknek, hogy helyesen vélekedjenek a korszakról. Az Ő korszakáról.

Caesar és Napóleon nem becsvágyból lett császár, hanem történelmi szükségszerűségből. Csak az egyeduralkodó Caesar tudott megküzdeni a barbárokkal, csak Napóleon császár tudta meghódítani Európát. A legfelsőbb vezetésnek királyian fenségesnek kell lennie, csak egy ilyen hatalom előtt hajol meg a nép, csak ennek fog engedelmeskedni, csak ez tud kiváltani benne félelmet és tiszteletet. Az orosz

történettudomány Rettegett Iványt gonoszként állítja be. Rettegett Iván valójában kiváló államférfiú volt, Oroszországhoz csatolta Kazanyt, Asztrahánt és Szibériát; Oroszország történetében először, de az is lehet, hogy nemcsak Oroszországében először, bevezette a külkereskedelem monopóliumát, és az orosz cárok közül először tette legfőbb elvvé az államiság elvét: minden alárendeltetik az állam érdekének. A bojárok gátolták a hatalmas központosított állam megteremtését. Ezért Rettegett Iván tévedése nem abban rejlett, hogy kivégeztetett bojárokat, hanem abban, hogy keveset végeztetett ki, hogy nem irtotta ki a négy legfőbb bojárnemzetség írmagját is. Az ókorban élők ebben az értelemben messzebbre láttak, ellenségeiket harmad- és negyedíziglen kiirtották, egyszer s mindenkorra.

A történettudomány helytelenül értékeli az opricsnyina szerepét is. Különbséget kell tenni az opricsnyina és az opricsnyik fogalma között. Az opricsnyina Rettegett Iván gárdája, haladó testület, amelyet a bojárság ellen vívott harcra hoztak létre. Az opricsnyik parancsvégrehajtó, szükségképpen hóhér is. A halálos ítéletre vonatkozó törvényeket humánus parlamentek, magas képzettségű törvényhozók fogadják el, de a halálos ítéletet hóhérok hajtják végre.

I. Péter nagy államférfiú volt, megteremtette az új Oroszországot. De mit ír róla Pokrovszkij? Emlékezzünk csak soraira: „Péter, akit a hízelgő történészek Nagynak neveztek, kolostorba záratta feleségét, hogy elvehesse Katalint, aki annak előtte egy észtországi lelkész szobalánya volt. Saját kezűleg végezte fia kínvallatását, aztán megparancsolta, hogy titokban végezzék ki a Péter–Pál-erőd kazamatájában. Szifiliszben halt meg, de előzőleg még megfertőzte második feleségét is..." Hát ez minden, amit Pokrovszkij Péterben látott!

És ezt az ostobaságot a „történeti iskola feje" hozta össze. Azt persze, hogy Péter átalakította Oroszországot, nem vette észre! Lám, milyen ostobaságot állíthatnak egyesek, lám, hová vezet a marxizmus doktrínaszerű értelmezése és a történelmi személyiség szerepének tagadása a történelemben! És ezt a primitív szociológust Lenin emelte piedesztálra, dicsérte *Az orosz történelem dióhéjban* című művét, ezt a tehetségtelen munkát, amely Oroszország minden történelmi személyiségét hitvány alaknak állítja be. Hogy dicsérhette őt Lenin? Az a Lenin, aki pontosan tudta, mi a személyiség szerepe a történelemben!

Pokrovszkij a leninizmus őrzőjének, Lenin nézetei egyedüli értelmezőjének akarta feltüntetni magát. De nem! Vlagyimir Iljics Lenin nézeteinek egyetlen letéteményese csak az utódja lehet, csak ügyének folytatója, csak az, aki utána az országot vezeti. Utódja és ügyének folytatója – Sztálin, az ország vezetője. Egyedül csak Sztálin lehet a lenini örökség letéteményese, ideszámítva a történelem területét is, hiszen Ő CSINÁLJA ezt a történelmet. És mégis, az elmúlt tíz esztendő alatt Pokrovszkij elvtárs egyetlen szót sem ejtett arról, *mit* tett Sztálin elvtárs a társadalomtudományok terén. Pokrovszkij elvtárs talán nem értette, hogy egy országot vezetni azt jelenti, hogy kidolgozzuk az államiság elméletét. Megértette. Csak nem akarta elismerni Sztálin elvtársat sem mint tudóst, sem mint elméleti szakembert.

Pokrovszkij antimarxista „történeti" iskoláját szét kell verni. Lenin tekintélyének azt kell szolgálnia, amire a pártnak szüksége van ma, és amire szüksége lesz holnap. És

Lenin tekintélyét az utódjának is örökölnie kell. Sztálin a jelen Leninje. Ha Sztálin meghal, utódját a jelen Sztálinjának nevezik majd. Csak így lehet a hatalom utódlását, megingathatatlanságát és állandóságát biztosítani. A történettudománynak azt kell bizonyítania, hogy Sztálin Lenin igazi utódja, más utódja nem lehetett volna, mindazok, akik igényt tartottak a lenini örökségre, csak szánalmas önjelöltek, politikai kalandorok és intrikusok. A történettudománynak meg kell erősítenie, hogy mindig Sztálin állt Lenin mellett. Nem Zinovjev, aki az emigráció idején mindössze Lenin titkára volt, nem is Kamenyev, aki ugyanott az emigrációban csak egyszerű referensként dolgozott Lenin mellett, hanem igenis Ő, aki Oroszországban a gyakorlati munkában teremtette meg a pártot. Ezért is nevezik Lenin–Sztálin pártjának. Az apró véleménykülönbségeket Sztálin és Lenin között el kell felejteni, örökre ki kell hajítani a történelemből. A történelemben csak az maradhat fenn, ami Sztálint napjaink Leninjévé teszi. A legfőbb feladat erős szocialista államot teremteni. Ehhez erős hatalom szükségeltetik. Sztálin e hatalom vezetője, ezek szerint Leninnel együtt ő állt ott a kezdet kezdetén, Leninnel együtt ő irányította az októberi forradalmat. John Reed másként világítja meg az októberi fordulatot. De egy ilyen John Reedre nekünk nincs szükségünk.

Ez a történelem meghamisítása lenne? Nem, nem az. Az októberi fordulatot a párt hajtotta végre, és nem a Párizsban, Zürichben, Londonban élő emigránsok. Azok ott kedvükre vitázhattak, megtanultak fecsegni és gyűlésezni a párizsi kávéházak teraszain, míg Oroszország forradalmárainak hallgatniok kellett, vagy csak suttogva beszélhettek. De éppen ők, ezek az egyszerű, szerény pártmunkások, ők vitték harcba a tömegeket a döntő órában a forradalomért, majd a forradalom védelmében. És Ő képviseli ezeket a pártkádereket, és ezért szerepük október történetében az Ő szerepe. Ebben nyilvánul meg a néptömegek igazi szerepe és a személyiség igazi szerepe a történelemben. A polgárháborút nem a katonai szakértők nyerték meg, ők csak okvetetlenkedtek, a polgárháborút a kommunisták tízezrei, a pártmunkások nyerték meg. Akik megteremtették a hadsereget és a hadosztályokat, az ezredeket és az osztagokat. Ő képviseli ezeket a kádereket, szerepük a polgárháborúban az Ő szerepe, s egyben a párt szerepe is.

Igen, így, ilyen elvek alapján kell létrejönnie a történelemnek, mindenekelőtt a párt történetének. Az úgynevezett kollektív vezetés – mítosz. Az emberiség történetében semmiféle „kollektív vezetés" nem létezett. A római szenátus? Mivel ért véget: Caesarral. A francia triumvirátus? Napóleonnal. Igen, az emberiség története az osztályharc története. De az osztályt a VEZÉR képviseli, ezért az emberiség története az emberiség vezéreinek és kormányzóinak története. Ez nem idealizmus. A korszak szellemét e korszak irányítója határozza meg. I. Péter kora – Oroszország történetének egyik legragyogóbb időszaka, híven tükrözi Péter ragyogó személyiségét. III. Sándor korszaka a leghalványabb, tökéletes mása az uralkodó jelentéktelenségének.

3

Reggel Borisz elment, hogy megegyezzen a fuvarossal, Szasa pedig leült levelet írni.

„Drága Mama!"

Az ítéletet ugyanabban a szobában hirdették ki, ahol kihallgatni szokták. Egy magas börtöntisztviselő fölolvasta a Különleges Tanács határozatát. Ötvennyolcas cikkely, tízes pont, adminisztratív száműzés Kelet-Szibériába, három évre, az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámításával.

– Írja alá!

Szasa elolvasta a papírt. Hátha megírták benne, miért adják neki ezt a három évet? De semmit sem írtak erről. Ez még csak nem is ítélet, hanem valami általános jegyzékből kiemelt pont, ahol ő az ötödik, huszonötödik, de az is lehet, hogy háromszázhuszonötödik.

Szasa aláírta a papírt. Az ítéletet reggel hirdették ki, nappal beszélőt engedélyeztek az anyjával, este már indították is.

Előző nap megjelent egy fegyőr, átnyújtott egy darab papírt és ceruzát.

– Kit hív beszélőre?

Felírta anyja és apja nevét... És Varja? Felírhatja: Varja Ivanova, a menyasszonyom. A menyasszonyt kötelesek beengedni. De miért éppen Varját hívná? Talán szereti ő ezt a lányt, vagy Varja őt? És mégis őt akarta volna látni. „Oh, Rose Marie, te drága, szívem csodás virága." Ez a gyengéd hangocska hiányzott neki. De aztán mégse írta föl Varját: vajon akar-e találkozni vele a lány, várja-e őt, kell-e ő neki?

A fegyőr elvezette Szasát egy cellába, aztán kiment, s az ajtót bezárta. Szasa az asztalnál ült, és arra gondolt, hogy elszörnyed majd a mama, ha meglátja őt szakállal, és milyen félelmetes lesz neki végigmenni a börtön folyosóin.

Nyikordult a kulcs, feltűnt a fegyőr arca, mögötte a mama arca, ősz feje. A fegyőr oldalra állt, hátával elzárta az utat Szasa felé, hogy a mama ne tudjon odamenni hozzá, és helyet mutatott neki az asztal túlsó oldalán álló székre. És a kicsiny, ősz hajú mama a kijelölt helyre sietett, lehajtotta a fejét, nem nézett Szasára. Csak amikor már leült, akkor nézett fel, és többé le sem vette tekintetét Szasáról. Ajka remegett, feje reszketett.

Szasa mosolyogva nézett rá, s közben a szíve majd megszakadt. Hogy megöregedett a mama, milyen szerencsétlennek látszott, mennyi szenvedés ül a szemében! Öreg, kopott átmeneti kabátjában jött, amit csak úgy hívott, hogy „az én gabardinom", és erről rögtön eszébe jutott Szasának, hogy már tavasz van, és januárban látta utoljára a mamát.

Az ablaküveg alsó részét fehérre mázolták, de felül besütött a tavaszi nap, sugarai a távoli sarokba estek, ahol közönyös arccal ült a fegyőr.

– Meg akartam borotválkozni, de nem sikerült, ma nem volt borbély – mesélte vidáman Szasa.

Anyja némán nézett rá, ajka reszketett, feje remegett, és azon igyekezett, hogy sírva ne fakadjon.

– A borbélyunk amolyan botcsinálta mester, szörnyen kaparja az ember képét, senki nem akarja vele borotváltatni magát, de talán jól is áll nekem a szakáll, ne hagyjam meg?

Anyja hallgatott, csak nézte a fiát.

– Hogy vannak? Jól, egészségesen?

Szasa a barátaira gondolt – rendben van-e velük minden?

Szofja Alekszandrovna megértette a kérdést.

– Mind jól vannak, mind egészségesek.

De a gondolat, hogy mind jól megvannak, egyedül Szasa nem, elviselhetetlen volt. Szofja Alekszandrovna sírva fakadt, fejét kezére hajtotta.

– Hagyd abba, mondanom kell neked valamit.

Anyja elővette zsebkendőjét, letörölte könnyeit.

– Fellebbezek, az ügyem teljesen jelentéktelen, az egyetemmel kapcsolatos.

A fegyőr közbeszólt.

– Az ügyről ne beszéljenek!

De a mama nem ijedt meg, mint régebben, ha durvasággal találkozott. Arcán megjelent a Szasa számára oly ismerős makacsság, feszült figyelemmel hallgatta végig a fiát. Valami egészen új volt, amit Szasa most az anyjában meglátott.

– Novoszibirszkbe megyek, minden rendben lesz,.

Szasa nem akarta azt mondani, hogy „Szibériába", ezért mondta azt, hogy „Novoszibirszkbe".

– Amint megérkezem, táviratozok, aztán írok neked. Dolgozni fogok, ne küldj pénzt!

– Leadtam számodra százötven rubelt.

– Miért ilyen sokat?

– Meg élelmiszert és csizmát.

– A csizma jól jön, de az élelmiszer felesleges volt.

– És meleg zoknit meg sálat is – fiára emelte tekintetét. – Mennyire ítéltek?

– Igazán nem sokra. Három év száműzetés szabadlábon. De fél év múlva visszajövök. A papa nem utazott fel?

– De, még januárban. Most nem tudtam idehívni, mert csak tegnap telefonáltak. Egészséges vagy?

– Mint a makk! Nem voltam beteg, a koszt kitűnő, akár egy üdülőben!

Tréfálkozott, hogy lelket öntsön anyjába, de anyja jól látta, hogy szenved, és ő maga is szenvedett, elgyötörten mosolygott fia tréfáin, szerette volna ő is buzdítani valamivel Szasát, hadd tudja, nincs egyedül, törődnek vele.

– Vera sajnálta, hogy az ő nevét nem adtad le, idejött velem, de nem engedték be, és Polinát se.

Szasának valahogy nem jutottak eszébe a nénikéi. Szofja Alekszandrovna agyában összekeveredett mindaz, amire előre felkészült, meg ami most hirtelen az eszébe jutott.

– Vigyázz magadra! Miattam ne nyugtalankodj, elmegyek dolgozni.

– Hova?

– Mosodába, fehérnemű-átvevőnek a Zubov bulvárra. Egészen közel van, már meg is egyeztem velük.

– Szennyes fehérneműt fogsz válogatni?

– Már megegyeztünk. Nem most állok be, hanem azután, ha már jártam nálad.

– Miért utaznál oda?

– Meglátogatlak.

– Jól van, majd levélben megbeszéljük – mondta békítőn Szasa. – Az egyetemről járt nálunk valaki?

– Az a kicsi bandzsa.

Runocskin! A többiekkel tehát minden rendben.

– Mit mondott?

– A rektorhelyettesről mesélt...

Krivorucsko! Ezek szerint itt van. Gyjakov igazat mondott.

– Az egész dolog miatta történt – mondta Szasa.

A fegyőr felállt.

– A beszélőnek vége.

– Minden miatta történt – ismételte Szasa –, mondd meg Marknak!

Szofja Alekszandrovna hevesen bólogatott, jelezve, hogy érti: Szasát a rektorhelyettes miatt tartóztatták le, ezt meg kell mondania Marknak. Ő megmondja neki, bár tudja, hogy felesleges. Minden felesleges. Legyen minden úgy, ahogy van, csak ne legyen rosszabb. A három év egyszer csak elmúlik, igen, egyszer csak elmúlik.

– Azt is mondd meg neki: semmiféle vallomást nem tettem.

A fegyőr kinyitotta az ajtót.

– Menjen, polgártársnő!

Szasa felállt, átölelte az anyját, az asszony a vállára borult.

– No látod – Szasa anyja puha, ősz haját simogatta –, minden rendben van, te meg sírsz.

– Menjen már, polgártársnő!

Nem szabad ölelkezni, nem szabad egymáshoz lépni, mégis mindenki odamegy a másikhoz, átölelik, megcsókolják egymást.

– Gyerünk, gyerünk – a fegyőr rutinos mozdulattal az ajtó felé löködte anyját. – Mondtam már, hogy menjen!

Szasa megírta a mamának, hogy jól van, egészséges, vidám, ne küldjön neki semmit, levelét a kanszki körzet Bogucsani falujába címezze poste restante.

Borisz roppant haragosan érkezett vissza, senki sem akarja elvinni őket, félnek a rossz úttól, eszméletlen pénzt kérnek. De a parancsnokság nem vár – juss el, ahogy tudsz! Útiköltségre csak garasokat adnak, még a fél útra sem elegendő. Megint a Prémbegyűjtőben ebédeltek. A sarokban álló üres asztal mellett ott kuporgott Igor.

– A gróf elfoglalta őrhelyét – jegyezte meg Borisz. – Dulcineát várja és engem. Dulcineát azért, hogy elszavalja neki a versét, engem meg az ingyen ebédért. De várhatja, én magam is munkanélküli vagyok.

A szakácsnő most nem jött ki Szolovejcsikhez, hangosan zörögve húzogatta a lábasokat, az alumíniumtányérokkal csörömpölt.

– Borisz Szaveljevics, nagyon ideszokott ez az alak, reggeltől itt ül, nagyon kínos nekem a dolgozók előtt, nem templomtornác ez, ahol koldulni lehet.

– Mindjárt beszélek vele.

Borisz már nem volt főnök itt, de a szakácsnő éppúgy, mint előző nap, ma is dupla adag tejfölt tett a tányérjára.

– Meg kell érteni ennek az asszonynak a helyzetét – magyarázta Borisz. – Koldusok nem jöhetnek be az étkezdébe, ezért ő felel.

– De hát éhes – felelte Szasa.

– Nézze, Szasa – csattant fel dühösen Borisz –, a számúzötteket én szereztem be ide. Természetesen most már fütyülhetek erre, hiszen elutazom innét. De azoknak, akik itt maradnak, ez létkérdés. Azzal végződhet, hogy kitiltják őket innen. Figyelmeztettem: két óra tájban jöjjön, amikor a dolgozók már megebédeltek, ne hangoskodjon, csendben, békésen húzza meg magát! De nem! Ő már reggel idejön, itt tölti az egész napot, koldul, a verseit szavalja, és tudja, sokféle vers és sokféle verskedvelő van... Ért engem?

– Párizsban az emberek kávéházban találkoznak, ott fecsegnek, Igor megszokta ezt.

– Én is megszoktam az angol vécét – csattant fel Borisz –, a fürdőszobát, a telefont és az éttermet. És amint látja, egész szépen leszoktam róla.

– Étessük meg még utoljára – javasolta Szasa –, én fizetem, maga csak hívja ide!

Borisz vállat vont, elkomorodott, és ujjával odaintette Igort.

Az várta a hívást, sietve, ügyefogyottan kikecmergett az asztal mellől, és behízelgően mosolyogva odajött hozzájuk.

– Nos, megkaptad a pénzt a rajzokért? – kérdezte Borisz.

– Azt ígérték, a napokban megkapom.

– És hol a hölgy?

– Valerija Andrejevna elutazott Leningrádba.

– Végleg?

– Végleg.

– „Ég áldja, hogy szeresse más is így"* – dünnyögte Borisz. – No hát ülj le!

Igor sietve leült, gyűrött sapkáját az asztalra tette, aztán észbe kapott, és a térdére rakta.

Borisz Szasa felé biccentett.

– Holnap bennünket...

Igor kissé felemelkedett ültéből, és meghajolt Szasa felé. Szasa rámosolygott.

– Szóval – folytatta Borisz –, holnap elküldenek bennünket az Angarához. Megbeszéltem a dolgot, téged is és a többieket is változatlanul beengednek majd ide. De itt az ideje, hogy megértsd: nem a Montmartre-on vagy egy kávéházban.

– Értem – suttogta mélyen az asztal fölé hajolva Igor.

– Ez egy üzemi étkezde. Megebédeltél, és már menj is! Ha nincs pénzed, ne gyere

* Puskin: *Szerettem önt.* Franyó Zoltán fordítása.

ide. Itt ez a rend. Te pedig megsérted ezt. Ha csak téged tesznek ki innen, az még hagyján, de miattad kitehetik innen a többieket is, a te számúzött bajtársaidat. Megértettél?

– Megértettem, de én nem vagyok számúzött – felelte sietve Igor.

– Hát ugyan mi vagy, szíveskednél közölni velem? – gúnyolódott Borisz.

– Engem nem ítéltek el, csak behívtak, és azt mondták: utazzon el Kanszkba, ott fog élni.

– Időnként köteles vagy jelentkezni a parancsnokságon?

– Igen.

– Személyi igazolványod van?

– Nekem sohasem volt szovjet személyi igazolványom.

– Jogod van elutazni innen?

– Nincs.

– Tehát pontosan olyan vagy, mint mi. Most pedig gyerünk!

Borisz és Igor odament a tálalóablakhoz, majd visszajöttek; Igor egy tányér borscscsal, Borisz kenyérrel és evőeszközökkel.

– Egyél! – utasította Borisz. – De ne siess, senki nem veszi el tőled!

Igor szótlanul evett, mélyen a tányér fölé hajolt.

– Te művész vagy, portrékat is készíthetnél.

Igor letette a kanalat, ujjával megtörölte a száját.

– Nem kell senkinek. Azt mondják, a fénykép jobban hasonlít és olcsóbb.

– Festegethetnél tájképeket – erősködött Borisz. – Errefelé ezt szeretik, és a klubban is lehet egy kis pénzt keresni ünnep előtt, ott mindig akad valami munka. Csak az embernek használnia kell az eszét, és nem kell arisztokratának tartania magát.

– Én nem tartom magam annak – suttogta Igor.

– Hazudsz, annak tartod magad! Engem meg plebejusnak.

Igor megrázta a fejét.

– Nem, nem plebejusnak.

– Hát akkor minek?

Igor lehajtotta a fejét, kanala megállt a levegőben.

– Bunkónak tartom magát.

És még mélyebben hajolt a tányér fölé.

Szasa nem tudta elfojtani mosolyát.

Borisz elsápadt.

– Ez nem újság számomra. Pimasz alak, plebejus, bunkó, ez egy és ugyanaz. Legalábbis Oroszországban. Hogy Párizsban hogy van ez, azt nem tudom. De miután a plebejusok, vagyis bocsánat, a bunkók kötelesek etetni a nemes urakat, hát itt hagyok neked hét rubelt – Borisz pénzt vett elő a zsebéből, és leszámolt hét rubelt. – Tíz ebédre. A pénzt a konyhán hagyom, különben egy nap alatt fölzabálod az egészet. És aztán majd, ha elpusztítottad ezt a tíz ebédet, vagy találsz egy másik bunkót, de ez kizárt dolog, vagy dolgozni fogsz, ami valószínútlen, vagy felfordulsz éhen, ez a legvalószínúbb.

Odament a tálalóablakhoz, megbeszélte a dolgot a szakácsnővel, és átadta neki a pénzt. Az asszony elégedetlen arccal dobta a pénzt a kasszaként szolgáló tányérba.

Szasa felállt az asztaltól. Igor is felállt, sapkája leesett, lehajolt érte és felvette.

Szasa kezet nyújtott neki.

– A viszontlátásra! Remélem, hogy végül is talál majd munkát.

– Igyekezni fogok – felelte Igor bánatosan.

– Ég veled! – biccentett hűvösen Borisz.

Reggel odaállt házuk elé a szakadozott ruhájú, zsíros füles sapkát, félretaposott bőrcsizmát viselő fuvaros. Ráncos képén vörös borosta. Nyugtalanul és gondterhelten pislogott: nem kért-e keveset?

Szasa és Borisz feltette a szekérre a holmit. A háziasszony hozott egy kis batyuban élelmiszert, és tekintetével sokáig követte őket a tornácról.

Borisz a szekér mellett lépdelve szomorúan jegyezte meg:

– Akárhogy vesszük is, nagyon sokat tett értem ez az asszony.

A parancsnokságon már várták őket a többiek, akikkel együtt mentek tovább: Vologya Kvacsadze, egy magas, szép grúz vadonatúj fekete zekében, a munkatábori idejének letelte előtt egy hónappal adták ki neki, egyébként öt évre ítélték; Ivaskin, az idős nyomdász Minszkből; Karcev, az egykori moszkvai Komszomol-vezető, akit tíz napos éhségsztrájk után szállítottak át ide Kanszkba a felső-uráli politikai elkülönítőből.

Borisz bekopogtatott a kisablakon, és közölte, hogy megjött a szekér és hogy ő, Szolovejcsik és Pankratov Alekszandr Pavlovics szintén megjött.

– Várjanak!

A kisablakot becsapták.

Vologya Kvacsadze dölyfösen álldogált, és komoran hallgatott. Karcev szintén nem elegyedett beszélgetésbe senkivel, a padon ült, szemét lecsukta, gyenge volt, elgyötört és közömbös minden iránt.

– Az utak még jóformán járhatatlanok, ezért a fuvaros száz rubelt kér – közölte Borisz. – Mi pedig csak ötvenet kaptunk útiköltségre. A többit össze kell adnunk.

– Szó se lehet róla – tiltakozott Vologya. – Fizessék ki *ők*.

– Annyit adnak, amennyi jár – magyarázta Borisz. – Nyáron természetesen el lehet menni ennyi pénzért.

– Én mehetek nyáron is, nekem nem sürgős – felelte Vologya. – Egyébként is kár a szóért, nincs pénzem.

– Nekem sincs – szólt halkan Karcev, anélkül, hogy kinyitotta volna a szemét.

– Nekem sincs – vallotta meg bűntudatosan Ivaskin.

Kinyílt a kisablak.

– Ivaskin!... Írja alá!

Ivaskin zavartan körülnézett.

Kvacsadze félretolta, és bedugta a fejét az ablakon.

– Tíz rubelt adnak fejenként, de a szekér százba kerül.

– Annyit adtunk, amennyi jár.

Borisz is odahajolt az ablakhoz.

– Nem mindenkinek van pénze, mit csináljunk?

– Törjék a fejüket, hogy mit csináljanak – jött a válasz.

– Maguknak kell ezen törniük a fejüket! – kiáltotta Vologya. – Maguknak! – Kvacsadze öklével verni kezdte az ablakot.

– Mit pimaszkodik?

– Hívja a parancsnokot!

Ivaskin megfogta a ruhája ujját.

– Nem kell botrányt csinálni, fiúk!

Vologya megvető pillantást vetett rá.

Megjelent egy jól táplált férfiú, gallérján két stráfot viselt.

– Ki lármázik itt?

– Nem tudjuk, és nem is vagyunk kötelesek kifizetni a szállítóeszközt – szólt félvállról Vologya Kvacsadze.

– Menjenek gyalog.

– És a holmink? Majd maga cipeli?

– Kivel beszélsz te?

– Nekem teljesen mindegy, kivel beszélek... Azt kérdeztem, ki cipeli majd a holmit?

– Az útiköltség-normát a belügyi népbiztos hagyta jóvá – közölte a parancsnok alig-alig türtóztetve magát.

– Hát akkor utazzon a népbiztos ilyen útiköltséggel.

– Mi az, vissza akarsz menni a lágerba?

Vologya leguggolt a fal mellé.

– Küldjön vissza!

– Vissza is küldjük!

– Kérem, tessék!

– Őrség! – kiáltotta a parancsnok.

Bejött két őr, felemelték Kvacsadzét, és hátracsavarták a karját.

– Attól, hogy megkötözik, még nem lesz pénze – közölte Szasa.

– Te is a sorsára akarsz jutni? – kiáltotta vörös képpel a parancsnok.

– És nekem se lesz ettől pénzem – folytatta nyugodtan Szasa.

A parancsnok elfordult, és kiadta az utasítást:

– A szekereket állítsák be az udvarra!

Kvacsadzét bevezették a parancsnokságra.

Ivaskin köhögött.

– Erre még ráfizetünk, fiúk!

Karcev nem nyitotta ki a szemét.

Nyílt a kisablak.

– Szolovejcsik!

Borisz odalépett.

– Adják oda a fuvarosnak az útipénzüket, a többit majd kifizeti a bogucsani megbízott. Átadja neki ezt a csomagot, ebben vannak a magukra vonatkozó iratok. Induljanak!

Kimentek az utcára. A parancsnokság kapuján kigördült a szekér, mögötte lovon két puskás őr. A szekéren ott feküdt a megkötözött Vologya Kvacsadze, kérlelhetetlenül nézett rájuk villogó fekete szemével.

A csoport elindult.

4

A téglafalnál sorakoztak a fiúk, a tanárok a padokra ültek, a lányok a földre, mind szépen felöltözve, boldogok, ünnepélyesek. Befejezték a kilencedik osztályt, befejezték az iskolát. Csak Varja nem jött el.

Nem jön el egy ilyen napon! Nyina fuldoklott a felháborodástól. Nem búcsúzik el az osztálytól, a pajtásoktól, akikkel együtt töltött kilenc esztendőt, s még egy fényképet se hagy magáról. Nem gondol arra, milyen helyzetbe hozza őt, a nővérét, a tanári kar előtt.

Néhány nappal ezelőtt a tanáriban odajött hozzá a matematikatanár, és nagyon dicsérte Varját – „tehetséges kisasszony". Ez a szó, hogy „kisasszony", kellemetlenül érintette. Húgában az utóbbi időben valóban megmutatkozott valami hangsúlyozottan régimódi, haját középen választotta el, de nem elég, hogy a tarkóján összefogta, hanem még a fülére is simította, mint a régi fényképeken látható asszonyok. És felvette azt a szokást, hogy félrefordítja a fejét, mintha mindent csak külső szemlélőként figyelne.

A „kisasszony" szót Nyina osztályidegennek tartotta, ezért sértőnek is, és már felkészült arra, hogy visszavág a matematikatanárnak, de a férfi jóakaratúan nézett rá, és a fizika- meg a kémiatanár is csupa jót mondott Varjáról, amire a matematikatanár egyetértően bólogatott. Varjának nem kell tartania a felvételitől, egyikük sem kételkedett abban, hogy bejut az egyetemre.

Nyina csak úgy általánosságban válaszolt mindenre: Varja jól rajzol, kitűnő műszaki rajzokat készít, és ha egy embernek sok mindenhez van tehetsége, akkor nehéz önmagára találnia... Nem vallhatja be nekik, hogy a húga ügyet sem vet rá, úgy él, ahogy akar, úgy viselkedik, ahogy akar.

Dohányzik. Arra a kérdésre, hogy hol szerezte ezt a drága cigarettát – Hercegovina flor, keskeny kis csomag, tíz darab lehet benne –, nagy nyugalommal azt válaszolta: „Vettem." És arra a kérdésre, miért jár ilyen későn haza, hol marad ilyen sokáig, kurtán ennyit válaszolt: „Ismerősöknél." Hogy hol szerezte a pénzt cigarettára, és miféle ismerősöknél üldögél reggelig, erről nem beszélt. S amikor Nyina megkérdezte tőle, kitől kapja a külföldi hanglemezeket, pimaszul kacsintott. „A japán kémszolgálatnak dolgozom. Te nem tudod?"

Kihívóan mondta, botrányt akart kirobbantani. Nyina türtőztette magát, elmosolyodott, mint valami jó tréfán.

– Azt gondolom, hogy a kémszolgálatnál többre értékelik a magasabb képzettségű embereket. Nézz körül, Varjusa, milyen időben élünk! Mindenki képezheti magát, hát nem ez a legfontosabb? Miért hagynád veszendőbe menni az éveket? Mindenki tanul!

– Nem érdekel, érted?

– És mi érdekel? – Nyina már kiabált. – A kapuban ácsorogni?

Maga sem tudta, hogy jött a nyelvére ez a „kapuban". Jól tudta, hogy most nem erről van szó, és szidta magát, amiért felcsattant.

Mit akar Varja? Műszaki rajzoló akar lenni? Gépírónő? Vagy elutazik Szibériába Szasához? Mindenre képes, az ég világon mindenre.

Mikor ott az állomáson meglátta az őrök által kísért Szasát, hisztériás rohamot kapott. Csak zokogott, se nem látott, se nem hallott. A villamoson mindenki őket nézte: egy fiatal lány, szemmel láthatólag valaki másnak, egy dámának a fókabundájában, kendőjébe temetett arccal zokog.

Otthon Nyina megpróbálta rábeszélni, ne menjen el Szofja Alekszandrovnához, és Varja teljesen váratlanul szót fogadott neki, lefeküdt, rázta a hideg. Nyina meleg takarót tett rá: kialussza magát, megnyugszik, minden elmúlik. Varja átaludta az estét és az éjszakát, nem hallotta, hogy Zoja átjött a nyomorult fókabundáért, azt sem hallotta, ahogy Nyina reggel iskolába készülődött. Nyina nagyon aggódott, korábban ért haza, de Varját nem találta otthon.

A kislány későn jött meg, közölte, hogy Szofja Alekszandrovnánál volt. És aztán éppen úgy, mint az előző napon, lefeküdt a meleg takaró alá, és a következő napot megint Szofja Alekszandrovnánál töltötte.

Kis idő múltán Nyina is meglátogatta Szofja Alekszandrovnát. Az asszony hűvösen fogadta, nem a szokásos szívélyességgel, mintha csak Nyina tehetne arról, hogy Szasát száműzték, míg mások szabadon járnak-kelnek. Valahogy így lehetett értelmezni a dolgot. Varja a díványon ült, olvasott, és amikor Nyina belépett, éppen csak rápillantott. A beszélgetés akadozott. Szofja Alekszandrovna kurtán, jóformán félszavakkal válaszolt. A szünetekben hallani lehetett, ahogy Varja lapoz. Bizonyára ő is úgy tartja, hogy Nyina elárulta Szasát, semmit se tett érte.

Hát csak gondolja! Nyina nem járt Szofja Alekszandrovnához, és most már többé nem is jön el. Varjának meg aztán igazán nem fog magyarázkodni. Nincs miért magyarázkodnia, ő nem tehet semmiről.

De megmaradt a kellemetlen szájíz, az az érzés, hogy kitették a szűrét valahonnan. Ő idegen, Varja pedig családtag. Hát innen ez a kérlelhetetlenség, ebből ered minden.

Mit sugalmazhat neki Szofja Alekszandrovna? Hiszen ő a másik oldalon áll, mert Szasa is a *másik oldalon* áll. Bármilyen volt Szasa az iskolában, a megható iskolai barátság nem elegendő a politikai bizalomhoz. A gyermekkor az gyermekkor, az élet az élet. Mi maradt meg a társaságukból? Szasát száműzték. Maksz a Távol-Keleten szolgál. Minden bizonnyal megnősül majd, családja lesz. Sarok az ügyészségen dolgozik. Ez is milyen vad dolog. Jurka Sarok sorsok eldöntője, ügyész; ez a szó Nyina számára a forradalom iránti lovagi hűséget jelenti. Szasa Pankratov pedig száműzött ellenforradalmár!

És a történetnek mégis megvan a maga kegyetlen, rendíthetetlen logikája. Ha egy kommunistát csupán személyes tulajdonságai alapján ítélnénk meg, akkor a párt átalakulna szépelgő értelmiségiek alaktalan tömegévé.

Ezek szerint ki maradt meg? Vagyim Maraszjevics? Változatlanul roppant barátsá-

gos, ha összefutnak az Arbaton. Cikkei megjelennek az újságokban, folyóiratokban, sikeres éppúgy, mint az egész családja, pedig a szovjethatalmat csak fennállásának tizenhetedik évében ismerték el.

Varja kurta, kifakult szarafánban, mezítláb állt az ablakpárkányon, és az ablakot mosta. Sötét cseppek gurultak le a kezén, végig az üvegen, s tócsában álltak meg a rámák között.

– Miért nem jöttél el fényképezkedni?

– Elfelejtettem. Amikor meg eszembe jutott, már késő volt.

– Hála istennek, hogy legalább más dolgaid időben eszedbe jutnak.

Varja ledobta a rongyot a vízzel teli tálba, leugrott az ablakból.

– Nem fényképeztettem le magam – kirángatta a fiókokat, fényképeket szedett elő, és kitette az asztalra. – Tessék! Ez itt a hatodik osztály, ez a hetedik, ez meg a nyolcadik. Egyébként itt a kilencedik osztályos is, ősszel vettek le minket. Nem nagyon változtunk egy félév alatt. Magad is meggyőződhetsz róla.

Nyina nem nézett a fényképekre, hűvösen közölte:

– Két nap múlva elutazom továbbképzésre. Döntsd el, mit szándékozol tenni. Csak akkor tudlak segíteni, ha egyetemre jelentkezel. Ellenkező esetben magadnak kell gondoskodnod önmagadról.

– Azt hiszem, nincs okod nyugtalanságra – felelte Varja –, elmegyek dolgozni.

Az a megrendülés, amit Varja átélt az állomáson, amikor meglátta Szasát, nem múlt el. Megrendítette, hogy őrök kísérték, és elszörnyedt azon, hogyan festett Szasa: sápadt, megöregedett arcát benőtte a szakáll, elszörnyedt azon is, hogyan futottak el mellette az emberek a peronon, csak azzal törődtek, hogy hamar, minél hamarabb felkapaszkodhassanak a vagonba, és minél jobb helyhez jussanak. Az is bántotta, hogy ezek a vidám, piros képű, fiatal parancsnokok még csak egy pillantást sem vetettek az őrök által kísért emberre, és hogy úgy utaztak el a Távol-Keletre, azzal a mély meggyőződéssel, hogy minden a lehető legnagyobb rendben van.

Még jobban megdöbbentette Varját az, hogy milyen megadóan ment Szasa, *maga* cipelte a bőröndjét, a *maga lábán* ment a száműzetésbe.

Miért nem verekedett, miért nem ellenkezett? Miért nem megbilincselve vitték? Hogyha verekszik, kiabál, tiltakozik, ellenáll, ha kezén-lábán megbilincselve viszik, akkor nem két őr, hanem egy egész szakasz kíséri, nem rendes kocsiba, hanem egy rácsos ablakú vagonba ültetik, és akkor talán az emberek sem futnak el mellette ilyen gondtalanul a peronon. Ha így történik, ezek a vadonatúj egyenruhás Makszimok és Szerafimok sem lennének ilyen önelégültek, korlátoltak és engedelmesek.

Szasa megadta magát.

Amikor Varja a csomagot hordta neki a Butirkába, úgy gondolta, hogy ezeket a magas, vastag, áthatolhatatlan falakat Szasa miatt építették – tartanak tőle a felfegyverzett emberek. De nem igaz, nem félnek tőle, nem félelmetes a számukra, *ők* a félelmetesek Szasának. Ezért lépdelt olyan megadóan a két fiatal őr között, akiket fél kézzel leteríthetett volna, de nem tette.

Változatlanul nagyon sajnálta Szofja Alekszandrovnát, mindennap eljárt hozzá, mesélt neki, igyekezett elszórakoztatni. És amikor Szofja Alekszandrovna a mosodában dolgozott, ő váltotta be a jegyeit az üzletekben.

Szofja Alekszandrovna dicsérte Szasát, becsületesnek, bátornak, rettenthetetlennek mondta. Varja nem tiltakozott, bár ő maga már nem tartotta bátornak a fiút. Ha engedte, hogy *így* megalázzák, akkor Szasa is csak olyan, mint a többiek. És mindig is olyan volt, mint a többiek, végrehajtotta azt, amit megparancsoltak neki. Most azt parancsolták, hogy menjen száműzetésbe, ezért aztán el is ment a száműzetésbe, engedelmesen lépdelt a peronon, cipelte a bőröndjét.

Szofja Alekszandrovna elhatározta, hogy kiadja Szasa szobáját. Varja segített neki, hogy kitakarítsák az új lakó számára. A szekrényben ott hevert Szasa elnyűtt, magas szárú cipőjére szerelt valódi német korcsolyája. A hosszú fűző itt is, ott is csomóra kötve. Szofja Alekszandrovna kivette a korcsolyát, és elsírta magát, mert Szasa gyerekkorára emlékeztette.

Varjának a korcsolyapálya fagyos levegője jutott eszébe: a sápadt fényfoltok a jégen, a kagyló alakú emelvényen játszó zenekar, a büfé forró teája és a zsúfolt vetkőzőhelyiség. Az ő cipőfűzőjén is ilyen ügyefogyott csomók vannak, és sokáig kell veszkelődnie vele.

És az is eszébe jutott Varjának, amikor az Arbat-pincében vacsoráztak, és ő hívta Szasát, hogy menjenek el együtt jégpályára. Akkor minden nagyszerű volt, Szasa mindenkit legyőzött. Mulattak, tangót, rumbát táncoltak, a zenekar a *Mister Brownt*, a *Fekete szemeket*, az *Ó, citromok, szép kis citromokat* és a *Járhattam virágzó rétekent* játszotta. És Szasa megvédett egy ismeretlen lányt, roppant bátran viselkedett.

Akkor, ott az Arbat-pincében hősnek látta. De most rájött, hogy Szasa nem hős. És hogy nincsenek hősök. Csak ez a levegőtlen, napfényt sosem látó, hatalmas ház van, amelynek pincéjéből a befülledt káposzta és a rothadó krumpli szaga árad. Zsúfolt társbérleti lakások, vitákkal, veszekedésekkel. Macskaszagú lépcsőházak, kenyérért, cukorért, margarinért sorban álló emberek. Beválthatatlan élelmiszerjegyek. Kulturált férfiak foltos nadrágban. Kulturált asszonyok mocskos pulóverben.

És mellettük az Arbat és a Szmolenszk tér sarkán ott áll a fényes üzlet, ahol *minden* kapható, de csak arannyal vagy külföldi valutával rendelkezők számára. És itt van a Plotnyikov közben egy zárt áruelosztó, ahol szintén *minden* kapható. És itt van az Arbaton az Arbat-pince, ahol szintén *minden* van, de csak nagypénzűek számára. Tisztességtelen és igazságtalan!

A hatodik osztályban Varja színjátszó körbe járt. Egy nyugdíjas színésznő, Jelena Pavlovna vezette. Az aktivisták azt hozták fel ellene, hogy Osztrovszkijt és Gribojedovot tanít be a gyerekeknek, nem pedig szovjet szerzők haladó színdarabjait. Jelena Pavlovnát elbocsájtották, pedig beteg lányát is neki kellett eltartania. Varja megdöbbent attól a kegyetlenségtől, amivel ezt az idős asszonyt megfosztották falatnyi kenyerétől. Azóta három év telt el, a színjátszó kör nem működött, mert nem tudtak vezetőt találni ilyen kis fizetésért. Varja mindig megszökött az iskolai gyűlésekről, hiszen a döntéseket már jó előre meghozták, és így megalázó volt szavazni. Nyinka védi őket, de hát Nyinka ostoba bolond, minden kérdésre kész válasszal rendelkezik.

A kérdések különbözőek, a válaszok egyformák.

Varja egyetlen mentsvárának az udvarbéli lányok és fiúk bizonyultak, akik pont olyan nyughatatlanok voltak, mint ő. Cigarettázni nem szabad, de a fiúk cigarettáztak. A kislányok pedig, hiába tiltották, festették, púderezték magukat, hosszú hajat növesztettek, csipkés harisnyát, rikító kendőket hordtak.

De most már ez sem érdekelte. Az a megrázkódtatás, amely a pályaudvaron érte, arra késztette, hogy a függetlenség más útjait keresse. Annál is inkább, mert ekkorra már új társaság vette át a régi helyét az udvaron.

Varja egyszer véletlenül összefutott Vika Maraszjeviccsel, és kísérőjével, egy piperkőc, negyven körüli, roppant utálatos férfival.

Régebben Vika ügyet sem vetett Varjára, de most megállt, és még meg is ölelte. Vikából különleges parfümillat áradt.

– Jó barátom, Vitalij, ő pedig Varja, volt osztálytársam.

Varja felfigyelt erre az apró pontatlanságra, a mindössze öt osztálynyi különbségre.

– Lám, milyen szép lányok teremnek nálunk az Arbaton – folytatta Vika –, ugye? Mit szólsz hozzá, Vitalij?

Vitalij megvonta fura szemöldökét, széttárta karját, nem talált szavakat.

– Teljesen eltűntél. Se nem telefonálsz, se nem jössz hozzánk.

Varja sohasem telefonált Vikának, és soha nem is járt náluk.

– Mi van Nyinával?

– Megvan, dolgozik.

– Nyina a nővére – magyarázta Vika a kísérőjének –, hívj föl, majd én is hívlak.

Vika elővette táskájából a noteszát, belelapozott, és ellenőrizte a számot.

– Nem változott meg?

– Nem.

– Hát akkor ne tűnj el megint!

Két nap múlva Vika telefonált, és meghívta magához.

Varja elment.

Vika minden bizonnyal akkor kelhetett fel, még pongyolában volt, harisnyája, selyem fehérneműje, ruhája a karosszéken hevert, semmibe se vette ezeket a rongyokat, nem reszketett értük.

Vika megmutatta a ruhatárát: szoknyák, kosztümök, kabátok, cipők, hat vagy hét pár. A háromrészes tükör polcán különböző üvegcsék és tégelyek között egy kis fadobozka állt. Apró kulcsocskával kinyitotta, fülbevalóit, gyöngysorait, brosstűit tartotta benne. Nem hencegni akart, hanem csak megmutatta, hogy mi a divat, mit hordanak külföldön, majd átlapozott különböző külföldi képeslapokat: a képekről testszínű harisnyát, lakkcipőt, szőrmebundát viselő, fázós szépségek néztek rájuk.

Aztán leültek a heverő mellé tolt kisasztalhoz, kávét meg cseppnyi pohárkákból benediktinert ittak, és aranyvégű, hosszú cigarettákat szívtak.

Hát igen, ez egészen más világ! Ott sorban állnak, hogy beválthassák az élelmiszerjegyeket, itt kávét isznak, cigarettáznak, és a külföldi divatban gyönyörködnek.

– Nyina tudja, hogy eljöttél hozzám?

– Nem.

– Mondtad neki, hogy találkoztál velem?

– Köteles vagyok mindenről beszámolni neki?

– Nagyon jól tetted – dicsérte Vika. – Igazán becsülöm a nővéredet, kilenc évig jártunk együtt az iskolába. De valahogy olyan férfias az észjárása. Neki minden közömbös, ami a nőket érdekli, megvet engem, jól tudom, Nyina egy kékharisnya. Nem rovom ezt fel neki, tisztelem a törekvéseit, temérdek társadalmi munkát végez, és ez nagyon jó, nagyon gyönyörű, de nem mindenki született ilyennek.

– Nyina azt akarja, hogy mindenki úgy éljen, mint ő – mondta Varja.

– Ki a kedvenced? – kérdezte Vika, miközben felhúzta a gramofont. – Melehov? *Mondjátok meg, lányok, a barátnőtöknek...* Hát meddig lehet ezt nyúzni?

Feltett egy Vertyinszkij-, aztán egy Lescsenko-lemezt.

– Vitalijnak remek lemezei vannak. Alkalomadtán majd elmegyünk hozzá meghallgatni.

Varja nagyott nevetett.

– Ahhoz az alakhoz?!

– Miért, mi kifogásod ellene?

– Elhiszem, hogy az ember a majomtól származik, de hát miért kellene elmenni hozzá?

– Ne légy butuska! Vitalik nagyon befolyásos ember.

– Másoknál érvényesítse a befolyását.

– Nem jelentkezel a színművészeti főiskolára?

– Az idén sehova sem felvételizek. Dolgozni megyek.

– Hova?

– Valahova műszaki rajzolónak.

– Varja! – kiáltott fel Vika. – Vitalij egy perc alatt elhelyez téged. Egész Moszkva a barátja. Mindjárt fel is hívom.

Odahúzta a hosszú zsinórú telefont a heverőhöz, és tárcsázott.

– Vika vagyok.

A kagylóból dzsesszzene hallatszott.

– Állítsd le a verklidet! – parancsolt rá Vika. – Itt van nálam Varja – folytatta. – Tudod, az a volt iskolatársnőm az Arbatról... Jó – Vika Varjához fordult –, üdvözöl téged...

– Merci!

– Idefigyelj! Műszaki rajzolóként szeretne elhelyezkedni... Az iskolában... műszaki rajzot is tanultunk, és Varja nagyszerűen rajzol. Tessék? Ki van nálad?... Nem, nem érdekes... És honnan fogod előkaparni? (Feltehetően olyasvalakiről beszéltek, akinek kedvéért Vika hajlandó lett volna odamenni.) Nem! Beszéljük meg holnaputánra, szombatra, de Erik okvetlenül legyen ott, elmegyünk a Metropolba... Mindjárt megkérdezem... Varja, ráérsz holnapután?

– Igen.

– Ráér. És Erik legyen ott... Mondtam már, hogy legyen ott! Különben nem megyünk el. Okvetlenül ott kell lennie, ezt ne felejtsd el...

Vika letette a kagylót.

– Még valaki lesz velünk, Eriknek hívják. A Magnyitka építkezésével kapcsolatosan ügyködik.

Varjára pillantott.

– Gyere ide hozzám holnapután hatra, majd tőlünk indulunk. Megbeszéljük és elrendezzük az ügyedet, és egy kicsit szórakozunk is.

Vika elmosolyodott, és felborzolta Varja haját.

– Elvihetlek Pavel Mihajlovicshoz, csinál neked egy szép frizurát.

Pavel Mihajlovics híres fodrász, üzlete közvetlenül a Prága étterem mellett áll, és a Paul nevet viseli. Annak idején a kliensei így is szólították: „Paul úr". Azzal, hogy Vika apai és keresztnevén szólította, hangsúlyozta közeli ismeretségüket.

5

Mit fog felvenni holnap, miben megy el szórakozni? Varja Vika mellé képzelte magát; egy kopott pulóveres kislány. Minden holmija régimódi, csúf darab. És a harisnya? Meg a cipő? Átkutatta a szekrényét, felöltözött, levetkőzött, csak a régi kék ruhája állt rajta elég tisztességesen. Nincs más hátra, újból kölcsön kell kérnie Zojától azt a magas sarkú cipőt.

Vikán egy gyönggyel kivarrt ruha volt, elöl eltakarta a térdét, de hátul csak combja közepéig ért, és az egyik oldala is hosszabb volt a másiknál. A ruha szorosan rásimult mellére és derekára. Magas, világosszőke, mutatós, sima bőrű, nagy szürke szemű nő.

Levetette a ruháját, tearózsa színű fehérneműjében ült le a tükör elé, megváltoztatta a frizuráját, nem sietett, bár a találkozót hét órára tűzték ki, és már nyolc felé járt.

Csöngött a telefon, mire hosszú és bonyolult megbeszélést folytatott Vitalijjal. Az sehogy sem tudta megtalálni Eriket, és azt javasolta, jöjjenek át hozzá. De Vika közölte, hogy ők itt is kitűnően érzik magukat.

– Veled még nagyszerűbb lenne, de hát sajnos neked telefonügyeletet kell tartanod.

Vika változatlanul egy szál fehérneműben ült a hármas tükör előtt.

– Lenka Bugyagina jár hozzátok?

– Szilveszter óta nem volt nálunk.

– Jurkához jár?

– Nem láttam. Jurka rendőrspicli, szörnyen utálom!

Vika feléje fordult a forgó székben, és haragosan nézett rá. Az ő otthonukban nem beszélnek így. Vika, a fivére, az édesapja, az egész *ismeretségi körük* úgy fogadta el a valóságot, mint ami adott, amiben élniük kell. Ennek az elfogadásnak a lényege: tiszteletteljes tartózkodás, semmiféle kétértelműség, viccek, célzások – nagyon jól tudták, mivel végződhet az ilyesmi.

– Varja, jegyezd meg, én fontos emberekkel hozlak össze. Igen sokra kötelezi őket a társadalomban elfoglalt helyük. Mérlegre kell tenni a szavaidat.

– Miért, hát mit mondtam?

Vika nem akarta megismételni azt, hogy Jura rendőrspicli.

– A jelzőid olyan aszfaltszagúak!

Varja felcsattant:

– Igen, én az utcán nőttem fel!

– Félreértettél. Nem ezt akarom felhánytorgatni. De néhány dologtól és egyes szavaktól jobb, ha tartózkodsz. Jura a munkáját végzi, ehhez mi nem értünk.

Varja hallgatott. Ugyan hol is tanulhatta volna meg mindezt... Legfeljebb a börtön előtti sorban... De Vikának igaza van, ez egy új, ismeretlen világ, itt másképp kell viselkedni.

– Egyszerűen csak nem szeretem Sarokot, olyan utálatosan néz az emberre.

Vika átölelte.

– Okos lány vagy. „Az élet rövid" – banális kifejezés, de van benne valami igazság. A többi pedig nem ránk tartozik. Igaz?

Amikor Varja megérkezett Vikához, a lakásban teljes csend honolt. Kilenc óra tájt azonban megelevenedett a ház, hangok hallatszottak, valaki végigment az előszobán, ajtók csapódtak, Vika ügyet sem vetett minderre: itt mindenki a maga életét éli, senki sem törődik a másikkal, még Vagyim se nézett be egyetlenegyszer sem a nővéréhez. És Varja összehasonlította ezt az ő társbérleti lakásukkal, a szobájukkal, ahol együtt lakik Nyinával, annak megunt, terhes felügyelete alatt.

Tízkor telefonált Vitalij, és kérte, hogy tizenöt perc múlva menjenek le a kapu elé.

Vika kényelmesen megigazította a haját, újból kirúzsozta a száját, és felvette gyöngyökkel kivarrt ruháját.

Erik magas, nyúlánk fiatalember volt, csillogó fekete haját hátrafésülte. Az öltönyéről, meg ahogy ezt az öltönyt viselte, könnyen ki lehetett találni, hogy külföldi. Kiszállt a kocsiból, kinyitotta ajtaját Vika és Varja előtt, egy herceg elegáns modorában, amikor az felkéri a pásztorlánykákat, hogy foglaljanak helyet a hintóban. Aztán beült a volán mögé, és egész úton meg se szólalt. A Metropol előtt kisegítette a lányokat a kocsiból.

Az étterem bejárata előtti sor szétvált, a sujtásos formaruhát viselő portás kinyitotta előttük az ajtót, nyomban ott termett a fekete ruhás főpincér, a zsúfolt teremben rögtön akadt számukra szabad asztal, a pincér máris megterített. A portással, ruhatárossal, főpincérrel és pincérrel Vitalij beszélt, de Varja jól látta, hogy mind Erik kedvéért igyekeznek, legfőképpen maga Vitalij. Vitalij törzsvendégnek számított itt, megnézte az étlapot, és tanácsokat adott, mit kérjenek, a pincér pedig felírótömbbel és ceruzával a kezében fogadta a rendelést.

Vika teljesen átalakult. Az étterem előtti hosszú sor, a portás, a ruhatáros, a főpincér figyelmessége, a pincér szolgálatkészsége, mindez nem érintette. Azt a rövid kis utat, amit a termen át megtett, diadalmenetté változtatta, a ráirányított tekinteteknek bizonyítaniok kellett szépségét, és ezzel erősíteni a benyomást, amelyet Erikre akart gyakorolni. Egyenesen maga elé nézett, nem akart senki ismerőst látni, aki bizalmaskodással kompromittálhatná – ma ő dönti el, kivel akar érintkezni.

Leült az asztalhoz, közönyös, bár mindent látó tekintettel végignézett a termen, és odabiccentett egy miniatűr termetű kis szőke nőnek, aki egy alacsony, testes, sötét szemüveges japán férfival ült.

– Megismered Noémit?

Mint akkor az Arbaton, most is úgy viselkedett Varjával, mintha bizalmas barátnője lenne. Varjának fogalma sem volt arról, ki ez a Noémi, csak azt hallotta, hogy egy órával ezelőtt Vika megbeszélte vele, hogy majd találkoznak a Metropolban.

Aztán egy bájos kis kínai nőre mutatott.

– Nézzétek, Szibilla is itt van.

Vitalij, miközben a sürgölődő pincért figyelte, elmondta Varjának és Eriknek, hogy Szibilla Csen, a kínai külügyminiszter lánya híres táncosnő, másnap kezdi meg vendégszereplését Moszkvában, aztán Leningrádban folytatja, majd turnéra indul Európába és az Egyesült Államokba. Megnevezett még néhány színészt is. De hát majd egy félóra múlva lesznek igazán sokan, amikorra befejeződnek az előadások. Tizenegytől játszik majd Utyoszov zenekara, de Utyoszov nélkül, mert ő étteremben nem énekel.

Sok fiatal lány üldögélt itt külföldi férfival. Varja tudta, hogy e lányokat divatos holmikkal ajándékozzák meg, autóba ültetik, feleségül veszik és elviszik őket külföldre. Varját nem érdekelték a külföldiek, de az étterem, a szökőkút, a zene és körös-körül a híres emberek... Nem idę törekedett-e az egyhangú társbérleti életből?

Ropogósra keményített asztalterítők és szalvéták, csillárok ragyogása, ezüst és kristály... Metropol, Savoy, National, Grand Hotel... Bár tősgyökeres moszkvainak számított, mégis csak hallomásból ismerte ezeket a helyeket, de most elérkezett az ő órája. Az arbati udvaron felnőtt jó megfigyelő, eleven eszű fiatal lány mindent észrevett. Azt is, hogyan néznek rá a férfiak, és hogyan siklik le róla a nők tekintete. Nem veszik komolyan, mert rosszul van öltözve. Nem tesz semmit, majd másképp néznek rá, ha egyszer ő is kicsípi magát. Hogy milyen módon jut majd szép holmikhoz, ezen Varja nem törte a fejét. Az biztos, hogy nem fogja eladni magát külföldieknek, ő nem prostituált. Meg aztán vannak itt másfélék is. Ott is, tőlük két asztalra ül egy társaság, egyetlen üveg ital mellett, pénzük nincs, eljöttek táncolni, ő is megtalálja majd a saját társaságát.

Megvitatták, milyen bort igyanak. Vitalij Château-Yquemet ajánlott, de Vika Barsacot követelt. Erről a borról Varja most hallott először. Erik inkább egy pohár vodkát és kaviárt kért. Arcáról nem tűnt el az udvarias mosoly, elég jól beszélt oroszul, bár némi akcentussal, és néha törte a fejét, hogy eszébe jusson a megfelelő szó. A apja svéd, egy híres telefoncég tulajdonosa, különleges távbeszélőkkel szereli fel a moszkvai gyárakat, és Erik, aki mérnök, apja cégének képviseletében tartózkodik itt. Anyja Oroszországban született, a Baltikumban, megtanította Eriket oroszul, még az apja is beszél oroszul, mert cége jóval a forradalom előtt szerelte fel az első telefonokat Oroszországban. Varja mosolygott, és azt mondta, hogy egy skandinávnak kék szeműnek, szőkének kell lennie. Erik változatlanul nagy komolyan magyarázta, hogy anyai nagyanyja grúz hercegnő, egy balti báróhoz ment feleségül, egy orosz szolgálatban álló tábornokhoz. Meg is mondta a nevét. Varja osztályába is járt több

régi nemesi családból származó fiú és lány. De Erik családfája nemcsak egy évszázadon vonul keresztül, hanem országokon át, és olyan különös, mint maga a történelem, amely széttördelte a régi családokat, és szilánkjaikat szertedobálta a világba.

– Ne forduljatok meg rögtön – szólt halkan Vika –, majd később nézzetek oda! Mögöttünk jobbra a második asztalnál, ahol ketten ülnek, egy olasz és vele egy fiatal lány...

Mindannyian lopva odapillantottak. Egy olasz férfi ült az asztalnál és vele egy magas, sovány lány, marslakóra emlékeztető arccal; óriási szem, nagyon fehér bőr.

– Nyina Seremetyeva – közölte Vika.

– A híres Seremetyev családból? – vonta fel szemöldökét Erik.

Vika észrevette Eriknek a grófnő iránti érdeklődését, és így felelt:

– Igen, abból, de nem a hercegi, hanem az elszegényedett ágból.

– Először egy fotoriporterhez ment feleségül, aztán egy színészhez, de a színész visszament a feleségéhez, kíváncsi vagyok, mivel végződik ez a kaland az olasszal – tette hozzá Vitalij.

Vika kiprovokálta ezt a leleplezést, és most, hogy már megtörtént, szükségesnek tartotta bemutatni, milyen tapintatos.

– Tudjátok, hogy a szép nőkről mindig pletykálnak.

Leoltották a csillárokat, a fényszórók a szökőkutat világították meg, megszólalt a zenekar. Varját egy középmagas fiatal fiú nézte, arca mint egy kerubé, szabályos, kissé ovális, magas homlok, gondosan fésült gesztenyebarna haj, egyenes, kicsit rövid orr és jóakaratot sugárzó, mosolygó kék szem. Az öltöny, ing, nyakkendő, cipő minden kifogástalan, tökéletes, szinte túlságosan is az, sehol egy ránc, egy porszem, akárha egy divatlapból lépett volna elő. Varja eldöntötte magában: biztosan színész. Ilyen szép és elegáns csak egy színész lehet. Nagyon egyszerűen táncolt, nem figurázott, nem cifrázta a lépéseket – ez a legutolsó divat. Vitalij pedig régimódian táncolt, s Varja szégyellte magát. A kerub rámosolygott, nem pimaszul, hanem olyan jópajtás módjára, mondván, de pompás is, hogy itt táncolunk a Metropolban, látszik, hogy magafajta fiú, nem külföldi. Egy kicsit jampec ugyan, és bennfentesnek tűnik itt az étteremben.

A zene elhallgatott, mindenki leült a helyére. A kerub Varja mellett ment el, megint rámosolygott, aztán leültette hölgyét, megköszönte a táncot, és visszament az asztalához, amely ugyanazon az oldalon helyezkedett el, ahol Varja ült, csak közelebb a szökőkúthoz. Nem lehetett egészen pontosan rájönni, hány ember és kik ülnek vele egy asztalnál, mindenféle fiatalemberek jöttek oda hozzá, egy időre leültek, egyesek ott maradtak, mások eltávoztak, és helyükbe újak jöttek. A kerub és az asztalnál ülő csinos, szeplős, kissé duci leányzó – akire ha ránéz az ember, máris jókedvre derül – egyetlen táncot sem hagyott ki. A lány a társasághoz tartozókkal táncolt, a kerub pedig különböző fiatal lányokat kért fel. S amikor a zenekar rázendített egy rumbára, ott termett Varja asztalánál, könnyed meghajlással köszöntötte a mellette ülőket, majd Vitalijhoz fordulva engedélyt kért, hogy táncra kérje a hölgyet. Varja ezt a kérését csak afféle éttermi formaságnak tartotta, hiszen ő maga dönti el, kivel táncoljon. Fölállt, és a kerub előtt megindult a táncparkettre.

A rumbát a fiú ugyanolyan lépésekkel járta, mint a foxtrottot, egy sima, egy csúsztatott lépés, egy sima, egy csúsztatott lépés. Varja még a rossz partnerrel is remekül táncolt, hát még egy ilyennel...

– Ismerem ám magát – szólalt meg a fiú mosolyogva, hófehér fogai kivillantak, de amikor mosolygott, látszott, hogy az egyik foga ferde.

Az ismerkedésnek az *érdeklődést felkeltő* módja: feltenni a provokatív kérdést, és megkapni rá a kívánt választ. Roppant primitív! Varja könnyű kis fintort vágott, mondván, ha ismer, hát nagyszerű.

– A barátnőjét Vikának hívják.

Varja megint ugyanolyan kis fintorral válaszolt erre is: miért ne ismerné Vikát? Itt feltehetően mindenki ismeri.

– Maga az Arbaton lakik – folytatta a fiú mosolyogva, megint kivillant ferde foga, amitől mosolya valahogy még kedvesebb lett. A hangja is nagyon szép volt.

– Miután tudja, hogy Vika az Arbaton lakik, nem nehéz kitalálni azt sem, hogy én hol lakom.

– A másik barátnőjét pedig Zojának hívják.

A kerub diadalmasan mosolygott: játszottak, játszottak, s lám, ő nyert.

Varja egy kicsit elhúzódott tőle, és egyenest az arcába nézett. Tehát ez mégsem játék volt. Hol láthatta őt Zojával?

– Honnan ismeri Zoját?

A fiú titokzatos mosolya azt jelentette, hogy bizony sokat tud, de ilyen egyszerűen nem mondja meg, most rajta az őszinteség sora.

– Engem Ljovának hívnak. És magát?

– Varjának.

– Megengedi, hogy a következő táncra is fölkérjem?

– Tessék.

Varja egy időben érkezett vissza az asztalhoz Vikával és Erikkel, Vitalij üldögélt, nem táncolt.

– Gyere, Varja, járjunk egyet – hívta Vika.

A nők ajkukat rúzsozták, púderozkodtak, fésülködtek, a toalett egy női fodrászszalon lerakatának látszott. Egy lány gombot varrt az övére. Tűt és cérnát a nénitől lehetett kapni, aki a papírt osztogatta. Kis tányérba pénzt tettek oda neki.

– Hogy tehetsz ilyet? – kérdezte Vika. – Velünk jöttél ide, és mindenkivel elmész táncolni. Nem érted, hogy ezt nem lehet?

– De hát Vitalij megengedte.

– Azt engedte meg, hogy *felkérjenek*, de neked vissza kellett volna utasítanod. Milyen helyzetbe hoztál engem, mit gondol Erik? Most majd mindenki odajön az asztalunkhoz, találtak egy lányt, aki senkit sem utasít el.

– És ha én nem akarok Vitalijjal táncolni?

– Akkor azokkal gyere ide, akikkel táncolni akarsz! De ha velünk jöttél ide, akkor táncolj Vitalijjal, Erikkel, vagy végső esetben a mi ismerőseinkkel. De elmenni táncolni akárkivel?

– Egyébként ő nem *akárki*, ismer téged.

– Igen, ismer engem. Névről. És én is ismerem őt. *Ljovocska!* Mindenki ismeri őt itt. – Vika megvetően elhúzta a száját. – Műszaki rajzoló egy tervezőirodában.

Lám, honnan ismeri Zoját, a lány is tervezőirodában dolgozik. Ott láthatta őt, amikor benézett Zojához. Megjegyezte, emlékszik rá, s ő még azt gondolta, hogy színész. De hát végül is annál jobb, hogy rajzoló, hiszen ő maga is műszaki rajzoló akar lenni.

– Egy táncos fiúcska – folytatta Vika –, egy biliárdjátékos nyakán lóg folyton, az ő számlájára eszik és iszik. Ha tetszik neked, legközelebb eljöhetsz vele, táncolhatsz vele is meg a barátaival is, de ma, légy szíves, ne hozz engem ilyen ostoba helyzetbe.

Visszamentek a terembe, Erik és Vitalij felálltak, hogy alájuk tolják a széket.

Ljova a saját asztalánál ült, de már nem háttal Varjának, mint eddig, hanem arccal feléje fordulva, s amikor megszólalt a zene, kérdő tekintetet vetett a lányra. Varja alig észrevehetően tagadón intett a fejével. Ljova egy másik asztalhoz lépett. Vika Erikkel kiment a táncparkettra. Varja pedig azt mondta Vitalijnak, hogy nincs kedve táncolni.

Az este elromlott. Vitalij haragudott Vikára: ő igazán becsületesen beszervezte Eriket, és őrá meg kit sóztak? Homályos elmélkedésbe kezdett az önző, másokat kihasználó emberekről. Vika úgy tett, mint aki nem érti a célzásait, Varja meg igazán fütyült Vitalikra.

Éjjel három óra körül léptek ki az étteremből. Vitalij azt ajánlotta, menjenek el hozzá lemezeket hallgatni. De Vika közölte, hogy fáradt, és már későre jár.

– Neked mi a véleményed? – kérdezte Vika Varját.

– Nekem már régen otthon kellene lennem.

Erik közölte, hogy ő egy sofőr, aki kész minden parancsot teljesíteni. Vitalij nem ült be a kocsiba. Közel lakik, a Gorkij utcában, hazamegy gyalog. Nagyon köszöni a kellemes estét!

Vika gúnyosan búcsút intett neki.

Egészében Vika elégedett volt Varjával. Az ilyenre számítani lehet, nem valami olcsó portéka, nem egy üres fejű baba, rendes, becsületes lány, naivsága Vikára is jó fényt vet majd, épp ilyen barátnő kell neki. Jól is festenek így egymás mellett: az egyikük szőke, a másikuk barna, egyforma magasak, mind a ketten szépek. Varját csak fel kellene egy kicsit öltöztetni, rendes frizurát csináltatni neki, és jó modorra tanítani.

Erikkel megbeszélték, hogy másnap találkoznak a Nationalban.

Vika elhozza magával Varját és még egy jó ismerősét, egy neves építészt, aki nemrégiben első díjat nyert egy pályázaton. Erik nagyon örült a javaslatnak, jól ismerte az építész nevét.

Férjhez akar-e menni egy külföldihez, hogy elmenjen vele innen, mint ahogy erre a többi Metropol-beli leányzó törekedett? Vika ezt még nem döntötte el. Úgy nőtt fel, hogy mindent utált. Gyerekkorát befelhőzte egy elviselhetetlen pimasz alak, akit beköltöztettek hozzájuk. Ez a koszos munkás hajnalban járt haza az éjszakai műszakból, összemocskolta a fürdőszobát, birtokba vette a konyhát. A lakás tulajdonosában csak egy véletlenül életben maradt ellenforradalmárt látott. És az ő apja, a világhírű

professzor arra kényszerült, hogy honoráriumként lisztet, lekvárt, ragacsos cukrot fogadjon el – és még ezt is titkolták a szomszédok elől, nehogy burzsujok hírébe kerüljenek. Ez volt a felejthetetlen gyermekkor...

Most minden megváltozott. A lakást visszaadták, az apja mesés honoráriumokat kap, első osztályú ellátmányt, otthonuk híres emberek találkozóhelye, mindene megvan, ruhák, kozmetikai cikkek. Itt sem rossz neki, Moszkva egyik híres szépségének.

De hogyan lesz tovább? Egy professzor? Vagy híres művész? Esetleg magas beosztású vezető ember? Válás, gyermek, tartásdíj... A fiatalok a nulláról indulnak, négyszáz rubellel, nem az ő stílusa ingyenélőt vinni a házba. Igaz, megjelent egy új elitréteg: pilóták, repülőgép-tervezők, őket dédelgeti a kormány, gyönyörű lakásokat kapnak és kitűnő fejadagot, fizetést, amelynek egy részét a valutaboltban vásárolhatják le. Vodopjanov, Kamanyin, Doronyin, Ljapigyevszkij, Levanyevszkij, Molokov, Szlepnyov – ők a leghíresebb férfiak Moszkvában. No de merre találhatók ezek a pilóták? Bizonyára nősek. És merre lehetnek ezek a titokzatos konstruktőrök?

Egyszóval még semmit sem döntött el. Az biztos, hogy az illető nem lesz se japán, se amerikai – túlságosan messze lenne, se pedig német – arrafele nyugtalan az élet. Nem lesz előkelő angol, gazdag francia, de még könnyelmű olasz sem, vagyis se Párizs, se Róma... Svéd lenne a megfelelő – egy gyufakirály örököse, vagy pedig holland – egy olajmágnás fiacskája. Egy svéd vagy holland állampolgár, aki valójában Londonban meg Párizsban él. Ha feleségül menne Erikhez, a lányok elsárgulnának az irigységtől, hiszen számukra már egy török sasliksütő is mesebeli királyfi.

Mindenesetre étterembe csak külföldivel mehet az ember, akkor rendesen kiszolgálják, keresik a kedvét, valutáért minden kapható. Holnap délután elmegy a Nationalba, azt még nem tudja, fölmegy-e utána Erikhez, hiszen Varjára hivatkozva el is odázhatja a dolgot. Így egyszerre lesz tapintatos és erényes.

És Vika Varjával együtt ott ült a National éttermében, egy kis asztal mellett, Erikkel és az ismert építésszel, Igor Vlagyimiroviccsal, egy sovány, harmincöt év körüli, ideges arcú, halk szavú férfival. Varja a rádióban hallott róla beszélni. Vika egyszerűen csak Igornak szólítja.

A hosszú teremben négy személyre terített asztalok sorakoznak, a pincérek teát szolgálnak fel. A teáspohár-tartókon rajta a National étterem emblémája. A cukortartókon és a porcelánedényeken úgyszintén. Sütemények, borok. Minden nyugodt, rendezett, méltóságteljes.

Varja felfedezett a Metropol tegnap esti vendégei közül néhányat: Noémit a japánnal, Nyina Seremetyevát az olasszal, a szeplős duci lányt, de Ljova nélkül. A nők most nem hosszú ruhát viseltek, hanem rövid nappali öltözéket, sokan kosztümöt. Noémi egy püspöklila kosztümben volt, antilop övvel, ezüst csattal, a kabáton katonai váll-lapra emlékeztető betét.

A zenéről és a balettról beszélgettek. Erik Sztravinszkijról, Gyagilevről, Pavlováról mesélt, külföldön élő orosz zenészeket és előadóművészeket emlegetett.

Varja szerette a zenét, barátnőivel gyakran járt koncertre, de amikor Igor Vlagyimirovics megkérdezte, milyen zenét szeret, azt válaszolta:

– Hangosat.

Igor Vlagyimirovics és Erik nagyot nevetett. Miután ők nevettek, Vika is nevetett.

Megszólalt a zenekar: hegedű, gordonka, zongora, trombita és egy ütőhangszer. A zenekar előtt kis parketten táncoltak.

Igor Vlagyimirovics nem olyan professzionista módon táncolt, mint Ljovocska, de azért jól, fel is figyeltek rájuk, a férfi híres volt, sokan ismerték az arcát. A kis duci lány rámosolygott Varjára, értésére adva, hogy felismerte és hogy társaságuk felfigyelt rá.

– Remekül táncol – jegyezte meg Igor Vlagyimirovics –, magával roppant könnyű táncolni.

– Magával is.

Igor Vlagyimirovics úgy viselkedett, ahogy egy idősebb, jól nevelt férfinak egy fiatal lánnyal viselkednie kell, de Varja érezte, hogy tetszik neki.

Vika Erikkel táncolt, a férfi meghívta, hogy majd menjen fel hozzá a szobájába. Visszautasítani meggondolatlanság lett volna: már negyedszer találkoznak, tovább nem lehet húzni a dolgot.

Nem kis szerepet játszott ebben a döntésben Noémi püspöklila kosztümje. Micsoda darab! Vikának pedig a tegnap este viselt gyöngyös ruhán kívül semmi más igazán jó holmija nincs. Lekoppintja azoknak a ruháknak a fazonját, amelyeket a diplomata-feleségek hoznak haza külföldről, és megvarratja őket moszkvai varrónőknél. De hát hogy tudnak azok varrni?

El kell szánnia magát. Még ma. Nem éjszaka, hanem most, mint aki az érzéseinek enged. Nappal senkinek sem tiltják meg, hogy felmenjen egy szállodai szobába. De mi legyen Varjával? Ha magával viszi a szobába, aztán elküldi, kínos, hisz teljesen világos, hogy ő miért marad ott. Hazavinni és utána visszajönni – még rosszabb. Végül is azt javasolta, cseréljenek partnert, és tánc közben megkérte Igort, kísérje haza Varját.

– El kell mennem a varrónőmhöz, Varja remek lány, de amikor a varrónőről van szó, akkor még a legjobb barátnőtől is meg kell szabadulni.

Kiléptek a Nationalból.

– Sétáljunk egyet a Sándor-kertben, ha van még egy kis ideje – javasolta Igor Vlagyimirovics.

A kert bejáratát valamiért eltorlaszolták egy paddal, pedig még nem járt későre.

– Küzdjük le ezt az akadályt!

Igor Vlagyimirovics félrehúzta a pad sarkát, és elindultak a vaskerítés, a magas hársfák és nyírott bokrok mellett az esőtől nedves úton. Langyos este volt, még nem sötétedett, a Kreml tornyait még megvilágította a lenyugvó nap visszfénye.

– Valaha itt folyt a Nyeglinka – mondta Igor Vlagyimirovics –, aztán lettek a tavak, s csak később alakultak ki a kertek. Bove, a nagy építész tervezte őket.

– Bizony, volt egy ilyen – helyeselt gunyorosan Varja.

Igor Vlagyimirovicsnak eszébe jutott, mit mondott a lány a zenéről, és elhallgatott.

– A Manyezst meg a Kis Színházat is ő építette – folytatta Varja –, a tűzvész után

a Nagy Színházat is és a GUM homlokzatát is... Meg még mit is? A Diadalkaput, az Első Városi Kórházat, a Gagarin hercegek palotáját a Novinszkij bulváron.

– Honnan tudja ilyen jól?

– Tanultuk az iskolában.

– Tudja, hogy milyen különös a szeme vágása – mondta a férfi.

– Tatár vér folyik bennem.

– Nem – tiltakozott a férfi –, nem mongolos vágású, ilyen szemet, mint amilyen a magáé, perzsa miniatúrákon lát az ember.

– Tatár miniatúrák pedig nem léteznek – vágta rá a lány.

Ezen mindketten jót nevettek.

Majd a férfi így folytatta:

– Sajnálom, hogy a hangos zenét szereti, én a halkat.

– A jó zenét szeretem – felelte Varja.

A távolban feltűnt a parkőr.

– Most majd elkergetnek bennünket innen? – kérdezte Varja.

– Kimagyarázzuk magunkat – felelte a férfi hősiesen.

– Jobb, ha elszaladunk.

A pocsolyákon keresztülugrálva futottak a kijárat felé. Mögöttük sípszó harsant. De akkorra már eltolták a padot és kiszaladtak a kertből.

Varja féllábon ugrálva nekidőlt a kerítésnek, és levette az egyik cipőjét.

– Átázott? – hajolt hozzá a férfi.

– Még rosszabb, lefutott a szem a harisnyámon.

A férfi ott állt mellette, nem tudta, mit tegyen, mélyen átérezte a lány bánatát. Varja nagyon nekikeseredett. Ez volt az egyetlen pár tisztességes harisnyája.

Igor Vlagyimirovics fölvette a cipőt, elővette a zsebkendőjét, kívül-belül áttörölte vele. Varja a kert kerítésének támaszkodva állt.

– Hányas cipőt visel?

– Harmincötöset – Varja fölhúzta a cipőjét. – Minden rendben, mehetünk.

Megindultak a villamosmegálló felé.

– Megengedi, hogy felhívjam? – kérdezte a férfi, amikor Varja fellépett a villamosra.

– Kérem, tessék.

6

Június huszonkilencedikén kezdődött a Központi Bizottság plénuma. És harmincadikán érkezett meg a hír Németországból, hogy Röhmöt, az SA vezérkari főnökét és a rohamosztagok sok más vezetőjét meggyilkolták. A történelembe a hosszú kések éjszakája néven bekerült akciót személyesen Hitler irányította.

A Pravdában és más lapokban már július elsején különböző cikkek jelentek meg, többek között Zinovjev és Radek írásai, melyek az eseményben a fasiszta rendszer elkerülhetetlen bukásának előjelét látták.

Sztálin nem tiltakozott az ilyetén értelmezés ellen: az idegen hatalom gyengesége

mindig hangsúlyozza saját hatalmunk erejét. Bár nagyon jól tudta, hogy a szakadás nem gyengíti a politikai mozgalmat, ellenkezőleg, szélesíti társadalmi bázisát. A szakadárok elleni harcban lehet igazán megerősíteni a fő vonalat. Gondoljunk a keresztény egyház történetére!

Lenin az államhatalom *megszerzéséig* nem félt a szakadástól, de tartott a párton belüli szakadástól. Ez magyarázza úgynevezett végrendeletét. Az államhatalom Lenin szerint olyan tényező, amely összefogja az embereket, e hatalom megőrzésének és megszilárdításának érdekében. Valójában azonban a hatalom elválasztó tényezőként jelentkezik, hiszen mindenki a hatalom megszerzésére törekszik. A hatalom csak akkor válik konszolidáló tényezővé, amikor *olyan* kézben összpontosul, amelyből senki sem képes kiragadni, de még csak gondolni se mer erre.

Ezért aztán azt a meggyőződést kell elültetni a népben, hogy ez a hatalom megdönthetetlen, és meg kell semmisíteni mindazokat, akik képesek lennének ellene törtni.

Lenin vezette a forradalomhoz pártját, amelyet ő is teremtett meg, és senki sem próbálta elvenni tőle a vezetést. Most azonban más a helyzet. Ő, Sztálin olyan körülmények között kell, hogy megszilárdítsa hatalmát, amikor erre sokan formálnak jogot, akik mélyen meg vannak győződve arról, hogy sokkal több joguk lenne Lenin örököpe lépni, mint NEKI. Még legyőzötten sem vesztik el reményeiket. Például ez a Zinovjev... Talán bizony nem érti, hogy Röhm meggyilkolása nem gyengíti, hanem erősíti Hitlert? Igazán nem újonc a politikában. És ez az agyafúrt Radek is jól tudja ezt. De el akarják hitetni, hogy minden szakadás gyengíti a hatalmat, hogy az ellenség fizikai megsemmisítése csak a fasizmusra jellemző, míg a bolsevizmus éppen ellenkezőleg, mindig igyekezett tömöríteni a sorait. Ők jelentenék az erőt? Már régen távozniuk kellett volna a politikai életből. De nem távoznak. Írnak, felszólalnak, hallatnak magukról, szem előtt akarnak lenni, a felszínen, kapálóznak, várják, hogy elérkezzen az órájuk, és háborúval ijesztgetnek! Sőt mi több, kiprovokálják ezt a háborút. Hogyan lehetne másképp értékelni a Bolsevik című folyóirat szerkesztőségének szándékát, hogy közzétegye Engels cikkét, *Az orosz cárizmus külpolitikáját*? Mi jutott eszükbe egyszerre? Negyven évvel a megírása után? A világháború kitörésének huszadik évfordulója alkalmából, ugye! Ez Zinovjevnek, a Bolsevik szerkesztőbizottsági tagjának primitív cselfogása, és ennek bedőlt a főszerkesztő, az ostoba Knorin.

Cikkében Engels azt állítja, hogy Oroszországot katonai hatalmának tetőfokán tehetséges külföldi kalandorok irányították, többségükben németek: II. Katalin, Nesselrode, Lieven, Giers, Benkendorf, Dubelt és mások. Miért kell éppen most hangsúlyozni ezt? A németek felmagasztalásával miért kell ütőkártyát adni a hitleri propagandának? Egyáltalában, miért kell hangsúlyozni a nem orosz elemek szerepét Oroszország vezetésében? Nem célzás-e ez ÖREÁ, az ő grúz származására? Persze Zinovjev és Knorin sem orosz. De hát ki gondol rájuk, kinek kellenek ők? Csakis Sztálin elvtárs jut az emberek eszébe, és ők erre is számítanak. Ezt az egész teóriát a nem orosz elemekről egy valódi orosz ember számára dobják fel, Kirovnak, belé helyezik minden reményüket, mint annak idején Sztálin elvtársba azért, hogy eltávolítsák Trockijt.

De most sokkal tovább mennek, sokkal tovább. Engels cikkében nemcsak a nem

orosz elemek szerepét látták meg Oroszország vezetésében. Engels Oroszországot az európai reakció támaszának nevezi, terjeszkedéssel vádolja, és az Oroszország ellen folytatott eljövendő háborút majdhogynem felszabadító háborúnak mondja, szerinte Németország győzelme a forradalom győzelme. Ha Oroszország háborút indítana, akkor előre az oroszok és szövetségeseik ellen, legyenek azok bárkik! És egy szóval sem tesz említést az Anglia és Németország között fennálló nézeteltérésekről, pedig ez volt a világháború legfőbb tényezője. Ezek szerint nem mindent látott előre Engels.

Ilyen formában a cikk közlésének legfőbb indítéka: meg akarják mutatni Hitlernek, hogy a Szovjetunióban léteznek még olyan politikai erők, amelyek a háborút várják, a háborúban reménykednek, hogy megdöntsék a jelenlegi vezetést, ezért aztán hajlandók egyezkedni Hitlerrel, egy s másban engedni neki, megadni számára a külpolitikai győzelem illúzióját, amelyre azért van szüksége, hogy a revansizmus eszméjét igazolja, hiszen ebben az eszmében rejlik minden ereje, ezzel egyesíti nemzetét.

De a szovjet népnek nem kell a háború. A Szovjetunió nincs felkészülve a háborúra, az ország ipari rekonstrukciója még nem fejeződött be. A háború *nekik* kell, csak *nekik*, mivel más út nincs az Ő megbuktatására, nem látnak más lehetőséget a hatalom megszerzésére. Szavakban Zinovjev és Radek Hitler kibékíthetetlen ellenfeleként lép fel, de amikor most megpróbálják Engels cikkét közzétenni, voltaképpen Hitlert támogatják, ötleteket adnak neki, hogy egyezzen meg a Nyugattal az Ő háta mögött, az Ő számlájára.

Sztálin fogott egy ív papírt, bemártotta tollát a tintatartóba, és apró betűs, de jól olvasható írásával levelet intézett a Politikai Iroda tagjaihoz Engels cikkéről. De csak a cikk lényegéről. Zinovjevvel, Radekkel és Kirovval kapcsolatos elképzeléseit nem fejtette ki, nevüket meg sem említette. A levelet így fejezte be:

„Ezek után, amit kifejtettem, vajon meg kell-e jelentetnünk Engels cikkét a Bolsevikban, a mi harcos orgánumunkban mint iránymutató vagy legalábbis tanulságos írást, avagy világos, hogy ha megjelentetjük, kimondatlanul is ilyen ajánlást adunk Hitlernek?

Úgy gondolom, erre nincs szükség. Sztálin."

Ezek után átment a dolgozószobáján, kinyitotta a fogadószobába vezető ajtót, amely egyben Poszkrjobisev irodája volt. Sztálin ritkán használta a csengőt, ha valamiért kellett neki Poszkrjobisev, kiszólt neki. Poszkrjobisev mindig a helyén volt, ha nagy néha rövid időre eltávozott, Dvinszkij helyettesítette.

Poszkrjobisev a helyén ült. Sztálin odalépett a falon lógó kimutatáshoz. Naponta jelölték rajta az adatokat, tavasszal a vetésről, nyáron a betakarításról, ősszel a beszolgáltatásról. Mint mindig, most is figyelmesen áttanulmányozta a kimutatást, és mint mindig, most sem fűzött hozzá kommentárt. Az ajtóból odaszólt Poszkrjobisevnek:

– Jöjjön be!

Poszkrjobisev követte Sztálint a dolgozószobába, és óvatosan betette maga mögött az ajtót (Sztálin nem szerette, ha nyitva marad, de azt sem szerette, ha becsap-

ják). Néhány lépésnyire az asztaltól megállt úgy, hogy ne közvetlenül Sztálin mellett álljon (Sztálin ezt sem szerette), de azért elég közel ahhoz, hogy jól hallja Sztálin halk hangját, és semmit se kelljen visszakérdeznie (Sztálin nem szerette, ha visszakérdezik).

– Fogja ezt a levelet! – mondta Sztálin.

Poszkrjobisev odalépett hozzá, hogy átvegye a feléje nyújtott papírlapot.

– Ismertesse a levelet a Politikai Iroda tagjaival. A levéllel együtt küldje szét a Politikai Iroda tagjainak a következő határozati javaslatot: Knorin elvtársat mentsék fel a Bolsevik című folyóirat főszerkesztői tisztéből. Új főszerkesztőnek Sztyeckij elvtársat nevezzék ki. Zinovjev kikerül a Bolsevik szerkesztőbizottságából, helyébe Tal elvtárs lép.

Poszkrjobisev fél szóból is megértette, mit akar Sztálin elvtárs. Most Sztálin elvtárs a következőket akarja: 1. Leveléről ne készüljön másolat, miután a Politikai Iroda tagjai elolvasták, kerüljön vissza a páncélszekrénybe. 2. A levél csak a Politikai Iroda tagjainak ad magyarázatot a Bolsevik szerkesztőbizottságában végbemenő változásokról. 3. Hivatalos magyarázat e változásokra nem lesz.

– Igenis! – felelte Poszkrjobisev.

De nem távozott. Sztálin arcáról mindig pontosan le tudta olvasni, mikor kell távoznia.

Sztálin felvett az asztalról egy sötétvörös szattyánbőr irattartót, és átnyújtotta Poszkrjobisevnek.

– Vegye magához a postát is.

Poszkrjobisev most már tudta, hogy távozhat, néhány lépést hátrált, aztán megfordult, kiment a dolgozószobából, s megint csak alaposan és óvatosan csukta be maga mögött az ajtót.

Poszkrjobisev leült az asztalához, és átnézte a Sztálintól kapott szattyánbőr mappában levő postát.

Sztálin elvtársnak csak a legfontosabb postát adták be. Poszkrjobisev meg tudta különböztetni a fontosat a lényegtelentől, a szükségeset a szükségtelentől. Természetesen fizikai képtelenség lett volna részéről, hogy egyedül olvassa el mindazt a postát, ami Sztálin nevére érkezett, ezzel egy egész osztály foglalkozott a Titkárságon, ők válogatták szét a leveleket, és adták át Poszkrjobisevnek azt, amit lényegesnek tartottak. Ezekből válogatta ki ő azt, amit fontosnak tartott. A Titkárság dolgozói értették munkájukat, tudták, mit kell tenniük, tudták, hogy azokat a leveleket, amelyek kapcsolatban állnak a KB tagjaival, különösen a Politikai Iroda tagjaival, okvetlenül be kell nyújtaniuk. A postát Poszkrjobisev tette Sztálin elvtárs asztalára minden reggel ebben a bizonyos vörös szattyánbőr irattartóban. Akkor hozta ki, amikor Sztálin, mint ahogy ma is, a kezébe nyomta.

Poszkrjobisev a visszakapott postát szétválogatta: az egyik halomba kerültek azok a levelek, amelyekre Sztálin elvtárs ráírt valamit, a másikba azok, amelyekre egy tollvonást se húzott. Az első csomót nyomban átadta a Titkárságnak, hogy iktassák őket és tegyék meg a szükséges intézkedéseket, amelyeket Sztálin kíván. A második csomót, vagyis a jelzés nélküli leveleket nem iktatták, hanem a páncélszekrénybe tették mindaddig, amíg Sztálin elvtárs be nem kérte őket.

Létezett egy harmadik csoport levél is, azok, amelyeket Sztálin nem adott vissza rögtön, sőt néha *egyáltalában* nem adott vissza, magánál tartotta vagy megsemmisítette őket. Ezek különlegesen fontosak voltak.

Amikor Poszkrjobisev reggelenként Sztálin asztalára tette a postát, megszámolta és följegyezte, hány levelet adott be. Amikor visszakapta a leveleket, újból megszámlálta őket, ilyenformán tudta, hány levelet tartott magánál Sztálin. Azt is tudta, hogy pontosan melyikeket tartotta magánál. Kitűnő memóriája volt, úgy tette le reggelenként a leveleket Sztálin asztalára, hogy tudta, mit tartalmaznak.

Ez alkalommal mindet visszakapta, kivéve a Jagoda jelentését tartalmazó lezárt postacsomagot. Ezeket a csomagokat Sztálin mindig magánál tartotta.

7

Mark Alekszandrovics június huszonkilencedikén reggel érkezett Moszkvába, egyenest a KB ülésére, és július elsején este, amint a plénum befejeződött, már utazik is vissza. Nagyon sietett. Most készültek a hengersor beindítására, ha sikerül, megvalósul élete fő műve: teljes kapacitással üzemelni fog a világ legnagyobb kohászati kombinátja.

Egy pillanatra sem távozott el a plénumról. A megvitatott kérdések – a gabona- és húsbeszolgáltatás, az állattenyésztés fejlesztése – része a párt gazdaságpolitikájának, és neki mint e gazdaság egyik vezetőjének ismernie kell a gazdaság minden aspektusát. Még a népbiztosságra se ment be: a legfőbb feladat – a hengersor beindítása – nem Moszkvában dől el, hanem a gyárban.

Csupán egyetlen magántermészetű dolog állt még Mark Alekszandrovics előtt: találkoznia kell Szonyával. Szasát elítélték, száműzték, rajta már nem lehet segíteni. Az ítélet meghozatala előtt is hiába próbálkozott, most aztán végképp nem segíthet: a Különleges Tanács ítélete ellen fellebbezésnek helye nincs. Az, hogy Rjazanov, a KB póttagja közbenjárt a fiú érdekében, nyilván eljutott a legfelsőbb fórumokig. Szasát mégis elítélték, ezek szerint csak belekeveredett valamibe. Persze ez nem katasztrófa: Szasa fiatal, a három év hamar elrepül, még előtte az élet.

Mark Alekszandrovicsot valahogy mégis nyomasztotta Szasa sorsa. Az ő életében is akadtak nehézségek, de politikai téren mindig minden a lehető legnagyobb rendben volt, tiszta, világos kép, soha semmiféle elhajlás, semmiféle frakciózás, sem nála, sem közeli hozzátartozóinál. Családjukban soha senki sem politizált, csak ő, Mark lett párttag. Nővérei, sógorai mind pártonkívüliek. Szasában látta követőjét, a leendő párttagot és kommunistát. És lám, mi történt Szasával! Elítélték az ötvennyolcas cikkely alapján: ellenforradalmi agitáció és propaganda. Mark Alekszandrovics úgy érezte, hibát követett el: nem figyelt eléggé, nem vette észre a dolgot, s ez rossz fényt vet rá. Ha ez közvetlenül a forradalom után történik, még érthető lenne: a forradalom számos családot megosztott. De még ha a húszas években történt volna, azt is meg lehetne magyarázni: a húszas évek a vezetésben végbemenő változások évei, az elhajlások és oppozíciók évei. Az ifjúság egyes csoportjait, különösen a tanuló

ifjúságot magával ragadta Trockij demagógiája. De most, kilencszázharmincnégyben, amikor végérvényesen leszámoltak az ellenzékkel, amikor megerősödött az új pártvezetés, stabilizálódott a párt irányvonala, amikor a párt és a nép között sosem látott egység és összeforrottság uralkodik, akkor az, ami Szasával történt, vad és gyalázatos dolog, s rossz fényt vet őrá is.

Mi hiányzott Szasának? Mindene megvolt. Moszkva, az otthona, az egyetem és a ragyogó jövő. A könyvviteltanárral kirobbant konfliktusért és a faliújságért nem tartóztathatták le, nem ítélhették el. Ezek szerint volt még valami más, amit elhallgatott. Valakinek a hatása alá került volna? De hát nem gyerek már, huszonkét éves, felnőtt fiú, köteles gondolkodni! És nemcsak önmagára kell gondolnia. Hanem az édesanyjára is, és gondolhatott volna a nagybátyjára is, aki apja helyett apja; végig kellett volna gondolnia, milyen fényt vet majd ez rá, gondolhatott volna az ő helyzetére, hírnevére, ám nem gondolt rá! Nem vette számításba. De miért nem? Filozofált, okoskodott a taknyos, azt latolgatta, milyennek kellene lennie Sztálinnak! Mark Alekszandrovics gyárában tizenegyezer komszomolista fiú és lány dolgozik, de azok tényleg dolgoznak! Amikor a második kohóművet építették, napi tizenhat órát dolgoztak, pihenőnap nélkül, télen, csontig ható fagyban, jeges szélben. Amikor visszatért Moszkvából (ahova Ordzsonikidze hívatta fel néhány napra), jelentették neki, hogy a homok, a kavics és a cement belefagy a vagonokba. Így nem lehet betont keverni. És ezek a fiúk és lányok, akik jóformán akkor kerültek fel faluról, rájöttek a megoldásra: mozdonyokat görgettek oda, csöveket erősítettek rájuk, és ezeken éjjel-nappal adagolták a gőzt és a meleg vizet, igen, így dolgoztak azért, hogy a második kohóművet Komszomol-építkezésnek nevezzék el! Az ételt tábortűzön főzték, a lovak belesüppedtek az agyagba, a talicskák lecsúsztak a pallókról, legfőbb fegyverük a lapát volt, legfőbb szállítóeszközük a lovaskordé, mindenütt munkagödrök és munkagödrök, földhányáshegyek, égig szálló por, zaj, dübörgés, lám, ebből a káoszból született meg a hatalmas, modern gyár. És ezek a lelkes fiatalok nem kímélték magukat, nem elmélkedtek a nehézségekről. Nem komfortos lakásban laktak az Arbaton, hanem sátrakban, földkunyhókban, barakkokban, egyetlen ágyon, egyetlen szénával megtömött matracon egy egész család. És volt minden. Tetvek, bolhák, csótányok, kiütéses tífusz... Nem akadt elég tanító. A gyerekek ugyanazokban a barakkokban tanultak, ahol aludtak, a filmeket a grundokon vetítették, az üzleteket a pajtákban rendezték be, és a polcok többnyire üresek voltak. Az élmunkásokat utalványokkal jutalmazták meg, amelyen nadrágot, szoknyát vagy bakancsot vehettek, de megesett, hogy csak egy csomag savanyú cukrot. És ők büszkék voltak erre a kitüntetésre. Tudták, hogy a szocialista ipar bástyáját építik fel, leküzdik az ország évszázados elmaradottságát, megerősítik védelmi készültségét, gazdasági függetlenségét, egy új szocialista társadalmat építenek.

Ezt értették meg ezek a fiúk és ezek a lányok. Ők semmit sem vetettek Sztálin szemére, Sztálin életük, példátlan erőfeszítésük, munkájuk szimbóluma. Ezek a fiúk és lányok csinálják a történelmet, nem pedig az ő unokaöccse, Szasa, aki a börtönig, a szibériai száműzetésig züllött.

Mark Alekszandrovics odaért az ismerős házhoz, amelyben nővére lakott.

Az épület homlokzatát fehér csempével rakták ki, az Arbatszkij Arsz mozi felett szél cibálja a színes plakátokat, a szorosan egymás mellett álló épülettömbök mély udvart képeznek. Szasa gyakorta játszott itt, s karját kitárva futott elébe, ha meglátta, és vele együtt ment fel a lakásba, boldogan kiáltozva: „Megjött Mark bácsi, hurrá!" – tisztán kimondta az „r" hangot.

Hát igen, nem felhőtlen az élet, bajok, gondok kísérnek bennünket; most Szonyára törtek, legszelídebb, legvédtelenebb nővérére: elhagyta a férje, száműzték a fiát. Nagyon sajnálta a nővérét, de nem tudott segíteni rajta akkor sem, amikor a férje elhagyta, és nem tud segíteni rajta most sem. Csak a szeretetéről és együttérzéséről biztosíthatja. Rendíthetetlennek és bátornak kell lenni. A szerencsétlenség nem örök, az is elmúlik egyszer.

Eszébe jutott nővérénél tett legutolsó látogatása. Milyen szánalmas volt az arca, milyen alázatosan beszélt vele, kapkodva keresett valami papírokat, ideges ujjakkal simogatta ki őket. Még be se lépett a lakásba, már érezte, hogy hasogatni kezd a tarkója. Most megint mindjárt meglátja a nővére aggodalmas tekintetét. Semmit sem lehet tenni Szasáért, itt az ideje, hogy megértse és beletörődjön. Szasa három év múlva kerül haza.

Szofja Alekszandrovna most jött meg a munkából, az ebédjét melegítette. Nyugodtan, kimérten üdvözölte öccsét. Ezelőtt mindig nagyon készült Mark látogatására, süteményt sütött, szépen felöltözött, de ma magányos dolgozó nő otthonába jött, és ez az asszony mindennap eljár, így aztán nincs ideje süteményekre, vendégeskedésre. Üdvözölte az öccsét, felajánlotta, hogy ossza meg vele ebédjét, bár nem volt biztos afelől, hogy Mark megeszi a gyöngykása-levest, a sózott marhahúst, a margarinon pirított krumplit. Közönyös pillantást vetett a csomagra, amit Mark hozott, meg az aktatáskából előkerült kis dobozra is. Mark elégedetten nyugtázta, hogy a munka jót tesz a testvérének. Korábban csak feleség, anya és háziasszony volt. Most a munkás élet, a kollektíva, a házon kívüli elfoglaltság kitágította világát, állhatatossá és erőssé tette.

Mark Alekszandrovics nagyon örült a változásnak: a látogatás nem lesz olyan nehéz, mint ahogy tartott tőle.

De azt is látnia kellett, hogy miközben Szonya új, szerinte igen pozitív tulajdonságokra tett szert, elveszített valamit, ami számára kedves, ami közel áll hozzá, s ami messzi múltjukban gyökeredzik: a szelídséget és a jóindulatot. Eltűnt az asszony lakásából a megszokott és vonzó otthonosság, a rend és rendezettség, eltűntek a kedves, apró haszontalanságok. Csak a legszükségesebb dolgok maradtak meg, látszott, hogy itt most sietnek, kapkodva élnek. Szonya a serpenyőből ette a krumplit, a serpenyő egy kis vasrács alátéten állt, az asztal sarkán, ahonnan csak úgy felhajtotta a terítőt. Szonya nem engedte el magát, ellenkezőleg, mozgékonyabb, gyakorlatiasabb lett. De az otthona elvesztette számára az értelmét. Hiányzott belőle a fia.

Szonya beszámolt mosodai munkájáról. A ruhaátvétel nem túl bonyolult, bár akadnak nehéz ügyfelek is, de hát nincs mit tenni, mostanában mindenki ideges és zaklatott. Bent a mosodában is vannak hiányosságok: néha tönkremegy, sőt el is vész

valami. Ilyenkor persze nehéz: magyarázkodás, vita, jegyzőkönyv, az emberek a sorban várnak, morognak. A konfliktust a vezetőnek kellene rendezni, hogy őt ne vonják el átvevői munkájától, de a vezető nem jön elő, soha sincs a helyén, napokat távol van valahol, igazán rejtélyes dolog. Szonya még most is tudott tréfálkozni, humorérzéke sosem hagyta cserben.

De egy szóval sem említette Szasát. Udvariasságból beszélgetett Markkal, hogy ne hallgassanak, de nem nézett rá, kerülte a tekintetét, s a férfi érezte, hogy az asszony közölni készül valamit. És közölni is fog valamit. Egyelőre azonban még habozik, és ebben a határozatlanságban, meg ahogy kerüli a tekintetét, Mark Alekszandrovics a régi Szonyát látta.

Egyszer csak abbahagyta a mesélést:

– Igaz is, most jut eszembe, Mark, ki fogom adni a kisszobát. Így aztán, ha itt akarsz maradni éjszakára, akkor csak az én szobámban tudlak elhelyezni.

– Kivettem szobát a szállodában – felelte Mark Alekszandrovics.

Arról, hogy nővérének sikerült megtartania a szobát, tudott. Hivatalosan nem vált el a férjétől, így aztán Szasa letartóztatása után Pavel Nyikolajevics fenntarthatta a maga számára, mint ideiglenesen vidéken dolgozó szakember. De hogy nővére kiadja a szobát, ettől az újságtól egyáltalán nincs elragadtatva, a szobáért a lakbérnél többet nem lehet kérni, és formálisan ez is lakásspekulációnak számít. Bár manapság nem nagyon figyelnek az ilyesmire, súlyos lakáshiány van, az embereknek nincs hol lehajtani a fejüket, de mégsem akarta, hogy az ő nővére a szobája bérbeadásából éljen. Mindig is támogatta, s most is jóval nagyobb összeget adhatna neki, mint amennyit a szobáért kap.

– Muszáj megtenned?

A nővére nem értette.

– Mit?

– Kiadni a szobát.

– Igen, szükségem van pénzre.

– Mennyit kapsz érte?

– Ötven rubelt.

– És kik a lakóid?

– Csak egy idős asszony.

– És hogy került hozzád?

– A szomszédok ajánlották... Miért? – A nővére végre a szemébe nézett. – Úgy gondolod, helytelenül tettem?

– Nem ismered... A szomszédok ajánlották... Mi szükséged erre? Az egész huzavona a házkezelőséggel, a bejelentéssel, magyarázkodni, hogy mit miért... Ismétlem: mi szükséged erre? Én nem ötvenet, hanem százötvenet ajánlok neked havonta. Most is hoztam neked ötszáz rubelt. Tudod jól, nekem nincs szükségem pénzre.

Szofja Alekszandrovna hallgatott, töprengett.

– Nem fogadom el a pénzedet – szólt nyugodtan. – Nekem nincs szükségem rá, megkeresem, ami a megélhetésemhez kell. Ami pedig Szasát illeti... Szasának van apja, van anyja, majd azok gondoskodnak róla.

Kár a szóért, meggyőzni úgysem lehet, Mark nem is akart vitába szállni vele. Fölajánlotta neki a pénzt, de ő inkább kiadja a szobát. Az ő dolga, bár láthatja, hogy ez neki, Marknak nem tetszik. De ez még nem az, amit Szofja mondani készült. Hát csak mondja meg, amit akar, elég volt a bújócskázásból.

– Hogy van Szasa? – kérdezte Mark Alekszandrovics.

– Szasa... – felelte kisvártatva a nővére. – Az utolsó levelét Kanszkból kaptam. Bogucsani falut jelölték ki a számára, de onnan még nincs hírem róla. Nem tudom, hogy jutott el oda, járművön-e vagy gyalog? Megnéztem a térképen. Bogucsani az Angaránál van, semmiféle út nem vezet oda, feltehetően gyalog vitték. – Majd hirtelen gunyorosan elmosolyodott. – Nem tudom, manapság hogy hajtanak valakit kényszermunkára. Ezelőtt Sztolipin-vagonban vitték az embereket, de hogy manapság hogy csinálják, nem tudom...

– Szonya! – szólt rá Mark Alekszandrovics. – Megértem, milyen nehéz neked. De azt akarom, lásd világosan a dolgokat. Először is nálunk nincs kényszermunka. Másodszor pedig Szasát nem lágerbe küldték, hanem csak száműzték. Én a legmagasabb fórumokhoz fordultam. Próbáltak segíteni, de semmit nem tudtak tenni. A törvény az törvény. Szasa valamit csinált, feltehetően nem túl nagy jelentőségű a dolog, de valamit mégiscsak csinált. Szigorú időket élünk, nincs mit tenni, három évre száműzték, egy faluban fog lakni, falvakban milliók élnek, majd elhelyezkedik, dolgozni fog. Fiatal, a három esztendő gyorsan elrepül. Meg kell békülni a körülményekkel, nyugodtan és türelmesen kell várni.

Szofja Alekszandrovna hirtelen elmosolyodott, majd újabb mosoly futott át az arcán, Mark jól ismerte ezt a mosolyt.

– Ezek szerint keveset kapott – mondta Szofja Alekszandrovna –, mindössze három évet.

– Miért, én talán azt mondtam, hogy többet kellett volna kapnia? Szonya, térj észhez! Én azt mondom, hogy manapság ez semmiség. Három év száműzetés!... Agyon is lőhették volna...

Nővére csak mosolygott, úgy rémlett, mindjárt hangosan felnevet.

– No lám... Nem lőtték agyon... A faliújságra kitett versekért nem lőtték agyon, mindössze három évre száműzték Szibériába... Köszönjük szépen! Három év, mi az nekünk, semmiség! De hiszen Ioszif Visszarionovics Sztálin sem kapott három év száműzetésnél többet, pedig ő fegyveres felkelést, sztrájkokat, tüntetéseket szervezett, illegális újságot bocsájtott ki, illegálisan külföldre utazott, és akkor is csak három évet kapott, megszökött a száműzetésből, *visszatelepítették* ugyanerre a három esztendőre. De ha Szasa szökne meg most, ő a legjobb esetben tíz évet kapna lágerban. – Szofja Alekszandrovna már nem mosolygott, egyenesen és szigorúan nézett Mark Alekszandrovicsra. – Hát igen! Ha a cár a *ti* törvényeitek szerint ítél el benneteket, akkor még ezer évig uralmon maradt volna...

Mark öklével az asztalra csapott.

– Miket beszélsz? Ostoba liba! Honnan szedted ezt? Azonnal hagyd abba! Hogy mersz így beszélni? Az én jelenlétemben! Igen, nálunk diktatúra van, és a diktatúra erőszak. De ez a többség erőszaka a kisebbség fölött. A cár alatt pedig a kisebbség

nyomta el a többséget, ezért nem merte a cár alkalmazni azokat a szélsőséges eszközöket, amelyeket mi alkalmazunk a nép nevében és a nép érdekében. A forradalomnak meg kell védenie magát, csak akkor ér valamit. Téged nagy bánat ért, de ez még nem jogosít fel arra, hogy kispolgárrá változzál. Nem tudod, mit beszélsz. Ha te mások előtt ilyeneket mondasz, jogosan kerülsz lágerbe. Legalább Szasa kedvéért tartsd ezt szem előtt, igazán nincs szüksége arra, hogy az anyját elveszítse.

A nővére szótlanul hallgatta, ujja begyével az asztal lapjához nyomogatta a morzsákat.

– Először is – mondta nyugodtan – arra kérlek, hogy az én házamban ne verd az öklöddel az asztalt. Nem szeretem az ilyesmit. Meg aztán szomszédaim is vannak, szégyellem előttük: korábban a férjem verte nekem az asztalt, most pedig az öcsém. Ez többet ne forduljon elő! Ha nagyon akarod az asztalt verni, tedd a dolgozószobádban. Ezt jegyezd meg, kérlek! Ami pedig a lágert illeti, ne fenyegess vele, én már semmitől se félek, elég volt, féltem eleget, most már elég! Mindenkit nem zárhattok be, nincs elég börtönötök... A jelentéktelen kisebbség... Hogy tudsz ilyet kimondani? „Falvakban milliók élnek." Láttad, hogyan élnek? Emlékszel, valamikor fiatal korodban szeretted énekelni azt, hogy „Van-e benned egy táj, van-e rejtek, Van-e bárhol is egy szegelet, Ahol árva panaszt sosem ejtett A te húszivü földmívesed"*. Szépen, nagy átéléssel énekelted, szántad a szegény parasztot. Hát akkor most miért nem szánod? Kiről énekeltél te akkor? „A nép nevében és a népért." Hát Szasa nem a nép? Őszinte, tiszta fiú, s lám, Szibériába küldik, agyonlőni nem lehet, hát akkor menjen Szibériába. Mi maradt meg a ti dalotokból? Imádjátok ezt a ti Sztálinotokat...

Mark Alekszandrovics felállt, odébb tolta a széket.

– Drága nővérem...

– Ne hangoskodj és ne izgasd magad – folytatta nyugodtan a nővére. – Még csak annyit akarok mondani neked, Mark: pénzt ajánlottál fel nekem, de pénzzel nem tudod megváltani magad. Aki kardot emel az ártatlanokra, a védtelenekre, az e kard által vész el. – Félrefordította ősz fejét, komoran nézett az öccsére, és intőn felemelte az ujját. – És ha majd elérkezik a te órád, Mark, akkor eszedbe jut Szasa, elgondolkozol mindezen, de már késő lesz. Nem védtél meg egy ártatlant. Téged sem fognak megvédeni.

8

A csapat mind mélyebbre hatolva a tajgába már negyedik napja úton volt. Elöl ment a szekér, mögöttük a falusi kísérő – álmos fiatal legény lóháton, vadászpuskával.

Falusi kísérőnek lenni szolgálat, a parasztok végzik, s minden faluban váltják egymást. A szibériai parasztnak egyéb kötelességei között ez is mindig feladata volt.

---

* Nyekraszov: *Gondolatok egy palota főbejáratánál.* Fodor András fordítása.

Ugyanígy kísérte a száműzötteket a fiatal lovas apja, nagyapja és dédapja is, az ükapját pedig magát hajtották így.

Ez az őrkíséret formális dolog, a csapatot mindenféle jegyzék, aláírás nélkül veszik át és adják tovább. Az igazi őr maga a tajga, itt nem lehet megbújni, itt harminc versztről kiszagolják az idegen embert. Az igazi őrség: annak a lehetetlensége, hogy valaki illegálisan létezni tudjon olyan időkben, amikor mindenkit ellenőriznek.

Ha nagy ritkán szökésre kerül sor, akkor a kijelölt helyről szöknek, amikor a száműzött annyira vágyódik a szabadságra, hogy hanyatt-homlok menekül, nem gondol arra, mi vár rá. Megszökik tavasszal, amikor a tavaszi illat, amely oly egyforma minden délkörön, legyőzhetetlen honvággyal gyötri a szívet, vagy kora ősszel, amikor elviselhetetlenné válik a gondolat, hogy előttük állnak a szibériai tél hosszú, szürke, fénytelen hónapjai. De megesik, hogy télen is elszökik valaki, egy hónappal a büntetési idő lejárta előtt: minden gondolata otthon jár, nincs ereje tovább várni, és retteg az órától, amikor elmegy a szabadulópapírért, és további büntetést szabnak ki rá. Az ilyen téli szökevényt aztán tavasszal megtalálják az elolvadó hó alatt, azért is hívják őket „hóvirágoknak".

De az útról, a szállítmányból nem szoktak megszökni. Akkor kerülnek ki a börtönből, a kényszermunkatáborból, a fülledt vasúti vagonból, mennek szabadon, a holmijukat szekér viszi, titokban nem vehetik le onnan. Meg aztán papírt is csak egyet adtak az egész csoportra, ha valaki megszökik, mindenkire bajt hoz, mindenkit elővesznek, nyakukba varrják a bűnpártolást. Ha szökni akarsz, légy tisztességes, szökj a kijelölt helyről.

A mélyen fekvő helyeken már az utolsó hó is olvadozott, fent a magasban áttörtek a nap sugarai, de az ösvény homályos és nyirkos maradt. Szél döntötte fák, lehullott gallyak, lábon kiszáradt, szürke mohával benőtt fák, korhadt, redves tönkök, se egy bokor, se egy virág, csak helyenként ütközik ki a múlt évi megsárgult fű, és mindenütt kiégett foltok, mintha megfékezhetetlen erdőtűz tombolt volna erre. Végtelen, csüggesztően egyhangú erdő: vörösfenyő meg vörösfenyő, néha erdeifenyő, cirbolyafenyő és lucfenyő, még ritkábban akad egy-egy nyír- vagy nyárfa is. Az életet csak a magas fák koronájában lehetett megsejteni, zúgott bennük a szél, madarak csiripeltek, fáról fára ugráltak a mókusok, nyomukban megzördültek a tobozok. S előttük ugyanaz a véget nem érő, sűrű erdő, hegyhátak és nyúlványok.

Kanszk közelében sűrűn követték egymást a falvak, mindegyikből igyekeztek minél előbb tovább indítani őket, nehogy ott maradjanak éjszakára. Késő este értek a szálláshelyre, és kora reggel indultak tovább. Szitkozódott a gazda, zörgött a nyíló ajtó retesze, sírt a felébresztett kisgyerek, morgott a gazdaasszony, miközben ledobott a földre néhány rongyot, de az is megesett, hogy azt sem dobott le; aludjatok, ahogy tudtok. A csupasz föld hideg hálóhelynek bizonyult, gyötrelmesen köhögött a beteg Karcev, bánatosan sóhajtozott Ivaskin, felesége és gyerekei jutottak eszébe.

De a tajgában már gyérebben voltak falvak, álló napig gyalogoltak. Az első tajgai faluba még sötétedés előtt érkeztek el, és végre kialhatták magukat.

Vologyáról az őrök, amint elhagyták Kanszkot, levették a köteléket.

– Menj gyalog!

Vologya kinyújtóztatta elzsibbadt tagjait, aztán megindult könnyedén, nem fáradt el, nem panaszkodott, dühödten és engesztelhetetlenül nézett maga elé. Sok mindenre megtanította a munkatábor: a legapróbb dolog is az életedbe kerülhet, résen kell lenned, azonnal kell döntened, semmiben nem engedned, senkitől sem szabad félned, ellenkezőleg, úgy kell tenned, hogy tőled féljen mindenki. Elnéző volt Borisszal, Szasával és Ivaskinnal, „a sztálini rendszer véletlen áldozataival", de megvetette Karcevet mint „kapitulánst", nem beszélt vele, és észre sem vette. Szasát ámulatba ejtette, hogy tudja valaki így levegőnek nézni azt az embert, akinek az oldalán lépdel, akivel egy helyen alszik és akivel azonos a sorsa.

Vologya Kvacsadze ment elöl. A beteg, ziháló Karcev leghátul vánszorgott, gyakran megállt. Ilyenkor a csoport is megtorpant. Vologya csak állt, nem fordult hátra, azon mérgelődött, hogy feltartják őket. Karcev testi gyöngeségét lelki gyöngeséggel magyarázta, ebben látta megalkuvásának okát is. És azt, aki Karcevet támogatta a nehéz úton, gyanakvóan nézte, mint egy ellenséges kémet.

Szasának tetszett Vologya vakmerősége, a főnökséggel szemben tanúsított ellenállása, önérzetessége, ahogy viselkedett, de azt a hibát, hogy képtelen elfogadni a mások gondolkodásmódját, Szasa erősen helytelenítette. Már az első nap közölte Kvacsadzéval:

– Vologya, csak hogy ne legyen köztünk félreértés: én egyetértek a párt vonalával. Mindketten tartsuk meg magunknak a véleményünket! Nincs értelme a fölösleges vitának.

– Nekem aztán igazán semmi kedvem Sztálin-rajongókkal vitázni – felelt dölyfösen Vologya. – De attól, hogy ide hajtanak engem, még nem foghatják be a számat.

Szasa elmosolyodott.

– Nem én hajtom magát ide, engem is hajtanak.

– Nem ismertek a fajtájukra. Mert maga legalább olyan jól csavarná hátra a kezeket, mint azok a kanszkiak.

– El tudom képzelni, mit tenne velünk, ha a maga kezében lenne a hatalom – jegyezte meg Szasa.

– Maga a mi uralmunk alatt is föltartaná mind a két kezét – közölte megvetően Kvacsadze.

– Fiúk, ne veszedjenek – szólt közbe Borisz. – Ez a politikai elítéltek legnagyobb baja, örökké csak vitáznak. Bezzeg a bűnözők összetartanak, velük nem tudnak elbánni a táborvezetők.

– A köztörvényesek gazemberek! – jelentette ki Vologya. – Rohadt önző alakok, hóhérok. Egy csajka üres löttyért eladnák a társukat. Ők a táborvezetés legfőbb támaszai, segítőtársai. Ha megölted a feleségedet, kapsz érte nyolc évet, de jó magaviseletedért még azt is felezik. Ha meg kihozol a gyárból egy pár cipőtalpat, tíz évet vágnak rád.

A tajga mind sűrűbb lett. Ugyanazok a sűrű erdővel benőtt csúcsok, fennsíkok, szakadékok és dombok, madárcsiripelés a fák koronái közt, homály és nyirkosság az ösvényen. A nyíresben egyszer egy pillanatra feltűnt egy hatalmas, hosszú lábú jávorszarvas, majd száraz gallyak ropogása közt elfutott.

Reggel óta langyosan sütött a nap. Sugarai jóformán nem jutottak el az ösvényre, de mégis vidámabban, könnyebben haladtak tőle.

Délben kis időre megpihentek egy téli szállásnál: cseppnyi erdei kunyhó, sötét füstös falakkal, mennyezete nincs, ablaka se, kemencéje nincs, földpadlója letaposott, összeégett – télen itt rakják a tüzet, a füst a tető nyílásán távozik. A sarokban egy nyaláb száraz rőzse hever, a távozó mindig hagy tűzrevalót annak, aki majd utána jön, hiszen megeshet, fagyban, hóban, hóviharban érkezik, nem tud száraz fához jutni, nem tud tüzet gyújtani, ott fagy meg a letaposott földön. Rendes ember nemcsak száraz ágakat hagy a kunyhóban, hanem elrejt egy doboz gyufát is.

Tüzet gyújtottak, vizet hoztak a forrásról, köleskását főztek meg teát.

A kölest Borisz szerezte tegnap a falusi szövetkezeti boltban. Ismerte a boltost, aki éjjel kinyitotta az üzletet, kölesen kívül egy csomag dohányt is adott neki, szerzett valahonnan egy üveg házi pálinkát, amit még aznap este nyomban megittak.

Az a tudat, hogy még itt, ebben az isten háta mögötti tajgai kis faluban is ismerik, s'hogy a fiúk nélküle elveszettek lennének, visszaadta Borisz önbizalmát, lendületét, és megerősítette annak biztos tudatában, hogy Bogucsaniban sem lesz utolsó ember.

Rendezte az éjszakai szállást, a vacsorát, mindenki helyett fizetett, a fiúknak nincs pénze, csak Szasának van, de hát nem lehet tudni, sikerül-e majd munkát találnia. Őt, Boriszt pedig biztos munka várja Bogucsaniban. Akár egy főnök: lehajtott gallérú, négyzsebes katonai zubbony, nadrágja jó minőségű csizmájába gyűrve. Esőkabátot, khaki színű tányérsapkát viselt. És egy művelt főnök halk, de mégis parancsoló hangján beszélt, akivel nehéz vitába szállni, mert úgyis addig beszél, amíg neki lesz igaza, jobb mindjárt megtenni, amit követel.

Most is parancsokat osztogatott, valakit elküldött vízért, egy másikat gallyakért, már lehet száraz ágakat szedni az erdőben, ezért úgy döntöttek, nem nyúlnak a kunyhóban gyűjtött rőzséhez. Csak Karcevet nem küldte sehova. Karcev leült egy tönkre, lehunyta a szemét, és sápadt, szenvedő arcát a nap felé fordította.

A boltos elintézte azt is, hogy soron kívül egy jóakaratú, szolgálatkész, ügyes kezű kísérő őr menjen velük tovább. Pihenő közben nyírfakéregből csinált is nekik kanalakat. Ez a lenszőke hajú legény mellettük gyalogolt, kantárszáron vezetve a lovát. Szasa egészen a pihenőig mellette maradt. A legény odaadta neki a puskáját, hogy lőjön egy császármadarat, de Szasa nem találta el.

– Ha a medvét nem találod el, abból nagy baj lesz ám! – nevetett a fiú.

– Te már jártál medvevadászaton?

– Jártam, háromszor is. A medvét a barlangban terítjük le. Amint a kutyák kiszagolják a vadat, vastag ágakat vágunk, azzal böködjük a barlangot, a medve megpróbál kitörni, és akkor leterítjük. Van, aki lándzsával megy a medvére, van, aki késsel, mifelénk azt tőrnek hívják. A medve nagyon ravasz állat, az emberre ráront, de a lóra vagy más baromra lesből, rejtőzködve csap le.

Mosolygott, amikor Szasa közölte vele, hogy léteznek a medvénél erősebb állatok is: oroszlán, tigris, elefánt... Nem hitt neki.

Ugyanígy mosolyogva mesélte azt is, hogy egy évvel ezelőtt a tisztáson, amely mellett éppen elhaladtak, megöltek három számúzetésre ítélt bűnözőt.

– Itt hajtották őket, de előtte a faluban leültek kártyázni. A falubéli fiúk meglátták a pénzüket. Idejöttek utánuk, és lövöldözni kezdtek. Azok befutottak a sűrűbe, de eltalálták őket, testüket belepte a hó, meg aztán szörnyű fagy is jött az idő tájt. A mieink azt gondolták, hogy majd felfalják őket a vadállatok, sok akad belőlük mifelénk. De éppen akkor járt erre a begyűjtési megbízott, és a kutyái kiszagolták a tetemeket. Nemsokára elfogták a fiúkat, és Novoszibirszkbe kísérték őket. Ott aztán a börtönben megölte őket a többi bűnöző.

– És sok pénzt vettek el a meggyilkoltaktól?

– Tíz rubelt biztos elvettek.

A tűz körül megint szóba került ez a történet. Ismerte Borisz, a száműzöttek mesélték Kanszkban, és ismerte Kvacsadze is, a munkatáborban hallotta. Mind a két fiút még azon az éjszakán megölték, ahogy bekerültek a börtönbe: hírük hamarabb elért odáig, mint ők maguk. A cella nagy volt, összetartó, sohasem tudták meg, kik követték el a dolgot.

– Nagyon jó, hogy végeztek velük – jegyezte meg Vologya. – Legfeljebb öt évre ítélték volna őket, de egy év múlva már szabadultak volna, hiszen csak száműzötteket öltek meg. Így most tudni fogják a helybéliek: a börtöntávírda jobban működik a kincstárinál. Az állam nem véd meg bennünket, magunk fogunk védekezni. Más kiút nincsen.

– Vologya – szólalt meg Szasa –, hiszen maga mondta, hogy a köztörvényesek nem emberek! Hogy lehet akkor megengedni nekik, hogy ítélkezzenek?

– A száműzetésnek megvannak a maga törvényei, majd maga is kitanulja őket – legyintett Vologya. – Ez csak amolyan értelmiségi töprengés.

– Miért kell támadni az értelmiséget? Ők is érnek valamit – mondta Szasa.

Vologya magasba emelte az ujját.

– Egyes képviselői.

– De hiszen maga is értelmiségi!

– Miért gondolja, hogy büszke vagyok rá?

– Az első értelmiségi – mondta Szasa – az az ember volt, aki először csiholt tüzet. Kortársai természetesen megölték. Az egyik megégette a tűznél az ujját, a másik a sarkát, a harmadik pedig egyszerűen csak azért ölte meg, hogy ne lógjon ki a sorból! Már a kőkorszakban is érvényes volt: ne lógj ki a sorból!

– Megszavazom Szasának az első prémiumot logikából – jelentette ki Borisz. – Vologya, egyetért azzal, hogy Szasa kapja az első prémiumot?

– Adja csak neki, ha van miből adnia – felelte Kvacsadze.

Mindannyian békés hangulatban voltak. A nap már lebukott a fák koronája mögé, de még érezték a melegét. Valamennyien egy szál ruhában gyalogoltak, kabátjukat, sapkájukat a szekérre dobták. Egy szolgálatkész legényke kíséri őket, a puskát is odaadja nekik, hogy lőjenek vele, egyáltalán nem olyan, mint egy kirendelt kísérő, az egész nem is olyan, mint amikor száműzötteket hajtanak. Most először nem idegen asztalnál esznek, hanem az erdőben, szabad tűznél. A fenyőágak ropogása, gyantás illatuk, az odakapott kása szaga, fenyőtűk a teában – mindez a gyermekkorba vitte vissza őket. Hiszen nem olyan régen üldögéltek úttörőként a lobogó tábortűznél.

Karcev a nap felé tartotta beteg arcát, arra fordította a fejét, amerre a bágyadt napsugár elúszott.

Ivaskin helyeselt Vologyának is, Szasának is, szerette az *értelmes* beszélgetéseket, a saját szakmáját különlegesnek, értelmiséginek tartotta. Csak egy kicsit kapkodj, máris kész a sajtóhiba, máris hajtanak Szibériába, még ha nem is te szedted a szöveget. Sztálin elvtárs beszédében a „leleplezni" helyett tévedésből „leplezni"-t szedtek. Hat embert tartóztattak le érte. Ivaskinnak felesége, három kislánya maradt otthon.

A kísérő legényke szintén hallgatta a beszélgetésüket, mosolygott hozzá. Éppen csak hogy evett egy kis kását, nem akarta megrövidíteni őket.

A fuvaros barátságtalanul viselkedett, a kását is visszautasította, a teát is, valamit rágott ott magában a szekéren, bóbiskolt, várta, hogy megpihenjen és egy kis füvet tépdessen a lova. Aztán befogta a szekér elé. A tűznél elbágyadt kis csapat nem szívesen tápászkodott fel. Elindultak.

Vagy öt kilométert tehettek meg, amikor hirtelen süvíteni kezdett a szél a lombok között, nyomban besötétedett, megindult a havazás, hóförgeteg támadt.

A fuvaros a lovát biztatta, a kísérő legényke is megszaporázta lépteit, sietett, hogy még az éj leszállta előtt megérkezzenek a Csuna folyóhoz. A havazás éppen olyan váratlanul állt el, mint ahogyan elkezdődött, csak fehér sapkákat rakott a bokrokra, és végleg tönkretette az anélkül is rossz utat. A fiúk meg-megtolták a szekeret, változatlanul gyorsan haladtak.

Csak Karcev nem tudott lépést tartani velük, kifulladt, meg-megállt, s a fáknak dőlve köhögött.

– Karcev, ülj fel a szekérre! – mondta neki Szasa.

De a fuvaros nem engedte:

– Nem arra szegődtem, hogy embereket vigyek, nem bírja a ló, nagyon rossz az út.

– Nincs neked lelked – szólt Ivaskin.

Szasa megragadta a ló kantárját.

– Állj! Karcev, ülj fel!

– Ne nyúlj a lóhoz, fiú! – kiáltotta a fuvaros. – Visszafordulok, majd adnak nektek lázadást!

– Papa, ezen nem fogunk vitatkozni – jelentette ki főnöki hangon Borisz, és felültette Karcevet a szekérre.

Két könnyebb bőröndöt le kellett emelniök a szekérről, és a kísérő felerősítette őket lovának nyergére. Csak Vologya Kvacsadze nem szólt egy szót se, közönyösen várta, hogyan végződik a dolog. Nem áll ki egy „kapituláns" mellett, még akkor se, ha az a szeme láttára fordul fel.

A Csunán dereglyén keltek át. Nem jöttek egészen a partig, a gázlón mentek ki, magukkal cipelve a holmit, kivonszolva a szekeret. Teljesen átnedvesedett rajtuk minden.

Jókora, de roppant szegény faluba jutottak, megroskadt, megfeketedett házakkal,

kifosztott istálókkal Nagy mulatozás folyt, a házakban a korán gyújtott lámpások fenye világított, részeg kiabálás, énekszo hallatszott, dulongélve jártak az utcán a parasztok, tajgalakók, erdőmunkások, termetuk, hajszínuk kulonbozó, egyáltalán nem hasonlítottak a sztyeppvidéki kemény kotesű, szőke szibériaiakra A házak tovében ronkfakon lányok és fiuk ultek, nevetgeltek, odakiáltottak a kísérőnek, mondvan, hogy ma van a bucsú, a templom vedőszentjének unnepe Az őrnek egyszerre surgős lett a dolog, elszaladt megkeresni az elnokot, hogy minel hamarabb megszabaduljon a csapattól

Amig az elnokre vártak, odajottek hozzájuk a helybéli szaműzottek egy dalias termetű, nyugodt mozgású, figyelmes tekintetű, dus haju ferfi, Szasa jól ismerte ezt a fajtat, a szovjetek otos számú hazában laktak ilyen allami tisztségviselők, és egy sovány, voros haju, szigorú, elgyotort arcu nő Megerkezett az olvadás utani első szaműzottszallitmany, idesiettek, hogy megtudjak nem akadt-e koztuk *magukfele*

– Jo napot, elvtársak – koszontottek őket

Az asszony tekintete megakadt Kvacsadzén, akinek pillantasából kiolvasta, hogy kozéjuk tartozó, veluk egy nézeteket vallo valaki Vologya megmondta a nevét, a név ismerősnek tűnt nekik, és Vologya is ismerte az ő nevuket Osszeolelkeztek, osszecsókoloztak, de a tobbiekkel nem ismerkedtek meg A ferfi eleg baratsagosan mosolygott, de senkinek nem nyújtott kezet, mert megeshet, hogy annak nyujtja, akinek nem kellene, vagy aki nem fogadja el Az asszony még csak el sem mosolyodott

Magukkal vitték Vologyát Ott ment kozottuk, fekete zekejében, magas, karcsu, vállán vitte zsákját, kérdéseikre felelgetett, feltehetően sok kerdest tettek fel neki, hiszen mar ket hónapja nem jott ide posta

– Agyő! – kiáltotta utánuk a megbántott Borisz, Vologya a politikai szolidaritásnál magasztosabb szolidaritás ellen vetett

Futva érkezett hozzájuk egy kerek képű, félrészeg, hebehurgya legeny, szemét kimeresztette

– Kik itten a száműzottek? Man ezek? No hiszen, de feketek! Oroszok csinálták magukat erre a vilagra? No, gyerunk!

A falu szélén álló, elhagyott kunyhóba vitte őket, ahol a kemence osszedőlt, pedig át kellene melegedniuk, meg kellene szaritaniuk a ruhajukat, es melegben kellene lefektetni a beteg Karcevet is De amíg korulneztek ebben az elhagyatott házban, a kerek kepűnek nyoma veszett A fuvaros is elment, miután ledobta a foldre a motyojukat

– Nyomást gyakorolunk a helyi hatalomra – jelentette ki Borisz –, gyerunk, Ivaskin!

– Ugyan hova mennénk? Az egesz falu mulat

– Majd én beszélek, maga meg segit elhozni a harapnivalót – nyugtatta meg Borisz

Elmentek. Szasa a bőrondből elővett egy valtás tiszta fehérneműt, gyapjúzoknit, inget, és odanyújtotta Karcevnek

– Oltozzon át!

Szasa megdobbent, milyen sovany a férfi Bőre ráfeszult a bordaira, térde hegyes, lábán egy csepp hús sincs, hosszu, erőtlenul lelógó kez, lapockája úgy kiall, mint levágott szárnyak csonkja

– Nagyon lefogyott az éhségsztrájkban – jegyezte meg Szasa.

– Szondán keresztül tápláltak, mesterségesen – Karcev ugyetlen kézzel gyűrte be ingét az alsónadrágba –, aztán átvittek kórházba, tejjel itattak, de én fölvágtam az ereimet, sok vért vesztettem.

Szeme csillogott, arca csupa voros folt, bizonyára lázas lehet, de hát nincs hőmérőjuk, meg aztán miért is mérnék, holnap így is, úgy is folytatni kell az utat. Nagy nehezen átoltozott, beburkolódzott Szasa flaneltakarójába, leult a lócára, nekidőlt a falnak, és behunyta a szemét

– Miért vágta föl az ereit? – kérdezte Szasa

Karcev nem felelt, nem hallotta, de az is lehet, hogy elaludt

Szasa szemugyre vette a kemencet A tűztérből és a hamutérből drótok lógtak ki, valaki, úgy látszik már kitéphette az ajtaját Szasa be akart gyújtani, de aztán meggondolta magát· Borisz talán felhajt egy másik helyiséget

Borisz és Ivaskin egy vekni kenyeret meg egy nyírfakéreg korsó tejfolt hoztak, mást nem tudtak szerezni Jobb helyiséget sem tudtak kiharcolni, mindenki részeg, nincs kivel beszélni, és senki sem akarja befogadni őket éjszakára

Ivaskin talált az udvaron egy kis fát, forgácsot hasított belőle, de nem tudták lángra lobbantania tüzet, csak a gyufát pazarolták el

A sotétben megették a tejfolt a kenyérrel

– A hideg vacsora is jobb, mint a semmi – jelentette ki bolcsen Borisz.

Karcev visszautasította az ételt, inni kért De vizuk nem volt

– Elmegyek Vologya barataihoz, fogadják be Karcevet erre az éjszakara – mondta Szasa

Borisz kétkedve csóválta a fejet

– Nem fogadják be Persze meg lehet próbálni Magával megyek

– Tokrészeg az egész falu, és ezek a ronkon ülő fiúk nagyon harciasak

Az utcán világosabb volt, mint a házban, telihold ragyogott a felhőtlen égen A ronkokon változatlanul ott üldögéltek a fiuk es a lányok Az egyik fiú, feltehetően a helyi mokamester és fő verekedő, valami mulatsagosat mesélhetett, hevesen gesztikulált hozzá, szavaira kitörő nevetés volt a válasz Amikor meglátta Szasát és Borisztt, odakiáltott nekik

– Hé, te elfelejtett, elveszejtett, gyere ide!

– Ugyet se vessen rá – súgta halkan Borisz

– Miert ne? – Szasa odament a ronkokhoz – Mit akarsz?

– Mit bóklászol itt az utcán? Lányokat keresel? Hát egy jókora dorong a hátadra nem kéne?

A ronkon üldögélt fiatal kísérőjuk is, szótlanul mosolygott Teljesen nyilvánvaló volt ha utni kezdik őket, akkor is ugyanígy fog mosolyogni

Szasa Borisszhoz fordult

– Igaz, nézze csak, milyen szépek itt a lányok!

– Szepek, de nem nektek! – kiáltotta a legény

– Csak neked egyedul? – mosolygott gunyosan Szasa – Aztán megbirkózol-e a feladattal?

A rönkön ülők nevettek.

– Nono – jött zavarba a fiú. – Csak aztán jól vigyázz...

– Aztán, aztán – csúfolta Szasa –, hogy az a magasságos úristen tegye...

És Szasa úgy elkerekítette, hogy akármelyik rakodómunkás megirigyelhette volna azok közül, akikkel együtt dolgozott hajdan a vegyigyárban. És ezzel továbbment.

– Nem kell kötözködni, fiúk, ideje megkomolyodnotok – jelentette ki Borisz, és megindult Szasa után.

Menet közben azt mondta neki:

– Ha itt nem ölik meg magát, hosszú életű lesz. Valahogy tud hatni az emberekre.

A ház ajtaját nyitva találták. Vologya, a férfi és az asszony az asztalnál ült. A szobában petróleumlámpa égett.

– Ez itt Pankratov és Szolovejcsik. Már meséltem maguknak róluk – mondta Vologya.

Feltehetően valami jót mondhatott, mert a férfi rájuk mosolygott.

– Üljenek le, elvtársak, teázzanak velünk!

– Köszönjük!

Szasa nem ült le, Vologyához fordult.

– Mit csinálunk Karcevval?

– Miért, mit kellene csinálni vele?

– Te, úgy látom, itt akarod tölteni az éjszakát. Nem adnád át neki a helyet?

Vologya helyett a férfi válaszolt:

– Nekem is van beleszólásom, hogy ki éjszakázik nálam.

– Mit gondol, kinél lehetne elhelyezni egy éjszakára? – kérdezte Borisz.

– Itt senki sem fogad be átmenőket. Legkevésbé beteget.

A nő Vologyához fordult:

– Mikor találkozott utoljára Iljinnel?

Már az utcán bandukolva Szasa keserűen megjegyezte:

– És maga még azt mondja, hogy tudok hatni az emberekre.

– Drága barátom – felelte Borisz –, itt politikai szenvedélyek izzanak, és azok a legféktelenebbek.

9

Estefelé Poszkrjobisev letette Sztálin asztalára az Engels-cikkről szóló levelet, amelyet a Politikai Iroda tagjai elolvastak. Mindannyian egyetértettek abban, hogy a cikket nem kell megjelentetni. És egyhangúlag elfogadták a Bolsevik című folyóirat szerkesztőbizottságában végrehajtandó változásokat is.

Sztálin nem kételkedett abban, hogy meglesz mind a két határozat: ez a lépés Sztyeckijjel helyes volt, Sztyeckij Buharin embere, és Buharin a tartalékemberük, őt egyelőre még nem adják, ahogy az elmúlt évben nem akarták adni Szmirnovot, Tolmacsovot és Ejszmontot, és mint tavalyelőtt Rjukint sem.

De mégis, az ellenséget, a múltbélit, a jelenlegit és az eljövendőt meg kell semmisíteni, és ő meg is fogja semmisíteni. A világ egyetlen szocialista országa csak úgy maradhat fenn, ha a jövőben rendíthetetlenül szilárd lesz belülről, mert ez a záloga annak, hogy a külvilágban is szilárd lehet. Egy államnak hatalmasnak kell lennie háború esetén, egy államnak hatalmasnak kell lennie, ha békét akar, az kell, hogy féljenek tőle.

Ahhoz, hogy egy paraszti országot a lehető legrövidebb idő alatt ipari országgá alakítsunk, hatalmas anyagi és emberáldozat szükségeltetik. És a népnek ezt vállalnia kell. De pusztán csak lelkesedéssel semmire sem jutunk. A népet kényszeríteni kell, hogy áldozatot hozzon. Ehhez pedig rendkívül erős, félelmetes hatalom kell. A félelmet minden módszerrel fenn kell tartani, és a nem szűnő osztályharc elmélete erre lehetőséget ad. Ha ezenközben elpusztul néhány millió ember, a történelem majd megbocsátja Sztálin elvtársnak. De ha védtelenné teszi, pusztulásra ítéli az államot, azt a történelem soha sem bocsátja meg neki. A nagy cél óriási energiát követel, és egy elmaradott nép óriási energiáját felszínre hozni csak nagy kegyetlenséggel lehet. Minden nagy uralkodó kegyetlen volt. Kamenyev, aki most az Akagyemija Könyvkiadó igazgatója, nem véletlenül adta ki Machiavellit. NEKI adta ki, NEKI akarja bizonyítani, hogy azok a módszerek, amelyeket Ő alkalmaz, már a XV. és a XVI. században is ismertek voltak. Kamenyev téved. Machiavelli javaslatai már elévültek. Persze azt sem tudni, hogy a XV. században használhatók voltak-e? Élesek, de felületesek, nem dialektikusak, hanem sematikusak. „... mivel az emberek akaratától függ, szeretik-e az uralkodót, viszont a fejedelem akaratától, hogy félnek-e tőle, igazodjék a bölcs uralkodó aszerint, ami tőle függ, s nem aszerint, ami másoktól."* Ez csak részben igaz: valóban nem lehet *csak* a nép szeretetére építeni. De *csak* a félelmére sem. A szilárd hatalom a félelemre és a szeretetre egyaránt épül. Az a nagy egyenlőség, aki a félelmen keresztül szeretetet tud ébreszteni maga iránt. Olyan szeretetet, amikor a kormányzás minden kegyetlenségét a történelem nem az ő, hanem a végrehajtók számlájára írja.

Trockij száműzetése külföldre humánus cselekedet volt, tehát hibás: Trockij szabadon van és tevékenykedik. Zinovjevet és Kamenyevet nem fogja külföldre küldeni, ők lesznek az első kövek a félelem bástyájában, amelyet okvetlenül fel kell építenie, hogy megvédje a népet és az országot. Szövetségeseik majd követik őt. Buharin, a szovetségesük titokban örökké Kamenyevhez futkosott, titkos megbeszéléseket folytatott vele, azt mondta, hogy szívesebben látná a Politikai Irodában Sztálin helyett Zinovjevet és Kamenyevet. Maga kereste és találta meg szövetségeseit, hát osztozzon a sorsukban.

A politikában nincs helye a sajnálatnak. Ha valakit sajnál, az egyetlen ember Kamenyev. Sajnálja abban az értelemben, hogy Kamenyev nem vele tart, hanem Zinovjevvel. „Kellemes" ember. Lágy, engedékeny, azonkívül Tiflíszbe való, ott járt gimnáziumba, hosszú évekig élt is Tifliszben. Van benne valami a zsidó és a grúz

* *A fejedelem* Lutter Éva fordítása

értelmiségiből, a kedvessége, a tapintatossága, a nyíltsága; egy kicsit cinikus, de jóindulatúan cinikus. Művelt, jól kiismeri magát a különféle politikai helyzetekben. Szabatosan és világosan fogalmazza meg a következtetéseket, amiért okkal becsülte őt Lenin. Nem becsvágyó, nem törekszik vezéri babérokra, hagyományosan *második* ember. Ilyen volt Lenin idejében is, ilyen maradhatott volna Sztálin elvtárs idejében is. De nem akart! NÁLA többre értékelte ezt a fecsegő Griskát! Pedig valamikor nagyon jól együttműködtek, kitűnően megértették egymást. Éppen Kamenyev javasolta őt, Sztálint a párt főtitkárának. De csak azért javasolta, hogy Trockijt kiüsse, Zinovjevvel együtt találta ki, furkósbotot kell csinálni a pártapparátusból Trockij ellen. Megszokták, hogy más kaparja ki a gesztenyét. Nem értették meg a leglényegesebbet: a pártapparátus nem furkósbot, a pártapparátus a hatalom kormányrúdja. Amikor kezébe adták ezt a kormányrudat, akkor teljes egészében átadták neki a hatalmat is. Az Ő zsenialitása abban rejlik, hogy ezt megértette. Egyébként ezt Lenin is megértette, csak nem rögtön, hanem majdnem egy esztendő múltán, de akkor már késő volt! Igaz, Kamenyev még akkor sem értett meg semmit, amikor Lenin azt követelte, hogy váltsák le ŐT a főtitkárságból, és azt javasolta a kongresszusnak, ne vegyék figyelembe Lenin levelét. Csak Lenin halála után jött rá mindenre, amikor félretolták, és kimaradt a lenini örökségből, és nemcsak Trockij, de ő, Kamenyev is Zinovjevvel együtt. Akkor jött el a helyes politikai választás órája, akkor kellett volna neki együtt az egész párttal követnie Sztálint. De ezt a senkiházi Griskát követte. Miért? Talán hitt Griska óriási tehetségében? Ostobaság! Azért tévedett, mert valójában soha nem értette meg ŐT, nem értette hogy Sztálin elvtárs úgynevezett primitívsége és úgynevezett középszerűsége voltaképpen a vezér egyszerűsége, aki nemcsak előadásokat tart a Kommunista Akadémián, de mindenekelőtt a tömegekkel beszélget, őket vezeti.

A zsidók sohasem értették meg, mi az, hogy VEZÉR. Sohasem tudták igazán alárendelni magukat valakinek, ez náluk évezredes örökség, ebben rejlik nemzeti tragédiájuk is. Minden nép engedelmeskedett Rómának, és így megőrizte magát mint nemzetet. Egyedül a zsidók nem engedelmeskedtek. Minden vallásban emberi alakot ölt az isten: Krisztus, Mohamed, Buddha... Csak a zsidóknak nincs istenített vezérük, csak a zsidó vallás tiltja, hogy az isten emberi alakot öltsön. Számukra nincs abszolút tekintély, ezért nem tudták megőrizni államiságukat. Egy országban a vezetésnek a vezérben kell testet öltenie. A zsidók végigvitatkozták egész történelmüket, számukra a demokrácia a vita lehetőségét jelentette, hogy különvéleményüket szembeszegezhessék a többség véleményével.

Természetesen akadnak olyan zsidók, akik képesek elismerni a vezért és szolgálni őt, ilyen például Kaganovics. Éppen Kaganovics volt az, aki elsőnek nevezte ŐT vezérnek, még 1929-ben, amikor felszólalt a Vörös Akadémián... De Kamenyev előnyben részesített egy idegen, felületes tudást és ékesszólást. És elszámította magát. A tudás és az ékesszólás még kevés egy vezér számára. Ugyan hová lett az értelmiség soraiból és az „irodalmárok" közül kikerült összes forradalom előtti „vezér"? Ezek a Lunacsarszkijok, Pokrovszkijok, Rozskovok, Goldenbergek, Bogdanovok, Kraszinok? Hát a Noginok, Lomovok és Rikovok? Nincsenek, és semmi sem maradt belőlük.

Trockij rendelkezett a vezér bizonyos tulajdonságaival. De intellektuális fölénye elviselhetetlenné tette személyét a pártkáderek számára. Minden lépésnél hangsúlyozta szellemi felsőbbrendűségét, és az emberek nem szeretik, ha ostobának tartják őket. Az emberek akkor ismerik el a szellemi felsőbbséget, ha az együtt jár a hatalom felsőbbségével is. A szellemi felsőbbséget csak a *vezetőben* fogadják el, merthogy ugye ők az *okos* vezetőnek engedelmeskednek, ez nem alázza meg őket, éppen ellenkezőleg, felemeli, igazolja szemükben a feltétel nélküli engedelmességet, azzal vigasztalják magukat, hogy nem az erőnek, hanem az észnek engedelmeskednek. De amíg egy vezér nem a hatalom egyedüli birtokosa, addig tudnia kell érvelni, azt a határozott magabiztos érzést kelteni az emberekben, mintha önkéntes szövetségesei lennének, mintha ő csak kifejezné, megfogalmazná a gondolataikat. Trockij ezt nem értette meg, mint ahogy az apparátus jelentőségét sem fogta fel. Vezérnek tartotta magát, úgy vélte, hogy ő maga, egyedül, ékesszólásával intellektusával, magával tudja ragadni a tömegeket. De ez nem így van! Ahhoz, hogy az ember hatalmába kerítse a tömegeket, nem elegendők a ragyogó beszédek, ahhoz szerszám is szükségeltetik, és ez esetben a szerszám az apparátus. „Adjanak nekünk egy forradalmárokból álló szervezetet és kifordítjuk sarkából Oroszországot!" Ezt a legfőbb lenini tételt Trockij sohasem értette meg. Ebben rejlett az ő „nem-bolsevizmusa", amiről Lenin beszélt „végrendeletében".

Talán bizony Lenin komolyan vette a kollektív vezetés gondolatát? Nem! Lenin megértette a vezér jelentőségét. „A szovjet szocialista demokratizmus egyáltalán nem mond ellen az egyszemélyi vezetésnek és diktatúrának, ... az osztály akaratát olykor diktátor valósítja meg, aki néha egymagában többet tesz, és gyakran szükségesebb is." „Ha valaki odáig megy, hogy a tömegek diktatúráját *általában* szembeállítja a vezérek diktatúrájával, értelmetlenséget, ostobaságot követ el, amin csak nevetni lehet..." Lenin megértette ezt, de európai módszerekkel képzelte el Oroszország irányítását, és BENNE. Sztálinban egy ázsiait látott.

Lenin megértette az apparátus jelentőségét. De ő az államapparátus megerősítését kívánta, amire maga is támaszkodott, mint az állam feje, és nem kívánta a pártapparátus megerősítését, amire Sztálin elvtárs támaszkodott. Éppen ezért javasolta akkor, hogy váltsák le őt a főtitkári posztról. Valahol a távolban perspektivikusan a nep mellett feltehetően széleskörűbb változásokat is elképzelt, mert hiszen ha a parasztgazdaságokra építenénk, akkor a paraszt megkövetelné majd a maga jogait. Az ilyen manőverekre Lenin sokkal megfelelőbbnek találta Trockijt, Zinovjevet, Kamenyevet, Buharint, de még Pjatakovot is, és egyáltalán nem találta megfelelőnek ŐT, Sztálin elvtársat. Sztálin elvtársban a legfőbb „funkcionáriust" látta, és tartott az apparátus megerősödésétől. Okkal. Az apparátus eltorzulhat, az apparátus, amelyet sokéves kapcsolatok kovácsolnak egységessé, motor helyett fékké változhat, múmiává. A hatalmas, elmaradott, paraszti és soknemzetiségű országban szükség van a hivatalra a forradalom vívmányainak megtartásához. De ebben a hivatalban fenyegetés rejlik magára a forradalomra nézve is. A hivatal hatalma mindent átfogóvá, hatalmassá és kontrollálhatatlanná válik. Lenin joggal tartott ettől, és ezért hangoztatta azt, hogy

„A legrosszabbakat kaptuk örökségbe a cári Oroszországtól, a bürokráciát, az oblomovizmust, amitől szó szerint fuldoklunk." Így igaz. De ez korántsem jelenti azt, hogy az apparátust meg kell semmisíteni, hogy politikai egyensúlyt kell teremteni. A politikai egyensúly a proletariátus diktatúrájának VÉGÉT jelentené. Az apparátust meg kell őrizni, az apparátust meg kell erősíteni, de csírájában el kell pusztítani benne az önállóságot, állandóan cserélni kell az embereket, nehogy túlontúl szilárddá váljanak a kapcsolatok; az állandóan változó apparátus nem rendelkezik önálló politikai erővel, de hatalmas erő marad a vezér kezében, a teljhatalmú vezető kezében. Ennek az apparátusnak, mint a hatalom fegyverének, félelmet kell keltenie a népben, de a vezér előtt neki magának is reszketnie kell.

Rendelkezik-e ő ilyen apparátussal? Nem, nem rendelkezik. Már régóta változtatni akar a KB összetételén, de képtelen rá, még az ő diadalmas XVII. kongresszusán sem tudott. Állítólag nem volt ok a leváltásokra, így bent kellett hagyni a KB-ban azokat, akik már nem odavalók. Működésbe lépett a klikkszellem, összefonódottságukat nem tudta megbontani. Kész! Efölött az apparátus fölött már eljárt az idő, ebben a formájában neki nincs többé szüksége rá, más apparátus kell, amely nem töpreng, egy törvényt ismer csupán, az ő akaratát. A jelenlegi apparátus elöregedett, megfáradt. Ezek a régi káderek nagyon mély gyökereket eresztettek, ezek tartanak össze a leginkább, ezek nem hagyják el a helyüket egykönnyen, őket *el kell távolítani*. De ezek mindörökre megbántott, mindörökre bosszút forraló, potenciális halálos ellenségei maradnak, akik bármely pillanatban amellé fognak állni, aki fellép OELLENE. Meg kell őket semmisíteni. Akadnak majd közöttük a múltban nagy érdemeket szerzett emberek is, a történelem ezt majd megbocsátja Sztálin elvtársnak. Az ő múltbéli érdemeik most károsak a párt ügyének, azt hiszik magukról, hogy ők az állam sorsának irányítói. Ezért le kell őket váltani, levaltani, vagyis megsemmisíteni.

Sztálin újból járkálni kezdett dolgozószobájában, s megállt az ablak előtt Hát igen. Az októberi forradalmat Lenin irányította, és Lenin is valósította meg. Ebben rejlik történelmi érdeme. De amikor megvalósította a forradalmat és a polgárháború tüzében megvédte az új hatalmat, lényegében olyan úton indult el, amelyet egy ortodox marxista tapasztalata sugallt neki: a nep csak az út kezdetét jelentette. Szélsőséges forradalmi módszerekkel fejezte be Lenin a polgári forradalmat, megtisztította számára az utat, megsemmisítve a feudális földbirtokrendszer maradványait. De Lenin meghalt. A történelem nagy rendező. Időben elvitte Lenint, és adott egy új vezért, aki majd az igazi szocialista úton fogja vezetni Oroszországot Ehhez még egy forradalom szükségeltetik. Egy forradalmat, amely nem kevésbé jelentős, mint az októberi volt, már végrehajtott. Likvidálta az egyéni parasztgazdaságokat, likvidálta a kulákságot, likvidálta a lehetőségét is annak, hogy a falu kapitalista fejlődés útjára lépjen. Ekozben elpusztult sok millió ember – a történelem ezt majd megbocsátja neki. Végbevitte a második forradalmat is, elindította Oroszországot az iparosodás, az ipari fejlődés útján, korszerű ipari, katonai szempontból hatalmas országgá alakította. Drága áron alakította át, sok élet ment rá, de a történelem ezt majd megbocsátja Sztálin elvtársnak, a történelem azt nem bocsátotta volna meg neki, ha ellenségei előtt gyengének és kiszolgáltatottnak hagyta volna Oroszországot. Most pedig a

hatalom egy új, sajátos apparátusát kell megteremteni. És megsemmisíteni a régit. A régi apparátus megsemmisítését azokkal kell kezdeni, akik már felszólaltak ELLENE, Zinovjevvel és Kamenyevvel, ők a legkönnyebben sebezhetők, már harcoltak a párt ellen, s oly sokszor elismerték tévedéseiket, hogy a jovőben is el fogják ismerni, ők bármit elismernek. És senki sem meri majd megvédeni őket, még Kirov sem.

Kirov kilenc éve van Leningrádban. Mit tett ezalatt, mit tett annak érdekében, hogy a leningrádi pártszervezet a Központi Bizottságnak ne látszólagos, hanem valóságos támasza legyen? Úgy dontott, hogy lecsendesíti ezt az orökké elégedetlenkedő, forrongó várost, ahelyett, hogy szétzuzta volna. Szétzúzta volna, vagyis a régi apparátust újra cserélte volna, a régi káderekét újakra. Lecsondesíteni, ez azt jelenti, hogy érintetlenül hagyni a régi apparátust, meghagyni helyükön a régi kádereket, csak a sajat oldalára állítani őket. Erre az útra lépett Kirov elvtárs. De miért erre? Nem értette meg a teladatát? Nagyon jól megértette. Éppen hogy a saját feladatát értette meg, s nem a pártét. Leningrádot nem a párt, hanem a saját támaszává tette. Nem ő nyerte meg őket a párt számára, hanem ők nyerték meg maguk számára, új vezért csináltak belőle

Sztálin megint odament az asztalhoz, és megint elolvasta Jagoda jelentését. Hát igen. Jagoda védence, Zaporozsec nem képes megváltoztatni a helyzetet Leningrádban Tehetetlen ember, egy senki!

Sztálin kinyitotta a fogadószobába vezető ajtót, és utasította Poszkrjobisevet, rendelje be másnapra Jagoda elvtársat, a belügyi népbiztost.

(Befejező resz a kovetkezo szamban.)

A Magyar Nepkoztarsasag Művelődesi Miniszteriuma es a Szovjet Iroszovetseg folyoirata Megjelenik havonta Főszerkesztő Szavva Dangulov es Kiraly Istvan A magyar kiadas szerkesztősege 1075 Budapest VII Tanacs krt 13–15 Kiadja a Pallas Lap- es Konyvkiado Vallalat – 1906 – Budapest VII Lenin krt 9–11 Felelős kiado Siklosi Norbert a Pallas Lap- es Konyvkiado Vallalat vezerigazgatoja Szedte a Nyomdaipari Fenyszedő Uzem 887134/20 Kesziti a Petőfi Nyomda Kecskemet (88/80059) Vezerigazgato Birkas Bela HU ISSN 0133–0713

Terjeszti a Magyar Posta Előfizethető barmely hirlapkezbesitő postahivatalnal a hirlapkezbesitőknel a Posta Hirlapuzleteiben es a Hirlapelofizetesi es Lapellatasi Irodanal (HELIR) Budapest XIII Lehel u 10/a – 1900 – kozvetlenul vagy postautalvanyon valamint atutalassal a HELIR 215–96162 penzforgalmi jelzőszamra Előfizetesi dij negyedevre 39 – Ft fel evre 78 – Ft egesz evre 156 – Ft Előfizetes kulfoldről a Kultura Kulkereskedelmi Vallalatnal (1389 Bp 62 Pt 149) vagy a Kultura Kulfoldi Kepviseletenel INDEX 25783